

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGROVLAHIEI

ANUL XXVI Nr. 3-4
MARTIE-APRILIE
1967

Redacția și Administrația : Sectorul Cultural-Social al Arhiepiscopiei Bucureștilor
Str. Patriarhiei Nr. 21 — Raionul Nicolae Bălcescu

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE :

Prea Fericitul Părinte
J U S T I N I A N
Mitropolitul Ungrovlahiei
și Patriarhul României

VICEPREȘEDINȚI :

P. S. Dr. ANTIM
Episcopul Buzăului

P. S. CHESARIE
Episcopul Dunării de Jos

MEMBRI :

P. S. Dr. ANTIM TÎRGOVIȘTEANUL
Episcop vicar patriarhal

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU
Vicar mitropolitan

REDACTOR RESPONSABIL :

P. C. Pr. STAN DIMANCEA
Consilier cultural mitropolitan

Această mare taină a Învierii Domnului o sărbătorim noi în această sfântă și mare zi a Paștilor. Lumina ei strălucește în Biserici și întreaga făptură împreună cu noi o serbează.

Iubiților,

În preaslăvita zi a Învierii, soarele a răsărit mai devreme, ca în celelalte zile, ca astfel biruința Mîntuitorului să strălucească și mai mult. La moartea de pe cruce a Domnului, soarele și-a ascuns lumina timp de trei ore. A trebuit să se retragă mai devreme pentru a muri cu Creatorul său și să răsară mai devreme pentru ca să învieze cu El.

Biserica, în cîntările ei de proslăvire a Învierii nu ne mai vorbește de ocările și moartea de cruce a Domnului, căci slava Învierii a îngropat în veșnică uitare toate acestea.

Să auzim acum ce ne învață despre sfînta înviere a Domnului, sfînta carte a Faptelor Apostolilor. Citim în această carte, cum că Domnul, după învierea Sa, în timp de patruzeci de zile, s-a arătat Apostolilor Săi prin multe semne. Sfintele Evanghelii ne spun și de cîte ori, cum și unde s-a arătat, ca să dovedească că a înviat din morți.

Tot aici, se cuprinde și iconomia sau rînduiala lui Dumnezeu care a îngăduit ca tocmai aceia care voiau să se facă martori și propovăduitori ai învierii, adică Sfînții Apostoli, să nu creadă, ci să se îndoiască. Cînd sfintele femei mironosițe le-au adus vestea învierii Domnului, ei n-au crezut. Cînd Domnul înviat și li s-a arătat în muntele din Galileea «*unii s-au îndoit*» (Matei XXVIII, 17). Apostolul Toma nu i-a crezut pînă ce nu a pipăit trupul Domnului și atunci a strigat: «*Domnul meu și Dumnezeul meu*» (Ioan XX, 28).

Toate acestea le-a rînduit Dumnezeu, ca noi să cunoaștem că Sfînții Apostoli nu fără cercare și dovezi întemeiate au crezut cum că Hristos a înviat din morți.

Credem și mărturisim, avînd atîtea dovezi că Domnul Iisus a înviat și ne întîmpinăm unii pe alții cu salutarea pascală «*Hristos a înviat!*»!

Iubiților,

Ați auzit măririle și slava Praznicului și cunoașteți și dovezile pentru sfânta înviere. Biserica, îmbrăcată în haine strălucitoare și împodobită cu lumînări și flori, și-a schimbat cântările de tristețe în cântări de bucurie și veselie duhovnicească. Pe noi toți, fiii ei, ne îndeamnă să ne împărtășim de luminile și bucuriile de Paști.

Ce învățăminte urmează să învistierim în inimile și sufletele noastre de luminata zi a Învierii?

În primul rînd, se cade să știm că prin învierea Domnului, s-a dezlegat taina morții. Ce poate să însemneze nimicirea trupului nostru, pe cînd sufletul se înalță spre sfintele locașuri, pentru a începe o viață veșnică? Coborînd în mormînt, Domnul l-a binecuvîntat precum a binecuvîntat leagănul din peștera Betleemului. Pentru noi, mormîntul este ceea ce Domnul a binevoit, adică brazda în care se aruncă sămînța veșniciei. Învierea Domnului este chezașia învierii noastre. Și noi vom învia.

De asemenea, învierea Domnului este cea mai strălucită și mai nezdruncinată dovadă despre Dumnezeuzeirea Sa.

Paștile este sărbătoarea cerului și a păcii. În trei rînduri, după slăvita-I înviere, Domnul rostește către Apostoli fericitele cuvinte: «Pace vouă». Bisericile creștine se silesc din răspuțeri pentru «pacea a toată lumea». Știm cu toții la ce duc neînțelegerile și vrăjmășiile dintre neamuri și popoare, iar un nou război ar însemna distrugerea vieții de pe fața pămîntului. Dezaprobăm pe toți acei care uneltesc războaie. Cu durere constatăm că încă se mai varsă sînge de om pe globul pămîntesc. Să ne rugăm necurmat ca dulceța cea de miere curgătoare a fericitei păci și frumusețea ei cerească să se sălășluiască în toată lumea.

Iubiților,

Sfînta Fecioară Maria, Maica Domnului, a avut fericirea ca Fiul Său preadulce să i se arate, în primul rînd ei, după învierea Sa. Dacă cu atîta jale și amară tînguire L-a văzut răstignit pe cruce, cu atît mai mare i-a fost bucuria acum, cînd L-a văzut înviat din morți.

Duioșia de mamă și grija pentru Fiu arătate de ea la Nașterea Domnului în Betleem să fie pildă vie și vrednică de urmat de toate mamele. Să nu uităm că familia este temelia pe care se clădește societatea. Ea este o taină și se încheagă prin voința și binecuvîntarea lui Dumnezeu, avînd ca scop suprem înmulțirea neamului omenesc. Să nu dăm uitării datoriile părinților față de copii și ale copiilor față de părinți. Copiii sînt un dar ceresc și trebuie să ajutăm ca aceste mlădițe tinere să se dezvolte, cu roade binecuvîntate pentru binele și fericirea patriei.

Sîntem în toiul primăverii. Totul reînvie și ne îndeamnă la o viață nouă. Întocmai ca albinele, să împînzim ogoarele și cîmpiile, muncind de zor și cu tragere de inimă, ca să avem toată îndestularea spre binele și fericirea tuturor.

Vă îndemnăm să aveți între voi, dragoste și dreptate, căci dacă acestea vor lipsi, vă veți despărți unii de alții cu multă pagubă și necazuri. Păziți dragostea, smerenia, întreaga înțelepciune și toată ascultarea osîrdnică față de poruncile Bisericii și să respectați cu grijă legile și rînduielile patriei noastre.

«*Bucurați-vă pururea în Domnul și iarăși vă zic: bucurați-vă*». «*Încolo, numai ce-i adevărat, ce-i cinstit, ce-i drept, ce-i curat, ce-i vrednic de iubit, ce-i vrednic de laudă, orice saptă bună și ce-i de laudă, numai aceea să gîndiți*» (Filip. IV, 4, 8).

Bucuriile Învierii să vă fie depline, iar casele voastre să se umple de toate bunătățile și de voie bună.

Îmbrățișîndu-vă cu fierbinte dragoste părintească vă spun 'cu toată inîma:

«*HRISTOS A INVIAT!*»

«Darul Domnului nostru Iisus Hristos, dragostea lui Dumnezeu-Tatăl și împărtășirea Sfîntului Duh să fie cu voi cu toți». Amin.

Al vostru de tot binele doritor și fierbinte rugător către Dumnezeu,

† *ANTIM*
Episcop al Buzăului

† C H E S A R I E

DIN MILA LUI DUMNEZEU EPISCOP AL EPARHIEI
DUNĂREA DE JOS

*Întregului cler și tuturor credincioșilor din această Eparhie
har, milă și pace de la Dumnezeu-Tatăl și de la Domnul nostru
Iisus Hristos, iar de la smerenia noastră arhierescă binecuvântare.*

HRISTOS A ÎNVIAT !

* Iubiții mei fii sufletești,

Bunul și milostivul Dumnezeu ne-a învrednicit să ajungem din nou la marele praznic al învierii lui Hristos și să trăim bucuriile de care s-au făcut părtași toți cei ce L-au iubit pe Fiul lui Dumnezeu, venit pe pământ pentru mântuirea noastră.

De aceea, cu simțămîntul părintesc și cu bucurie vin în mijlocul vostru, ca să vă binevestesc despre învierea Domnului, care luminează sufletele noastre cu lumina cea veșnică a Dumnezeirii și aprinde în noi candela credinței cea neadormită și a nădejzilor sfinte a mîntuirii noastre.

Iubiților,

Învierea Domnului nostru Iisus Hristos este temeiul credinței și al nădejzii al credinței prin care toate sînt cu putință celui ce crede și nu se va îndoii în sufletul său, și al nădejzii care întărește și susține în noi puterile sufletului, bucuria vieții și năzuința

către desăvîrșire. «*Eu sînt învierea și viața*», spune Mîntuitorul, «*Cel ce crede în Mine, chiar de va muri, va trăi. Și oricine este viu și crede în Mine nu va muri în veac*» (Ioan XI, 26—27).

Adevărul acestor cuvinte dumnezeiești le-a adevărit însuși Domnul cu prilejul învierii Sale din morți, și fără această adevărare noi niciodată n-am fi putut înțelege taina lor. Dar prin învierea Lui s-au luminat toate. Căci El, despre Care tot Ierusalimul credea că o dată cu moartea și cu înmormîntarea Sa nu se va mai vorbi despre El decît ca despre un mort, a dovedit prin faptul cel mai minunat care s-a petrecut vreodată — învierea Lui din morți — că Cel mort de pe dealul Golgotei n-a fost numai om, ci a fost și Fiul lui Dumnezeu. De aceea, «*Dumnezeu L-a înviat dezlegînd durerile morții, pentru că nu era cu puțință ca El să fie ținut de ea*» (Fapte II, 24).

Iubiților,

În mijlocul vieții acesteia în care zilele și anii trec și preschimbă firea și oamenii, generații după generații, de aproape două mii de ani, Sfînta Înviere stă înaintea noastră ca pomul vieții din grădina raiului, ca semn de trezvie a sufletului, de grijă și de luare aminte pentru mîntuirea sa.

Adam cel dintîi a gustat din rodul pomului celui vechi, ocolind pomul vieții, și a murit căci a nesocotit porunca Ziditorului. Noi însă gustînd din pomul cel nou al învierii Domnului, chiar de vom muri, zice Domnul, vom trăi împreună cu Hristos. Arvuna acestei trăiri în veșnicie ne-a dat-o de mai înainte Domnul ca să credem în ea, să ne întărim sufletele și să ne pregătim din vreme pentru ca să o primim cu vrednicie. Căci așa cum iarna cea aspră și necruțătoare pentru întreaga fire aduce, la sorocul convenit, zilele frumoase ale primăverii care schimbă fața pămîntului, tot așa, moartea în credință și fapte bune, după Evanghelie, naște în nădejde viața cea veșnică și fericită, și dintr-un trup, muritor se naște unul nemuritor. «*Se seamănă adică acest trup al nostru într-un stricăciune și înviază într-un nestrăicăciune. Se seamănă într-un necinste și înviază într-un slavă. Se seamănă într-un slăbiciune și înviază într-un putere. Se seamănă trup firesc și înviază atunci trup duhovnicesc. Deci așa cum purtăm acum chipul cel de lut, tot*

așa odată vom purta și chipul cel ceresc-duhovnicesc» (I. Cor. XV, 42—49).

Această stare de nemurire după asemănarea lui Dumnezeu și a sfinților îngeri este cununa cerească pe care Dumnezeu a pus-o pe fruntea noastră prin harul pe care l-am primit prin jertfa cea mare a Mântuitorului. El a curățit tot ce era stricăcios din firea noastră: a tămăduit ceea ce era bolnav și ceea ce era cu lipsă, a plinit cu Dumnezeirea Sa, pentru ca omului să nu-i lipsească nimic din ceea ce îl apropie de Dumnezeu, ca pe un fiu de tatăl său.

Proorocul David, cunoscînd cu duhul mai înainte învierea Domnului, ca și propria sa înviere, și-a arătat bucuria și nădejdea sa prin cuvintele însuflăte ale psalmilor unde spune: *«Pururea pun pe Domnul înaintea mea, că de este la dreapta mea, nu mă voi clătina. Pentru aceasta s-a bucurat inima mea și s-a veselit. Ba încă și trupul meu odihnește în nădejdea că nu vei lăsa sufletul meu în iad, nici vei da celui cuvios al tău să vadă putreziciunea. Ci-mi vei arăta căile vieții, umplea-mă-vei de veselie cu fața Ta și la dreapta Ta de frumusețe veșnică mă vei sătura» (Ps. XV, 8—11).*

Încrederea în Dumnezeu și nădejdea în înviere a însuflețit tot așa de mult pe toți care erau însetați de dreptate și de adevăr, pe cei curați cu inima și pe cei iubitori de pace, care au văzut în învierea Domnului începutul unei vieți veșnice în care iadul și moartea nu mai au nici o putere.

De aceea, din prima zi a Sfințelor Paști, de cînd sfintele femei purtătoare de mir au găsit mormîntul gol, iar îngerul le-a spus că Domnul a înviat din morți, de atunci învierea se propovăduiește fără încetare ca o biruință a Mântuitorului și ca un ajutor mai presus de fire dat ființei noastre. Apostolii, ucenicii și toți mărturisitorii creștini, de îndată ce au aflat acest adevăr s-au lipit de el cu toată inima și au făcut din propovăduirea Evangheliei scopul vieții lor. Ei au făcut întocmai ca acel neguțător din parabola Domnului, care căuta mărgăritare bune; și gășind un mărgăritar de mult preț s-a bucurat și mergînd a vîndut tot ce avea și l-a cumpărat (Matei XIII, 45—46).

Sfînta înviere era mărgăritarul de mult preț pe care proorocii și oamenii sfinți și luminați din lumea veche căutau să-l dobîndească dar nu l-au dobîndit, pentru că trebuia să vină mai întîi Hristos să-l descopere și să ni-l încredințeze, pentru că nu era

lucru pămîntesc ci har ceresc, iar harul și adevărul credinței prin Iisus Hristos s-au făcut.

Iubiților fii duhovnicești,

Din momentul în care Mîntuitorul Iisus Hristos a spălat păcatul nostru strămoșesc prin sîngele vărsat pe cruce și apoi ne-a învrednicit să ne dăruiască învierea prin învierea Sa noi nu mai sîntem numai fiii oamenilor, ci sîntem și fiii lui Dumnezeu, cîști gați nu prin virtuțile noastre, ci prin jertfa cea mare a Fiului lui Dumnezeu. De aceea, moartea și învierea Mîntuitorului au o învățătură a lor, pe care noi trebuie să o cunoaștem — învățătura dragostei unită cu fapta bună, învățătura dragostei dusă pînă la jertfirea vieții pentru împlinirea binelui obștesc.

Mîntuitorul a murit pentru ca să viem noi. Prin aceasta El ne-a arătat că adevărata viață este numai aceea care este născută în slujba vieții, adică în slujba binelui abștesc și pentru înfăptuirea unor valori superioare, de care să se bucure cît mai mulți, slujire care cere iertfă, dăruire de sine, căci nimic din ceea ce este de folos oamenilor nu se poate cîștiga decît prin muncă, prin dragoste și iertfă. Nici conviețuirea în societate nu este posibilă fără jertfă, fără dragoste și fără bunătate. Dragostea se dăruiește prin iertfă. Dumnezeu ne-a arătat dragostea prin trimiterea Fiului Său la noi, iar Fiul ne-a arătat-o prin jertfirea Sa pe cruce pentru noi.

De aceea, iubiților, vă rog din tot sufletul să puneți în cugetul și inima voastră semnul sfînt al dragostei jertfelnice, ca început și sfîrșit al oricărui lucru, dragoste cu care noi sîntem datori lui Dumnezeu și semenilor noștri din toată inima, din tot sufletul, din toată puterea și din tot cugetul nostru.

Ca fii iubiți ai Bisericii noastre strămoșești care întotdeauna a fost împreună cu poporul nostru, să păstrăm credința părinților și strămoșilor noștri. Cunoaștem prea bine cît de mult au iubit ei pe Dumnezeu și cîte jertfe mari au făcut pentru ca noi, urmașii lor să avem o viață mai bună și ca țara și poporul să fie în pace.

Deci, ca vrednici urmași ai lor, să arătăm dragoste jertfelnică către țara noastră scumpă, către sfînta Biserică strămoșească și

către poporul nostru românesc, căruia Dumnezeu i-a lăsat ca moștenire aleasă pământul acesta minunat, cu bogățiile și frumusețile lui, ca să-i fie moștenire în veci nestrămutată.

Dar cum putem noi arăta această dragoste? Prin munca noastră de fiecare zi, iubitorilor, pentru binele obștesc, pentru familie, pentru satul sau orașul nostru, pentru viața aceasta nouă, care se construiește pe măsura vremurilor mari pe care le trăim, în care omul, familia și societatea, împreună cu valorile lor spirituale și materiale trebuie apărute cu orice preț.

Toate înfăptuirile mărețe din vremea noastră în orașele și satele patriei noastre sînt rodul strădaniilor unite ale poporului nostru, care, cu mult simț de răspundere pentru moștenirea primită de la înaintași, și pentru împlinirea propriilor sale aspirații, muncește cu sîrguință și cu dragoste sub îndrumarea înțeleaptă a conducătorilor săi.

Unirea aceasta sufletească a tuturor în jurul intereselor generale ale poporului nostru a fost de mult folos pentru refacerea și înnoirea patriei noastre și pentru făurirea omului nou al vremii de astăzi. — vrednicul cetățean care vede realizarea intereselor și a năzuințelor sale proprii prin prizma intereselor și a năzuințelor obștești.

Să mergem deci înainte, iubitorilor, cu încredere și cu dragoste, pe drumul pe care am mers pînă acum, drumul vieții, drumul păcii, drumul belșugului.

Tăria patriei și bunăstarea poporului nostru să ne fie totdeauna poruncă și țel în munca noastră de fiecare zi, în cugetul nostru și în rugăciunea noastră. Aceeași rîvnă să depunem și pentru creșterea copiilor noștri, ca și ei, la rîndul lor, să fie pătrunși de aceleași năzuințe sfinte care au făcut tăria și slava poporului nostru și să se lege trup și suflet de tradițiile sănătoase și sfinte ale poporului nostru, de cultura lui, de munca lui cinstită, de năzuințele lui pentru o viață pașnică.

Faceți ca dragostea voastră să fie prisositoare în tot ce ne apropie unii de alții și Dumnezeu vă va răsplăti însutit și înmîit cu al Său har și cu a Sa iubire de oameni.

În această zi mare a mîntuirii noastre, de Sfintele Paști, mulțumind lui Dumnezeu pentru toate, vă îmbrățișez pe toți, iubiiții

mei fii duhovnicești, cu părintească dragoste și vă urez bucurie și pace în sufletul vostru, în căminele voastre și bună-sporire în toate. Pacea lui Dumnezeu și harul Lui să se reverse peste voi toți, peste țara noastră și peste întreaga omenire a lui Dumnezeu.

Hristos a înviat!

La mulți ani!

Al vostru către Domnul de tot binele rugător,

† *CHESARIE*
Episcopul Dunării de Jos

DE SFINTELE PAȘTI

30 APRILIE 1967, prima zi a Sfintelor Paști.

În această zi, către ceasurile înserării, Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit la reședința patriarhală din București preoțimea capitalei, corpul profesoral al instituțiilor de învățămînt teologic și personalul funcționăresc superior din cancelariile Mitropoliei Ungrovlahiei și Administrației Patriarhale, care urmînd o datină veche au venit să omagieze pe Arhipăstorul lor și să-i prezinte filiale urări de sănătate, îndelungare de zile și rodnice împliniri în vatra sfintei noastre Biserici strămoșești.

La intrarea în marea Sală a Adunării Naționale Bisericești, Prea Fericitul Patriarh Justinian a fost întîmpinat cu cîntarea imnului patriarhal, executată insuflătit de întreaga asistență. De o parte și de alta a jețului patriarhal, se aflau: PP. SS. Episcopi Antim Tîrgovișteanul și Visarion Ploieșteanul, vicari patriarhali; P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicar mitropolitan; P.C. Pr. Ion Găgiu, directorul Administrației Patriarhale; P. C. Pr. Traian Ghica, directorul Casei de Pensii, pp. cc. consilieri patriarhali și mitropolitani.

Cuvîntul de omagiere și bune urări a fost rostit de către P. C. Pr. Leonida Dumitrăchescu de la biserica Dobroteasa. În grai cald și curgător, p. c. sa a schițat icoana cîtorva din realizările preoțimii bucurestene în domeniile liturgic-bisericesc, economic-gospodăresc și cultural-social. — toate avîndu-și punctul de plecare în activitatea pilduitoare a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian. Dîndu-și toate silintele să intrupeze în realități de viață directivele primite din partea Arhipăstorului lor și — în măsura posibilităților — să calce pe urmele Prea Fericirii Sale, preoțimea capitalei, ca de altfel preoțimea din întreaga țară, a desfășurat în ultimii ani o multilaterală activitate, concretizată în lucrări liturgice și de îndrumare pastorală, în tîlcuirea cuvîntului dumnezeiesc ancorată la problemele vieții contemporane, în buna chivernisire a sfințelor locasuri de cult, toate reparate și bine întreținute.

Referindu-se la înfăptuirile patriarhicești leuate direct de viața preoțimii, vorbitorul a pus în lumină — între altele — două importante

realizări, — prima: organizarea caselor de odihnă și sanatoriale bisericești în care clerul de enorie, slujitorii instituțiilor de învățămînt teologic și familiile lor pot să-și refacă sănătatea în condițiuni nesperate în trecut; a doua: asigurarea unui statut juridic și a unor drepturi materiale pentru cler cu totul similare celor de care se bucură în statul nostru membrii corpului didactic de grad corespunzător.

Acestea sînt înfăptuiri de însemnătate covârșitoare, la care clerul, la rîndul său, a înțeles să răspundă prin muncă stăruitoare și constructivă, dăruindu-se cu însuflețire acțiunilor obștești menite să ducă la instaurarea păcii în lume și la așezarea ei pe temelii de libertate și dreptate socială, făcînd astfel din ceea ce s-a numit doctrina «apostolatului social» una din preocupările de căpetenie ale slujirii sale printre credincioși.

*

Cuvîntarea de răspuns a PREA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN a fost începută printr-o confesiune emoționantă. Prea Fericirea Sa spunînd, între altele: «Am dorit și am așteptat întîlnirea de astăzi cu preoțimea capitalei și cu reprezentanții celorlalte instituții bisericești din București. nu numai pentru a ne afla laolaltă cu prilejul acestei sărbători pascale, dar mai ales pentru a vă face unele mărturisiri și a vă da unele sfaturi».

Apoi, făcînd amintire despre statutul juridic și drepturile materiale de care se bucură astăzi preoțimea ortodoxă română, Prea Fericitul Patriarh Justinian a zugrăvit un episod privind luptele din trecut ale clerului român pentru dobîndirea unei salarizări corespunzătoare pregătirii și răspunderilor obștești ale membrilor săi, problemă care nu s-a rezolvat deplin decît numai cu cincisprezece ani în urmă, prin hotărîrea sinodală din 1952. care a stabilit principiul asimilării drepturilor preoțimii cu acelea ale corpului didactic din învățămîntul de stat. «Cel care a vorbit astăzi aci în numele prea cucerniciilor voastre a făcut parte pe vremuri din rîndurile conducătorilor clerului ortodox român și a depus atunci o muncă susținută pentru rezolvarea echitabilă a doleanțelor preoțimii».

În continuare, Prea Fericitul Patriarh Justinian a spus: «Biserica Ortodoxă Română este chemată astăzi să fie prezentă într-o serie de organisme interortodoxe și intercreștine, a căror preocupare majoră o constituie examinarea problemelor ridicate de viața contemporană și aflarea unor răspunsuri la aceste probleme care să fie conforme cu doctrina creștină. Biserica noastră și-a adus și continuă să-și aducă contribuția sa substanțială la adoptarea unor poziții comune de către Bisericile ortodoxe autocefale în chestiuni care privesc raporturile Ortodoxiei cu celelalte confesiuni creștine, în cadrul Conferinței panortodoxe Rodos. Ea participă ca membru activ la lucrările Consiliului ecumenic al Bisericilor, în sinul căruia a determinat noi curente de orientare și noi obiective de urmărit, cerînd tot mai insistent ca Bisericile creștine, dincolo de sistemele dogmatice care le separă, să se întîlnească pe tărîmul creștinismu-

lui practic, în lupta pentru alungarea răului moral și material din lume, pentru pacea lumii și înfrățirea popoarelor.

O lucrare constructivă asemănătoare desfășoară Biserica Ortodoxă Română și în cadrul Conferinței Bisericilor europene, organism intercreștin european care urmărește să întindă punți de cunoaștere și de apropiere între Estul și Vestul acestui continent, avînd ca punct de plecare aspirațiile și tradițiile religioase ale creștinilor din aceste părți ale lumii și datoria lor comună de a nu lăsa să fie distruse printr-un nou război valorile spirituale și bunurile materiale create pe acest pămînt în decurs de generații».

Prea Fericirea Sa a vorbit după aceea despre ecumenismul religios realizat încă de mai mulți ani în urmă în țara noastră, despre acea solidaritate interreligioasă atît de neînțeleasă și de tendențios comentată la începuturile ei de către unele cercuri religioase din Occident, calificată uneori «snobism», alteori «romantism», — dar astăzi devenită regulă de viață pentru toți oamenii care poartă răspunderea destinelor Bisericilor lor în lumea contemporană.

Un ecou al acestei solidarități interreligioase înfăptuite în țara noastră îl constituie CHEMAREA CONDUCĂTORILOR CULTELOR RELIGIOASE din Republica Socialistă România către conducătorii, slujitorii și credincioșii cultelor religioase și către toți oamenii de bună credință din lume, elaborată în cadrul consfăturii frățești care a avut loc la palatul patriarhal din București în zilele de 27 și 28 aprilie. Prea Fericitul Patriarh Justinian a supus unei ample analize situația primejdioasă creată pentru întreaga lume ca urmare a intensificării agresiunii americane în Vietnam și a pus în lumină datoria morală a conducătorilor de culte religioase și a tuturor oamenilor religioși din lume de a face tot ce stă în puterea lor pentru zădărnicierea oricărei agresiuni împotriva pașnicului popor vietnamez, care trebuie lăsat să-și rezolve singur problemele sale interne și să-și alege în libertate calea dezvoltării sale viitoare.

CHEMAREA conducătorilor de culte din țara noastră a fost prezentată de Prea Fericitul Patriarh Justinian ca un document care exprimă o stare de spirit și o atitudine umanitară față de suferințele la care este supus poporul vietnamez, ca un protest al conștiinței umanității întregi față de distrugerile provocate de imperialismul american într-o țară situată la mii de kilometri de frontierele S.U.A. și unde se află peste o jumătate de milion de soldați americani, dispunînd de mijloace de luptă din cele mai perfecționate.

Preoțimea ortodoxă română a demonstrat de mai multă vreme, prin activități entuziaste și susținute, atașamentul său față de idealul instaurării în lume a unui climat de pace și bunăînțelegere, care să asigure fiecărui popor și fiecărei grupări naționale posibilități nelimitate de dezvoltare și progres. Preoțimea noastră este chemată și astăzi să continue

lucrarea sa privind apărarea păcii în lume, în prezent fiind ținută să lă-murească pe credincioși despre rostul acțiunii întreprinse de conducătorii Cultelor religioase de la noi în legătură cu agresiunea americană în Viet-nam, — agresiune în care sînt angajați soldați creștini, fapt care constituie desigur o pată rușinoasă pe obrazul creștinilor de pretutindeni.

Prea Fericitul Patriarh Justinian și-a încheiat cuvîntarea aducînd la cunoștință preoțimii că anul acesta se va începe tipărirea unei noi ediții a BIBLIEI de către Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, — tipărirea urmînd să se facă într-una din marile întreprinderi poligrafice de stat. A făcut apoi urări de sănătate și fericire pentru toți cei de față și pentru familiile lor, îndemnînd pe preoți să-și desfășoare activitatea pastorală și cultural-misionară potrivit directivelor trasate de conducerea sfintei noastre Biserici.

REDACTIA

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

PREDICI

LA DUMINICA ÎNFRICOȘATEI JUDECĂȚI

«Iar cînd va veni Fiul Omului intru slava Sa și toți sfinții îngeri cu El, atunci va ședea pe scaunul slavei Sale; și se vor aduna înaintea Lui toate neamurile»
(Matei XXV, 31—32).

Pentru noi creștinii, postul este înfrînarea în parte sau în întregime de la mîncare, băutură, cum și de la anumite lucruri și plăceri, pentru ca prin aceasta, credinciosul să-și creeze o nouă stare sufletească și trupească mai prielnică rugăciunii și îmbunătățirii duhovnicești a vieții sale. Postul este vreme de cugetare adîncă, în care credinciosul, mai mult ca ori-cînd, trebuie să-și plece mintea sa la învățăturile legii dumnezeiești. Dintre cele patru posturi rînduite de Sfînta noastră Biserică, cel mai însemnat este postul Sfințelor Paști, sau Postul cel mare cum i se mai zice. înainte de a intra în post, avem duminica Vameșului și a Fariseului, în cu vrednicie, a ne hrăni cu cugetări înalte, care ne îndeamnă să ne curățim și să luăm aminte la mîntuirea sufletului. În acest scop, cu trei săptămîni înainte de a intra în post, avem duminica Vameșului și a Fariseului, în care mintea ni se îndreaptă spre adevărata rugăciune, după pilda vameșului, și spre inimă înfrîntă și smerită, pe care «Dumnezeu nu o va urgisi». Apoi vine duminica numită a Fiului risipitor, în care luarea aminte ni se pleacă spre pocăință și dragoste prin care Dumnezeu primește pe cel ce se întoarce la El cu inimă curată.

Astăzi, cu o săptămîină înainte de post, ni se înfățișează icoana înfricoșată a judecării viitoare la care orice creștin trebuie să se gîndească cu toată puterea minții și să privească cu cutremur la păcatele pe care le-a înfăptuit în viața sa.

Creștinul, însetează mereu după dreptatea sfîntă și o așteaptă că o va primi de la dreptul judecător. Chiar firea lui cere o judecată de apoi, la

care nimic nu va mai fi ascuns, și nici un păcat nu se va mai tănui, fiindcă în această clipă zguduitoare, conștiința va fi luminată într-un chip cu totul deosebit, ca să-și poată aduce aminte de toate faptele trecute: gînduri rele, priviri vinovate, ura și fapte de răzbunare, trădarea și intriga; iar Domnul, cel ce cunoaște adîncul inimii tuturor, nu va mai avea nevoie de mărturiile altora.

Această judecată Domnul ne-a vestit-o prin cuvintele Sfintei Evanghelii și ne-a înfățișat-o printr-o icoană atît de viu zugrăvită, împrumutînd o imagine din viața de la țară, viața de păstor, trăită de mulțimile de pe vremea Mîntuitorului, care este atît de instructivă pentru toți creștinii din toate veacurile.

Domnul Iisus apare sub chipul unui păstor care și-a păstorit turma, iar cînd vine seara, separă animalele din turmă, îngrijindu-se de adăpostul lor. Acest păstor însă nu e un păstor oarecare; El este păstorul tuturor celor ce cred în numele Său, al tuturor creștinilor pe care I-a cîștigat prin jertfa Sa pentru împărăția lui Dumnezeu: și acum, ca un adevărat împărat, vine să ceară socoteală celor pentru care S-a jertfit. Cînd, din dragoste și bunătatea lui Dumnezeu pentru omenirea păcătoasă, Mîntuitorul a fost trimis în lume să restabilească legătura dintre Creator și creatură; El s-a pogorît din cer și s-a intrupat, făcîndu-se om asemenea nouă; atunci, a venit cu blîndețe și milostivire, cu dragoste și smerenie, «ascultător făcîndu-Se pînă la moarte, și încă moartea de cruce» (Filip. II, 18). Acum însă, cînd va veni pentru a doua oară, El va apărea în toată măreția slavei Sale, înconjurat de îngeri și de sfinți, ca să statornicească pentru vecie pe cei care, potrivit vieții lor, vor intra întru împărăția cerească, în fericirea cea veșnică, sau în osînda veșnică, pe care și-au agonisit-o prin fapte. Acum, dumnezeiescul Judecător va așeza pe cei ce au făcut fapte bune de-a dreapta Sa zicîndu-le: «Veniți, binecuvîntații Tatălui Meu, de moșteniți împărăția care v-a fost pregătită de la întemeierea lumii; căci, flămînd am fost și Mi-ați dat de mîncat; Mi-a fost sete și Mi-ați dat de băut; am fost străin și M-ați primit; am fost gol și M-ați îmbrăcat; am fost bolnav și M-ați cercetat; în temniță am fost și ați venit la Mine» (Matei XXV, 32-36); iar celor de-a stînga Sa, care în viața lor pămîntească, prin fapte nu și-au agonisit decît pedeapsă pentru răul săvîrșit, le va spune: «Duceți-vă de la Mine, blestemaților, în focul cel veșnic care este pregătit diavolului și îngerilor lui». (Matei XXV, 41). La această judecată mare și înfricoșată toată ființa se va cerceta, și pentru tot gîndul rău și diavolesc și își vor da socoteală.

În această judecată e și fericire da și groază: fericire, pentru cei ce au fost bogați în faptele milei creștine și în iubirea față de Dumnezeu și de oameni (Matei XXV, 33-46); fapte, prin care aceștia au crescut în virtute și și-au făcut viața tot mai plină de Hristos și au viețuit tot mai mult asemenea Lui (Rom. VIII, 29; Efes. IV, 13); groază pentru cei păcătoși și răi. Sfîntul Apostol Pavel spune următoarele despre măreția fericirii de care cei buni și drepti se vor învrednici: «Cele ce ochiul n-a văzut, nici urechea n-a auzit, nici la inima omului nu s-a suit, acestea le-a gătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El» (I Cor. II, 9). Pentru acea-

sta, în grija nemăsurată pe care Biserica o poartă, ca o adevărată mamă, fiilor ei, ea ne atrage atenția astăzi, prin cuvintele Sfintei Evanghelii, că datoria cea mai mare a creștinului este de a se îngriji de mîntuirea sufletului său. Și această datorie noi trebuie să o împlinim, dacă nu vrem ca în ziua Judecării celei Mari, să se rostească asupra noastră sentința atît de crudă, dar atît de dreaptă, de osîndă veșnică. Creștinul își poate împlini suprema datorie, îngrijindu-se de mîntuirea lui încă în această viață. Deși pentru orice om această viață e trecătoare, totuși ea este de cea mai mare importanță sufletului său și pentru fericirea de dincolo. Numai în această viață și între semenii săi, creștinul poate lucra ceva pentru bucuria vieții de dincolo. Învățătura creștină acordă o deosebită valoare vieții pămîntești a omului, căci o leagă strîns de viața de dincolo ca pregătire pentru obținerea unei vieți fericite dincolo după moartea trupească. Pentru creștin, numai în viața de aici există posibilitate de a lucra ceva, pentru a se apropia cît mai mult și a ajunge în viața de dincolo de Dumnezeu.

Ceea ce Domnul ne înfățișează în zugrăvirea înfricoșatei judecări, nu e altceva decît tot rădăcina de la temelia învățaturii Mîntuitorului legea cea mare a iubirii. Căci, zice El: dacă ați îmbrăcat pe cel gol și ați cercetat pe cel în boală, dacă ați adăpostit pe cel străin și ați hrănit și ați dat de băut celui flămînd și însetat, bine ați făcut. Ceea ce vedem în această icoană, nu e altceva decît una și aceeași poruncă a Mîntuitorului, de a ne iubi unii pe alții. Toate acestea fraților nu sînt decît roadele unei dragoste, pornită și încălzită de flacăra credinței în Iisus Hristos, dragostea față de aproapele, ce face să incolțească și să crească în om fapta cea bună. Dar, dragostea față de Dumnezeu și față de aproapele este suprema poruncă a legii: «Căci cel ce iubește pe altul a împlinit legea» zice Apostolul Pavel. Dragostea este virtutea creștină ce le cuprinde pe toate. Ea încununează toată viața curată a creștinului: «Dacă ași avea toată credința încît să mut și munții, iar dragoste nu am, nimic nu sînt». (I Cor. XIII, 2).

Credința fără fapte este moartă, lipsită de roade duhovnicești și nu aduce mîntuire. «Căci de vor fi fratele sau sora goi și lipsiți de hrana de toate zilele și le va zice cineva: mergeți în pace, încălziți-vă și vă săturați, și nu le vor da cele de trebuință trupului, ce folos ar fi?» (Iacob II, 16). A iubi pe aproapele nostru înseamnă nu numai a îndeplini o poruncă, ci să arătăm prin fapte că sîntem creștini adevărați. Creștinul trebuie să iubească cu adevărat pe Dumnezeu și aproapele în așa fel, ca dragostea să rezulte din faptele săvîrșite de el. Să ducă alături de semenii săi o viață de dreptate și de adevăr, de pace și de bună înțelegere, de respect față de persoana altuia și de bunurile aproapelui. Cei ce trăiesc viața după porunca cea mare a dragostei creștine și împlinesc dreptatea cerută de Dumnezeu și de legea Sa, în ziua cea înfricoșată a judecării de apoi se vor face părtași cuvintelor: «Veniți, binecuvîntații Tatălui Meu, de moșteniți împărăția care v-a fost pregătită de la întemeierea lumii».

Pentru a ne învrednici și noi de această chemare a Domnului Iisus, trebuie să ne urmăm ait drum decit acela pe care însuși Mîntuitorul ni l-a recomandat, să ascultăm și să primim învățătura Sa, să fim îngăduitori unii cu alții, gata să dăm ajutor aproapelui nostru cînd se află în necaz și la nevoie. Și după cum Apostolul neamurilor zice: «Ori de mîncați, ori de beți, ori altceva de faceți, toate spre mărirea lui Dumnezeu să le faceți (I Cor. X, 31), tot astfel trebuie să ne gîndim neîncetat la Domnul Hristos în tot ceea ce facem pentru aproapele nostru, căci El, Bunul Învățător, ne-a dat legea sfîntă a iubirii, și noi trebuie să o îndeplinim. Și fiindcă a Lui este legea ce ne-a dat-o spre a smulge din omninoire mărăcinii patimilor, ura, grăirea de rău, minciuna, lăcomia, nedreptatea și toate răutățile, El va fi Judecătorul nostru și sentința judecării va fi pentru unii cununa nemuririi și fericirii neveștejite și vor trece de-a dreapta scaunului judecătorului, iar pentru cei ce nu-și vor putea înfățișa sufletul Judecătorului ca o pinză curată, nepătată, va fi vai și amar, plîngerea și scrișnirea dinților.

Se cuvine, acum, în pragul Postului celui mare, cînd creștinul mai mult ca oricînd se simte îndemnat a-și cerceta cugetul și a se gîndi la mîntuirea sufletului său, să luăm aminte la icoana despre judecata viitoare pe care Domnul ne-a făcut-o cunoscută în Evanghelia Sa. Să nu ne petrecem timpul cu vorbe deșarte și să nu nădărdm în faptele cele ascunse ale cugetului nostru, căci toate acestea se vor descoperi «în ziua cînd Dumnezeu va judeca tainele oamenilor prin Iisus Hristos» (Rom. II, 16). Ci mai virtos să alungăm faptele cele rele ce ne-ar îngreua în ziua înfricoșatei judecări, și cu cuget curat venind la Dreptul Judecător să zicem: «Doamne Tu cel ce cunoști sufletul și fapta fiecăruia, nu ne pedepsi pentru păcatele noastre ci, ne învrednicește să stăm de-a dreapta scaunului Mării Tale, că binecuvîntat ești în veci». Amin!

MARIN PANA

CĂDEREA DIN RAI, CĂDEREA DIN IUBIRE

*«Să lepădăm dar lucrurile întunericului
și să ne îmbrăcăm cu armele luminii»
(Rom. XIII, 12).*

Pentru noi, creștinii, viața de aici nu este singura viață, ci ea este un stadiu de pregătire pentru o viață nesfîrșită, în lumina feții lui Hristos și în bucuria celei mai depline iubiri între toți. Puținele licăriri ale cunoștinței lui Dumnezeu și ale iubirii ce le avem pe pămînt sînt numai niște raze ce străbat prin nori din soarele dumnezeiesc, care luminează

și încălzește cuprinsul vieții celei netrecătoare și prea fericite spre care sintem chemați să înaintăm.

Dar, Biserica a rînduit unele răstimpuri în care sintem îndemnați să închinăm pregătirii noastre pentru viața cea fără de sfîrșit o mai mare osîrzie. Acestea sînt răstimpurile de post, din care cel mai însemnat este cel pe care îl începem de miine. Este un răstimp în care sintem datori să ne facem un control mai atent al tuturor lipsurilor sufletești de care suferim, al tuturor greșelilor săvîrșite față de noi înșine, față de frații noștri și față de Dumnezeu, al tuturor deprinderilor noastre rele, al tuturor slăbiciunilor noastre, care sînt adevărate patimi, al tuturor cauzelor care ne țin într-o stare de care nu sintem mulțumiți nici noi, nici cei din jurul nostru și de aceea nici Dumnezeu. Este un timp de examen stăruitor și necruțător, pe care trebuie să ni-l facem întii noi înșine și apoi să înfățișăm rezultatul lui în fața lui Dumnezeu, prin martorul văzut care este preotul, pentru ca să nu ne judecăm numai noi, cu o eventuală cruțare sau desperare, ci să primim judecata obiectivă a lui Dumnezeu prin preot, împreună cu îndrumarea despre chipul cum să luptăm cu neajunsurile de care suferim.

Căci răstimpul postului nu este numai un răstimp de control nepărtinitor și neacoperitor ce trebuie să ni-l facem, împreună cu o sinceră și pătrunzătoare căință, ci și un răstimp de reținere de la toate deprinderile rele ce le-am cîștigat. Numai prin această reținere bărbătească mai îndelungată slăbim puterea tiranică a acelor deprinderi asupra noastră. Dacă toate pornirile și deprinderile noastre pătimase au devenit niște slăbiciuni ale noastre, prin reținere de la ele restabilim puterea voinței noastre în noi înșine și asupra faptelor noastre, domnia judecării drepte, domnia a ceea ce este superior în noi și se deosebește de animale, domnia duhului, prin care sintem după chipul lui Dumnezeu.

Astfel, timpul de post este timp de înfrînare, timp de exercițiu în putere, timp în care ne forțăm să stăm neclintiți la postul nostru de păzitori ai ființei noastre, nelăsînd-o să ne scape de sub pază, să ne-o fure nici o atracție ispititoare momentană, ca să nu devină o jucărie a valurilor și să se înece pînă la urmă în noianul unei vieți de volburi fără rost. Timpul de post este timpul de strajă împotriva asalturilor fătuse sau ascunse ale unor ispite și deprinderi care vreau să ne facă în mod deplin robii lor, împotriva lăcomiei de mîncări gustoase și multe, de băuturi ametoare și păgubitoare sănătății sufletești și trupești, de plăceri trupești, nemăsurate, la fel de păgubitoare, împotriva invidiei, a urii, a dușmăniei, a deprinderii vorbirii necuviincioase și neiubitoare de frați, care sînt tot atîtea otrăvuri ce ne dizolvă și neucid sufletește în mod treptat pe noi și pe semenii noștri. Postul este astfel leac tămăduitor și prevenitor al bolilor sufletești și trupești.

Dar postul cel mai de efect nu constă numai într-o înfrînare de la deprinderile rele, într-o respingere a ispitelor care slăbesc puterea noastră de rezistență, ci și într-o înlocuire a deprinderilor rele cu deprinderi bune, așa cum nu ajunge să plivim pămîntul de buruieni ca să nu fie

năpădit de ele din nou, ci trebuie să semănăm în locul lor grâu, sau flori frumoase și bine mirositoare, să punem în locul ei iertarea și iubirea, nu ajunge să ne înfrinăm de la cuvinte de birfire, ci trebuie să ne deprindem a vorbi de bine pe cei pe care îi birfeam înainte, nu ajunge să nu invidiem pe cei cărora le merge bine, ci să ne bucurăm de binele lor.

De aceea, Sfântul Apostol Pavel și o cântare bisericească din duminica de azi ne recomandă ca pe un singur lucru cu două părți nedespărțite: «Să lepădăm lucrurile întunericului și să ne îmbrăcăm cu armurile luminii», căci faptele și deprinderile bune sînt fapte ale luminii și în același timp niște arme cu care putem respinge violentele și ispititoarele asalturi ale răului. Sînt fapte și deprinderi care ne fac tari, de nebiruit. Iar Mîntuitorul Hristos ne poruncește ca în acest timp, cînd cerem lui Dumnezeu iertare de greșealele noastre, să iertăm și noi celor ce ne-au supărat cu greșelile lor, adică să nu-i mai urîm, ci să-i îmbrățișăm cu iubirea noastră. «Căci de nu veți ierta oamenilor greșelile lor, nici Tatăl vostru nu vă va ierta greșelile voastre» (Matei VI, 15).

Mîntuitorul ne cere să arătăm oamenilor o față luminoasă cînd poștim. Dar lumina de pe fața noastră are cel mai adevărat și mai nesecat izvor în gîndurile bune și iubitoare ce le avem în suflet față de ei, precum întunericul și tristețea de pe fețele fariseilor nu-și are cauza propriu-zis în post, ci în lipsa lor de iubire față de oameni, folosindu-se de post numai ca de un prilej pentru a da drumul unei încruntări care își are cauza în ne iubirea de frați, în precupări egoiste.

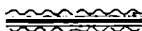
Dacă diferitele soiuri de lăcomie sînt tot atîtea chipuri ale egoismului, iar egoismul este contrariul iubirii de oameni, înțelegem de ce egoismul, ca tată al tuturor păcatelor și el însuși cel mai mare păcat, este izvorul întunericului, iar iubirea de oameni este izvorul sufletesc al luminii. De aceea, combătînd prin post toate formele lăcomiei sau ale egoismului nostru și întărind în noi iubirea de Dumnezeu, și de oameni, înaintăm spre paradisul luminii.

Biserica a închinat duminica de azi, duminica din ajunul postului cel mare, amintirii izgonirii lui Adam din rai, adică din lumina iubirii. Căci dacă raiul este trăirea lîngă Dumnezeu, iar Dumnezeu este iubire, căderea din rai înseamnă căderea din iubire, slăbirea capacității de iubire. Biserica vrea să ne arate azi că, așa cum prin lăcomie omul a căzut din iubire, tot așa prin post, prin veștejirea egoismului ce se întărește prin toate patimile, prin toate felurile de lăcomie, putem să ne ridicăm iar în raiul iubirii de oameni și de Dumnezeu din care a căzut în Adam.

O sentință populară spune: «Dar din dar, se face rai». Unde domnește dragostea care se arată în darul ce trece de la om la om, ce nu e oprit nicăieri, ce e ca o circulație a iubirii, căci el constă nu numai din lucrul dăruit, ci și din inima celor ce-l dăruiesc, acolo e cu adevărat raiul. Fiecare crește acolo în viață și în bucurie din izvoarele de viață ale celorlalți ce i se deschid în iubire. Acolo cerul e mai senin, florile mai frumoase, stelele mai strălucitoare, viața e continuu de un interes

profund, niciodată nu devine plictisitoare și apăsătoare, acolo se simt pașii lui Dumnezeu printre oameni; acolo lumina feții lui Dumnezeu se străvede prin fețele luminoase ale tuturor. Acolo viața e o sărbătoare continuă. Siguranța acestei vieți o avem în învierea lui Hristos, când toate s-au umplut de lumină. Să pornim prin post spre acest rai al iubirii din care am fost scoși de căderea noastră în Adam, nevoindu-ne «să ne luminăm cu postul»; să ne pregătim astfel pentru învierea lui Hristos, care s-a făcut pentru noi începutul și făgăduința împărăției celei veșnice a luminii neînserate, a iubirii neîmpuținată de nici un egoism, a fericirii pe care o dă plinătatea nescăzută a vieții, Amin!

Pr. Prof. D. STĂNILOAE

PANEGIRIC LA BUNAVESTIRE

Între anotimpurile anului, nici unul nu este mai potrivit ca primăvara pentru a sluji drept cadru revărsării iubirii dumnezeiești în lume. Drept aceea, nu ne putem imagina praznicul Bunevestiri, pe care Biserica îl sărbătorește astăzi, după toată cuviința, în alt cadru decît în cel primăvăratec. Este un sentiment nespus de adînc, care ne îndeamnă să facem această afirmație; un sentiment greu de explicat. Dar bucuria Bunevestiri este așa de mare, că la ea participă și cerul și pămîntul, cu toate podoabele lor, fiind o dovadă grăitoare că omul s-a învrednicit de marea iubire a lui Dumnezeu. Bucuriei noastre, produsă de praznicul Bunevestiri, se alătură și bucuria întregului univers, căci întruparea Fiului lui Dumnezeu în Prea Curata Fecioară Maria înseamnă și împlinirea nădejzii întregului cosmos, care și el — după învățătura Bisericii noastre — oftează împreună cu omul după mîntuire.

Această zi a Domnului este cea mai duiosă din cununa zilelor anului; este din timpurile primare ale creștinismului ziua premergătoare Nașterii Mîntuitorului lumii. Adîncea socotință a Bisericii noastre ortodoxe a așezat de aceea între praznicile ei mari și praznicul întrupării Mîntuitorului. Este acesta praznicul în care evlavia creștină se reculege astăzi ca și acum aproape două mii de ani în fața smeritei fiice a lui Israel, Maria, tainica aleasă de nesfîrșita înțelepciune a lui Dumnezeu, pricina tuturor lucrurilor și făcătoare de viață, pentru a săvîrși în lume mîntuirea omului. Sfînta Fecioară, pe care o lega o ilustră genealogie veche își petrecea viața în luminosul Nazaret, ocrotită sub acoperișul unei rude bătrîne, dulgherul Iosif, unde aștepta să se îplinească cele spre care a fost hărăzită să fie.

Aici s-a făcut începătura răscumpărării și a eliberării din legăturile păcatului, pe care o făgăduise Dumnezeu protopărinților noștri la alun-garea din rai. Căci la plinirea vremii, cea de Dumnezeu hotărâtă, a fost trimis ingerul Gavriil să vestească acestei Prea Sfinte Fecioare că a fost aleasă de Dumnezeu să nască pe Mîntuitorul lumii. Uimită și cutremurată de vestea mare adusă de inger, căci aceasta i-a grăit: «Bucură-te, ceea ce ești plină de dar. Domnul este cu tine. Binecuvîntată ești tu între femei... căci ai aflat har la Dumnezeu. Și iată vei zămisli în sinul tău și vei naște un fiu și vei chema numele lui Iisus. Acesta va fi mare și fiul celui Prea Înalt se va chema și Domnul Dumnezeu îi va da lui tronul părintelui său David» (Luca I, 28—32), Sfînta Fecioară i-a răspuns: «Cum va fi aceasta, de vreme ce eu nu știu de bărbat?» Ci ingerul răspunzînd grăi: «Duhul Sfînt se va pogori peste tine și puterea celui Prea Înalt te va umbri; pentru aceea și sfîntul care se va naște din tine fiul lui Dum-nezeu se va chema... Că la Dumnezeu nimic nu este cu neputință». Zis-a atunci Maria: «Iată roaba lui Dumnezeu, fie mie după cuvîntul tău» (Luca I, 34, 37, 38).

Aceasta a fost vestea cea bună ce a fost adusă Fecioarei Sfînte cu un braț de crini și într-o evlavioasă metanie de aripi albe de către arhan-ghelul Gavriil. Din ea, din Miriam se va naște Mîntuitorul printr-un act dumnezeiesc, așa cum a fost și acela prin care s-a creat cerul și pămîntul. Din tainicile prevederi ale proniei cerești pentru mîntuirea lumii, din divina întîmplare a Bunevestiri de aproape două mii de ani au iz-vorît și izvorăsc din aceasta, ca dintr-o fîntînă, splendide energii du-hovnicești ce au regenerat mereu și mereu spiritual biserica și a adunat sub semnul lui Hristos pe creștini înobilîndu-le și desăvîrșindu-le viața și existența. Minunea Bunevestiri a umplu pămîntul și va umple de sens și veacurile pînă la sfîrșit.

Cu adevărat mare este taina aceasta, căci în vestirea cea bună a ar-hanghelului și în cele întîmplate odată cu ea se află în simbure toată taina mîntuirii noastre. Ziua Bunevestiri este ziua intrupării Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos. Ea este «taina cea din veac ascunsă» (Efes. III, 9) și de ingeri neștiută, ce se descoperă arhanghelului pentru a o vesti Fecioarei Maria și prin ea tuturor acelor care vor să se mîntuiască.

Bunavestire este ziua pogoririi lui Dumnezeu la oameni, ziua îno-menirii lui Dumnezeu, biruind păcatul care biruise el, mai întîi, pe om. De aceea, cum zice Sfîntul Ioan Damaschinul, «Dumnezeu arată noianul cel mare al dragostei Sale față de oameni... Căci însuși Creatorul și Dom-nul primește să lupte pentru făptura lui».

Bunavestire înseamnă începătura mîntuirii noastre și arătarea tainei celei din veac: «Fiul lui Dumnezeu, Logosul cel nemărginit, se înmăr-ginește în pîntecele slăvitei Fecioare Maria, Dumnezeu desăvîrșit se face om desăvîrșit și săvîrșește cea mai mare noutate din toate noutățile, prin care s-a arătat puterea cea nemărginită a lui Dumnezeu. Căci ce poate fi mai mare ca taină decît ca Dumnezeu să se facă om? Și Cuvîntul s-a

făcut fără schimbare trup din Duhul Sfint și din Maria, Prea Sfinta pururea Fecioara Născătoare de Dumnezeu.

Astăzi, Cel pe care nu-L pot cuprinde nici cerul și nici pământul, Se lasă, fără schimbare, din nemărginita Lui dragoste față de oameni, cuprins în sinul Fecioarei pentru noi și pentru a noastră mîntuire. De aceea, arhanghelul, binevestind Fecioarei celei fără de prihană, îi spune: «Bucută-te, cea plină de dar și pregătește-te să primești pe Dumnezeu Cuvîntul în pîntecele Tău» (Minei).

Iată de ce astăzi se bucură tot cerul și pământul se veselește din pricină că Stăpînul cerului și al pămîntului Se coboară cu iubire la făptura Sa, zămislindu-Se prin umbrirea Sfintului Duh, din Preacurata Fecioară, pentru a dărui omului nu numai frumusețea cea dintîi, pe care a pierdut-o în raiul pămîntesc, ci asemănarea cu Dumnezeu.

Bunavestire este începutul marei bucurii a dezlegării blestemului celor căzuți, a slobozirii celor care erau ținuți în robia celui viclean, iar alunecarea strămoașei Eva s-a îndreptat prin Izbăvitorul zămislit astăzi în Fecioara. Bucuria duhovnicească pierdută de Eva este recîștigată de Preacurata și nevinovata Maria. Păcatul săvîrșit de Eva a cules rod aducător de moarte, iar din Fecioara va răsări rod de nemurire, Hristos. Pămîntul cel ce creștea cu întristare spinii patimilor, începe să salte cu bucurie, că iată, Lucrătorul pămîntului cel fără de moarte vine să-l scoată din blestem» (Minei).

Aducîndu-i vestea cea bună arhanghelul, Sfinta Fecioară a făcut biserică sfințită și rai cuvîntător, pentru că a adăpostit pe Dumnezeu Fiul, care s-a întrupat într-însa. Fecioara cea Preacurată, ca un vas prea luminos și cu totul de aur, s-a pregătit spre primirea manei celei dătătoare de viață. Asemenea unui sfeșnic fără de asemănare, primește, fără să ardă, focul dumnezeirii care va să risipească întunericul răutăților și va să dea lumină și ca toiagul cel de taină va înflori floarea dumnezeirii, precum este scris, din rădăcina lui Iesei, nouă arătîndu-se (Minei).

Astăzi, sărbătorim preaminunata zămislire ca om a Fiului lui Dumnezeu, în care pămîntul s-a unit cu cerul, mai mult chiar, pămîntul se face cer, prin aceea că firea omenească se face sălas pentru Cerescul Împărat. Este sărbătoarea unui eveniment prin care veșnicia pătrunde în vremelnicie, prin aceea că veșnicul Fiul al lui Dumnezeu primește să se zămislească în timp în sinul Fecioarei, pentru ca să atragă și să ridice vremelnicia în veșnicie, schimbîndu-i fața, prefăcînd-o și îmbogățînd-o în sfințenie, pînă cînd va fi un «cer nou și pămînt nou» (II Petru III, 13; Apoc. XXI, 1).

Dumnezeu s-a făcut om ca să rămînă așa pentru veșnicie, asigurîndu-ne astfel nouă perspectiva de a ne îndumnezeii în har prin El. Sărbătorim praznicul Bunevestiri fiindcă prin aceasta, Cel care are scaunul cerului și așternut picioarelor pămîntul s-a lăsat încăput în sin de Prea Sfinta Fecioară, sălășluind în ea trupește toată plinătatea dumnezeirii.

Ce taină mare este aceasta! Firea noastră omenească, prin tainica putere a Duhului Sfint Biserică încăpătoare lui Dumnezeu se face! Nu

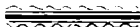
este grai, nici omenesc și nici îngeresc, să poată tilcui taina aceasta, ci numai credința! Bunavestire este praznicul acestei taine, sărbătoarea luării firii noastre în persoana lui Dumnezeu Cuvîntul, pentru a o ridica la Sine. Bunavestire este astfel praznicul celor care se mîntuiesc prin Adam cel nou, Iisus Hristos. Bunavestire este începutul refacerii familiei mari a lui Dumnezeu, așa după cum praznicul Nașterii Domnului este praznicul prezenței deplin arătate a lui Dumnezeu întrupat. Bunavestire este, după cum spune foarte frumos un Părinte al Bisericii, Crăciunul cel dintîi, după cum Crăciunul este cea de a doua Bunăvestire.

Iată de ce Biserica slăvește astăzi în psalmodii de tropare, descoperindu-ne înțelesul adînc al acestui praznic. Amăgitu-s-a de mult Adam, poftind să fie Dumnezeu și n-a fost. Iară Dumnezeu om Se face, ca să facă pe Adam Dumnezeu. Să se veselească făptura și să salte firea; că arhanghelul stă cu frică înaintea Fecioarei și-L aduce ei, prin ea nouă tuturor, bucuria împotriva întristării». «Binevestește pămîntule bucurie mare! Lăudați ceruri mărirea lui Dumnezeu»; iar «buzele credincioșilor, fără tăcere glasul îngerului cîntînd, cu bucurie să strige Născătoarei de Dumnezeu: Bucură-te, cea plină de dar, Domnul este cu tine și prin tine cu noi».

Am cinstit încă o dată ziua care ne aduce amînte, în șirul praznicelor Bisericii noastre, de minunata și preacurata zămislire a Fiului lui Dumnezeu. Biserica a vestit astăzi încă o dată lumii credința noastră nestrămutată cea ortodoxă: «Carele pentru noi, oamenii, și pentru a noastră mîntuire S-a pogorit din ceruri și S-a întrupat de la Duhul Sfînt și din Maria Fecioară și S-a făcut om». Drept aceea, luminați fiind de strălucirea și bucuria zilei de astăzi, să înălțăm glas de slavă iubitorului de oameni, Dumnezeu Fiul și Sfintei Fecioare, zicînd împreună cu troparul praznicului: «Astăzi este începătura mîntuirii noastre și arătarea tainei celei din veac. Fiul lui Dumnezeu Fiul Fecioarei Se face și Gavriil arhanghelul darul bine-l vestește. Pentru aceasta și noi cu acesta Născătoarei de Dumnezeu îi strigăm: Bucură-te, cea plină de dar, Domnul este cu tine», noi credincioșii Fiului tău te preacinștim, fiindcă «Tu ești începătura mîntuirii noastre, tuturor celor de pe pămînt, de Dumnezeu Născătoare» (Minei).

Să ne rugăm Maicii Domnului cu adîncă evlavie: Fecioară Preacurată, roagă-te Fiului tău și Dumnezeului nostru ca bucuria ta a Bunei-vestiri să se facă pe deplin și netrecător și bucuria noastră; ajută-ne prin rugăciunile tale să ne învrednicim să urmăm căile Fiului tău, așa după cum ai fost și tu învrednicită și așa cum tu în desăvîrșită ascultare ai putut să răspunzi lui Dumnezeu, prin arhanghel: Iată, roaba Domnului, fie mie după cuvîntul tău, și noi să putem, cu ajutorul cîștigat prin tine, să zicem cu creștinească smerenie, în toate ale noastre, în toată viața noastră: iată robii lui Dumnezeu, fie nouă după cuvîntul tău. Amin!

Diac. Prof. N. BALCA

LUMINA CURĂȚIEI SUFLETEȘTI ȘI A BUNĂTĂȚII

Fără îndoială că cel care crede în înviere și se închină Dumnezeuului celui în trei Fețe, trebuie să se lepede și să se curățească de toată întinăriunea păcatului și lepădînd pe omul cel vechi să se îmbrace cu toate virtuțile creștinești, să se împodobească cu podoaba cea nepieritoare a faptelor bune. Fără virtuți creștine, însușite temeinic și practicate mereu, creștinul nu e creștin decît cu numele, iar fără plinirea faptelor bune, viața lui e goală și stearpă, iar trăirea lui fără rost.

Dar afară de virtuțile creștine, din care trebuie să izvorască mereu ca dintr-un izvor nesecat șiragul de mare preț al faptelor bune, criteriul sigur al credinței și mîntuirii noastre, sufletul creștinului trebuie să mai strălucească de lumina celei mai înalte curățenii sufletești și să răs-pîndească și să reflecte pretutindeni în jurul său cea mai mare și mai sinceră bunătate. Cuvîntul nostru de învățătură va fi deci despre lumina curățeniei sufletești și a bunătății.

În Cuvîntarea de pe munte, în acest Cod moral al creștinismului, între alte învățături fericitoare Mîntuitorul a spus: «Feriți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu» (Matei V, 8). Oare ce este această curăție a inimii, care după spusele Domnului nostru Iisus Hristos, îndrituiește pe om să vadă pe Dumnezeu?

Curăția inimii sau a sufletului este grija deosebită, neconținută și mereu atentă, pe care trebuie să o aibă dreptcredinciosul de a se feri de păcate. Căci păcatele, oricare ar fi ele, mari sau mici, obișnuite sau în-tîmplătoare, întinează inima și spurcă sufletul. Nesimțitor la chemarea ispitelor și potrivnic pornirilor înjositoare, trăind în duh și adevăr, creștinul trebuie să se ferească de tot ce-l poate îndepărta de Dumnezeu și robi păcatului; el trebuie să fie atît de simțitor la chemările harului, încît să poată îndepărta de la sine tot ceea ce-l poate duce la păcat.

Cel care vrea să aibă curată inima, trebuie să facă ceva mai mult decît să se ferească de păcat.

În primul rînd, el trebuie să-și curețe întru totul simțirea, după cuvintele și îndemnul Sfîntului Apostol Pavel (Filip. II, 5): «Aceasta să simțiți în voi, ca și în Hristos Iisus». Cu alte cuvinte, după spusele marelui Pavel, creștinii trebuie să-și curețe pînă într-atîta simțirea, să se ridice și să-și purifice atît de mult sentimentele încît să simtă și să do-rească ceea ce a simțit și a dorit Hristos Domnul, care e capul Bisericii ai cărei mădulare sîntem noi, credincioșii. Între Hristos și creștini trebuie să fie armonie perfectă nu numai în trăire și faptă, ci și în simțire și cuget. Prin urmare, să dorim cele bine plăcute lui Dumnezeu, cele ce ne înalță sufletele, cele ce ne ridică pe culmile înșorite ale binelui și ale virtuții, cele ce duc spre cer. Orice simțire egoistă trebuie lepădată, orice simțire și pofțire păcătoasă trebuie îndepărtată, orice pornire josnică, nedemnă de chemarea de creștin și de vrednicia de om. să o dăm la o parte.

În rindul al doilea, deoarece știut este că atât lucrările bune, cât și cele rele ale omului pornesc din sufletul lui, precum apa din izvoarele muntelui, dacă vrem ca sufletul nostru să fie curat cu adevărat și lumina curăției lui să strălucească în noi și în jurul nostru, să facem în așa fel ca din curățenia sufletului nostru, cu cuget drept, fără nici un gând ascuns, să țîșnească mereu mai bogată lucrarea faptelor celor bune, mai ales a faptelor de milostenie și de ajutorare a aproapelui nostru aflat în lipsă. Precum pomul bun se cunoaște din roade, ne-a spus Mîntuitorul, tot așa și inima noastră curată să se cunoască din faptele noastre cele curate.

Același dumnezeiesc învățător, Iisus Hristos Domnul nostru, ne cere ca, pe lângă curăția sufletului, să fim în același timp și *buni*, căci zice: «Nu este pom bun, care să facă roadă rea, nici pom rău care să facă roadă bună. Că orice pom din roada sa se cunoaște; căci nu se adună smochine din mărarini, nici nu se culeg struguri din spini. Omul bun din vistieria cea bună a inimii sale scoate cele bune și omul rău din vistieria cea rea a inimii scoate cele rele, căci din prisosința inimii grăiește gura lui (Luca VI, 43—45).

Această podoabă de preț a sufletului nostru, care e bunătatea, ne este arătată chiar de Dumnezeu Tatăl, care din iubire nemărginită și din bunătate fără capăt a trimis pe unicul său Fiu ca să se jertfească pentru izbăvirea noastră din păcat și pentru a ne redeschide porțile fericirii cerești. Iar Fiul său iubit, Iisus Hristos, Domnul nostru, ne-a dat nenumărate pilde de aleasă bunătate sufletească în timpul viețuirii sale printre noi.

Corect cu sine și respectuos și recunoscător față de Dumnezeu, simțitor, îngăduitor și mai ales plecat spre nevoile aproapelui său, credinciosul care are sufletul plin de bunătate este într-adevăr omul lui Dumnezeu care cucerește pe cei din jurul său cu parfumul bunătății sale. El nu face rău nimănui, nu pizmuește pe nimeni, și nu judecă pe aproapele său; că dimpotrivă, ori de câte ori poate, îl ajută cu vorbe și cu fapta, plinind îndemnul Sfintului Apostol Pavel către Filipeni (IV, 8): «Fraților, cite sînt adevărate, cite sînt cinstite, cite sînt drepte, cite sînt curate, cite sînt iubite, cite sînt cu nume bun, orice virtute și orice laudă, acestea să le gîndiți».

Este adevărat că lumina noastră, a credincioșilor, care trebuie să strălucească înaintea oamenilor, sînt în primul rînd faptele cele bune, faptele credinței, faptele de milostenie, izvorîte din inimă curată, iubitoare de Dumnezeu și simțitoare la nevoia aproapelui, din inimă plecată spre lipsă și înțelegătoare a durerii semenului nostru, a fratelui nostru întru Hristos și întru omenire și săvîrșite din plinătatea bunătății sufletești, după cuvintele Mîntuitorului: «Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca văzînd faptele voastre cele bune, să preamărească pe Tatăl vostru cel din ceruri» (Matei V, 16).

Dar, pe lângă această lumină mare, strălucitoare și atotpătrunzătoare a faptelor celor bune, curăția sufletească și bunătatea de inimă a credinciosului revarsă în jurul lui tot atîta lumină, ca și cea care strălucește din

faptele bune. Căci ce poate fi mai înalt și mai irezistibil pe pământ, decît o inimă curată, din care se nasc gînduri curate și pornesc lucruri bune și de bine făcătoare? Și ce poate fi mai de folos pentru oameni și pentru omnire, decît o inimă bună, din plinătatea și bunătatea căreia se revarsă în lume numai bine, pace și înțelegere? Ce impresionează mai mult și mai tare pe toți oamenii, decît sufletul ales și ce cîștigă mai multă prețuire și dragoste, decît inima bună, dezinteresată și mereu gata spre ajutorare și spre facerea de bine? Dacă mireasma plăcută a faptelor bune ale credincioșilor pătrunde și convinge mințile tuturor creștinilor, parfumul curăției sufletești și al bunătății cucerește și vrăjește pe toți oamenii. Curățenia inimii și bunătatea sufletului așează pe om pe adevăratul pedestal pe care ar trebui să stea mereu.

Ca ucenici ai Aceluia care este însăși sfințenia și ca slujitori ai Aceluia care este prea bun, lepădînd și îndepărlînd de la noi toată întinăciunea păcatului, să urmăm învățătura Sfîntului Apostol Pavel, care zice: «Îmbrăcați-vă deci ca niște aleși ai lui Dumnezeu, sfinți și iubiți, cu milostivirea îndurărilor, cu bunătate, cu smerenie, cu blîndețe, cu îndelungă răbdare; îngăduiți-vă unul pe altul și iertînd unul altuia, de are cineva piră împotriva cuiva; precum și Hristos v-a iertat vouă, așa și voi» (Col. III, 12—13). Să curățim mai ales în aceste zile ale Postului mare, sufletul nostru, prin arma postului, a rugăciunii și a pocăinței; și să îmbunătățim inima noastră prin tot mai mare iubire de Dumnezeu și prin tot mai multe fapte de iubire pentru aproapele nostru. Să strălucească mereu, înaintea semenilor, curățenia sufletului nostru și să ardă neconținut inima noastră de bunătate, luminînd și încălzind și pe frații noștri întru Hristos de lumină și căldura pe care El a adus-o în lume, pentru ca prin puterea și mijlocirea sa să dobîndim lumii pace, iar sufletelor noastre fericirea de veci. Amin!

Pr. Prof. I. VESA

LA DUMINICA A III-a DIN POST

Sfînta noastră Biserică a stabilit, din vremurile cele mai vechi, ca această zi de duminică, a treia din postul Sfîntelor Paști, să fie rînduită spre închinarea cinstitei și de viață făcătoare Crucii. Este ziua în care credinciosul creștin se găsește la jumătatea drumului de pregătire prin post și rugăciune pentru a lua parte, după vrednicie, la patimile Celui ce pe Cruce S-a răstignit, pentru izbăvirea tuturor și a se bucura apoi de marele și luminatul praznic al Învierii din morți a Mîntuitorului Iisus Hristos. Este un popas de adîncă reculegere sufletească și de întărire duhovnicească, în care sfînta Biserică ne strînge în jurul sfîntei Crucii pe care

Mintuitorul S-a jertfit, împăcîndu-ne cu Dumnezeu Tatăl și aducîndu-ne mîntuirea. Prin Cuvîntul Sfintei Evanghelii, prin rugăciuni și prin imnuri de aleasă cinstire, sîntem astăzi chemați să ne închinăm sfintei Cruci. Și toate cele rînduite astăzi ne arată importanța și semnificația deosebită pe care o are sfînta Cruce pentru viața noastră creștinească, pentru strădaniile noastre în năzuința de a ajunge la viața de fericire și mîntuire veșnică. Căci sfînta Cruce, prin jertfa de izbăvire a Domnului Iisus Hristos, este cea care ne-a deschis calea pe care trebuie s-o urmăm pentru a ajunge la Mîntuitorul, calea pe care să ne identificăm cu învățătura Lui, să ne însușim îndemnurile Lui și să ducem o viață vrednică de adevărați fii ai Lui.

Dar, în strădaniile noastre spre a ajunge la desăvîrșire, sîntem, oare, singuri, părăsiți și lipsiți de orice ajutor de întărire? Nu, nu sîntem nici singuri și nici părăsiți, la voia întîmplării sau la slabele noastre puteri. Sfînta Cruce este cea care vine astăzi să ne ajute, să ne întărească, să ne îndrume și să ne însoțească încontinuu pe calea izbăvirii noastre.

Dacă, de mai multe ori în răstimpul unui an bisericesc sînt rînduite zile și sărbători spre smerita închinare și vrednica cinstire a sfintei Cruci, astăzi acest lucru se face în mod deosebit, pentru a ne arăta că pe calea înfrînării noastre nu sîntem lipsiți de balsamul întăritor al sfintei Cruci a Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos.

Căci astăzi, la slujba Utreniei, Sfînta Cruce a fost așezată în mijlocul bisericii, ca aici credincioșii, închinîndu-se și sărutînd-o, să-i aducă prinos de cinstire și smerită închinare. La Sfînta Liturghie s-a cîntat imnul de laudă: «Crucci Tale ne închinăm, Hristoase, și sfîntă Invierea Ta o lăudăm și o mărim». Iar cuvintele Sfintei Evanghelii ne-au atras luare aminte la chemarea pe care Mîntuitorul ne-a adresat-o în cuvintele: «Oricine voiește să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze Mie» (Marcu VIII, 34).

Se cade deci ca în această zi de cinstire deosebită a sfintei Cruci, să lămurim tilcuirea ei adîncă pentru viața creștinului, pentru strădaniile lui pe calea izbăvirii și a fericirii celei veșnice.

Dumnezeu l-a zidit pe om pentru a ajunge la desăvîrșire, la acea viață de comuniune apropiată cu Creatorul, la asemănare cu El. Cînd omul, prin păcat, s-a îndepărtat de la chemarea lui și s-a înstrăinat de Ziditorul făpturii, în dragostea Sa cea mare și bunătatea Sa cea nemărginită, Dumnezeu a trimis pe Fiul Său, Domnul Iisus Hristos, ca pe cel păcătos să-l aducă din nou la calea cea adevărată. Împăcarea lui Dumnezeu cu omul s-a făcut prin jertfa de pe Crucea de la Golgota. Vărsînd sînge nevinovat, Mîntuitorul a transformat Crucea, din semn de blestem și ocară (cf. Deut. XXI, 23), în altar de jertfă, izvor de har și mijloc de mîntuire. Sfîntul Apostol Pavel ne încredințează despre acest adevăr, cînd scrie că Iisus Hristos «S-a arătat acum o dată la sfîrșitul veacurilor, spre a desființa păcatul prin jertfa Sa» (Evreii XII, 25—26).

Prin jertfa Mîntuitorului, Crucea a fost sfințită, a devenit aducătoare de viață, căci de aici, de pe Crucea Golgotei, a strălucit viața de înnoire

cea intru Iisus Hristos, Domnul nostru. Prin sfânta Cruce am dobândit noi viața cea veșnică pe care ne-a adus-o Fiul lui Dumnezeu, «Căci Dumnezeu ne-a dat viața veșnică și această viață este prin Fiul Său» ne asigură Sfântul Apostol Ioan, garantându-ne în același timp că «cine are pe Fiul», Cel ce S-a jertfit pe Cruce, «are viață» (I Ioan V, 12—13).

Sfânta Cruce este cheie prin care ni s-au deschis porțile împărăției lui Dumnezeu, după promisiunea făcută de Mântuitorul: «Și Eu vă rânduiesc împărăție, precum mi-au rinduit Mie Tatăl Meu» (Luca XXII, 29). Căci prin sfânta Cruce am ajuns să fim moștenitorii și să putem deveni fiii ai împărăției cerurilor care este «dreptate și pace și bucurie în Duhul Sfânt» (Rom. XIV, 17).

Sfânta Cruce este mărturia iubirii nemărginite a lui Dumnezeu pentru noi oamenii, «pentru că așa a iubit Dumnezeu lumea, încît și pe Fiul Său, Cel Unul-Născut, L-a dat, ca oricine crede în El, să nu piară ci să aibă viața de veci» (Ioan III, 16). Iată cum prin jertfa Mântuitorului, sfânta Cruce a devenit pentru noi izvor al darului divin, al binecuvîntării lui Dumnezeu, al dragostei și îndurării Lui față de noi.

Pe lemnul Crucii Și-a vărsat Mântuitorul sîngele, spre a șterge păcatul lui Adam și a curăți sufletele noastre. Pe Cruce a fost rupt zapisul păcatului ce apăsa asupra noastră, moartea a fost biruită, încît sfânta Cruce a devenit semn al biruinței Domnului și armă pentru întărirea noastră în lupta contra ispitelor, contra uneltirilor diavolului.

Sfânta Cruce este deci pentru noi izvor de iertare și de sfințire. «Întru această voință sîntem sfințiți — scrie Sfîntul Apostol Pavel — prin aducerea ca jertfă a trupului lui Iisus Hristos o dată pentru totdeauna» (Evrei X, 10). Ea ne învață și ne călăuzește pașii spre virtute. Curățindu-ne sufletul de păcate, sfânta Cruce ne luminează mintea, ne încălzește inima și determină voința spre împlinirea binelui.

Sfânta Cruce este în același timp și mijloc de întărire în credință, de sporire în dragoste și de ajutor întru nădejdea mîntuirii. Ea ne întărește pe calea izbăvirii prin puterea lui Dumnezeu, care se îplinește prin ea, fiind izvorul tuturor binefacerilor divine. Căci, așa după cum evreii, după ce au fost eliberați din robia egipteană, în călătoria lor spre țara Canaanului, au fost călăuziți prin puterea lui Dumnezeu arătată ziua în nor luminos iar noaptea în stîlp de foc, tot așa sfînta Cruce călăuzește azi pe creștini spre limanul fericirii celei veșnice.

Măi tirziu, cînd ei au ajuns în pustiul Sur. la Mara, și n-au găsit decît apă amară, au început să cirtească împotriva lui Moisi. Dumnezeu S-a îndurat însă de ei, la ruga profetului și a arătat lui Moisi un lemn, pe care aruncîndu-l în apă, aceasta s-a transformat în apă dulce și răcoritoare (Exod XV, 22—25). În același fel astăzi Sfînta Cruce ne aduce izbăvirea din amarul păcatelor, după cum psaltul, preamărînd puterea Sfintei Crucii, zice: «Ai îndulcit oarecînd apele Mării celei amare, închipuind atunci lemnul dumnezeieștei Crucii pe care răstignindu-Te, ai izvorît apa iertării, spre înnoirea frămîntării omenesti» (*Stihirea în ziua de joi*).

Puterea divină a lucrat și printr-un alt simbol al Sfintei Crucii, șarpele de aramă, pe care Moisi l-a înălțat în pustiul Arabiei pentru a izbăvi

pe cei ce se răzvrătiseră și erau mușcați de șerpi veninoși, ca pedeapsă a lui Dumnezeu (Num. XXI, 8—9). Mintuitorul însuși ne încredințează, în convorbirea Sa cu Nicodim, că șarpele de aramă, înălțat de Moisi, a preînchipuit Crucea de pe Golgota, căci, «precum Moisi a înălțat șarpele în pustie, așa trebuie să se înalțe și Fiul Omului, ca tot cel ce crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică» (Ioan III, 14—15). După cum cei ce priveau șarpele de aramă se tămăduiau de mușcăturile veninoase, aducătoare de moarte, tot așa cei ce își pun nădejdea în Crucea Mintuitorului Hristos se împărtășesc de harul mântuirii și al sfințirii.

Puterea sfintei Cruci este mare. Ea ajută celui ce cu credință și evlavie curată o cinstește ca să biruiască păcatul și să afle izbăvirea. Pe cînd evreii au ajuns la Rafidim, în pustiul Sir și din lipsă de apă s-au revoltat din nou, Dumnezeu a poruncit lui Moisi să lovească cu toiagul cu care a despărțit apele Mării Roșii, în stîncă Horeb, din care a izvorit apa cea binefăcătoare (Exod XVII, 1—6). Așa astăzi, din Sfînta Cruce izvorăște pentru credincioșii creștini apa cea vie. pe care cel ce o va bea nu va înseta niciodată, căci izvorul acestei ape este însuși Mintuitorul Hristos (Ioan IV, 14).

Cît de mare este puterea Sfintei Cruci ne-o arată și semnul lui Moisi, care ridicîndu-și mîinile, a biruit prin puterea și ajutorul lui Dumnezeu pe dușmanii lui Israel (Exod XVII, 8—15). Stînd cu brațele întinse, Moisi a preînchipuit profetic Sfînta Cruce și, după cum, în amintirea biruinței a numit locul acela «Domnul este scăparea mea» (Exod XVII, 15), tot așa sfînta Cruce, este pentru cei ce își pun nădejdea în ea, mijloc de scăpare și de izbăvire.

Sfînta Cruce este pentru noi totdeauna chezașia mîntuirii noastre, pecetea împăcării noastre cu Dumnezeu, prin jertfa Celui ce a fost răstignit pe ea și garantul vieții celei veșnice. Ea ne face să ne ridicăm cu mintea de la cele de jos la cele de sus, să lăsăm pămîntul în schimbul cerului, ea ne întărește și ne ajută să obținem curăția sufletului și să dobîndim fericirea. Sfînta Cruce ne stă în ajutor pentru a alunga din noi gîndurile cele rele și a stinge văpaia patimilor deșarte.

Sfînta Cruce este calea spre desăvîrșire, calea spre Domnul Iisus Hristos. Și dacă lucrul de căpetenie de care avem datoria să ne îngrijim zi de zi este mîntuirea sufletului, cum vom putea împlini această datorie decît urmînd drumul arătat de Mintuitorul în cuvintele sfintei Evanghelii de astăzi. Sfînta Cruce ne va fi totdeauna izvor de întărire și mîngîiere ce ne înveșmîntează sufletul în suferințe și în necazuri, balsam binefăcător ce ne fortifică pe calea desăvîrșirii.

Cu puterea ei binefăcătoare, ne ajută să putem urma lui Hristos. Și cine urmează lui Hristos Domnul are datoria de a-și duce crucea, răstignindu-și pe ea, — ca odinioară Mintuitorul. — toate păcatele și toate gîndurile și pornirile spre cele rele. Are datoria de a împlini, mai ales astăzi, «mesajul divin al păcii» (Luca II, 14), căci testamentul Mintuitorului este de a înfăptui pacea, dreptatea și buna înțelegere dintre toți oamenii (Ioan XIV, 27). Căci Sfînta Cruce ne este într-o continuă într-ajutorare pe calea

de îndepărtare dintre oameni a urii, a vrajbei, a certurilor și a războiului.

Sîntem slabi și «nu facem binele pe care-l voim, ci răul pe care nu-l voim, pe acela îl săvîrșim» (Rom. VII, 19) — cum spune Sfîntul Apostol Pavel — avem nevoie mereu de un sprijin, de aceea sfînta noastră Biserică a așezat la jumătatea postului mare cinstirea sfintei Cruci, ca mijloc de întărire în ostenele noastre și slăbiciunea noastră.

Sfînta Cruce ne însoțește în continuu și de aceea trebuie s-o cinstim în viața noastră de toate zilele, săvîrșind semnul Crucii atunci cînd ne facem rugăciunea zilnică, cînd începem și terminăm munca noastră. O cinstim săvîrșind semnul Sfintei Cruci cînd intrăm într-un sfînt locaș, cînd ne închinăm și sărutăm cu evlavie sfintele moaște și sfintele icoane, atunci cînd trecem pe lângă sfintele noastre locașuri ortodoxe de închinare. Dar semnul sfintei Cruci trebuie să-l facem după toată rînduiala tradițională a sfintei Biserici și nu în grabă, ducînd cele trei degete de la mîna dreaptă la frunte, la piept și la cei doi umeri. Să săvîrșim acest semn al biruinței creștinismului cu toată evlavia, cu toată credința și nădejdea în ajutorul puterii care lucrează prin sfînta Cruce.

Pentru valoarea neprecupețită a sfintei Cruci în viața creștinului, se cade să ne asociem și noi la cuvintele de laudă ale psaltului, zicînd: «Bucură-te, Cruce purtătoare de viață, raiul cel frumos al Bisericii, pomul nestrucăciunii, carele ne-ai înflorit desfătarea... Bucură-te, Cruce... semnul cel nebiruit al creștinătății, ușa raiului, întărirea credincioșilor, zidul cel dimprejurul Bisericii. Prin care s-a pierdut și a încetat blestemul și s-a înghițit puterea morții și ne-am înălțat de pe pămînt la cele cerești. Armă nebiruită împotriva dracilor, mărirea mucenicilor, podoaba cuvioșilor, li-manul mîntuirii, ceea ce dăruiește lumii mare milă» (*din cîntările de la privegherea de sîmbătă seara*).

Și astăzi, cu bucurie în sufletele noastre, cu credință și cu evlavie, să ne închinăm Crucii lui Hristos Mîntuitorul nostru, și cu dragoste și inimă fierbinte să-L rugăm în această zi pe Cel ce S-a răstignit pe Cruce de bună-voie, ca în marea Lui îndurare și bunătate, să ne învrednicească a petrece în pace și restul zilelor de post și a ajunge marele praznic al Învierii Lui din morți. Amin!

Pr. Prof. MIRCEA CHIALDA

LA DUMINICĂ A V-a DIN POST

În calendarul nostru creștin ortodox este rînduit să fie cinstită în duminica aceasta, a V-a din sfîntul și marele post al Paștilor, Sfînta Maria Egipteanca. Dar ne întrebăm: de ce virtuți deosebite s-a învrednicit această Sfîntă, pentru a ne fi dată ca pildă? ce lucrare dumnezeiască s-a să-

virșit în ființa ei, pentru ca ea să fie așezată atit de sus deasupra credințioșilor de rînd ai Bisericii noastre? și ce putem învăța, pentru viața noastră creștinească, din cele petrecute cu Sfinta Maria Egipteanca? Iată întrebări la care, cu ajutorul lui Dumnezeu, vom încerca să răspundem.

Viața Sfintei Maria Egipteanca este o pildă viu grăitoare de puterea deosebită pe care o capătă omul asupra sa însuși atunci cînd își deschide sufletul spre lucrarea harică a lui Dumnezeu. Nu vom istorisi totuși cu amănunte viața acestei Sfinte. Ne mulțumim numai a spune că Sfinta Maria Egipteanca a fost, încă din fragedă tinerețe, pornită pe calea păcatului, părăsindu-și familia la vîrsta de 12 ani și mergînd în orașul Alexandria, unde, dînd frîu liber pofteilor ei trupești, a ajuns la treapta cea mai de jos a decăderii. Așa a trăit timp de 17 ani.

Dar iată că Dumnezeu, în nemărginita sa înțelepciune și bunătate, a voit ca tocmai din această femeie păcătoasă să facă vas ales al harului Sfințului Duh. Și astfel, Maria Egipteanca, aflînd o dată că un grup de oameni din Alexandria se pregăteau să meargă la Ierusalim pentru sărbătoarea Înălțării Sfintei Cruci, s-a urcat și ea pe corabia lor, dar nu cu gînduri cuvioase, ci tot pentru a se deda pofteilor ei josnice. Ajunsă la Ierusalim, și-a continuat viața sa păcătoasă pînă în ziua Înălțării Sfintei Cruci, cînd, văzînd că se înghesuie multă lume să intre în biserică, a încercat și ea să intre, dar n-a izbutit. A mai încercat de cîteva ori și tot n-a izbutit. Obosită de zbătănia ei, a mai încercat încă o dată cu toate puterile ce-i mai rămăseseră, dar și de data aceasta n-a izbutit. O putere tainică o oprea să pășească peste pragul bisericii. Atunci i-a venit în minte că numai viața ei păcătoasă o împiedica să intre în biserică și să îngenunche în fața Sfintei Cruci. Văzînd însă în curtea bisericii o icoană a Maicii Domnului, a căzut în genunchi plîngînd și s-a rugat, făgăduind să părăsească pentru totdeauna viața păcătoasă pe care o ducea, numai să i se îngăduie și ei să intre în biserică și să se apropie de Sfinta Cruce. Mergînd apoi din nou, a intrat cu ușurință în biserică, a îngenunchiat în fața lemnului sfînt, a vărsat lacrimi de pocăință și s-a juruit să-și țină făgăduința în tot restul zilelor sale. După aceea a mers în pustiul de dincolo de riul Jordan, unde a trăit timp de 47 de ani în înfrînare aspră și în curăție desăvirșită, învrednicindu-se de haruri deosebite și de cinstirea creștinilor de atunci și pînă în ziua de astăzi.

Iată, întîmplarea minunată prin care Dumnezeu a făcut dintr-o femeie păcătoasă o sfîntă, dintr-o ființă răvășită de plăceri nesățioase și ruinătoare, o pildă de înfrînare și de negrăite bucurii duhovnicești.

Dar, vorbind despre Sfinta Maria Egipteanca, nu putem să nu ne gîndim și la alte femei care, la fel cu ea, au dus o viață păcătoasă pînă cînd Dumnezeu le-a îndrumat pe calea vieții sfinte. Așa ne gîndim la femeia păcătoasă din Sfinta Evanghelie, care, întorcîndu-se la calea cea bună prin cuvintele ce le auzise ieșind din gura Mîntuitorului, I-a spălat picioarele cu mir, plîngînd, și I le-a șters cu părul capului ei, în semn de adîncă cinstire și recunoștință, învrednicindu-se de cuvinte binevoitoare din par-

tea Lui: «Iertate îți sint păcatele — i-a spus Mîntuitorul — credința ta te-a mîntuit, mergi în pace» (Luca VII, 48, 50).

Ne gîndim de asemenea la Sfînta Pelaghia, bogata păgînă din Antiohia, vestită prin desfrînarea ei și care, apoi, prin predica episcopului Non, a venit la lumina adevărului creștin, s-a botezat și și-a petrecut restul vieții în înfrînare și schimnicie într-un munte, în apropiere de Ierusalim, la fel cu Sfînta Maria Egipteanca.

Și ne mai gîndim și la Cuvioasa Taisia, femeia care, tot ca Sfînta Maria Egipteanca și tot prin părțile Egiptului, a fost mai înainte desfrînată, venind apoi la calea cea dreaptă și sfîntă prin rugăciunile și prin stăruința cuviosului părinte Pafnutie.

Și cite alte femei, cîți alți bărbați, din marele număr al sfinților, cuvișilor și mucenicilor, au dus mai înainte o viață păcătoasă, devenind apoi, prin puterea credinței în Dumnezeu, vase alese ale Duhului Sfînt!

Dar cum s-au putut petrece astfel de lucruri? Cum lucrează puterea lui Dumnezeu în sufletul unui om care, doborît pînă la un moment dat de forțele necruțătoare ale păcatului, se ridică totuși, luptă, învinge păcatul și gustă apoi cele mai alese bucurii duhovnicești? Este în aceasta o taină mare, de care noi încercăm să ne apropiem numai cu multă grijă. Tot ce putem spune este numai că, în astfel de împrejurări, este vorba de o minune, de o lucrare a lui Dumnezeu ce se săvîrșește în adîncul ființei omenești, dar nu împotriva voii omului, nu constrîngîndu-l pe om, ci cu voia omului, cu ajutorul omului. Ajuns pradă viciului, ajuns rob al simțurilor. căzînd din ce în ce mai jos pe treptele desfrîului și ale săvîrșirii de fărădelegi, omul simte că își pierde vrednicia de om, simte că se coboară în rîndul dobitoacelor; ba poate chiar încă mai jos. În sufletul unui astfel de om chipul lui Dumnezeu este desigur umbrit, dar nu cu totul absent, căci nu se poate ca un astfel de om să nu simtă, măcar din cînd în cînd, remușcări, scîrbă de viața pe care o duce și dorința de a se schimba, de a-și recîștiga vrednicia de om. Ei bine, noi sintem încredințați că aceste remușcări, această dorință de schimbare și chiar încercările, adesea neizbutite, pe care le face omul pentru a-și îmbunătăți viața, sint lucrări tainice ale harului Sfîntului Duh în adîncul ființei omenești, sint îmbieri venite din partea lui Dumnezeu, care nu dorește moartea păcătoșului, ci ca să se întoarcă și să fie viu» (Iez. XVIII, 23). Și cu cit omul își simte mai adînc starea de josnicie și dorește să devină un altfel de om, cu atît, credem noi, sint mai stăruitoare îmbierile harului Sfîntului Duh în adîncul sufletului lui. Căci, după cuvîntul Psalmistului. «aproape este Domnul de toți cei ce-L cheamă cu inima curată» (Ps. CLIV, 19), iar Sfîntul Apostol Pavel lămurea atenienilor că Dumnezeu «nu este departe de fiecare dintre noi, căci în El avem viață, în El ne mișcăm și sintem (Fapte XVII, 28).

Sintem deci încredințați că Dumnezeu, care este pretutindeni, lucrează în sufletul și în viața oamenilor schimbări adînci, prin puterea îmbietoare, curățitoare și sfințitoare a Sfîntului Har. Nicăieri, credem noi, nu poate omul să simtă mai bine prezența lui Dumnezeu și lucrarea harului divin decît în adîncul sufletului său, sub forma aceasta a unei îmbieri spre o viață curată, spre realizarea cit mai deplină a personalității sale

omenești. Dacă am izbutit să facem măcar o dată în viața experiența hotărâtoare a acestei nevoi lăuntrice de realizare și chiar de depășire de noi înșine, a acestei nevoi de desăvârșire morală și spirituală, înseamnă că am fost în acel moment obiectul unei îmbieri mai stăruitoare a harului lui Dumnezeu, «căci — spune Sfântul Apostol Pavel — Dumnezeu este cel care lucrează în voi și ca să voiiți și ca să săvârșiți după a lui bunăvoință» (Fil. II, 13). Și tot Sfântul Apostol Pavel spune în altă parte că «Duhul (Sfânt) vine slăbiciunii noastre într-ajutor, căci să ne rugăm cum trebuie nu știm, ci singur Duhul se roagă pentru noi cu suspinuri negrăite» (Rom. VIII, 26).

Dar ce trebuie să facem pentru a veni într-o împinținare a acestei îmbieri a harului divin în adîncul ființei noastre? Care sînt mijloacele pe care Sfînta noastră Biserică ni le recomandă pentru a răspunde așa cum se cuvine chemării lui Dumnezeu?

Primul mijloc, pe care Sfînta noastră Biserică ni-l recomandă, cînd ne dăm seama că am apucat pe căi greșite și sîntem nefericiți, este rugăciunea, este reculegerea, încercarea de a sta de vorbă în liniște cu noi înșine și cu Dumnezeu, pentru a ne regăsi în ce avem noi mai bun și a ne judeca viața cu asprime în fața lui Dumnezeu, Atotștiutorul. Lacrimile ce le vom vărsa atunci pentru păcatele noastre se vor transforma cu siguranță în mărgăritare de mare preț, pentru a încununa viața noastră nouă, neîntinată, consacrată binelui, adevărului, frumuseții, pe care Dumnezeu le-a pus în creatura Sa, dar pe care noi, oamenii, le schimonosim prin purtarea noastră neomenească.

Al doilea mijloc de transformare sufletească, strîns legat de cel dintîi și pe care de asemenea ni-l recomandă Sfînta noastră Biserică, este Sfînta Taină a Spovedaniei. Cine își simte sufletul greu, încărcat de povara păcatelor, tulburat, descurajat, cine a făcut încercări neizbutite de a conlucra cu harul divin, de a-și schimba viața de păcat și de chinuri în care simte că se cufundă din ce în ce mai adînc, acela să vină la Sfînta Taină a Spovedaniei, să-și deschidă sufletul în fața duhovnicului, să ia hotărîrea tare de a nu mai păcătui, așa cum s-a hotărît Sfînta Maria Egipteanca în fața icoanei Maicii Domnului, și va primi de la Dumnezeu nu numai iertarea păcatelor, ci și ajutorul necesar pentru a stărui în bine.

Al treilea pas și cel mai hotărîtor pentru transformarea noastră sufletească este desigur împărtășirea cu Sfîntul Trup și Sfîntul Sînge al Domnului nostru Iisus Hristos, este primirea în ființa noastră, curățită de păcat prin Sfînta Taină a Spovedaniei, a celei mai înalte puteri de transformare a vieții noastre: puterea pe care o poate da numai prezența, reală și tainică în același timp, a Domnului și Mintuitorului nostru Iisus Hristos în ființa noastră. Cine primește cu vrednicie Sfînta Taină a Împărtășirii cu Trupul și Sîngele Domnului are cea mai înaltă cheazășie a unei adînci și trainice transformări și îmbunătățiri a vieții, cu condiția, firește, de a-și deschide și mai departe, larg și din ce în ce mai larg, porțile sufletului pentru lucrarea tainică a Sfîntului Har.

Desigur, Sfînta noastră Biserică recomandă credincioşilor şi alte mijloace pentru transformarea şi îmbunătăţirea vieţii lor, dar acestea trei pot fi socotite ca fiind cele mai ducătoare la scop şi mai nimerite îndeosebi pentru vremea sfîntului şi marelui post în care ne aflăm şi cînd ne pregătim să ajungem cu vrednicie la Sfintele Sărbători ale Învierii Domnului.

De aceea se cuvine să căutăm în această vreme a ne cerceta cu băgare de seamă viaţa pe care o ducem şi s-o judecăm fără cruţare în lumina frumuseţii duhovniceşti a sfinţilor. care au fost ca şi noi, dar au izbutit să învingă definitiv în fiinţa lor înclinarea spre păcat, bucurîndu-se apoi de haruri deosebite şi de cinstirea credincioşilor de-a lungul veacurilor, aşa cum au fost Sfînta Maria Egipteanca şi alte sfînte şi cuvioase despre care am pomenit.

Să căutăm de asemenea a nu ne închide în egoismul, a nu dori ferircirea şi mîntuirea numai pentru noi şi pentru cei foarte apropiaţi de noi, ci pentru toţi semenii noştri, şi cei mai îndepărtaţi, care au nevoie de rugăciunile şi de ajutorul nostru frăţesc. Să ne bucurăm de bucuriile lor şi să suferim pentru suferinţele lor. rugînd pe Dumnezeu să le vină într-ajutor.

În felul acesta, putem fi incredinţaţi că harul lui Dumnezeu va lucra din ce în ce mai viu în adîncul fiinţei noastre, înfăptuind minunea transformării noastre sufleteşti şi îngăduindu-ne, încă aici pe pămînt, bucuria negrăită de a pregusta viaţa cea veşnică şi fericită, după care tinjeşte sufletul nostru în tot ceasul. Amin!

Diac. Prof. EMILIAN VASILESCU

SLAVA IERUSALIMULUI ŞI SLAVA GOLGOTEI

Sfînta noastră Biserică prăznuieşte astăzi Floriile, adică intrarea Mîntuitorului în Ierusalim şi pe marele ei mucenic, Sfîntul Gheorghe, făcătorul de minuni.

Aşa cum am ascultat la cazanie foarte pe larg, floriile sau praznicul Floriilor, este amintirea intrării triumfale a Mîntuitorului în Ierusalim, ca un conducător duhovnicesc al lui Israel: sărbătoarea Sfîntului Gheorghe face pomenire cu cîntări de laudă a unuia dintre mucenicii din epoca primară a Bisericii, de sub Diocleţian şi care în plină tinereţe tribun şi ighe-mon fiind şi-a încununat credinţa neclintită cu jertfa vieţii sale evlavioase: «Răsărit-a primăvara, — cîntă Biserica noastră la Sfîntul Gheorghe, — veniţi să ne desfătăm! Strălucit-a Învierea lui Hristos, veniţi să ne veselim; arătat-u-s-a pomenirea purtătorului de chinuri, care luminează pe cei credincioşi!» (Slava la Laude, gls. V).

Primăvara aceasta a creştinismului, este bine simbolizată astăzi atît de ziua Sfîntului Gheorghe, cît şi de stîlpările de finic cu care mulţimea

din Ierusalim a întâmpinat pe Domnul, așternându-și hainele în strigăte de triumf în calea Lui și psalmodiind.

Era cea din urmă manifestare a dragostei mulțimilor pentru Mesia cel așteptat și astăzi ne bucurăm de ea ca și Mîntuitorul care răspunde fariseilor cînd i-au cerut să-și certe ucenicii: «Dacă vor tăcea aceștia, pietrele vor striga!»

Înșiși învățăceii Domnului, deși El îi prevenise că mergea la patimă de bună voie, își regăsesc bucuria din zilele fericite ale Apostolatului lor și psalmodiază și strigă cu mulțimea; Mîntuitorul înaintează pe un asin printre cele două rînduri de iudei din oraș, sau din provincie, pe drumul acoperit de flori și de ramuri primăvăratice, în strigăte de triumf: «O sana Fiului David: binecuvîntat este cel ce vine întru numele Domnului! Osana întru cei de sus!»

Toți participanții la această intrare în triumf în Ierusalim, au fost astfel incredințați că această primire din partea mulțimilor li asigurau de acum viața și fericirea de orice încercare de a face vreun rău lui Mesia cel așteptat de veacuri.

Evenimentele care vor urma ne vor arăta nestatornicia gîndurilor oamenilor, a mărturiile de dragoste ale locuitorilor cetății sfinte, nerecunoștința mulțimilor; Iar Ierusalimul care-L primește astăzi pe Domnul Iisus, ca pe un împărat, îl va pironi pe lemn preferîndu-l pe tilharul Baraba Împăratului slavei. Aceeași mulțime, care binecuvîntează astăzi în urale pe Cel ce vine întru numele Domnului, va striga, la instigația fariseilor și conducătorilor iudei, cu mai mare ardoare: Răstignește-L, răstignește-L!

Acest adevăr ne impune să face o comparație între cele realizate între intrarea în Ierusalim și patimile și moartea de pe Golgota, între slava Ierusalimului și slava de pe Golgota cu alte cuvinte!

Intrarea Domnului în Ierusalim, care fusese prevestită de proorocul Zaharia, are mai multe rosturi pe planul mîntuirii oamenilor. Ea trebuia să dea ucenicilor, a căror credință avea să fie supusă la încercarea supremă în zilele următoare, suportul ajutorului mulțimii celor ce-și manifestau în această zi credința în mesianitatea Mîntuitorului; ea trebuia să rămînă astfel în istoria mîntuirii un moment al stăpînirii Domnului asupra cugetelor credincioșilor. Dar ea trebuia, în același timp să arate sufletul omenească cu toate slăbiciunile lui și să ne dovedească anume că toate realizările mari se datoresc sacrificiilor totale.

Mulțimea se entuziasmează de învierea lui Lazăr: ucenicii, prin Petru, Iacob și Ioan, — aceiași care vor fi chemați de Domnul să vegheze cu El în grădina Ghetsimani, în noaptea arestării Sale, cînd transpira cu picături de sînge —, luaseră parte la transfigurarea, adică la schimbarea la față pe Tabor a Domnului. Manifestările acestea ale puterii Sale dumnezeiești i-au făcut pe toți să uite planul cu care Mîntuitorul își făcea profeția intrare triumfală în Ierusalim: Darea Lui la moarte și moarte de cruce!

Fără îndoială că înălțarea ucenicilor și a unora dintre cei ce au crezut în Domnul, pînă la culmile dumnezeirii și ale manifestării puterii sale

în cer și pe pământ, avea să rămână în subconștientul lor, reazimul puternic în abisul groazei și deznădejdiei în Ghetsimani, când Domnul se ruga: Părinte, fă să treacă paharul acesta de la Mine, și pe Golgota, când a strigat: Dumnezeu meu, pentru ce M-ai părăsit?

Dar intrarea în Ierusalim, avea să mai dovedească, în lumina evenimentelor din Săptămîna Patimilor, care s-au succedat așa de repede, că mîntuirea noastră nu se realizează numai cu ajutorul nostru, ci cu toate slăbiciunile noastre care împiedicăm chiar împlinirea ei, în momentele supreme ale Răscumpărării noastre: Peste cîteva zile pe aceleași ulțițe ale Ierusalimului, același Domnul Iisus, care acum trece în triumf împăratesc pe asin, în urale, cîntece și flori, va trece îndoit la pământ de cruce, batjocorit, lovit, în sudorile morții, spre Golgota! De aceea în loc să se bucure, varsă lacrimi la intrarea în Ierusalim.

O, de am putea măcar acum să ne dăm seama că ceea ce s-a întîmplat în Săptămîna Patimilor s-a săvîrșit pentru noi și că trebuie să le retrăim cu adevărat identificîndu-ne pas cu pas cu Iisus pătimitorul pentru ca murind pentru păcate în Vinerea Mare să înviem la o viață nouă în ziua întîia a Sîmbetelor!

Așa am înțelege că pentru noi este batjocorit, îmbrăcat în mantie porfirie, încununat cu cunună de spini și împodobit cu sceptru de trestie; pentru noi este bătut cu palmele și cu vergile; pentru păcatele noastre Tatăl nu-i mai răspunde ca la Botez și pe Tabor; e părăsit de toți, chiar și de ucenici! Iuda îl vinde, Petru se leapădă de El!

Iată de ce șoptește: Întristat este sufletul Meu pînă la moarte!

...Pe calea crucii, Simon Cirineanul este obligat de ostași să-L ajute și-I duce crucea pînă pe dealul Căpățînii; catapeteasma templului se sfișie, pămîntul se cutremură, stîncile se despică mormintele se deschid: Întreaga fire participă la moartea după firea omenească a Făcătorului ei! «Haideti, deci zice marele predicator Ilie Miniat, să ne suim în muntele Domnului, sus pe vîrfurile Golgotei, să vedem înfricoșata priveliște! Și în întunericul ce acoperă fața lumii să apară cinstitul lemn spre a ne arăta calea crucii celei dătătoare de viață... Lemn fericit de Dumnezeu, care, adăpat cu sîngele viu al lui Dumnezeu răstignit, ne-ai odrăslit viața. Scară cerească, pe care săvîrșitorul mîntuirii noastre ne-a arătat urcarea la rai. Stîlp prea luminat, care duci pe poporul ales în pămîntul fericit al făgăduinței omenești!» (Trad. D. Fecioru, p. 381).

Acum un sfert de mileniu, în Catedrala Mitropoliei Ungrovlahiei, Mitropolitul Antim Ivireanul spunea așa celor prezenți la slujbă: «Știu că ați luat cu toții, din mîna Bisericii, stîlpările și ramurile carele, pentru că sînt semnele biruinții, vădesc că le-ați luat, pentru că în aceste zile ați biruit pe vrăjmașii voștri, pe diavolul și păcatul. Dar oare o fi aceasta adevărat? Măcar de ar da Dumnezeu să fie așa! O, cîtă bucurie s-ar fi făcut în cer pentru voi! Ci mă tem, — sfîrșia vestitul Mitropolit ideea sa —, că voi țineți semnele biruinții și biruitor este diavolul, pentru că nu văd pocăință, nu văd spovedania adevărată, nu văd vreo bunătate care să veselească pe îngeri și să întristeze pe diavol!» (Predici, Edit. Acad. R. S. România, 1962, p. 216—217).

«Cei ce sîntem cuprinși în mod tainic de bucuria slavei Ierusalimului, să nu uităm că după ea vine o slavă și mai mare și mai durabilă, aceea a Golgotei. Slava Ierusalimului depinde în mare parte de oameni și de noi; de aceea e schimbătoare și trecătoare.

Lumina biruinții de azi a ajutat pe Sfinții Apostoli și ucenici ai Domnului să suporte încercările, lipsurile și chinul morții care a urmat; dar ea n-a avut durată, ci și-a făcut doar efectul psihologic asupra celor din jurul Mîntuitorului.

După slava trecătoare a Ierusalimului a venit cea veșnică a Sfințelor Patimi și morții Mîntuitorului.

Trăim azi liturgic și tainic, împreună cu Mîntuitorul, slava Ierusalimului; să contemplăm în zilele care urmează slava cea veșnică din grădina Ghetsimani și de pe Golgota: să ne adîncim în patimile și moartea Sa, pentru ca omul nostru cel vechi, omul păcatului, să moară o dată cu Hristos pe cruce. Ce vrednic de plîns este acest om al păcatului care L-a răstignit pe Hristos pe Cruce și care-L răstignește clipă de clipă în mii de feluri.

Să amintim din trecut un exemplu de acest fel: Împăratul Pedisedis al sciților a lăsat moștenirea împărăției sale la cei trei copii ai săi, care în lupta lor pentru tron, au luat ca judecător pe alt împărat, acela al Traciei. Acesta a pus să dezgroape pe tatăl lor și să-l atîrne de un copac; apoi a chemat pe cei trei frați și le-a spus: «Cel care va lovi cu săgeata mai bine în acest trup mort acela să fie urmașul lui. Orbiți de cumplitele păcate ale mîndriei, stăvînicii și nedreptății, primii doi frați au lovit în trupul tatălui lor cu săgețile pentru ca să-și însușească moștenirea lui. Al treilea s-a cutremurat însă la gîndul de a trage în trupul părintelui său și a spus că renunță la împărăția luată cu acest preț; judecătorul l-a declarat pe acesta împărat (Ilie Miniati, p. 145).

Să îngropăm acest om vechi al păcatului cu Domnul Hristos în Vineerea Patimilor pentru ca să înviem cu El în strălucitul Praznic al Învierii Domnului. Moartea Lui a fost dreaptă pentru că era moartea noastră a tuturor celor păcătoși, dar fiindcă era și moartea Celui fără de păcat, era o moarte nedreaptă; Prin ea El a trecut în viață, nu în golul veșnic al vieții. înviind pe Dumnezeu; așa am înviat în chip tainic cu El toți cei credincioși.

Așa se prefăce slava Golgotei în slava slăvitei Învieri, a cărei lumină nu va apune niciodată.

«Per aspera ad astra», «prin nevoințe ajungi pînă la stele» ziceau cei vechi: Prin suferințe, patimi și moarte se ajunge la adevărata slavă. Slava Golgotei se prefăce în slava Învierii, a păcii între oameni și Dumnezeu, între oameni și semenii lor; ea este biruința puterilor binelui asupra răului, a luminii asupra întunericului. De ea să ne învrednicească și pe noi Dumnezeu cel în Treime lăudat, Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh, Amin!

Prof. N. CHIȚESCU

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

ACȚIUNI IN SLUJBA PĂCII

(martie—aprilie)

ȘEDINȚA PREZIDIULUI CONSILIULUI MONDIAL AL PĂCII. — După cum s-a anunțat, la Praga a avut loc ședința Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii. Luînd în discuție situația din Vietnam, participanții au adoptat o rezoluție în care se arată că agresiunea americană în Vietnam rămîne problema principală a situației internaționale — popoarele lumii întregi sprijină tot mai mult poziția justă a poporului vietnamez, care cere imperialiștilor S.U.A. să pună capăt războiului de agresiune și să-și retragă trupele din Vietnamul de sud, lăsînd poporului vietnamez dreptul de a-și hotărî singur soarta.

Tot cu acest prilej a fost adoptată o declarație privind securitatea europeană și recomandările Prezidiului în legătură cu diferite probleme ale activității partizanilor păcii.

La inițiativa mai multor organizații de luptă pentru pace, inclusiv Consiliul Mondial al Păcii, Prezidiul a anunțat ținerea la Stockholm între 6 și 9 iulie a unei conferințe mondiale asupra situației din Vietnam. (România Liberă din 1 martie 1967).

LUCRĂRILE SESIUNII PREZIDIULUI ȘI COMITETULUI CONSULTATIV AL CONFERINȚEI BISERICILOR EUROPENE. — Între 5 și 10 martie a. c. au avut loc la București, lucrările Sesiunii Prezidiului și Comitetului Consultativ al Conferinței Bisericilor Europene.

Lucrările Sesiunii Prezidiului și Comitetului Consultativ al Conferinței Bisericilor Europene s-au desfășurat la Patriarhia Bisericii Ortodoxe Române.

La lucrări au participat personalități ale vieții religioase internaționale, cum sînt: Dr. Egbert Emmen, secretarul general al Bisericilor Reformate din Olanda și președintele Conferinței Bisericilor Europene; Dr. G. G. Williams, secretar general al Conferinței Bisericilor Europene; Mitropolitul Emilian Timiadis de Calabria, reprezentantul Patriarhiei din Constantinopol de pe lângă Consiliul Ecumenic al Bisericilor; Arhiepiscop-

copul Alexei de Talbu și Estonia (U.R.S.S.); Dr. Ernest Wilm, președintele Bisericii Evanghelice din Westfalen (R.F.G.); Dr. Adolf Wischman, președintele Oficiului pentru relații externe al Bisericii Evanghelice Germane (R.F.G.); Dr. H. H. Harms din Hamburg (R.F.G.); Rev. Dr. Kenneth Slack, membru al Consiliului Național al Bisericilor Britanice (Anglia); Episcopul Dr. David Lindquist al Bisericii Luterane din Suedia; Episcopul Emeric Verga al Bisericii Reformate din R. S. Cehoslovacă; Pastorul evanghelic Humberto Capo (Spania) ș. a.

La sesiune s-a dezbătut tematica viitoarei Adunări Generale a Conferinței ce va avea loc în toamna acestui an în Austria și care își propune să discute problema *cooperării bisericilor europene în acțiunile de sprijinire a păcii și colaborării între popoare.*

După cum s-a anunțat în presă, Membrii Prezidiului și Comitetului Consultativ au făcut o vizită la Departamentul Cultelor, unde au fost primiți de Secretarul General, Dl. Dumitru Dogaru, cu care au avut o convorbire.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a oferit o masă oficială în cinstea oaspeților în ziua de 9 martie a. c. În după amiaza aceleiași zile în aula Institutului teologic de grad universitar din București, a avut loc un concert festiv susținut de corpul studenților sub conducerea D-lui Prof. Nicolae Lungu, dat în cinstea participanților la sesiunea de lucru a Prezidiului și Comitetului Consultativ al Conferinței Bisericilor Europene.

Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată la această sesiune de I.P.S. Mitropolit Justin Moisescu, al Moldovei și Sucevei, unul dintre președinții Conferinței. (România Liberă din 7 și 12 martie 1967).

ANCHETA ÎNTREPRINSA DE TRIBUNALUL RUSSEL ÎN VIETNAM. —

Cunoscutul filozof Bertrand Russel a instituit un tribunal internațional pentru judecarea faptelor comise de agresorii americani în Vietnam. Cu acest prilej Lawrace Daly, lider al Sindicatelor minerilor din Scoția, membrul unei echipe de constatare a sosit recent din Vietnam — mărturia sa a fost publicată de săptăminalul britanic «New Statesman».

Echipa de cercetări din care d-sa a făcut parte s-a deplasat în Vietnam de Nord timp de 24 zile, de la 24 ianuarie la 17 februarie, și a avut următoarea componență: Dr. Abraham Behar, asistent al Facultății de medicină din Paris, Dr. Gustavo Tolentio, un medic dominican, domiciliat la Toronto, Canada, Carol Brightman, redactor-șef al publicației *Viet Report Magazine*, New York și Tariq Ali, ziarist pakistanez, fost președinte al Uniunii Oxford.

Membrii echipei au avut ca obiectiv cercetarea timpului de bombardamente efectuate de S.U.A., în așa fel ca să răspundă precis la cinci întrebări: 1. *S-au produs bombardamente asupra civililor din Vietnamul de Nord?* 2. *Au avut loc aceste bombardamente departe de obiectivele militare?* 3. *În acest caz, care sînt obiectivele civile ale avioanelor S.U.A.?* 4. *Armele folosite sînt destinate să distrugă oțelul și betonul sau viețile omenești?* 5. *Există motive să se creadă că S.U.A., comit crima de genocid în Vietnam?*

Din observațiile culese de o parte din membrii echipei care s-au deplasat la nord-vest de Hanoi, la primele două întrebări au dat ca răspuns un «da» hotărît. Cît privește cea de treia întrebare, se poate răspunde că «bombardamentul s-a concentrat asupra caselor, școlilor, bisericilor, pagodelor, spitalelor și altor obiective cu caracter nemilitar».

Pentru a da un răspuns la cea de-a patra întrebare, echipa a cules suficiente dovezi medicale care demonstrează efectele speciale pe care le produc armele anti-personal, folosite de aviația S.U.A., este vorba de bombe umplute cu alică de oțel, care «ucid și schilodesc pe toți aceia care încearcă să dea ajutor victimelor — una din cele mai diabolice invenții folosite în acest război».

Lawrance Daly a declarat că dovezile pe care le-a aflat în cursul vizitei sale în Vietnamul de Nord «nu lasă loc nici unei urme de îndoială în ce privește caracterul intenționat și sistematic al atacurilor împotriva obiectivelor civile».

«SUFERINȚE ȘI DISTRUGERI IMENSE». — Ziarul «Times» a dat publicității un apel semnat de 1470 cadre didactice universitare, prin care se cere de urgență guvernului britanic, să retragă sprijinul acordat politicii S.U.A. în Vietnam.

«Războiul din Vietnam — subliniază apelul — provoacă suferințe și distrugeri imense. Marea Britanie are o răspundere specială pentru a căuta o reglementare. Această răspundere decurge din rolul ei de copreședinte al conferinței de la Geneva, conferință la care s-a pus capăt războiului din Indochina, în 1954. Considerăm că sprijinul acordat de guvernul nostru acțiunii Statelor Unite în Vietnam a prejudiciat în mod serios capacitatea sa de a juca acest rol. Cerem cu hotărîre guvernului să retragă sprijinul acordat politicii americane în Vietnam».

Apelul este semnat de următorii profesori laureați ai Premiului Nobel, Dorothy Hodgkin, F. Sanger, R. L. M. Syne și O. F. Wilkins precum și de cadre didactice de la 29 universități și alte institute de cercetări.

«AMERICANII UCID CETĂȚENII PAȘNICI» — Recent, publicația «Pakistan Times» a scris într-unul din numerele sale: «În lupta sa pentru dreptate, libertate și fericire, poporul vietnamez va învinge».

Exprimîndu-și indignarea în legătură cu declarațiile oficialităților S.U.A., care pretind că în Vietnamul de Nord au fost bombardate numai obiective militare, ziarul scrie în continuare: «Bilanțul războiului din Vietnam demonstrează că americaniiucid sau rănesc în realitate sute și mii de cetățeni pașnici, femei, bătrîni și copii, distrug clădiri, locuințe».

Ziarul precizează că intensificarea atacurilor aviației americane împotriva Hanoiului dovedește încă o dată că Statele Unite, împotriva oricăror norme internaționale, sînt hotărîte să intensifice războiul dus împotriva unui popor care luptă pentru independență și pace.

«O ACȚIUNE RUȘINOASĂ ȘI CONDAMNABILĂ». — «Neue Rhein-Zeitung» a publicat un interviu acordat ziarului de pastoral Martin Nie-

möller, copreședintele Consiliului Mondial al bisericilor, cu prilejul unei recente vizite în Republica Democrată Vietnam. Pastorul Martin Niemöller a arătat că, «în lumina ultimelor evenimente din Vietnam, guvernul R.F.G. să se desolidarizeze în mod public de acțiunile S.U.A. în războiul vietnamez».

Pastorul Niemöller, a ținut să sublinieze că principala condiție pentru încetarea conflictului din Vietnam este retragerea trupelor americane și a intervențiștilor străini, din Vietnamul de Sud, deoarece — «poporul vietnamez nu intenționează să se supună nici influenței morale și nici celei politice a Statelor Unite».

Războiul dus de S.U.A. în Vietnam a fost calificat de pastorul Niemöller drept «o acțiune rușinoasă și condamnabilă», care, nu va avea sorti de izbândă.

O SCRISOARE A MISCĂRII FEMEILOR PENTRU PACE. — *Mișcarea femeilor din Germania occidentală pentru pace* a trimis guvernului vest-german o scrisoare în care printre altele se cerea să se depună eforturi pentru încetarea războiului dus de S.U.A. împotriva poporului vietnamez. Politica de dezarmare — se spune în continuare — ar fi cea mai convingătoare mărturie a tendinței Republicii Federale a Germaniei spre pace.

«SĂ ÎNCETEZE RĂZBOIUL DIN VIETNAM». — Cu acest titlu, cel mai mare ziar din Ecuador —, *El Universo*, publică o scrisoare trimisă de numeroși oameni de artă și cultură președintelui Adunării Naționale, președintelui provizoriu și ministrului afacerilor externe. «Scriitorii și oamenii de artă din Ecuador, — se subliniază în scrisoare —, sînt indignați de crima a cărei victimă este poporul vietnamez și își dau seama de perspectivele războiului pe care Statele Unite îl duc în Vietnam, precum și de pericolul pe care acesta îl prezintă pentru pacea întregii lumi».

O AMENINȚARE LA ADRESA PĂCII. — Comitetul din Mali pentru solidaritatea popoarelor din Asia și Africa, într-un comunicat dat publicității la Bamako, protestează împotriva agresiunii americane din Vietnam, cerînd retragerea trupelor americane din Vietnamul de sud, încetarea bombardamentelor aviației americane asupra Republicii Democrată Vietnam și respectarea acordurilor de la Geneva din 1954 cu privire la Vietnam, «Agresiunea din Vietnam — subliniază comunicatul — constituie o amenințare la adresa păcii în întreaga lume».

APELURI PENTRU ÎNCETAREA AGRESIUNII. — Opoziția față de războiul dus de S.U.A. în Vietnam este exprimată de două apeluri publicate în ziarul «New York Times».

Primul apel: *Domnule președinte, încetați bombardamentele*, a fost semnat aproximativ de 4000 de persoane, profesori, membri ai clerului, scriitori și artiști, organizați în «Comitetul ad-hoc al facultăților, pentru Vietnam».

Al doilea apel, publicat de *Comitetul avocaților îngrijorați de politica americană în Vietnam*, arată că «intervenția americană în Vietnam este

ilegală» și cere încetarea necondiționată a bombardamentelor și recunoașterea Frontului Național de Eliberare din Vietnamul de sud.

PLENARA COMITETULUI NAȚIONAL BULGAR PENTRU APARAREA PĂCII. — După cum relatează agenția B.T.A., la Sofia a avut loc *Plenara Comitetului național bulgar pentru apărarea păcii*, la care s-a hotărît intensificarea acțiunilor de sprijinire a poporului vietnamez. În acest sens plenara a reprezentat propunerea de a se organiza întâlniri ale reprezentanților partizanilor *păcii* din Bulgaria, Grecia, Iugoslavia, România, Turcia. De asemenea s-a hotărît ca partizanii *păcii* bulgari să ia parte activă la acțiunile în vederea realizării unei apropieri a popoarelor din Balcani. («Pentru Apărarea Păcii», 1967, nr. 3, p. 8—11).

MITING DE SOLIDARITATE FRĂȚEASCĂ CU LUPTA DREAPTĂ A EROICULUI POPOR VIETNAMEZ. — În după amiaza zilei de sâmbătă 18 martie a.c. a avut loc la Casa de Cultură a studenților din Capitală un miting la care au participat numeroși oameni ai muncii din întreprinderile și instituțiile bucureștene. La miting au mai participat, de asemenea, membri ai ambasadei R.D. Vietnam la București și studenți vietnamezi aflați în țara noastră pentru studii.

Mitingul a fost deschis de Traian Ionașcu, membru al Comitetului Național de solidaritate cu lupta poporului vietnamez, secretar general al Uniunii ziaristilor din România. Luind cuvântul, D-sa a spus printre altele: «Noile acțiuni agresive ale S.U.A., cu grave implicații *pentru pacea lumii*, stîrnesc o adîncă îngrijorare în rîndul popoarelor, care condamnă cu tot mai multă hotărîre războiul agresiv dus de imperialismul american în Vietnam. Poporul român cere cu hotărîre încetarea imediată, definitivă și necondiționată a bombardamentelor efectuate de imperialiștii americani asupra R.D. Vietnam, retragerea neîntîrziată a tuturor trupelor americane și celorlalte trupe străine din Vietnamul de sud. Intregul nostru popor este ferm hotărît să acorde și în viitor poporului frate vietnamez tot sprijinul politic, material și moral pînă la victoria deplină împotriva agresorilor.

Seria cuvîntărilor a fost încheiată de ambasadorul Republicii Democratice Vietnam la București, Hoang Tu, care a ținut să precizeze că: *Poporul vietnamez dorește mai mult decît oricine pacea, dar pacea nu poate fi asigurată decît prin respectarea independenței și a libertății naționale (...)* Considerăm — a spus în continuare vorbitorul — că denunțarea și condamnarea escaladării războiului și a altor acțiuni agresive ale imperialiștilor americani, precum și ajutorul sub toate formele ale tuturor țărilor socialiste, ale popoarelor lumii iubitoare de pace și dreptate, inclusiv al poporului american sînt pentru poporul nostru necesare și prețioase».

O VIZITĂ UTILĂ. — În revista *Lumea* (nr. 13, din 23 martie 1967, p. 15) se relatează că la invitația ministrului bilanțului și al programării economice al Italiei, Giovanni Pieraccini, Dl. Maxim Berghianu, președin-

tele Comitetului de Stat al Planificării, a făcut o vizită în această țară între 8 și 18 martie a.c.

Din convorbirile care au avut loc la Roma cu acest prilej s-a desprins dorința comună de a se explora noi căi pentru o mai intensă colaborare și cooperare economică între România și Italia.

Vizita în Italia a președintelui C.S.P., Dl. Maxim Berghianu — prezintă Dl. Nicolae Puicea în corespondența sa din Roma — «se înscrie pe linia contribuției guvernului român la extinderea colaborării economice interstatale, la eliminarea obstacolelor care îngustează și denaturează relațiile economice internaționale.

România acționează pentru a reda cât mai deplin comerțului internațional caracterul și rolul său de factor dinamic al *întăririi cooperării între state, al progresului și păcii*».

REZONANȚA UNUI ACT DE PACE.— Cu acest titlu Dl. Luis Suarez își intitulează corespondența sa din Ciudad de Mexico, pentru revista *Lumea* (nr. 13 din 23 martie 1967, p. 17).

Opinia publică latino-americană continuă să manifeste mult interes în legătură cu semnificația și posibilitățile de aplicare eficientă a Tratatului de denuclearizare a Americii Latine semnat în luna februarie la Mexico. O dată cu încheierea celei de a IV-a etapă a ședințelor Comisiei pregătitoare pentru denuclearizarea Americii Latine (COPREDAL), la 12 februarie, se împlineau aspirații nobile și eforturi stăruitoare). «Tratatul de la Tlateololco este o victorie practică și morală, o politică de dezarmare, în general, de dezarmare nucleară, în particular».

Articolul corespondentului din Mexico Luis Suarez se referă la aceste noi aspecte importante ale denuclearizării continentului latino-american.

MITING DE SOLIDARITATE CU EROICUL POPOR VIETNAMEZ — Protestul energic de solidaritate frățească a poporului nostru cu lupta pe care o duce poporul vietnamez împotriva agresorilor americani au fost exprimate cu hotărârie în cadrul unui miting care a avut loc luni 20 martie la Fabrica de ciment din Bicaz.

Mitingul a fost deschis de directorul fabricii, ing. Vasile Olaru, membru al Comitetului național de solidaritate cu lupta poporului vietnamez, care printre altele a declarat: «Colectivul fabricii noastre, alături de întregul popor român, își exprimă indignarea față de acțiunile agresive ale imperialiștilor americani în Vietnam, transmite un fierbinte salut de solidaritate muncitorilor fabricii de ciment din Haifong și tuturor muncitorilor din R.D. Vietnam și exprimă hotărârea nestrămutată a poporului român de a acorda în continuare ajutor politic, moral și material poporului vietnamez, pînă la victoria finală a cauzei sale drepte».

După ce au luat cuvîntul mai mulți vorbitori, în încheierea, Dl. Ho Tu Truc, secretar al Ambasadei R. D. Vietnam la București luînd cuvîntul a spus: «Poporul vietnamez dorește fierbînte pacea. Dar aceasta să fie o *pace adevărată*, care să asigure libertatea și independența poporului viet-

namez, și nu o *pace* sub cizma invadatorilor americani» («România liberă» din 21 martie 1967).

NOI PERSPECTIVE ÎN COOPERAREA ECONOMICĂ EUROPEANĂ. — La Geneva s-au desfășurat între 11 și 13 aprilie lucrările sesiunii jubiliare a Comisiei Economice O.N.U. pentru Europa (C.C.E.E./O.N.U.) — în acest an împlinindu-se 20 de ani de la înființarea Comisiei.

Sesiunea jubiliară a fost deschisă de Dr. Vladimir Volebit, secretarul executiv al Comisiei. La lucrări au participat numeroase personalități: V. Á. Kirilin, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., L. Tonicic, ministru de externe al Austriei, I. Budinov, ministru comerțului exterior al Bulgariei, Winter, ministrul relațiilor comerciale externe al Belgiei, G. Lange, ministrul comerțului exterior al Suediei, J. Biro, ministrul comerțului exterior al Ungariei, E. Rostow, secretar de Stat al S.U.A. Țara noastră a fost reprezentată de o delegație condusă de Gheorghe Rădulescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri.

Discuțiile șefilor delegați au evidențiat dorința comună a țărilor membre de a găsi noi căi și metode în vederea dezvoltării cooperării economice internaționale, precum și deplina încredere în posibilitățile Comisiei de a facilita în mod constructiv în această direcție.

În intervenția făcută cu această ocazie, șeful delegației române, Dl Gheorghe Rădulescu, a precizat că «intensificarea eforturilor statelor membre în vederea promovării cooperării științifice și tehnologice, atît pe calea bilaterală, cît și în cadrul activității Comisiei ca și facilitarea schimburilor de informații și experiență dintre savanții și institutele naționale de cercetări tehnice corespund interesului general european. În acest scop, este necesar să găsim împreună mijloacele destinate stimulării și lărgirii cooperării științifice și tehnologice».

În încheierea lucrărilor sesiunii jubiliare s-a adoptat în unanimitate o declarație în care se arată că țările membre constată că situația acutală în regiunea C.E.E./O.N.U. impune «eforturi conjugate pentru promovarea, în cadrul C.E.C. a unei cooperări care să răspundă interesului tuturor națiunilor și să permită transformarea Europei într-un puternic *factor de pace și înțelegere în lume*». (*Lumea*, nr. 17, din 20 aprilie 1967, p. 7.)

SUTE DE MII DE AMERICANI AU DEMONSTRAT ÎMPOTRIVĂ RĂZBOIULUI DIN VIETNAM. — La New York și San Francisco au avut loc cele mai mari demonstrații antirăzboinice din istoria Statelor Unite ale Americii, la care au luat parte 400.000 de persoane.

În seara zilei de 15 aprilie a.c., 300.000 de persoane au demonstrat la New York grupați sub numele *Mobilizarea de primăvară pentru încetarea războiului din Vietnam*. Au mai luat parte, la demonstrații persoane din Chicago, Cleveland, Detroit și toate organizațiile și grupările în favoarea *păcii*, membrii de syndicate și studenți. Manifestanții au străbătut cinci kilometri, din Central Paark pînă în fața sediului O.N.U.

Cu acest prilej, cunoscutul luptător pentru pace, Dr. Martin Luter King a declarat că această demonstrație este doar începutul unei «manifestări masive de îngrijorare în legătură cu războiul nejustificat dus de Statele Unite în Vietnam».

Pe coasta de vest a S.U.A., la San Francisco, au participat la o altă demonstrație, 100.000 de persoane, venite în acest scop din statele Washington, Oregon, Nevada, Colorado, New Mexico și Arizona. La acest marș de la San Francisco, au participat, — după relatările corespondenței de la John Gritten, — reprezentanți ai tuturor organizațiilor și grupărilor opuse războiului de la adepții «impozitului unic», pînă la grupările *pentru pace*, care se împotrivesc recrutării tinerilor pentru Vietnam. (*Lumea*, nr. 17, din 20 aprilie, p. 1.)

A V-A SESIUNE EXTRAORDINARĂ A ADUNĂRII GENERALE A O.N.U.
— În seara zilei de 21 aprilie a.c. au început la New York lucrările celei de a V-a sesiune extraordinară a Adunării Generale a O.N.U. Pe ordinea de zi a conferinței figurează problema Africii de sud-vest. Țările africane și toate statele iubitoare de *pace* urmăresc cuprinse de indignare brutalitatea cu care guvernul de la Pretoria continuă politica rasistă față de populația de culoare din Africa de Sud și care, în ciuda rezoluțiilor Adunării Generale a O.N.U., se opune acordării independenței Africii de sud-vest.

Republica Socialistă România a condamnat cu hotărîre politica rasistă a guvernului sud african. Cele ce se petrec în Africa de sud-vest — a declarat reprezentantul României la ultima sesiune a O.N.U., — nu reprezintă o problemă locală, ci constituie o grosolană violare a principiilor generale, fundamentale ale viețuirii internaționale, o sfidare la adresa conștiinței întregii omeniri».

«De felul în care va acționa Adunarea Generală, depinde în mare măsură traducerea în practică a rezoluției cu privire la acordarea independenței Africii de sud-vest».

Sesiunea va lua în discuție raportul Comitetului celor 33 de state privind operațiunile O.N.U., de menținere a păcii. Premiza de la care ar trebui să se plece în abordarea acestei probleme este respectarea și aplicarea întocmai a prevederilor Cartei O.N.U., cu privire la *menținerea păcii* și securității internaționale, ce s-au dovedit departe de a fi epuizate. Fără restabilirea la O.N.U., a drepturilor legitime a R.P. Chineze este greu de conceput o soluție eficace în problemele menținerii păcii și securității internaționale.

Ceea ce ar trebui să călăuzească O.N.U., este punerea de acord a propunerilor existente în acest domeniu cu imperatiile dreptului internațional contemporan — suveranitatea de stat, independența națională, dreptul popoarelor de a-și hotărî singure soarta, neamestecul în treburile interne ale statelor, dreptul egal al tuturor popoarelor, mari și mici la *pace* și securitate. Lucrările sesiunii vor dura aproximativ trei săptămîni. («România liberă» din 22 aprilie a. c.).

IN APĂRAREA VIETII PATRIOTILOR ȘI DEMOCRAȚILOR GRECI. — La 28 aprilie a.c., ministrul afacerilor externe al României, Corneliu Mănescu a primit în audiență, pe Dl. Ioannis C. Cambiotis, ambasadorul Greciei la București, căruia i-a adus la cunoștință mesajul Președintelui Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, Chivu Stoica, transmis Majestății Sale Regale Constantin al elenilor.

«Cu adîncă îngrijorare — se relatează în mesaj — poporul român a luat cunoștință de situația care s-a creat în Grecia, ca urmare a loviturii militare de stat, suprimării libertăților democratice, normelor și garanțiilor constituționale, a măsurilor represive îndreptate împotriva liderilor și activiștilor partidelor politice din Grecia.

Este în pericol viața lui Manolis Glezos — cunoscut în întreaga lume prin lupta sa împotriva fascismului, *pentru cauza păcii* și a colaborării internaționale — și a altor oameni politici greci, care sînt areștați și judecați de tribunale excepționale, fiind amenințați să fie judecați.

Cu toată sinceritatea trebuie să vă arătăm că această situație este privită de poporul român, de opinia publică mondială, ca o crimă politică, absolut incompatibilă cu normele democrației, cu conștiința umanității».

Dînd expresie simțămîntelor de profundă neliniște a întregului popor român față de soarta patrioților elini, Președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, s-a adresat Regelui Constantin al Greciei, «cu demersul de a folosi întreaga autoritate pentru a împiedica actele de represiune și teroare, pentru a restabili legalitatea, respectul și apărarea normelor constituționale și democratice» («România liberă» din 29 aprilie 1967).

STUDENȚI DIN CAPITALA, ÎNTRUNIȚI ÎN MITING DE PROTEST ÎMPOTRIVA LOVITURII DE STAT MILITARE DIN GRECIA. — În seara zilei de 28 aprilie sute de studenți români și străini, care studiază în facultățile bucureștene au protestat în cadrul unui miting împotriva loviturii de stat militară din Grecia și față de acțiunile represive ce se iau împotriva reprezentanților forțelor progresiste din această țară.

Mitingul tineretului studios din Capitală a demonstrat încă o dată sentimentele de solidaritate cu lupta dreaptă a poporului grec pentru drepturile sale fundamentale, pentru libertate, democrație și progres.

IN NUMELE DEMOCRAȚIEI ȘI PĂCII. — Regelui Constantin al Greciei au fost expediate de Consiliului Central al Uniunii Generale a Sindicatelor din România, Uniunea Asociațiilor Studenților din România, Consiliului Național al Femeilor și Comitetului Național pentru Apărarea Păcii, telegrame, prin care sînt exprimate sentimentele de profundă indignare față de actele de teroare la care sînt supuse forțele progresiste din Grecia, cerîndu-se punerea în libertate a lui Manolis Glezos și a miilor de democrați și patrioți greci.

PROTESTUL CULTELOR DIN REPUBLICA SOCIALISTA ROMÂNIA FAȚĂ DE AGRESIUNEA AMERICANĂ ÎN VIETNAM. — Întruniți la București în dimineața zilei de 29 aprilie a.c. într-o consfătuire frățescă, conducă-

torii cultelor din România, ca urmare firească a îngrijorării față de agresiunea imperialismului american în Vietnam, au adoptat o chemare către conducătorii, slujitorii și credincioșii cultelor religioase și către toți oamenii de bună credință din lume.

«Dînd ascultare credințelor noastre religioase, care ne poruncesc să fim vestitori ai păcii și factori de pace, slujitori ai vieții și nu ai morții, în numele clerului și credincioșilor din Patria noastră — ortodoși, romano-catolici, reformați, luterani, mozaici, armeni, unitarieni, mahomedani, baptiști și adventiști —, care, animați de simțămintele și de convingerile lor umane și religioase, participă activ la lupta întregului popor român pentru pace, ridicăm glasul împotrivrării noastre față de acest îngrozitor război...».

Apelul cheamă «Culte religioase din întreaga lume, să-și deschidă inimile la dreptele aspirații ale poporului vietnamez și să-și unească puterile pentru alungarea războiului din lume și pentru instaurarea unei păci trainice între oameni și popoare».

După ce se adresează la toți oamenii de bună credință ca să i se unească și să ceară guvernelor lor solidaritatea cu lupta dreaptă a poporului vietnamez, chemarea precizează : «Părintele tuturor oamenilor, Dumnezeu al păcii și al bune înțelegeri între oameni și popoare. va binecuvînta din cerul Său cel sfînt orice danie omenească pentru oprimarea uciderii făpturilor sale iubite — oamenii».

«Să cătuăm pacea și s-o urmăm»...

Apelul se încheie cu cuvintele : «Să fie pace pe pămînt, pace tuturor».

Apelul este semnat de :

Prea Fericitul Părinte *Justinian*, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Friedrich Müller*, Episcopul Bisericii Evanghelice, *Kiss Alexa*, Episcopul Bisericii Unitariene, *Gheorghe Argay*, Episcopul Bisericii Evanghelice Luterane S. P., *Moses Rosen*, șef rabin al Cultului Mozaic, *Mohamed Iacob*, șeful Cultului Musulman, *Iuliu Nagy*, Episcopul Bisericii Reformate, *Dirayr Mardikian*, Episcopul Eparhiei Armeano-Grigoriene, *Petru Pleschă*, Episcop titular romano-catolic, *Augustin Francisc*, Ordinariu substitut al Arhiepiscopiei romano-catolice de București, *Keruweis Konrad*, protopop romano-catolic de Timișoara, *Sipos Francisc*, protopop romano-catolic de Satu Mare, *Vicas Teodor*, președintele Cultului Baptist și *Tachici Ioan*, președintele Cultului Adventist de ziua 7-a. («România liberă din 29 aprilie 1967».)

ÎN PEAJMA CONFERINȚEI DE STUDII : «BISERICA ȘI SOCIETATEA», ținută anul trecut, în iulie, la Geneva, se făceau propuneri pentru înființarea unei «Universități ecumenice pentru pace» care «să înfăptuiască cooperarea științelor cu cercetările pentru pace». Propunerea a înviorat ideia, existentă în opinia bisericească și ecumenică. de a înființa un institut creștin pentru cercetarea păcii. Ideia nu-i nouă. După primul război mondial, prin anul 1924, s-a lansat, în cadrul alianței mondiale pentru prietenie între Biserici, ideia înființării unei «Academii a păcii», cu misiunea de a «aduna, sistematiza și prelucra din punct de vedere strict științific, material pentru pacea mondială». În acest scop se făceau pro-

puneri pentru înființarea de biblioteci ale păcii, secțiuni ale păcii cu librării, elaborarea unei bibliografii internaționale cu lucrări de specialitate ș.a. O astfel de «Academie», adevărat, nu s-a înființat, dar ideea ei n-a fost dată total uitării.

După cel de al doilea război mondial se fac iarăși propuneri în acest sens. Spre exemplu se propune înființarea la O.N.U., a unei organizații Mondiale pentru cercetarea păcii, cu ramificații în toate țările. Rostul ei ar fi «să prelucreze problema păstrării păcii, să facă cercetări științifice pentru asigurarea păcii».

După alte propuneri ar fi să se înființeze în fiecare țară «ministerii ale păcii», care să analizeze toate evenimentele mondiale sub aspectul păstrării păcii, făcînd în acest sens și propuneri concrete corpurilor legiuuitoare.

La inițiativa UNESCO, institutul pentru cercetarea păcii de la Oslo a întocmit lista completă a tuturor institutelor și organizațiilor, care lucrează în domeniul păcii. E indicată cifra 80 (în România: 1), cuprinzînd cinci categorii: a) Organizații internaționale pentru cercetarea păcii, b) Organizații internaționale care se ocupă cu cercetarea păcii, c) Institute pentru cercetarea păcii, d) Institute care se ocupă cu cercetarea păcii, e) Institute care sprijină cercetarea păcii. Active sînt institutele de acest fel din Canada —acestea redactează lunar și o revistă care publică în fiecare număr bibliografie de specialitate cu 800—1000 titluri —, din S.U.A., la universitățile din Columbia, Michigan, din Japonia, Anglia, Olanda ș.a. În Olanda s-a înființat în 1961 «Institutul polemologic» patronat de facultatea juridică. Directorul acestui institut interpretează «știința despre pace ca un fel de sociologie a dreptului popoarelor». — Cert este că pacea interesează intens opinia mondială (Z.d.Z. 2/1967).

REDACTIA

ȘTIRI ECUMENICE ȘI BISERICEȘTI

Între 9—13 ianuarie 1967 a fost la Gazzada lângă Varese (Eparhia Milano) prima întâlnire oficială între delegați anglicani și romano-catolici pentru a discuta anumite probleme teologice. Cu ocazia vizitei Arhiepiscopului Michael A. Ramsey făcută Papei Paul VI la Vatican (Martie 1966) s-a hotărât atunci instituirea a două comisii: una anglicană și alta romano-catolică pentru pregătirea dialogului între cele două Biserici. Discuțiile de la Gazzada au privit îndeosebi două probleme: 1) De ce este azi posibil dialogul între cele două Biserici? și 2) Cum să se înceapă dialogul? Participanții au făcut diferite propuneri cu privire la cele două probleme. Una opinează pentru «acțiuni comune în anumite sectoare practice pentru a preveni apariția unor noi tensiuni și pentru a cultiva o armonie progresivă între anglicani și romano-catolici». S-a mai propus crearea unei comisii speciale care să studieze teologia căsătoriei și aplicarea ei la căsătorii mixte. Apoi să se țină seama și de situația Fecioarei Maria în teologie. Deocamdată nu s-a menționat nimic despre problema hirotoniilor și a succesiunii apostolice.

În încheiere s-a dat publicității comunicatul următor: «După 400 de ani de despărțire între Biserica romano-catolică și Biserica anglicană, reprezentanți ai ambelor Biserici au făcut primul pas spre restabilirea unității».

Vaticanul a înființat două noi comisii post-conciliare: 1) Consiliul pentru mireni și 2) Comisiunea papală pentru studii «Justina et Pax». Rostul lor este să contribuie la punerea în aplicare a hotărârilor Conciliului Vatican II (Herder-Korr. 2/1967).

La începutul lui februarie 1967 s-au întrunit la Iena (R.D.G.), în Aula Universității, peste 250 de profesori de teologie, preoți și fruntași creștini, având ca temă de discuții: «Umanism și responsabilitate creștină». Desprindem din cuvântul Episcopului protestant Dr. Mitzenheim: «Umanism, în concept creștin, înseamnă concretizarea iubirii față de aproa-

pele. Și dacă în conceptul său primar noțiunea umanism privea numai relațiile interumane, cu timpul s-a extins și asupra domeniului social...». Prof. Dr. Hans-Hinrich Jensen, decanul facultății teologice din Berlin (R.D.G.) a afirmat că: «Umanitate fără respectul realității, umanitate care se ține departe de spiritul științei e în primejdie ca, în loc să fie utilă omului, să-i fie dăunătoare» (N. Z. 34/967).

Biserica evanghelică-luterană din Liberia (Africa de vest, 11.000 credincioși), cea din Columbia (America de sud, 1.000 credincioși), comunitățile luterane din Costa Rica (America Centrală, 560 credincioși) și din Irlanda (500 credincioși) au fost primite în Alianța luterană mondială, care are acum 74 de Biserici luterane-membre. După statutul Alianței, calitatea de membru definitiv se primește dacă în decurs de un an de la primire nu se înregistrează proteste venite de la mai mult de o treime a membrilor.

Biserica luterană din America, într-un congres ținut la Kansas City (Missouri) a hotărât afilierea sa la «Consiliul luteran din Statele Unite», care, de la 1 ianuarie 1967, înlocuiește «Consiliul național luteran». Din «Consiliul luteran» fac parte acum cca 95% dintre luteranii din S.U.A. și Canada, ceea ce crează premisele pentru o colaborare interbisericească cu «Sinodul-Missouri» al Bisericii luterane, care pînă acum nu s-a afiliat nici unei alianțe bisericești și nici acum încă nu face parte din «Alianța luterană mondială».

Principial resping orice conlucrare ecumenică «Evanghelicălii conservativi», — mici grupe de luterani din America de Nord.

U Thant, secretarul general al O.N.U.. a vizitat în iulie anul trecut la Geneva centrala Consiliului ecumenic al Bisericilor. U Thant a apreciat contribuția dată de Consiliul ecumenic și de comisiile sale la străduințele internaționale pentru pace, libertate și dreptate.

La școala teologică superioară din Beirut (Liban) studiază în prezent 50 de studenți proveniți din țările Arabia, din Orientul apropiat și din Africa. Școala are subvenții ecumenice. Majoritatea profesorilor sînt din Liban, ceilalți din Irlanda, Olanda, Franța, S.U.A., Germania. Pe lângă pregătirea de pastori protestanți pentru țările arabe, școala aceasta se ocupă și cu cercetarea științifică a islamului. Populația din Liban se compune jumătate din creștini, aparținînd diferitelor confesiuni creștine, și jumătate din mahomedani și druzi.

Alfred de Quervain, profesor pentru etică și sociologie la facultatea teologică din Bern (Elveția) a fost sărbătorit la împlinirea vârstei de 70 de ani. Sărbătoritul este bine cunoscut prin lucrările sale temeinice din domeniul eticei creștine.

Biserica evanghelică a ținut, între 1—8 ianuarie 1967, «Săptămîna de rugăciune a alianței». Tema generală a fost: «Viața creștină în lumina răscumpărării». Teme speciale: 1) «Christos Iisus de la Dumnezeu s-a făcut pentru noi înțelepciune și dreptate și sfințire și răscumpărare» (I Cor. I, 26—31); 2) «Cei mîntuiți de Domnul» (Is. LXII, 12; I Petru I, 17—23); 3) «Răscumpărați spre împărtășirea cu sfinții» (Ioan XVII, 20—26; I Petru II, 5—10; I Ioan I, 1—3); 4) «Răscumpărați pentru slujirea familiei, profesiei și poporului» (Efes. V, 20—28; Matei X, 16—25; Zah. I, 7—17); 5) «Răscumpărați pentru slujirea dragostei» (I Ioan III, 13—18; Ioan XIII, 31—35; Matei XXV, 31—46); 6) «Răscumpărați pentru a da mărturie lumii» (Matei XXVIII, 18—20; Fapte I, 4—8; IV, 32—33); 7) «Răscumpărați pentru a participa la viitorul lui Iisus Hristos» (Matei XXIV, 35—44; II Petru I, 16—21; Apoc. XXI, 1—6); 8) «Biruînța celor răscumpărați de Iisus Hristos» (I Cor. XV, 57) — (Z.d.Z. 1/1967).

Activitatea C.C.P. în 1967: 1) Consultații în privința nerăspîndirii armelor atomice (Driebergen—Olanda, 16—18/1); 2) Comitetul de lucru și secretariatul internațional (R.F.G. 20—25/II); 3) Comisiunea pentru studiul problemelor economice și a problemelor din țările în curs de dezvoltare (R.D.G. 13—17/III); 4) Comisiunea pentru studiul problemelor internaționale (R.D.G. 13—17/III); 5) Comisiunea «slujirea păcii de către tineret» (Anglia 3—7/IV); 6) Comisiunea pentru studiul problemelor teologice (Olanda, 1—4/V); 7) Secretariatul internațional (Polonia 9—12/V); 8) Comitetul de lucru și secretariatul internațional (U.R.S.S. 29/VI—5/VII); 9) Consultație în America latină (Cuba sau Mexic, 5—8/X); 10) Consultare pentru pregătirea celei de a treia Conferințe pancreștine pentru pace, secretariatul internațional, comitetul de lucru, secțiunea de lucru, secretarii activi ai comitetelor regionale (România 18—23/IX); 11) Consultare asupra securității europene (R.D.G. 20—22/XI); 12) Secretariatului internațional (Praga 6—8/XII); 13) Consultare cu frații din Asia (Japonia, în noiembrie); 14) Comisiunea pentru studiul problemelor ecumenice (data și locul se va fixa).

Facultatea teologică evanghelică din Bratislava (Cehoslovacia) a conferit pastorului Herbert Mohalski (R. F. G.) titlul de «doctor honoris causa».

Biserica și teologia ortodoxă bulgară au înregistrat recent pierderea a trei profesori de teologie, cunoscuți în întreaga Biserică ortodoxă.

1) Arhiepiscopul *Dr. Ivan Goșev*, născut la 8 septembrie 1886 la Plovdiv. A studiat teologia la Sofia, Cernăuți și Viena. A îndeplinit funcțiunea de secretar al revistei Sf. Sinod, de conducător al comisiei arheologice de pe lângă Sf. Sinod și a fost primul director al muzeului istoric-arheologic al Bisericii bulgare. În 1926 a fost numit docent la facultatea

de teologie din Sofia și în 1933 profesor titular pentru liturgică și arheologie bisericească, funcționând în calitate de aceasta până în 1956, cînd a trecut la pensie. Din 1941 a fost membru al Academiei bulgare de științe. A decedat la 26 octombrie 1965. Din seria lucrărilor publicate menționăm «Antimisul» (1925); «Chipul istoric al Mîntuitorului» (1926); «Vechi inscripții» (1928, 1929, 1935, 1946); «Date noi privind Istoria Minăstirii de la Batschwo» (1931); «Liturgia bulgară veche» (1932); «Sfinții frați Chiril și Metodiu» (1938); «Didachia» (1942); «Sfînta liturghie a lui Ioan Gură de Aur» (1944); «Testamentul Sf. Ioan de la Rila» (1955); «Foi glagotice de la Rila» (1956). Apoi o serie de articole și studii poartă semnătura sa în diferite reviste teologice. Profesorul Goșev a fost și poet și compozist.

2) Prof. Dr. *Christo Ghaurov*, născut la 29 ianuarie 1883 la Bebrovo, a studiat Teologia la Sofia și Chiev. Profesor la Seminarul teologic din Sofia, din 1927 docent și din anul 1933 profesor titular la Facultatea de teologie din Sofia pentru Noul Testament. S-a pensionat în 1960 și a decedat la 17 ianuarie 1966. Din lucrările sale amintim: «Introducere în teologia dogmatică ortodoxă» (1926); «Parabola economului nedrept» (1926); «Proto-evanghelia lui Iacob» (1930); «Evanghelia iudeilor» (1931); «Canonul Muratoriu» (1932); «Frații Domnului» (1933); «Evanghelia după Matei» (1936); «Evanghelia după Marcu» (1937); «Prologul evangheliei după Ioan» (1939); «Evanghelia după Luca» (1941); «Faptele Apostolilor» (1942); «Ermeneutică neotestamentară» (1943); «Epistola lui Iacob» (1945); «Viața și activitatea apostolului Pavel» (1946); «Sinopsă evanghelică» (1946); «Istoria canonului neotestamentar» (1948); «Predica de pe munte a lui Iisus Hristos» (1949—1951); «Ziua Cinei lui Hristos» (1952). A făcut și traduceri din Ioan Gură de Aur.

A conferențiat și la Institutul teologic universitar din București.

3) Prof. Dr. *Dimităr Dulgherov*, născut la 7 octombrie 1890 la Sofia. A studiat teologia la Sofia, Moscova (1915—1916). Roma (1926), Viena (1927) și Berlin (1939). Între 1922—1927 a fost profesor la Seminarul teologic din Sofia, 1927 docent și 1931—1960 profesor titular la Facultatea de teologie din Sofia, avînd catedra pentru dogmatică și teologie confesională. A decedat la 18 aprilie 1966.

Dintre lucrări menționăm: «Papa cel roman» (1924); «Biserica» (1924); «Iisus Hristos Mîntuitorul neotestamentar» (1926); «Importanța dogmei» (1928); «Asociația teozofilor» (1928—1930); «Secta pentecostală» (1932—1933); «Roma și frații Chiril și Metodiu» (1934); «Abuzul făcut cu cărțile liturgice ortodoxe» (1941); «Sf. Taină a Botezului» (1943); «Adventismul» (I—1946, II — 1951); «Unitatea în Biserică» (1947); «Înălțarea la cer a Fecioarei Maria» (1948—1949); «Unitatea Bisericii» (1957—1958); «Pentecostaliștii din Bulgaria» (1959); «Manual de teologie dogmatică orto-

doxă» (1936); «Manual de teologie confesională» (1937); «Manual de misionarism» (1954). Prof. Dulgherov a fost timp îndelungat și redactorul «Revistei bisericești». A fost și un predicator cu renume.

Toți acești trei profesori bulgari de teologie au dat valoroase lucrări teologiei ortodoxe și de aceea binecuvîntată să fie memoria lor.

La începutul lunii februarie 1967 a încetat din viață, la Berlin, în vîrstă de 61 de ani, Dr. Rolf Ibscher, numit «medicul papirusurilor», întrucît avea reputația mondială în conversarea manuscriselor pe hîrtie din papirus. Muzeele din Moscova, Cario, Paris, Londra, Geneva, München, Berlin, ș. a., incredințau «mîinilor sale gînditoare» comorile lor, cînd era vorba de a feri de degradare cărți și manuscrise de valoare inestimabilă. Moartea l-a surprins în plin lucru la salvarea «manuscriselor maniheice», — documente atît de valoroase pentru cunoașterea primelor timpuri creștine. Arta sa a deprins-o de la tatăl său, salvatorul unor manuscrise evanghelice, al unor epistole ale lui Goethe, unor manuscrise ale lui Bach, precum și al renumitului Codex argenteus (N. Z. 33/67).

Problema păcii — a păstrării și întăririi ei — preocupă intens cercuri tot mai largi din toate continentele. Astfel sporește și numărul creștinilor africani participanți la acțiunea Conferinței creștine pentru pace. Aceasta a inițiat și o serie de consultări cu creștini din alte continente asupra unor probleme de actualitate. Prima consultare a Conferinței creștine pentru pace (CCP) cu teologi creștini africani s-a ținut în 1965 la Freetown (Sierra Leone). Spre sfîrșitul anului trecut s-a ținut a doua consultare de acest fel la Limuru (Kenia). Au participat creștini ortodocși, anglicani, romano-catolici, luterani, presbiterani și metodiști, teologi și preoți din Nigeria, Kenia, Etiopia, Republica Arabă Unită, Sierra Leone, Kamerun, Uganda, Zambia, Tanzania. Arhipresbiterul Pavel Sokolovski (Patriarhia Moscova), Dr. I. Hromadka, președintele C.C.P. ș. a., dezbătînd cinci zile temeiurile teologice ale lucrării pentru pace, precum și posibilitățile practice, de care dispun creștinii în acțiunea lor pentru pace, dreptate și împreună-lucrare împotriva războiului, foamei și a tuturor formelor de discriminare. Tema centrală a consultării a fost: «Dreptatea și responsabilitatea creștină în relația lor față de întrupare». Lucrările zilnice începeau cu interpretări de texte biblice. Meditațiile au fost conduse de docentul pentru Vechiul Testament de la Colegiul Sfîntul Pavel din Limuru. S-au tratat subiectele: «Dezvăluirea nedreptății la profetul Amos» (I, 2—II, 11); «Viața nouă în Hristos» (Romani XII, 1—13); «Credință adevărată și credință schismatică» (Ep. Iacob II); «Hristos, biruitorul, nădejdea noastră» (Isaia XI, 1—9). Fiecare temă biblică a fost expusă cu raportare la probleme actuale.

Primele două referate s-au ocupat de interpretarea biblică și teologică a noțiunii dreptății. Referatele au fost susținute de Mgr. I. Inshengi

(rom.-catolic) și de profesorul de la Seminarul teologic din Cairo, Iussef A. Iussef (Biserica coptă). Ambii referenți au subliniat responsabilitatea ce revine Bisericilor din Africa în lupta pentru dreptate socială. Decanul Seminarului din Kottajama (Biserica siriacă din India) a tratat, în referatul prezentat, despre necesitatea conlucrării în domeniul religios, economic, social și politic. Preotul M. Kagume (Biserica anglicană din Kenia) a tratat subiectul: «Datoriile generale ale creștinilor din Africa, Asia, America latină și Europa». Datoria principală este cîștigarea păcii. Pastorul S. Sidoma, docent la Colegiul teologic Sfintul Pavel din Limuru a tratat subiectul: «Ființa păcatului în interpretare africană, cu referire la temele acestei consultări», afirmînd, în concluziile expunerii, că: «Cit timp insul nu face ceva rău, nu există păcatul pentru el. Viața morală curată constituie norme de conduită pentru societate; păcatul se cuprinde în abaterea de la această normă. Lupta trebuie dusă împotriva acestor abateri. În tradiția africană întruparea e înțeleasă ca unirea lui Dumnezeu cu fiecare credincios». Profesorul Dr. I. Hromadka, președintele C.C.P., a informat «consultarea» despre activitatea dezvoltată de C.C.P. pentru pace și dreptate. La încheierea sesiunii, s-a publicat un comunicat în care se subliniază că creștinul trebuie să se ocupe și de problemele dreptății (Stimme der Orthodoxie 2/1967).

Comitetul de lucru al Conferinței creștine pentru pace, în sesiunea ținută în februarie 1967 la Radevormwald (R.F.G.), s-a ocupat îndeosebi de pregătirea celei de a treia Conferințe pancreștine pentru pace (31/III—5/IV. 1968 Praga). Reținem din discuții:

Predica la deschiderea lucrărilor va fi rostită de Dr. Zuzuki-Japonia. Despre tema principală «Caută pacea și ține-te de ea». (Ps. XXXIII, 14; I Petru III, 11), va vorbi Arhiepiscopul Mihail — Biserica ortodoxă rusă. Referatul asupra temei: «Salvați omul — pacea este posibilă» îl va susține Prof. Dr. Hromadka, președintele Conferinței creștine pentru pace. Despre subiectul: «Pacea și schimbarea socială radicală» va vorbi un participant din India; iar despre «Situația economică a lumii a treia și propuneri pentru rezolvarea ei» va vorbi Dr. Santa Ana din Uruguay.

Lucrările celei de a treia Conferințe pancreștine pentru pace se vor desfășura în ședințe plenare și în șase grupe de lucru și anume pentru: 1) «Probleme teologice», 2) «Probleme internaționale», 3) «Rolul economiei în luare de hotărîri politice», (economie, pace, război), 4) «Însemnătatea clădirii societății noi în lumea a treia pentru salvarea omului și pentru posibilitatea păcii», 5) «Rolul tineretului», 6) «Responsabilitate creștină comună cu toată deosebirea de mărturisiri».

Prof. Dr. A. S. Flemming de la Universitatea din Oregon (S.U.A.), mirean metodist, a fost ales președinte al Consiliului național al Bisericilor din S.U.A., în locul Dr. Eugene C. Blake, ales secretar general al Consiliului ecumenic al Bisericilor.

Dr. André Appel (Geneva) secretarul general al Alianței luterane mondiale, a declarat despre «Jubileul Reformației» din anul acesta, că «este motiv de bucurie adevărată, dar și de îngrijorare serioasă». Mereu ne putem bucura despre înnoirea Bisericii de către Martin Luther. «Nu putem prăznuji jubileul Reformației fără să ne punem întrebarea: ce-am făcut de fapt cu moștenirea încredințată nouă». Alianța luterană mondială se va strădui deci «să-și amintească de mesajul dat Bisericilor sale ca izvor al înnoirii și unității».

Într-o Biserică de lemn din apropierea Moscovei s-au descoperit 30 de icoane din secolul al XVI-lea și al XVII-lea, de o foarte ridicată valoare artistică. Icoanele prezintă în bună parte scene biblice din Vechiul Testament. După restaurare, icoanele vor fi expuse în Muzeul Rubliov pentru vechea artă rusă din Moscova.

În februarie 1967, Biserica veche-catolică din Elveția a sărbătorit 100 de ani de la hirotonia primului episcop vechi-catolic elvețian după conciliul Vatican I, Dr. Eduard Herzog. Cu acest prilej a organizat o «săptămână bisericească», avînd ca temă centrală: «Ordinea în libertate». Cu problema aceasta s-a urmărit să le lămurească raportul adevărat dintre autoritatea și comunitatea bisericească, problemă care odinioară a determinat despărțirea Bisericii vechi-catolice de cea romano-catolică.

Biserica anglicană din Cuba — pînă recent dependentă de Biserica episcopală americană — s-a declarat autonomă, alegîndu-și de episcop un cuban. Ea numără 75.000 de credincioși cu 23 preoți.

Printr-o hotărîre sinodală a patriarhiei ecumenice din Constantinopol, semiautonomia Mitropoliei din Creta a fost ridicată la rangul de Arhiepiscopie. Este știut că în Ortodoxia greacă titlul de arhiepiscop îl poartă numai conducătorii Bisericilor autocefale (Grecia, Cipru, Sinai), exceptînd Arhiepiscopia din America și Australia. Ridicarea Bisericii ortodoxe din Creta la rangul de Arhiepiscopie poate fi deci un indiciu că ea va fi declarată autocefală.

Alegerea patriarhului de Alexandria. — Pretenția parohiilor siriene la sporirea numărului delegaților lor în corpul electoral (143 de membri) de la 20 la 40 a determinat sinodul patriarhal să amîne data alegerii noului patriarh. Pînă recent era favorită candidatura Mitropolitului Spiridon din Rodos, sprijinită de majoritatea mitropoliților, apoi și de bisericile din Atena și Constantinopol. A mai apărut însă și candidatura mitropolitului Nicolae din Eirenoupolis (cu sediul la Dar-Es-Salaam), sprijinită de mitropoliții din Axum și Cartagina, precum și de majoritatea covârșitoare a membrilor egipteni ai corpului electoral. Un număr de mireni a propus candidatura Mitropolitului Irineu din Kissamos (Creta), socotit a avea sentimente ecumenice (Akid 125/26—1967).

În Anglia s-a înființat 16 noi parohii ortodoxe pentru credincioșii greci. Alte trei au fost înființate în Suedia și Norvegia. S-au mai înființat o asociație filantropică pentru femei cu numele: «Organizația caritativă ortodoxă greacă»; o revistă religioasă «The Orthodox Herald», două centre de educație în Londra și școli duminicale în toate parohiile. Numărul preoților este 34.

La 16 octombrie 1966, Episcopul Irineu, aparținând exarhatului pentru Europa centrală a Patriarhiei din Moscova, a deschis la Oberhausen/Rin o capelă pentru credincioșii ortodocși ruși din Ruhr. Credincioșii ortodocși ruși din Ruhr vor fi păstoriți de preotul ortodox german, Maximilian Keemeș, cu sediul în Düsseldorf.

Episcopul D. Kurt Scharf, președintele comitetului Bisericii evanghelice din Germania și Episcopul D. Adolf Wischmann, președintele comisiei pentru relații externe a Bisericii evanghelice germane l-au vizitat, la 18 decembrie 1966, pe Patriarhul ecumenic. Cu această ocazie s-a hotărât organizarea unui «Dialog al credinței și dragostei» între Patriarhia din Constantinopol și Biserica evanghelică din Germania (EVK. 1/1967).

În Brazilia apare o nouă revistă interconfesională, intitulată «Paz e Terra», publicată bilunar de teologi romano-catolici și protestanți. Sub titlul «Ecumenicitate și umanism, întâlnire și dialog» pune în discuție probleme de interes fundamental ale timpului actual.

94% din numărul celor ce studiază la Seminariile teologice romano-catolice din Arhiepiscopia braziliană «Mariana» s-au pronunțat împotriva celibatului preoților.

Profesorul evanghelic pentru Noul Testament din Mainz (R.F.G.), Dr. Gustav Stöhlín, într-o discuție interconfesională, a afirmat: «Cu interpretarea existențială a teologiei nu se poate clădi Biserica».

Congresul internațional al treilea pentru cercetarea operelor lui Luther s-a ținut în august anul trecut la Iärvenpää (Finlanda). Au participat peste 100 de teologi. Referatele și coreferatele s-au ocupat de trei teme: 1) Luther și mistica, 2) Problema continuității Bisericii la Luther și 3) Problema naturalului la Luther. Primul congres de acest fel s-a ținut în 1956 la Aarhus (Danemarca) și al doilea în anul 1960 la Münster (R.F.G.).

Societatea biblică din Stuttgart a publicat Noul Testament în două limbi vorbite în Guineea Nouă: Melpa și Kate (Z. d. Z. 2/1967).

OB.

*

Între 25 iulie—25 august 1968 va avea loc a 10-a sesiune a *Conferinței Lambeth*, care din 1888, are sarcina de unire și înțelegere a cultelor din sinul anglicanismului. În 1968 vor participa peste 600 episcopi, reprezentanți ai celor 19 biserici autocefale anglicane, numeroși reprezentanți ai congregațiilor, denuminațiilor și diocazelor precum și ai bisericilor care au intercomuniune cu anglicanii. În afară de invitații de drept vor mai luat parte reprezentanți ai tuturor confesiunilor creștine. Se vor susține referate în legătură cu tema conferinței: *Innoirea Bisericii*.

Încă de acum s-au alcătuit comisii pentru a face posibilă întrunirea în condiții optime și «a înlătura, cât este posibil, dificultățile nerezolvate încă...» (de la Conferința Lambeth 1958) în sinul Cumuniunii Anglicane. Se precizează că «...nu se pot lua hotărâri valabile pentru toți» (anglicanii) deoarece nu au toți aceleași păreri, iar «întrunirea are un caracter consultativ...». Se nădăjduiește să se realizeze un climat favorabil de cunoaștere între episcopi și o mai strînsă legătură administrativă între comunități și ramuri. Se crede chiar că se va reuși să se înlătore dificultățile create de M.R.I., care este «un mecanism» ce încurcă bunul mers al închegării comuniunii.

Sînt indoiele. în legătură cu Lambeth 1968, că va putea înlătura divergențele și pentru faptul că delegații au vederi diferite: cum vor putea oare cei peste 600 episcopi, în timpul unei luni, să elimine toate punctele de pe ordinea de zi în legătură cu viața și munca Bisericii (Anglicane) în timp de 10 ani?

În *Adunarea generală a Bisericii Scoției* (iunie 1966) din 467 de reprezentanți, 444 au votat pentru și numai 23 contra, pentru o continuare rodnică a discuțiilor reunite cu anglicanii. Prezbiterienii din Scoția au cerut Bisericii Anglicane acceptarea «tainelor» Bisericii din Scoția ca «complet valabile». Problema se studiază în cadrul *Consiliului Britanic al Bisericilor* — din care fac parte și prezbiterienii —, care deja a pus pe ordinea de zi a rezolvărilor propunerea aceasta la Conferința de la Nottingham.

Pastorul Dr. Eugene Carson Blake și ecumenismul practic. — După cum se știe, în toamna anului 1966, Dr. E. C. Blake, Pastor prezbiterian, a fost ales Secretar general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor cu sediul la Geneva în locul Pastorului Dr. W. A. Visser't Hooft. Alegerea sa s-a datorat deosebitei activități depusă pentru apropierea între confesiunile creștine și pentru unitatea Bisericilor. Un aspect al acestei activități este și *Planul de unire a șapte Biserici*, — acesta cuprinde un număr însemnat de credincioși — din S.U.A. *Delegațiile acestor Biserici au aprobat principiile unirii* într-o întrunire la Dallas (Texas), în iunie 1966. Aceste principii nu sînt un plan final. ci mai mult o schemă provizorie care va fi trimisă Conducerii fiecărei Biserici din cele șapte pentru a ajunge la un plan detaliat și concret ce convine fiecărei corporații (fiecare Biserică, din cele șapte, are la rîndul ei corporații și denuminațiuni independente).

Din grupul celor șapte biserici fac parte: *Biserica Episcopală, Biserica Prezbiteriană Unită, Biserica Metodistă, Biserica Unită a lui Hristos, Discipolii lui Hristos, Confrății uniți-evangelici* (Cultul creștin după Evanghelie) și *Biserica Episcopală Metodistă Africană*. Împreună ele au un total de aproximativ 24 milioane de membri și reprezintă o treime din toți catolicii ne-romani din S.U.A.

Planul propus de Dr. E. C. Blake. — Cele șapte Biserici au alcătuit «Consultația pentru uniunea Bisericilor», care a fost formulată în 1960 ca rezultat al propunerii făcute de Dr. Eugene Carson Blake, conducător principal al Bisericii Prezbiteriene Unite. De atunci și pînă azi această «schiță de plan a uniunii» s-a completat și elaborat ținîndu-se seama de sugestiile celor în cauză, iar în 1965 s-a alcătuit un *Comitet* designat «problemelor consultației», care la a patra întrunire de la Lexington-Kentucky, a fost împuternicit să formuleze punctele de vedere comune ale credinței celor șapte Biserici. Comitetul este alcătuit din cîte un reprezentant, bine pregătit, din fiecare Biserică participantă, avînd menirea să rezolve dificultățile și să recomande propunerile Bisericii sale.

Proiectul de plan prezentat la Dallas, la data de mai sus, amintită, de către «Consultația pentru uniunea Bisericilor» conține diferite «principii comune» care au fost unanim acceptate.

1. *Poziția în ceea ce privește primirea Botezului, ei includ:*

1) *Afirmarea că Biblia (Sfînta Scriptură) întreaagă este izvorul fundamental al credinței creștine și normativ pentru întreaga viață bisericească.*

2) *Acceptarea crezurilor Apostolilor și cel de la Niceea;*

3) *Comuniunea deschisă tuturor creștinilor botezați;*

4) *Botezul se săvîrșește sau prin afundare sau prin stropire; Fiecare Congregație e liberă să-și aleagă procedeu. La fel botezul copiilor va fi săvîrșit după practica moștenită fără a se impune voința altora din afară.*

5) *Episcopii trebuie să lucreze în consiliu (Sfat) ca supraveghetori pastorali-principali cu o administrație personală, dar supusă în general controlului (revederii, analizei, inspectării etc.), de persoane autorizate ale Comunității credincioșilor.*

6) *Recunoașterea tacită a preoților (slujitori-clerici) printr-un serviciu de sfințire (consacrare) comun.*

7) *Hirotonia noilor clerici (preoți) de către episcopi cu participarea și a altora (clerici și laici) din afara comunității respectivilor candidați.*

8) *Latitudinea pentru o mai mare diversitate de ceremonii, întruniri, vizite, etc., cu alte Biserici.*

Se așteaptă ca în timp de 4—10 ani să se realizeze unirea cu toate detaliile.

Privită prin acest plan. Biserica Unită ar fi inițial o federație îngăduitoare (mobilă, destinsă, liberă, dezlinată), a celor șapte Biserici participante sub un Consiliu Central provizoriu. Este permisă o mare diversi-

tate a riturilor și practicilor cultice a fiecărei comunități, așa încît fiecare Congregație locală este liberă să poarte legături cu cine dorește și să continue să urmeze tradițiile sale proprii atît timp cît dorește. De altfel este liberă să accepte și alte învățături pe care le găsește potrivite de la alte culte creștine.

Planul schițat spune, în fapt, că o lungă perioadă de contacte și discuții împreună va da posibilitatea înțelegerii și unei *constituții finale*. Adoptarea acestei constituții finale nu este încă posibilă, se crede că nici generația viitoare a credincioșilor nu va vedea aceasta «din cauza ignoranței unuia față de altul, din cauza timidităților și hotărîrilor de a lua atitudine împotriva diferențelor și contradicțiilor din tradiții!»

Se preconizează, de asemenea, înființarea unei *Autorități centrale*, considerată vitală pentru succesul acestui plan. Aceasta ar da posibilitatea creării unei Biserici unite cu ierarhie și sacramente (taine) universal-valabile pentru toți credincioșii. Se pune accentul pe elementele tinere cu vederi ecumeniste.

În prezent Președintele Comitetului executiv al «Consultației» este Episcopul Robert F. Gibson de Virginia; Pastorul Dr. E. Carson Blake este vicepreședintele Comitetului. Reverendul Stephen F. Bayne (fost reprezentant executiv al Comuniunii Anglicane) este responsabil episcopal pentru întocmirea, difuzarea și aplicarea schiței de plan.

P. D.

ARTICOLE ȘI STUDII

BUNĂTATEA DIVINĂ

Contemplînd măreția cerului cu aștrii săi și meditînd, prin comparație, la situația umilă a ființei umane, psalmistul exclamă: «Cînd privesc cerurile — lucrul degetelor Tale — și luna și stelele, pe care le-ai întemeiat Tu, atunci îmi zic: ce este omul ca să-ți aduci aminte de el...?» (Ps. VIII, 4—5). Ochiul fizic și ochiul spiritual, — contemplarea și meditația i-au formulat această întrebare. Răspunsul? Și-l dă sieși psalmistul însuși, înveșmîntîndu-l într-un imn de prețuire a înaltei demnități pe care a dăruit-o Dumnezeu ființei Sale raționale, omului: «Micșoratu-l-ai numai cu puțin față de îngeri: cu slavă și cu cinste l-ai încununat; și l-ai pus stăpîn peste lucrurile mîinilor Tale. Toate le-ai supus sub picioarele lui... cit de minunat este numele Tău în tot pămîntul!» (Ps. VIII, 6—9). Deci simultaneitate de «înălțare și umilîntă» a ființei umane. Paradoxală situație! Poate îngădui aceasta o apropiere a făpturii umane de Creatorul ei, o întîlnire, o comunitate cu El, — o relație personală de «Tu — eu» cu Dumnezeu, Căruia învățătura creștină, bazată pe revelația divină, îi dă și atributul de «Atotputernic», exprimat și printr-o serie de sinonime?! În fața atotputernicului «Tu», divin nu trebuie să se ascundă umilul și pasagerul «eu» uman?!

Dar menționata relație personală e posibilă și ea există, avînd ca premiză necesară chiar faptul că în fața divinului «Tu» nu dispăre umanul «eu», dimpotrivă se realizează deplin. Însuși Dumnezeu nu voiește ca în fața Sa să dispară «eu»-l uman. Dimpotrivă, voiește ca acesta să se dezvolte mereu, fiindcă numai așa este capabil de adevărata iubire și dăruire de sine.

Sfînta Scriptură cuprinde o bogată serie de date probatorii pentru voința lui Dumnezeu de a întreține relații personale cu ființa umană. De dragul acestei relații, Dumnezeu cel atotputernic dă slabei făpturi umane «putere» chiar asupra propriei Sale inimi. Istoria lui Moisi (Vechiul Testament) oferă mărturii în privința aceasta.

Relatăm din ea.

În timp ce Moise se afla pe muntele Sinai, primind instrucțiuni din partea lui Dumnezeu, poporul iudeu a încercat să-și facă un Dumnezeu după planul său, turnând un vițel de aur căruia i-a adus jertfe. «Atunci a zis Domnul către Moise: «Grăbește de te pogoară de aici, căci poporul tău, pe care l-ai scos din țara Egiptului, s-a răzvrătit.. lasă-mă dar acum să se aprindă minia Mea asupra lor, să-i pierd și să fac din tine un popor mare. Moise însă a rugat pe Domnul, Dumnezeuul său, și a zis: «Să nu se aprindă, Doamne, minia Ta asupra poporului Tău, pe care l-ai scos din țara Egiptului cu putere mare și cu brațul Tău cel înalt...». Și Moise motivându-și temeinic rugămintea: «Atunci a abătut Domnul pieirea ce zisese s-o aducă asupra poporului său» (Exod. XXXII, 7—14). Deci Dumnezeu intră în conversația cu făptura umană o acceptă ca partener de discuție dându-i chiar puterea să-l îmblinzească în minia sa. Demn de reținut este aici felul în care Moise vorbește cu Dumnezeu, felul în care își argumentează rugămintea sa. Dumnezeu numește adică poporul iudeu cel neascultător ca fiind al lui Moise, evitând să-l mai numească ca fiind al Său. Moise însă nu se lasă antrenat în direcția aceasta și afirmă că nu el, ci Dumnezeu l-a scos din Egipt și deci este poporul Lui. Mai mult. Moise îndrăznește să menționeze că, în cazul că Dumnezeu l-ar pierde poporul în pustiu, Egiptenii îl vor huli, susținând că-i un Dumnezeu viclean care a ademenit poporul în pustiu pentru a-l pierde. Moise apelează și la credințioșia lui Dumnezeu, la seriozitatea făgăduințelor Sale. Dumnezeu trebuie să-și țină adică cuvântul dat patriarhilor de a ocroti poporul nu din obligația față de cei neascultători, ci față de Sine însuși. Și, cum s-a menționat, Moise, prin rugămintea sa, reușește să abată minia lui Dumnezeu de la poporul evreu.

În alte împrejurări, când e cuprins iarăși de minie față de poporul neascultător. Dumnezeu afirmă că se va îmblinzi dacă se va afla un singur credincios care să intervină pentru popor (Ez. XXII, 29—31). Iar când nu voințe să se îmblinzească, atunci poruncește nici să nu i se adreseze rugă. «Tu însă — spune Domnul proorocului Ieremia — nu te ruga pentru acest popor și nu înălța rugăciune și cerere pentru dînșii, nici nu mijloci înaintea Mea, căci nu Te voi asculta» (Ieremia VII, 16).

Deci Dumnezeu intră în discuție cu făptura umană, deși lucrul pare greu de înțeles, comparând creatura umană cu a Creatorului ei. Dar ființa umană este «slabă» nu numai fiindcă este creatură, ci fiindcă este totodată cuprinsă și de păcat. Și dacă totuși între creatura umană și Creatorul divin există relație personală exprimată prin formulare de întrebări și răspunsuri, faptul se datorește numai bunătății și îndurării divine, fără nici un merit din partea făpturii umane. Caracterul de creatură nu-i oferă acesteia din natură calitatea de partener de conversație cu Dumnezeu, iar implicarea în păcat o prezintă ca adversar. Sfântul Apostol Ioan lămurește faptul, punând în comparație lumina și întunericul: «Dumnezeu este lumină și nici un întuneric nu este întru El» (I Ioan I, 5). Lumina și întunericul se află pe poziții contradictorii. Unde-i lumină nu poate fi totodată și întuneric. La fel tot ce-i impregnat de păcat are caracter de contrast față de Dumnezeu, — este eliminat din relația cu

Dumnezeu prin însăși sfințenia și strălucirea divină. «Dacă zicem că avem împărtășire cu El și umblăm în întunec — continuă Sfântul Apostol Ioan ideia menționată mai sus, — mințim și nu facem adevărul... iar dacă zicem că păcat nu avem, ne amăgim pe noi înșine și adevărul nu este întru noi (I Ioan I, 6—8). Dar în cazul acesta nu ne aflăm într-o situație desnădăjduită? De o parte: cine umblă în întunec, cine adică păcătuiește, nu poate avea împărtășire cu Dumnezeu, iar de altă parte: dacă susține că sîntem fără păcat, mințim. Concluzia logică? Nimeni în viața aceasta nu poate avea împărtășire cu Dumnezeu. Sfântul Apostol Ioan observă dilema, dar îi cunoaște și rezolvarea: «Dacă mărturisim păcatele noastre, El este credincios și drept, ca să ne ierte păcatele și să ne curățească pe noi de toată strimbătatea» (I Ioan I, 9). Deci dacă creștinul în viața pămîntească nu reușește să se țină curat de orice pată morală, totuși nu trebuie să se lase pradă desnădejdei. Dacă credinciosul nu-i în stare să se țină curat de orice întinare morală, Dumnezeu însă are puterea să-l facă mereu curat, dacă vinovatul își mărturisește păcatele în fața lui Dumnezeu. Cine își recunoaște cu sinceră smerenie greșelile sale, — cine se recunoaște de păcătos în fața lui Dumnezeu, acela se împărtășește de milostivirea divină. Dumnezeu nu respinge pe cel care-și dezvăluie în fața Lui păcatele sale și se roagă de iertare și ajutor moral. Am putea deci spune că smerenia credinciosului slăbește puterea lui Dumnezeu, că păcătosul smerit primește oarecum putere asupra puterii lui Dumnezeu. Stînd cu smerenie în fața lui Dumnezeu, ce face adică cel păcătos? Își însușește judecata divină, — e de acord că merită pedeapsă, — nu se referă la vreun bine făcut cîndva, se leapădă de orice îngîmfare și stă smerit, rugînd îndurarea divină. Tăria sa se arată acum în slăbiciunea sa. Exemplul lui Moise, menționat mai sus, arată limpede puterea rugăciunii, evident, a rugăciunii sincere, smerite.

Dar, înseamnă aceasta că credinciosul poate determina voința divină? Nicidecum. Faptul amintit se întîmplă numai fiindcă așa voințe Dumnezeu, care, cînd pare a fi «învins», învinge prin bunătatea Sa. Astfel nu-i lipsit de sens faptul că un credincios se laudă cu slăbiciunea și cu «neputințele» sale, cu strîmătorările și cu suferințele sale, socotindu-le chiar drept titlu de glorie. Sfântul Apostol Pavel lămurește acest lucru în cap. XI și XII din epistola a doua către Corinteni, scriind: «Dacă trebuință este să mă laud, cu ale mele neputințe mă voi lăuda... cît pentru mine însumi nu mă voi lăuda fără numai întru neputințele mele... căci mi-a zis Domnul: «puterea Mea se desăvîrșește întru neputință». Deci foarte bucuros mă voi lăuda mai ales întru neputințele mele. ca să locuiesc întru mine puterea lui Hristos... de aceea tocmai cînd sînt slab, atunci sînt tare». «Neputința» credinciosului e întărită de puterea Duhului care se roagă pentru el (Rom. VIII, 26). În acest context reținem și textul paulinic: «Dumnezeu și-a ales pe cele slabe ale lumii ca să dea de rușine pe cele tari» (I Cor. I, 27). Sensul afirmațiilor se lămurește de Hristos, care «s-a răstignit în neputință, prin puterea lui Dumnezeu e, însă, viu» (I Cor. XIII, 4). Astfel «slăbiciunea umană» servește ca formă de manifestare a divinului pe pămînt și deci constituie un semn distinc-

tiv pentru creștin, întrucît Dumnezeu o aprobă. Dar în noțiunea aceasta intră automat orice slăbiciune? Nu. Este un fel de slăbiciune care trebuie înlăturată. E slăbiciunea caracterizată de lipsa elementului religios și moral (Rom. IV, 19). Aceasta nu primește aprobarea lui Dumnezeu, (Filip. III, 3). Atitudinea aceasta, evident, dezvăluie esența păcatului.

Firește, există și păcatul celui necuprins de mîndrie, — e păcatul credinciosului. De acesta, spune Sfînta Scriptură, că se îndură Hristos: «Căci nu avem arhiereu care să nu poată suferi cu noi, de neputințele noastre» (Evr. IV, 15). Înseamnă aceasta: justificarea în sine a «păcatelor din slăbiciune?» Nu. În registrul păcatelor care exclud de la Împărăția lui Dumnezeu, Sfîntul Apostol Pavel menționează și «păcate din slăbiciune», căci nici slăbiciunea, cu care se laudă creștinul, nu-i lipsită de unele greșeli. Creștinul însă, cînd se laudă cu «neputințele» sale, atunci se leapădă de sine și se concentrează asupra lui Dumnezeu, asupra lui Iisus Hristos, care se îndură de «căderile sale întimplătoare». «Ne lăudăm pe Dumnezeu prin Domnul nostru Iisus Hristos, prin Care am primit acum împăcarea» (Rom. V, 11). «Slăbiciunea» creștinului e îmbrățișată de împăcarea înfăptuită de Hristos, de aceea se poate lăuda cu ea. În cazul acesta nu se construiește cumva o «mistică a păcatelor», în sensul: că cu cît mai multă slăbiciune, cu atît mai multă împăcare și glorie? Nu, căci Sfîntul Apostol Pavel scrie: «Rămînea-vom oare în păcat, ca să se înmulțească harul? Ferească Domnul... noi care am murit păcatului, cum vom mai trăi în păcat?» (Romani VI, 1). Păcatul nu poate da viață duhovnicească, noi însă rezistînd păcatului, putem ajunge la adevărata smerenie: «Datu-mi-s-a un ghimpe în carne, un înger al satanei, ca să mă bată peste obraz și să nu mă trufesc» (II Cor. XII, 7). Acesta-i sensul «slăbiciunii» cu care se poate lăuda creștinul. — «slăbiciune» întărită de mila și bunătatea lui Dumnezeu, pe care psalmistul le preamărește cu înaripate cuvinte. «Arată, Doamne, mila Ta cea minunată» (Ps. XVI, 7). «Toate căile Domnului sînt milă și dreptate pentru cei ce păzesesc așezămîntul și poruncile Lui» (Ps. XXIV, 9). «Lăudați pe Domnul că este bun, că în veac este mila Lui» (Ps. XVI, 1) ș. a.

Minunat descrie Mîntuitorul felul bunătății divine în parabola despre lucrătorii în vie (Matei XX, 1—16). Bunătatea lui Dumnezeu e prezentată aici sub chipul stăpînului bun. Drept cheie pentru interpretarea parabolei poate servi afirmația, formulată interogativ, în versetul 15: «Ochiul tău este rău, pentrucă eu sînt bun?» Mîntuitorul relatează această parabolă Fariseilor, care se scandalizau de mesajul mîntuirii adresat tuturor de Mîntuitorul. Dacă în parabolă se obiectează că și cei care au lucrat numai un ceas primesc aceeași plată ca și cei care au lucrat ziua întregă, Fariseii obiectau că Dumnezeu deschide porțile Împărăției Sale și vameșilor și desfrînatelor. Mîntuitorul răspunde obiecțiunii, referindu-se la bunătatea lui Dumnezeu. Lucrătorii veniți la urmă primesc același «minimum de existență», nu fiindcă l-ar fi meritat, ci fiindcă stăpînului îi este milă de ei. Și el nu le face nici o nedreptate celor care au lucrat ziua întregă, căci ei primesc plata cu care s-au învoit. Plă-

tind însă celor veniți la urmă numai pentru un ceas de lucru, atunci, în realitate, aceștia aproape nu primesc nimic și, împreună cu familiile lor, ar fi expuși foamei. Dar nu sînt ei vinovați, întrucît au vagabondat ziua întreagă? Răspunsul lor, că n-au fost angajați, ar fi o scuză neserioasă. Problema are însă alt aspect: Dumnezeu din compasiune pentru sărăcia lor, nu pune la cîntar raportul dintre vină și vrednicie, ci revarsă asupra lor bunătatea Sa. Pe plan religios aceasta înseamnă că Dumnezeu nu închide nimănui porțile Împărăției Sale. E de acceptat însă ca să intre în Împărăția lui Dumnezeu și unii care nu s-au prea străduit în privința aceasta? Obiecțiunea nu ține însă seama de faptul că bunătatea și îndurarea lui Dumnezeu sînt fără limită și că mîntuirea este darul lui Dumnezeu (Romani III, 24).

Dar dacă Dumnezeu este bun față de oameni de ce n-ar fi și aceștia buni unii cu alții?

OB.

RELIGIA SCIȚILOR ÎN LUMINA NOILOR CERCETĂRI

Descoperirile arheologice din ultima vreme, ca rezultat al săpăturilor întreprinse atât în sudul R.S.S. Ucraina cât și pe teritoriul țării noastre, au adus o oarecare lumină într-un capitol din istoria popoarelor în care domnea neclaritatea, din cauza puținelor informații existente la istoricii vechi. Este vorba de istoria sciților, popor de care se ocupă Herodot în cartea a IV-a a Istoriilor sale, fiind confirmat în multe privințe de săpăturile arheologice. Este adevărat că autori moderni renumiți, ca E. H. Minns, Rostowzew, Vasile Pârvan și alții au adus contribuții substanțiale la lămurirea problemei scite, dar arheologia sovietică a furnizat în ultimele decenii o mare cantitate de informații noi¹, care pot fi folosite și de istoria religiilor. La noi în țară de asemenea au fost date la iveală de săpăturile arheologice unele vestigii scitice. De aceea ne socotim îndreptățiți să reluăm în cele ce urmează problema religiei sciților, folosindu-ne de rezultatele cercetărilor arheologice mai noi. Dar, mai întâi, unele indicații cu privire la sciți în general.

Istoria îi prezintă pe sciți ca fiind un popor de origine indo-europeană, care, venind dinspre Asia Centrală, s-a așezat în primul mileniu î.d.Hr., în regiunile nord-pontice, adică în sudul R. S. S. Ucraina de azi.

Se afirmă de către cercetători că la formarea civilizației scitice au contribuit două elemente de bază: cel oriental, avându-și originea prin părțile Mesopotamiei, și cel grec-elen, provenind din coloniile ionice și eolice aflate pe teritoriul Asiei Mici².

Limba pe care o vorbeau sciții avea o arie de răspândire foarte largă în timpul celei de-a II-a jumătăți a primului mileniu î.d.Hr., adică de la Dunăre pînă la Iaxartes (Sir-Daria), fiind folosită de sciți, sarmați, alani,

---

1. Vezi Tamara Talbot Rice, *The Scythians*, în colecția «Ancient Peoples and Places», Londra, 1958. Noi am folosit traducerea franceză făcută de Maurice Vieyra, Paris, 1958.

2. Maria Gibellino-Krascennikowa, *Gli Sciti*, Studio storico-archeologico, Ed. Fratelli-Palombi, Roma, 1942, p. 187.

roscolani și alții³. Aceasta denotă că, dacă sciții nu locuiau tot ace¹ teritoriu, cel puțin influența lor a fost bine simțită în acea epocă pe o arie destul de întinsă.

Herodot a cunoscut îndeosebi și a descris pe sciții din regiunile nord-pontice, procurându-și informații de la locuitorii așezării întărite Olbia, unde pătrunseseră, de bună seamă, influențe grecești în secolul al V-lea î.d.Hr. Dar mai existau sciți și în Asia Centrală, fiind întilniți de Alexandru cel Mare, în avîntul său de cuceritor, aproape de regiunea unde se află astăzi Lacul Aral⁴. Sciția aceasta — asiatică — spre deosebire de cea europeană, se afla la nordul Sogdianei. Pe noi însă ne interesează îndeosebi viața religioasă a sciților europeni, dar, cînd va fi nevoie, vom apela și la rezultatele cercetărilor întreprinse în regiunile locuite odinioară de sciții asiatici.

Întrucît cea mai mare parte a studiilor de care ne-am folosit consideră că regiunea nord-pontică a fost dominată de prezența sciților în perioada cuprinsă între sec. VII și I î.d.Hr., în acest interval de timp vom situa și noi fazele religiei poporului scit.

În privința structurii religiei sciților, avînd în vedere peregrinarea populației scitice, în mare parte nomadă, considerăm că s-au produs infiltrații ale unor elemente religioase proprii religiei neamurilor de oameni pe care sciții le-au întilnit în calea lor spre Europa. Existase, de bună seamă, o perioadă «stabilă» în religia sciților, cînd ei se aflau în Orient. Acestea i-a urmat perioada «nomadă», în care se va fi ivit necesitatea adaptării obiceiurilor religioase scitice la noile realități, aceste obiceiuri suferind schimbări de formă sau chiar de conținut, dar păstrînd intact nucleul principal.

Teza aceasta se poate susține, dacă se ia în seamă faptul că, în vechime, cultul era păstrat cît ai mult cu puțință «curat», ferit de alterările ce ar fi putut fi provocate prin penetrația elementelor religioase de proveniență străină. Serviciul de pază era îndeplinit de înșiși oficianții cultului, dar și de conducătorii politici⁵.

Așezarea sciților în silvostepă, de la Volga pînă la Nipru și Bug, va fi adus cu sine o restabilizare a elementelor componente ale religiei sciților, ajungîndu-se la o înflorire deosebită a acesteia și la încorporarea, totodată, de elemente religioase autohtone⁶.

3. Art. *Schîschii iazic (Limba scită)*, în *Bolșaia sovetsecaia enciclopedia*, ediția a II-a, vol. 39, Moscova, 1956, p. 229.

4. Vezi ample informații în acest sens la Flavius, *Expediția lui Alexandru cel Mare în Asia*, trad. de Radu Alexandrescu, Editura științifică, București, 1966.

5. Se pot cita pentru aceasta cazul lui Anacharsis, înțelept sau filozof scit, și cazul lui Skyles, rege scit, ambii uciși pentru că au devenit adepți ai cultelor străine, primul devenind adept al cultului Cybelci, iar al doilea inițiindu-se în misterele bacchice. (Vezi Herodot, *Istorie*, IV, 80. Folosim traducerea făcută de Adelinea Piatkowski și Felicia Vant-Ștef, Editura științifică, București, 1961).

6. A. L. Mongait, *Arheologia în U.R.S.S.*, trad. de I. Ghemișliu, Editura științifică, București, 1965, p. 142.

Este posibil ca populația băstinașă nord-pontică să fi avut vechi legături cu populația din țara noastră și, evident, elemente religioase comune. De aceea credem că, întrucâtva, s-a infiltrat în religia sciților și ceva din patrimoniul religios al străvechii populații de pe teritoriul românesc de azi⁷.

Dezvoltarea socială a statului scit, ajunsă la un punct culminant, trebuie să fi fost însoțită și de dezvoltarea vieții religioase, care va fi contribuit în bună măsură la unificarea triburilor sub un singur sceptru, mai ales că, spre sfârșitul mileniului I î.d.Hr., se făceau tot mai simțite atacurile altor popoare migratoare, care căutau drum spre vest.

I. *Divinitățile*. — În secolul al VII-lea—I-ul, î.d.Hr., religia sciților era, în ansamblu, constituită din elemente religioase aparținând triburilor indo-europene sosite din Asia Centrală și așezate în zona nord-pontică. Astfel, erau adorate zeități uraniene, în jurul cărora se întretesuse o întreagă mitologie, despre care dau mărturie fragmentar chipurile și scenele măiestrit înfățișate pe diferite vase, podoabe sau ustensile casnice ori de luptă. Nu lipsea, desigur, nici credința că, în afară de zeități și, fie dependente, fie independente de acestea, ar fi umblat prin văzduh spirite ce nu puteau fi alungate decât prin ritualuri deosebite sau cu ajutorul oglinzilor cu miner frumos împodobit⁸.

În fruntea panteonului sciților ședea, după părerea tuturor cercetătorilor, zeița Tabiti⁹, numită de Herodot Histia¹⁰. Ea era venerată pentru atributele ei de ocrotitoare a vetrelor, a căminului, și investitoare cu putere pentru conducătorii triburilor. Mai ales acest din urmă atribut al zeiței este accentuat în arta sciților, ca de pildă pe un tapet descoperit la Pazirik, în tumulul no. 5 din grupul tumulilor altaici¹¹.

Recunoscută ca Mare Zeiță, Tabiti era considerată în același timp și ca martor al jurămintelor. Orice jurămint fals făcut de cineva pe vetrele regale — altare ale zeiței Tabiti — pricinuia, credeau sciții, îmbolnăvirea regelui.

Tabiti era de asemenea adorată ca zeiță a curățeniei prin excelență și orice duh necurat care s-ar fi putut alătura de cei ce se prezentau în fața ei era îndată alungat prin puterea oglinzii pe care zeița o ținea în mână.

Marii Zeițe i se atribuia puterea de a-și preschimba înfățișarea, apărind în chipul unei creaturi pe jumătate femeie, pe jumătate șarpe, însoțită de animalele consacrate ei, corbul și ciinele, iar uneori de o slujnică sau de un șef¹².

7. Vezi Dumitru Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, Editura științifică, București, 1966, p. 56.

8. Tamara Talbot Rice, *op. cit.*, p. 143.

9. Vezi articolul *Schifi* în *Bolsaia sovetscaia enciclopedia*, vol. 39, p. 231.

10. Herodot, *op. cit.*, IV, 80.

11. Tamara Talbot Rice, *op. cit.*, p. 54—55.

12. Idem, *op. cit.*, p. 80. În legătură cu această apariție a Marii Zeițe se va fi țesut la vechii greci legenda despre originea sciților în împreunarea lui Heracles cu Echidna. (Vezi legenda relatată la Herodot, *op. cit.*, IV, 8, 9 și 10, precum și studiul Pr. Prof. Ioan Coman, *Quelques traits indo-européens des scythes selon*

Se pare că Marea Zeiță patrona însăși lumina: lumina zilei sau poate chiar lumina înțelepciunii, în interpretarea pe care este posibil s-o fi avut la adoratorii ei mai luminați. Lumina, desigur asociată căldurii vetrei și a căminului în special, va fi completat un șir întreg de atribute ale Marii Zeițe, care se vor preciza, poate, în viitor.

Avînd în vedere atributele Mării Zeițe, înțelegem ușor de ce chipul ei a fost înfățișat de meșteri iscusiți, fie pe plăcuțe de aur, ca la Kul Obâ și la Voronej, fie pe tapet, ca la Pazirik. Aici, însoțită de candelabru stindard, foarte asemănător ramurilor coarnelor de cerb, simbolul razelor de lumină, Zeița, plină de maieslate, conferă puterea unui războinic ce stă mîndru, călare, în fața ei¹³.

Alături de Marea Zeiță, se afla în mare cinste la sciți zeul Papei sau Papaos ori Papaeus, pe care Herodot îl asemăna cu Zeus și îi dădea atributul de zeu stăpîn al atmosferei¹⁴. Fenomenele atmosferice erau interpretate ca manifestări ale acestui zeu, care se afla în directă legătură cu o altă zeităte, Apia-Pămîntul.

Acestea nu erau singurele zeități la sciți, ci acelea care, prin secolele VII și VI î. d. Hr., erau venerate în chip deosebit. Se citează și alte nume de zei și zeițe, ca Goitosyros, Argimpasa și Thagimasadas¹⁵. Goitosyros ar fi fost corespondentul elenului Apollo, Argimpasa al Afroditei celeste, iar Thagimasadas corespondentul lui Poseidon. Dintre aceste zeități, de o deosebită cinstire se bucura Argimpasa, după unii Artimpatha sau Artimpasa. Se pare că ea încorporează pe vechea ziță a fecundității, Anaitis, de origine orientală¹⁶.

Dintre toate zeitățile enumerate mai sus, nici una nu se potrivea spiritului năvalnic al sciților. În schimb, o altă zeităte, al cărei nume nu-l știm și care, după toate probabilitățile, era asemenea elenului Ares, fiind adorată sub chipul unui vechi pumnal sau sabie scurtă — ἀκινάκης — îndemna pe sciți la fapte de vitejie.

Hérodote, extras din «*Revue des Études Indoeuropéennes*», 1943, an. III, fasc. II, p. 95—117, apărut la Cernăuți în 1943).

13. Tamara Talbot Rice, *op. cit.*, p. 54—55.

14. Herodot, *op. cit.*, IV, 59.

15. În lucrarea sa *Les Scythes*, tipărită la Halle în anul 1858, F. G. Bergmann, prezentînd pe sciți după scriitorii antici, dădea următoarele nume de zeități: *Divus*, cerul; *Apia*, pămîntul; *Stalios*, soarele; *Artimpatha*, luna, soța soarelui, care iubește atît maternitatea cît și fecioria; *Tabiti*, focul zeița locului; *Vrindus*, zeița izvoarelor, a traiului îmbeșugat și a abundenței, ocrotitoarea navigației și pescuitului; *Thamimasadas*, zeul Ocean care îngrozește. Amintea în plus zeități sau liințe care reprezentau forțele gigantice, dăunătoare atît zeilor cît și oamenilor. Aceste zeități nu ar fi fost decît personificarea vîntului, secetei etc., fiind adorate încă din timpul cînd sciții nu veniseră în Europa. Împotriva acestor forțe ale răului ar fi fost așa numiții *Kvarkes*, pitici, la origine suflete ale defuncțiilor, protectori ai familiei și ai casei, apoi ai țării și ai fenomenelor naturale bune. Pe baza unei interesante analize etimologice a numelor de zeități scitice, Bergmann a afirmat originea iraniană sau arică a acestor zeități. Cercetările lui au adus oarecare lumină în ce privește religia sciților, dar specialiștii de astăzi sînt de părere că teritoriul scitic propriu-zis era mai restrîns decît regiunea pe care Bergmann o considera ca fiind «scitică».

16. A se vedea lucrarea lui Al. I. Odobescu, *Antichități scitice*, București, 1879, p. 41.

Se afirmă că la sciți exista și cultul stindardului, direct legat de zeitatea războiului sau a forței de luptă. Acest cult este însă prea puțin cunoscut și mai mult dedus. Stindardul va fi fost simbolul zeității războiului, ținând locul acesteia în fața războinicilor. Stindardul scitic a fost studiat în comparație cu acela al populațiilor vechi ale Indiei sau cu cel al romanilor, care simbolizează pe zeul Marte¹⁷.

II. *Sacerdoțitul*. — Prezența săvârșitorilor cultului la sciți este confirmată. Se pare chiar că «marele preot» al sciților era însuși conducătorul poporului scit, regele. În favoarea acestei teze pledează faptul că el era singurul care primea puterea în chip nemijlocit din înseși miinile zeiței Tabiti. El era supraveghetorul vetrelor — altarele Tabitei —, de pîngărire a cărora era primul răspunzător în fața zeiței, cu riscul propriei sale sănătăți.

Alături de rege, este posibil ca și regina să fi avut atribuții sacerdotale. Krascennikowa aduce ca dovadă în sprijinul acestei teze descoperirea de la Marea Blisnitza, unde s-a găsit într-un mormînt corpul unei regine înveșmintată ca preoteasă a zeiței Demetra¹⁸. Ideea a fost deja sugerată mai înainte de Rostowlzew¹⁹.

S-ar putea însă ca, în prima fază a așezării sciților pe pămîntul nord — și chiar vest — pontic, femeile să nu fi avut atribuții religioase propriuzise, ci să fi practicat o magie populară în cadrul restrîns al familiei sau al grupărilor de familie. Mai tirziu însă, datorită influențelor pontice — elene și hittite — asupra religiei sciților, unele sarcini cultice vor fi fost preluate de femeile de vază, ajungîndu-se la un sacerdoțiu feminin.

Funcția de săvârșitor al cultului se obținea la sciți prin alegere. Preoții purtau veșminte ornamentate, iar fața le era acoperită cu barbă, în semn de bărbăție și pietate. Trupul le era încins, iar la cingătoare, în față, purtau un fel de cupă, ca semn al slujirii preotești. Această cupă, cu semnificația dată aici, este amintită de Herodot cînd relatează legendele care circulau în vremea sa cu privire la originea sciților. Nu este exclus ca preoții sciți să fi avut printre obiectele sfinte și cite o oglindă, pentru alungarea spiritelor, dar mai cu seamă instrumente muzicale, folosite în același scop²⁰. Considerăm încă pe preoții sciți ca păstrătorii tuturor obiectelor legate de actul jertfirii, mai ales cazanele rituale (Λέσβης)²¹.

17. Cu privire la cultul stindardului la sciți, vezi J. Przylyusky, *Le culte de l'étendard chez les scythes et dans l'Inde*, în «Zalmoxis», I, Paris, 1938.

18. Cf. Maria Cibellino-Krascennikowa, *op. cit.*, p. 192, unde se vorbește despre descoperirile făcute în regatul Bosforan cu capitala la Panticapeia. De asemenea vezi *Ukrainska radiianska enciclopedia*, vol. 17, Kiev, 1965, p. 71—72.

19. M. Rostowlzew, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922, p. 73. Citat de Tamara Talbot Rice în *op. cit.*, p. 60. Rise nu este de aceeași părere cu Rostowlzew.

20. Tamara Talbot Rice, *op. cit.*, p. 144.

21. Astfel de cazane rituale s-au descoperit în diferitele mormînte regale scitice. Muzeul Ermitaj din Leningrad deține o bogată colecție de astfel de cazane, rezultînd din curganele de la Solcha, Certomlic, Kelermes, Rascopan, din mormîntul Babele și din satul Andrusovka. Aceste cazane scitice sînt ornamentate

III. *Jertfele*. — Herodot spune că la sciți nu exista decît un singur chip de jertfire, indiferent ce animale ar fi fost sacrificate. Iată cum se aducea jertfa, după descrierea făcută de el. Animalul de jertfă, ales probabil după anumite criterii, pe care istoricul antic nu ni le indică, era adus în fața jertfelnicului și imobilizat prin împiedicarea cu o funie la picioarele dinainte. Preotul jertfitor, așezat în spate, trăgea cu putere de celălalt capăt al funiei și trînea animalul la pămînt. În clipa în care animalul cădea, preotul pronunța cu glas tare numele zeului, invocîndu-l spre a primi jertfa ce i se aducea. Indată după acestea, preotul arunca un laț în jurul gîtului animalului de jertfă și, vîrînd un băț în laț, răsucea pînă cînd sugruma victima. Odată sugrumat, animalul era jupuit de piele și pregătit spre a i se fierbe carnea într-un cazan, dedesubtul căruia ardeau înșei oasele victimei. O parte din carnea fiartă era scoasă și aruncată, după ritual, în fața zeului; mai precis, jertfitorul o arunca la o distanță mică înaintea sa, oferînd-o zeului. Restul era consumat. Animalul de jertfă era îndeosebi calul, dar și tot felul de alte vite²².

Această jertfă făcea parte din cultul public al sciților. Nu este totuși exclusă posibilitatea unor jertfe private, care să fi fost mai la îndemîna sciților mai zeloși. Vor fi existat și diferite ofrande, pe care sciții agricultori le vor fi adus zeităților protectoare ale rodirii pămîntului, practică des întilnită în vechime. Ne referim aici, mai precis, la a doua regiune culturală scitică, numită astfel de cercetătorii sovietici contemporani și în care trăiau un șir de triburi de diferite origini, ocupîndu-se cu agricultura și creșterea vitelor²³.

Jertfele care impresionau cel mai mult trebuie să fi fost acelea aduse zeității ce simboliza vitejia sau spiritul războinic, zeitate pe care, după cum am văzut, Herodot o compara cu Ares. Era un sacrificiu deosebit, la care, în timp de pace, numărul victimelor era mult mai mare decît la sacrificiile aduse celorlalți zei; iar în caz de război cu popoare vecine, se sacrificau prizonieri.

Jertfele omenești erau deosebite de cele de animale. Iată cum se aduceau aceste jertfe. Prizonierii de război erau numărați și, dintre ei, se alegea cîte unul din o sută, probabil dintre cei mai viteji, mai voinici sau de neam mai nobil. Herodot nu ne-o spune în amănunt. La locul jertfirii se aducea vin, din care se turna în chip de libație pe capul celor ce urmau să fie sacrificați. Indată după aceasta, victimele erau înjunghiate deasupra

frumos, unele avînd toate lucrate în stilul animalelor și reprezentînd îndeobște țapi. (Vezi pentru aceasta articolul în limba rusă al lui A. P. Mantevici *Cazanele de bronz din colecția Ermitajului de Stat*, în «Issledovania po arheologii S.S.S.R.», Editura Universității din Leningrad, 1961, p. 145—150. Autorul consideră cazanele scitice găsite în Pedolia, în Ungaria și în România (Scortaru-Brăila) drept «import din răsărit», ele fiind lucrate în regiunea unde locuiau sciții regali — ramură dominantă între sciți nord-pontici.

22. După Herodot, *op. cit.*, IV, 60 și 61.

23. A. L. Mongait afirmă că în ținuturile scitice au înflorit trei zone culturale: 1. Cultura scitică propriu-zisă, de stepă, pe Bugul inferior și pe Niprul inferior, în stopele din Crimeia și Azov; 2. Cultura unui șir de triburi diferite din silvostepă, printre care, consideră autorul, s-ar fi aflat și strămoșii ai slavilor; 3) Cultura triburilor sindo-meotice din Kuban și de la est de Azov (*op. cit.*, p. 144).

unui vas, pentru ca sîngele să fie adunat în el. Vasul cu sîngele era apoi urcat pe un altar de crengi, în virful căruia stătea înfipt pumnalul (*ἀκινάκης*). Jertfitorul turna sîngele peste simbolul zeului. În acest timp victimelor li se tăia de către alți jertfitori umărul drept cu mîna cu tot. Umărul era apoi aruncat în văzduh. Cu acest act de mutilare a cadavrelor celor jertfiți, ritualul era încheiat²⁴.

Mai tîrziu, sub influența civilizației elene, aceste practici singeroase se vor mai fi modificat, vînzarea sclavilor proveniți din prizonieri de război fiind foarte frecventă și rentabilă către sfîrșitul primului mileniu î. d.Hr. Socotim chiar că pe vremea lui Alexandru cel Mare obiceiurile sciților evoluaseră foarte mult, deoarece aceștia au putut să ofere unui om vestit ca Alexandru mina unei prințese scitice și totodată conducerea țării²⁵.

Este foarte probabil ca sciții să fi adus jertfe, ca și alte popoare din vremea aceea, zeităților care ocroteau nașterea. Dar ce fel de jertfe, este o problemă aproape imposibil de rezolvat. Acestea vor fi fost altele decît cele descrise mai sus, vor fi fost aduse îndeosebi de femei și vor fi fost diferite, după locul pe care îl ocupă în societate familia în care pruncul venea pe lume, fiind încredințat zeilor spre ocrotire²⁶.

De asemenea, au existat la sciți jertfe funerare — de animale și umane —, constatate de cercetările mai noi, confirmînd pe deplin spusele lui Herodot în această privință.

IV. *Vrăjitoria și ghicitoria*. — Cercetătorii afirmă că sciții erau superstițioși și dădeau multă crezare vrăjitorilor. Ei aveau o credință puternică în forța magică a amuletelor și a practicilor magice. Cu aceste practici se îndeletnicea la sciți un grup social aparte, compus din bărbați cu trăsături fizice și vestimentare deosebite de restul populației. Aceștia erau spini, iar vocea le semăna cu aceea a femeilor. Sciții îi numeau *enarei* și credeau că lipsa trăsăturilor bărbătești la ei se datora unui fapt necugetat, săvîrșit de strămoșii enareilor față de Marea Zeiță²⁷. Aceștia ofensaseră pe Marea Zeiță prădîndu-i și profanîndu-i templul de la Ashkalon, în Palestina. Enareii ghiceau viitorul întrebîndu-și mînunchiuri de bețișoare făcute din ramuri de salcie, pe care le aruncau pe pămînt, scoțînd diferite concluzii din poziția pe care o luau bețișoarele. Pentru același scop mai foloseau și coaja de tei, pe care, spune Herodot, ghicitorul o despica în trei și dădea răspunsurile răsucînd-o și desrăsucînd-o pe degete²⁸. Enareii erau solicitați și de rege în caz de boală și puși să ghicească cine este sperjurul care, prin depozitia lui mincinoasă într-o împrejurare oarecare, jurîndu-se pe vetrele regale — altarele Tabitei — va fi ofensat-o pe zeiță, care, supărată, a pedepsit pe rege îmbolnăvinduo-l. În cazul cînd cel indicat de enarei ca vinovat nega puternic spusele ghicitorilor, erau chemați alți ghici-

24. Herodot, *op. cit.*, IV, 70.

25. Cf. Flavius Arrianus, *op. cit.*, cartea a IV-a, cap. 15, p. 222.

26. Vezi interpretarea dată de Al. I. Odobescu în *Antichități scitice* (p. 80, 87—88) plantelor ca semn al rodirii, al vieții și al buneii nașteri (*ἀρίστη λεχούσας*).

27. Maria Gibellino-Krascennikowa susține că Marea Mamă ar fi identifi-cabilă cu Anăhita (*op. cit.*, p. 189). Vezi T. T. Rice, *op. cit.*, p. 78.

28. Herodot, *op. cit.*, IV, 67.

tori și, dacă aceștia nu erau de acord în concluzii cu cei dintii, atunci acuzații socotiți ca falși erau arși de vii. Ghicitorul fals era legat îndată și urcat într-un car plin cu crengi, la care erau înjugați boi, și i se dădea foc. De aceeași pedeapsă erau pasibili toți bărbații din neamul condamnatului. Numai femeile erau cruțate. Dacă a doua grupă de ghicitori confirmau spusele celor dintii, atunci nenorocitului pîrit i se tăia capul, iar averea îi era confiscată și împărțită de primii ghicitori între ei. Probabil că de aceea scitii se temeau de enarei ori îi urau pentru că se îmbogățeau de pe urma concetățenilor pe care îi desemnau ca vinovați.

V. *Cultul morților*. — a) *Concepția despre suflet și nemurire*. Scitii credeau că existența omului se continuă și după moarte în chip asemănător vieții de aici de pe pămînt. Ei considerau că sufletele celor răposați își păstrează nu numai însușirile pe care le-au avut în viața aceasta, ci și rangurile de care s-au bucurat.

Cei mai fericiți în existența de dincolo de mormînt erau considerați vitejii, eroii, cei care nu-și călcaseră niciodată jurămintele, și cei care nu se dedaseră la furt ori la minciună. Este posibil ca, în credința scitilor, hoții și mincinoșii să fi fost condamnați de către zei, în viața de după moarte, la chinuri groaznice, dați pradă duhurilor rele, care se luptau cu cruzime între ele, așa cum arată imaginile mitologice de pe obiectele de cult sau casnice ale scitilor. Puterea răului, care chinuia pe cei necinstiți, era intruchipată în animale feroce și hidoase. Ea se manifesta încă pe cînd sufletul mortului se afla pe cale, înainte de a ajunge în fața zeității Tabiti spre a da socoteală de fapte săvîrșite. De aceea, avînd de trecut prin felurite peripeții, morților li se puneau alături de trupuri, în mormînte, săgeți, spre a lupta cu duhurile, oglinzi spre a le alunga și hrană din destul pentru drum.

Odată ajuns în fața zeiței, călare pe calul său pe care i-l sacrificaseră la înmormîntare cei rămași în viață, scitul se bucura de lumina cu care Tabiti îl învăluia și mergea să petreacă o viață liniștită, unde putea vîna în voie, împreună cu însoțitorii săi sau cu alți concetățeni răposați mai înainte de el. De asemenea, el putea să se mîngie cu cîntări plăcute din strune, ale căror melodii armonioase îi aminteau de clipe frumoase din viața pămîntească. În acest sens grătește o pictură murală descoperită într-un cavou săpat în stîncă la scitii care au locuit în Crimeia. «Imaginile sînt înconjurată de borduri ornamentale formate din triunghiuri cu săgeți roșii. Printre imagini trebuie relevat un covor cu desen de saș, cu pătrate galbene, negre și roșii. Alături de covor este desenat un scit cu barbă purtînd căciulă înaltă și cizme noi. El este îmbrăcat într-un halat lung, cu mînci rabatabile. Scitul cîntă dintr-o liră grecească. În milocul peretelui se află desenat un (alt) scit plecînd la vînătoare călare pe cal. Înaintea lui, doi cîini — unul negru și altul roșu — atacă un mistreț, rănit»²⁹. Drept locuință, în viața viitoare, scitul primea «o casă cu acoperișul în două pante, încununat cu două capete de cai cioplite parcă în lemn», după cum reiese dintr-un desen descoperit în același loc³⁰.

29. A. L. Mongait, *op. cit.*, p. 148.

30. Idem, *op. cit.*, p. 149.

Alternanța culorilor galben, negru și roșu dă o notă de sobrietate și mister imaginilor zugrăvite în acest mormînt scitic. Mărturia de aici vorbește însă despre o perioadă tîrzie din istoria sciților, perioadă considerată ca fiind de declin din cauza năvălirii triburilor sarmatice, care vor fi subjugat pe sciți. Totuși savanții sovietici au demonstrat, pe baza descoperirilor făcute în ultima vreme, că dezvoltarea societății scitice nu s-a oprit în sec. al II-lea î.d.Hr., ci a continuat și după aceea. Este normal deci ca și ideea despre viața viitoare să-și fi îmbogățit conținutul și să-și fi lărgit sfera. mai ales că la sciți nu au lipsit influențe din exterior, îndeosebi venite din regiunea vest-pontică, lucru deja demonstrat de specialiști.

O altă caracteristică a eshatologiei sciților o constituie — împreună — petrecerea, conviețuirea în viața viitoare. Sciții nu au conceput viața în singurătate. Nevoile existenței le-au impus apropierea de semenii lor din același trib sau din aceeași familie, pînă într-atît încît ei au prelungit această conviețuire și în viața cealaltă. Un exemplar grăitor în acest sens îl constituie descoperirile de la Neapolul scitic, unde s-au găsit 72 schelete, în majoritate bărbați, așezate într-un mausoleu de piatră construit la vest de poarta principală a cetății. Se pare că aceștia erau nobili îngropați lîngă unul din regii sciți, depus primul aici³¹.

Se consideră că sufletele morților revin la trupurile lor ori stau în directă legătură cu ele, păzindu-le de răufăcători sau de hoți. Acestea nu trebuie să fie tulburate de nimeni, căci într-altfel se puteau răzbuna.

b) *Rituri de înmormîntare.* Sciții aveau două rituri funerare: unul particular, obișnuit, și altul public. După al doilea se înmormîntau căpeteniile, îndeosebi șeful statului, cînd ritualul funerar, plin de fast, era însoțit de o întreagă serie de practici care exprimau durerea pentru pierderea defunctului.

Scitul mort era așezat într-un car și purtat de rudele apropiate pe la prieteni. Aceștia primeau alaiul și îl ospătau, apoi dăruiau mortului bucate pentru drumul cel vesnic și însoțitorilor pentru calea de 40 de zile cît dura procesiunea. La sfîrșitul a patruzeci de zile, mortul era înhumat și deasupra lui se ridica un tumul. Tumulii în care se îngropau persoanele fără vază în societatea scită erau mici ca înălțime: aproximativ 1 metru. În tumulii aceștia mici era săpată o groapă îngustă. Într-unul din peretii ei se deschidea o firidă, în care se așezau defunctii. Firida era despărțită de groapă printr-un gard lucrat din șași așezați vertical sau printr-o împletitură de nuiele ori prin plăci de piatră. Scheletele găsite aici se aflau în poziția culcat pe spate, corpul fiind orientat cu capul spre apus. Lîngă rămășițele pămîntesti erau așezate unelte casnice. Dacă era o femeie, se puneau în mormînt scule, cuțite de fier, rîșnițe de mînă, în formă de plăci de gresie ori de granit; iar dacă era un bărbat, se puneau săgeti de bronz sau de fier, uneori foarte multe, 200—400 bucăți. În plus, calul, prietenul de o viață, indispensabil și în lumea viitoare, era sacrificat și pus alături. În perioada tîrzie, către sfîrșitul mileniului I î. d. Hr., se puneau în mormînt doar zăbala calului, simbolizînd înhumarea acestuia alături de stăpîn. Nu

31. *Ibidem*, p. 148.

lipseau din mormint fragmente de amfore de vin, rămășițe de la praznicul funerar³².

Împodobirea mortului era o datorie sfântă pentru sciți, izvorită fie din dragostea pentru defunct, fie din respectul pentru zeitățile în fața cărora mortul se prezenta după înhumare.

Cît privește ritul funerar de la înmormintarea căpeteniilor și regilor, acesta era foarte dezvoltat. La el lua parte întreaga formație socială. Întrucît cercetările arheologice din ultimul timp confirmă pe deplin spusele lui Herodot. vom prezenta descrierea ritului funerar făcut de el. Astfel, la moartea regelui, sciții pregăteau un mormint deosebit, săpînd o groapă mare, de formă pătrată. Corpul celui mort era învelit cu un strat de ceară: evident, ca să nu intre în putrefacție sau să nu miroasă urît. Pîntecele era deschis și curățat bine, apoi se umplea cu plante aromatice: căprișor pisat, mirodenii, sămînță de pătruñjel și anason, și se cosea la loc. Pregătît în acest chip, mortul era îmbrăcat în haine scumpe și împodobit cu bijuterii, după care era așezat într-un car ce-i ținea loc de catafalc. Însoțit de un alai deosebit, mortul era plimbat timp de 40 de zile prin ținutul pe care îl stăpînise. Primitorii mortului își tăiau din ureche, își tundeau părul în jurul capului, își creștau brațul jur-împrejur, își zgîriau fruntea și nasul și își străpungeau mîna stîngă cu săgeți. Toate acestea le făceau în semnul celui mai profund doliu. «După ce-au făcut ocol, petrecînd leșul pe la toate neamurile — zice Herodot —, ajung pe meleagurile gerrhienilor, care, dintre neamurile stăpînite de sciți, sînt cei mai depărtăți și unde se află locul mormintelor. Apoi, după ce așează leșul în mormint, pe un pat de verdeată, înfig sulite de-o parte și de alta a mortului, apoi sprijină de ele niște birne de lemn și la urmă le acoperă cu rogojini. iar în locul rămas liber în mormint îngroapă, după ce i-au sugrumat, pe una din țîitoarele regelui, pe paharnic, pe bucătar, pe grăjdar, o slugă, un crainic, cai și din toate celelalte lucruri ce-i mai bun, precum și cupe de aur»³³. Odată terminată această operațiune, toți participanții la funeralii ridicau deasupra morților o mare movilă de pămînt.

Cercetările arheologice au arătat că sciții puneau în mormintele conducătorilor defuncți, în afară de cele amintite de Herodot, vase sfințite, lucrute din aur și din argint, rhytoni frumos ornamentați, amfore pline cu ulei și vin, cazane cu carne, arme și veșminte³⁴.

Dar, o dată cu acoperirea defuncțiilor cu movila de pămînt, ritul funerar nu era terminat. O ceremonie strănică avea loc peste un an de zile de la înhumare la tumulul ridicat deasupra regelui și însoțitorilor săi în locul de veci. Iată cum se desfășura, după spusele lui Herodot, această cere-

32. Idem, după săpăturile efectuate la sciți de B. N. Grakov între anii 1937—1938 și 1945—1948.

33. Herodot, *op. cit.*, IV, 71.

34. Tamara Talbot Rice, *op. cit.*, p. 96. Autoarea acestei lucrări observă influența chineză asupra ritului funerar după care s-au înhumat sciții din tumulii de la Pazirik și spune că procesiunea mortuară avea în frunte pe purtătorii de steaguri. Urmău apoi izgonitorii de duhuri rele, care scoteau țipete ascuțite, agîtînd și făcînd să sune clopoței puși în vîrfurile unei prăjini de lemn. În urmă veneau carul mortuar și întreg alaiul (*op. cit.*, p. 96—97).

monie, însoțită de jertfe omenești și de animale. Mai întâi, se alegeau mulți slujitori sciți, dintre cei care serviseră cu destoinice pe rege în timpul cît acesta fusese în viață. Dintre ei, cincizeci aveau să fie sacrificați prin sugrumare, spre a deveni veghetori permamenți ai mormîntului regal. Se alegeau totodată cincizeci de cai frumoși și puternici, cărora după sugrumare li se scoteau măruntaiele, iar pîntecele curățat era umplut bine cu paie și cusut la loc. Caii astfel pregătiți erau străpunși cu țepușe groase de-a lungul trupului pînă la grumaz. Acești cai erau așezați apoi pe niște suporturi formate din cîte patru țărusi înfiți în pămînt și sprijinind ei înșiși doi cîte doi cîte o jumătate de roată. Picioarele cailor nu atingeau pămîntul, pentru că, zice Herodot, «rotile dinainte sprijină partea din față a lor, iar cele din spate le țin pîntecele prin dreptul coapselor»³⁵. Se puneau cailor friie și zăbale. Friiele erau trase înainte și legate de cîte un par fiecare. Deasupra acestor cai suspendați erau așezați lugubrii călăreți, cărora, spre a putea sta călare, li se trecea prin corp cîte o țepușă de-a lungul șirei spinării, care țepușă, avînd capătul de jos mai lung, intra prin spatelul calului și se îmbina cu aceea trecută mai înainte prin trupul lui, făcîndu-se astfel un întreg din cal și călăreț. În jurul mormîntului, păzitorii aceștia formau un cerc, un zid de groază, ridicat mai ales spre a înfricoșa pe profanatorii care ar fi încercat să devasteze locașul morților și să fure comorile depuse aclo³⁶.

După înmormîntare, sciții se supuneau unui rit de purificare ce consta din frecarea capului cu o alifie specială. După aceea își spălau capul, iar trupul și-l supuneau unei băi de aburi amestecate, produși din arderea semintelor de cîneapă pe niște pietre încinse în foc și așezate sub un cort special amenajat³⁷.

*

Religia sciților, așa cum era ea alcătuită în elementele ei esențiale, constituia un tot unitar. Divinitățile scitice aveau atribuții legate îndeosebi de viața socială. Tabiti, de pildă, Marea Zeiță, investea regii cu putere, ocrotea viața familiei și răspîndea lumina înțelepciunii. La fel ceilalți zei: Papaios, Goitosyros, Argimpasa, Thagimasadas și mai ales zeul vitejiei, patronau diferite compartimente ale vieții sociale, alături de spiritele bune ale strămoșilor. Divinitățile scitice aveau să sufere însă influențe elenice.

Sacerdotiul scitic, deși era legat de locuri stabile de cult: temple, altare etc., își împlinea slujba cu minuțiozitate, răspunzînd nevoilor religioase ale poporului și bucurîndu-se de o situație aparte în popor.

Vrăjitorii și ghicitorii făceau parte dintr-un grup social aparte, bucurîndu-se de privilegii din partea conducătorului statului, dar fiind în același timp expuși la pedeapsa cu moartea în cazul cînd prezicerile lor se dovedeau false.

35. Herodot, *op. cit.*, IV, 72. 36. *Ibidem*, IV, 72.

37. *Ibidem*, IV, 80. Rit confirmat de descoperirile arheologice de la Pazirik din 1929 (T. T. Rice, *op. cit.*, p. 84).

Jertfele cultului scitic, săvârșite prin sugrumare la cele animaliere, au căpătat caractere noi prin influența elenă pontico-bosforeană din Crimeia și prin contactul cu civilizațiile vest-pontice.

În epoca în care au locuit în zona nord-pontică, sciții și-au îmbogățit ori și-au aprofundat vechea lor credință în nemurire din vremea când locuiau în Asia Centrală, iar în ce privește ritul funerar, acesta s-a păstrat intact, adaptându-se numai la posibilitățile noi oferite pentru săvârșirea lui. În secolele mai apropiate de era creștină, este foarte probabil ca ritul funerar să fi fost influențat de elenii din coloniile de pe malul nord-pontic și de triburile traco-gete din zona vest-pontică.

Prin bogăția conținutului său, religia sciților a influențat puternic arta scitică. Meșterii sciți, înzestrați cu un deosebit simț artistic, au creat adevărate opere de artă, reprezentând scene mitologice, ale căror influențe se împleteau cu elemente din viața de fiecare zi. Astfel au dat naștere unui stil animalier propriu. Animalele fantastice, păsările etc. exprimau fie lupta acerbă ce se dădea între duhurile reprezentate prin diferitele chipuri, fie un simbolism care astăzi ne scapă. De altfel, arta scitică este astăzi cercetată cu deosebită atenție de specialiști, ea constituind un prețios capitol al artei universale.

Elementele de bază ale religiei sciților au format în regiunea nord-pontică premisele unei minime spiritualități, în care elementul creștin s-a putut dezvolta, creînd o nouă spiritualitate, net superioară celei vechi, scitice.

Dispariția sciților din istorie la începutul erei creștine nu a însemnat și dispariția tuturor elementelor de cultură scitică, între care și cel religios. Aceste elemente au continuat să dăinuiască în sînul populației nord-pontice, lăsînd urme care abia printr-o minuțioasă cercetare mai pot fi scoase la lumină, și încă numai în parte.

STAN I. ALEXANDRU

ASPECTE DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA MITROPOLITULUI MITROFAN AL UNGROVLAHIEI (1716—1719)

Printre mitropoliții greci de origine care au păstorit în Țara Românească, se numără și Mitrofan Tasiotul.

A doua decadă a secolului al XVIII-lea, în care își desfășoară Mitrofan activitatea de mitropolit al Ungrovlahiei, ca de altfel întreg acest secol, se caracterizează printr-o permanentă stare de nesiguranță și instabilitate în treburile interne ale țării. Este epoca în care dominația turcă, mazilește și înscăunează domni lipsiți de merite personale și nedoriți de nimenea. Cu sfârșitul domniei lui Ștefan Cantacuzino, începe perioada fanariotă în Țările Române, care va dura un secol. Meritele culturale ale multor fanarioti sînt umbrite de asuprairea nemiloasă și fiscalitate excesivă la care era supusă țara.

Din cei 76 de domni fanarioti, moldoveni și munteni, mulți nu s-au bucurat de domnie mai mult de 3—4 luni.

Care este situația bisericii în această epocă? Documentele vremii atestă o grijă a domnitorilor fanarioti față de acești vlădici, atenție, care amintește de relațiile dintre basileii bizantini și patriarhii lor.

Cercetînd mai în amănunt situația, se constată însă că toate aceste onoruri și tratamentul deosebit de care se bucurau mitropoliții în această vreme erau formale. Fondul lucrurilor era cu totul altul. Numiți de Domn, prin o simplă formulă de alegere, puteau fi orînd destituiți. Amestecul în problemele politice le era cu desăvîrșire oprit, așa încît și cei cărora nu le fusese suficient de pilduitoare jertfa mitropolitului Antim, erau oficial lipsiți de posibilitatea de a intra în treburile politice. Ei rămîneau strîns legați de îndatoririle lor bisericesti, completîndu-și programul traducînd și tipărid cărți pentru biserică și credincioși¹.

---

1. Pr. Prof. Gh. I. Moisescu, Pr. Prof. Ștefan Lupșa și Pr. Prof. Alexandru Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*, manual pentru Institutele teologice, vol. II (1632—1949), București, 1958, p. 179.

Așadar, Mitrofan, fostul duhovnic al lui Brîncoveanu, se ridică pe scaunul vlădicesc al Ungrovlahiei.

*

Grec de neam, cunoaștem despre el foarte puține amănunte biografice, păstrate în corespondența lui cu patriarhul Hrisant al Ierusalimului, după cum se vede mai jos.

Vorbind despre el, N. Iorga², îl confundă, probabil, cu Mitrofan Gregoras, ieromonahul tipograf, care activează la noi între 1705—1715. Confuzia se lămurește dacă vom ține seama că în cele patru scrisori³, adresate de Gregoras patriarhului Hrisant în intervalul 1714—1716, și ca în toate cărțile apărute sub controlul și îndrumarea sa⁴, Mitrofan Tipograful se semnează ieromonah. Confuzia lui Nicolae Iorga pornise desigur de la coincidența dintre încetarea activității tipografului Mitrofan și ridicarea la cinstea de mitropolit al Ungrovlahiei, tot a unui Mitrofan. Este curios totuși faptul că confruntând cele două persoane cu numele Mitrofan, Nicolae Iorga nu explică transformarea pe care o suferă harnicul tipograf Mitrofan, într-un «mitropolit fără nici un pic de inițiativă și a cărui arhipăstorire a trecut cu totul fără urmă»⁵. Tot N. Iorga mai afirmă⁶ că Mitrofan, mitropolit titular de Nissa, a candidat împreună cu Dionisie mitropolit al Tîrnovei, la scaunul vlădicesc al Ardealului, înainte de alegerea lui Atanasie; deci înainte de 1698. Că înainte de 1716, Mitrofan era arhiereu, mai cunoaștem din alte izvoare. Astfel, logofătul Radu Greceanu⁷ istorisește că la sfîntirea bisericii Sfîntul Gheorghe-Nou din București, (29 iunie 1707), ctitoria lui Constantin Brîncoveanu, au participat Hrisant patriarhul Ierusalimului și un sobor de nouă arhierei, dintre care al șaselea era Mitrofan al Nissei. În același an, întîmplîndu-se să vină în țară, cu prilejul sărbătorilor Crăciunului și patriarhul Gherasim al Alexandriei, a slujit împreună cu Hrisant și cu alți patru arhierei dintre care unul era Mitrofan. La fel, la înmormîntarea mitropolitului Teodosie al Ungrovlahiei (27 ianuarie 1708), din soborul arhierilor făcea parte și Mitrofan⁸.

Viața acestuia din urmă este foarte greu de reconstituit și puținele date despre acesta se găsesc în cele 11 scrisori adresate lui Hrisant în intervalul 1716—1720. O constatare importantă care se desprinde din lectura lor este că Mitrofan era fără îndoială foarte atașat de patriarhul Hrisant, și că de fapt era un îndeplinitor al dispozițiilor acestuia.

2. N. Iorga, *Intre Antim și Mitrofan, mitropolii Țării Românești*, în «Biserica Ortodoxă Română» LIII (1935), p. 1—5.

3. Scrisorile au fost publicate în colecția Hurmuzaki—Iorga, *Documente privind Istoria Românilor*, vol. XIV, 3, București, 1936.

4. *Biografia Românească Veche*, tom. I, București, 1903, p. 463, 464, 481, 483, 500.

5. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești*, vol. II, ed. II, București, 1929, p. 62.

6. *Ibidem*, p. 18.

7. «*Viața lui Constantin Brîncoveanu*», lucrare editată cu Note și Anexe de Ștefan D. Greceanu, București, 1906, p. 175.

8. *Ibidem*, p. 180—182; vezi și Diac. I. Pulpea-Rămureanu, *Legăturile Patriarhiei din Alexandria cu Țările Române*, în «Studii Teologice», (VIII) 1956, nr. 1—2, p. 69.

De tinăr, intră în Minăstirea Dionisios din Muntele Atos. De aici, după cum afirmă el, «prin votul de obște al părinților, am venit la Cotroceni»⁹. Nu putem ști când s-a întâmplat aceasta și nici cât a stat aici, probabil însă, egumenia lui la Cotroceni a durat cel puțin 2—3 ani pentru ca să poată afirma: «După neapărata mea nevoie, am paretisit și am mers la sfântul munte să mă odihnesc»¹⁰. Urmarea unor intrigi și a unor acuzații ce i se aduc, se va lipsi de odihnă și va merge la Constantinopol pentru a-și lămuri învinuirile. Aici — zice el —, «s-au pornit mulți să mă facă episcop (de Hierissos) și de Sfântul Munte, ca să înceteze scandalurile; dar nu mi-a plăcut în nici un chip. După aceea, scriindu-mi cel fericit răposat Constantin Voevod, am venit și fără voie, iarăși în Țara Românească (...), unde nu după multă vreme m-a cinstit răposatul cu dumnezeiasca vrednicie a arhieriei»¹¹.

În *Condica sfântă a Mitropoliei Ungrovlahiei*¹², se păstrează o notiță ce cuprinde o caracterizare a lui Mitrofan: «Era bărbat venerat, onorabil în purtare, înțelept și experimental. Bine învățat în cele sfinte și îmbrățișînd schima din copilărie și onorat mai mult decît altul pentru purtarea cea virtuoasă». Constantin Brîncoveanu, cunoscîndu-l pe Mitrofan, a cerut pentru el hirotonia ca arhieru și și-l făcut duhovnic¹³. În această calitate oficială își atrage o atitudine neprietenească din partea lui Antim Ivireanu, care se explică poate, prin o invidie ce i-o nutrește Antim lui Mitrofan, pentru încrederea ce i-o arătase Constantin Brîncoveanu, făcîndu-și-l duhovnic. Unii istorici susțin să ar fi fost direct amestecat la înlăturarea lui Antim, dar nu din dorința de a-l înlocui, ci pentru cele arătate mai sus. Cert este că între ei existau neînțelegeri, și că Antim cunoștea că nu este iubit de Mitrofan. De aceea și afirmă: «Niște obraze mari bisericești și mirenești pline de zavistie și de răutate (...), unii de aici greci cum a fost Mitrofan Tasitul și alți din altă parte»¹⁴, au făcut ca «duminecă la chindie, domnitorul avînd presupus pentru niște lucruri ce le-au adus împlinirea vremii, a trimis la Antim pe episcopul Nisis Chir Mitrofan Tasiotul, un arhieru grec originar din insula Tasos, sviatogoreț cu metania de la Minăstirea Dionisiatului, la începutul anului 1712, în ziua de 13 ianuarie, pentru a-i cere paretisis de bunăvoie, amenințînd din partea domnitorului că în caz contrar va scrie la Țarigrad să-l caterisească»¹⁵. Douăzeci și patru capete de pîră i se dădură în mină.

9. Hurmuzaki—Iorga, *Documente...*, vol. XIV, 3, Doc. LXXXVII, p. 134.

10. *Ibidem.* 11. *Ibidem.*

12. Ed. Ghenadie Craioveanu (Enăceanul), București, 1886, p. 117.

13. Vezi, *Didahțiile*, ed. de Constantin Erbiceanu, București, 1888, p. XXXIV și Episcopul Melchisedec, *Didahții*, p. 96—97.

14. Ilie Bădulescu, *Viața Mitropolitului Antim Ivireanu, disertație*, București, 1839, p. 28—29.

15. Melchisedec, *Didahții* I, p. 96; Ilie Bădulescu, *op. cit.*, p. 24, apud Gh. M. Ionescu, *Istoria Mitropoliei Ungrovlahiei*, vol. II, București, 1906, p. 296; A se vedea și Ștefan Dinulescu, *Viața și activitatea mitropolitului Țării Românești, Antim Ivireanu (1708—1716)*, în «Candela», an. V, 1886, p. 615—616. Vezi și Damian P. Bogdan, *250 de ani de la moartea de mucenic a lui Antim Ivireanu* (Viața lui

Relațiile dintre Brîncoveanu și Antim se răciră complet, totuși domnul nu luă măsuri pentru înlăturarea lui.

Lui Brîncoveanu îi urmă la tron Ștefan Cantacuzino și apoi Nicolae Mavrocordat, față de care Antim avea o puternică aversiune. În urma eșecului suferit cu complotul îndreptat împotriva lui Nicolae Mavrocordat, Antim, care este suspectat de a fi părtaș la aceasta, este caterisit, iar apoi asasinat. La o lună după întimplare, Mitrofan al Nisei este ales și întărit Mitropolit al Ungrovlahiei.

Prima scrisoare pe care noul mitropolit o adresează lui Hrisant, este datată la 29 septembrie 1716¹⁶, ceea ce însemnează că mai înainte de această dată, Mitrofan fusese instalat mitropolit al Ungrovlahiei. El comunică lui Hrisant alegerea sa prin procedeu canonic, la dorința domnitorului, cu toată opoziția sa: «Nedorind și cea de acum schimbare a stării noastre, cere neapărat să scriem și să te salutăm cu evlavie»¹⁷. Cunoscând greutatea sarcinilor altă nădejde nu avea decît în «Atotputernicul și iubitorul de bine Dumnezeu și în rugăciunile celor cari, cu îndemnul lui Dumnezeu ne-au ales, și mai presus de toate în rugăciunile primite de Dumnezeu ale fericirii voastre»¹⁸.

Și mărturisirile lui, și notița din *Condica sfintă*¹⁹, spun că Mitrofan a fost silit de Nicolae Mavrocordat să primească mitropolia. Totuși unor istorici²⁰ li se pare suspect faptul că noul ales insistă atît de mult că nu de voie, ci «silit fiind», a primit să fie mitropolit, și socotesc mărturisirile lui Mitrofan ca o tactică pe care acesta o folosește față de păstoriții care-l regretau pe Antim. Păreră acestora nu poate fi justă și judecînd situația mediului în care Mitrofan se promovează mitropolit, vom găsi suficiente motive care să-l facă să nu dorească vlădicia, mai ales după pilduitoarea jertfă a lui Antim. De altfel, în activitatea scurtă pe care o va desfășura ca mitropolit al Ungrovlahiei, va dovedi cu prisosință că s-a identificat cu totul intereselor neamului care l-a înfiat și l-a cinstit. Este lăudabilă atitudinea pe care Mitrofan a luat-o în problema Minăstirii Cernica.

Minăstirea Cernica fusese făcută în 1716—1717, de către patriarhul ecumenic Timotei al II-lea, stavropighie a Patriarhiei de Constantinopol²¹.

În această vreme, scaunul Alexandriei sărăcit caută sprijin ca de obicei în Țara Românească. Patriarhul Samuil al Alexandriei, care msesese ca domn pe Nicolae Mavrocordat, ceru de la patriarhul Constantinopolului, Ieremia al III-lea, Minăstirea Cernica, ca metoh al bisericii Zlătarilor, închinată Alexandriei de către Constantin Brîncoveanu în jurul anului 1707, cînd Gherasim al Alexandriei se afla pentru a treia oară

Antim Ivireanul) în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIV (1956), nr. 8—9, p. 682—683.

16. Hurmuzaki—Iorga, *Documente...*, XIV, 3, p. 124—125 Doc. nr. LXXX.

17. *Idem*, p. 124. 18. *Ibidem*. 19. *Condica sfintă...*, p. 117.

20. Vezi G. M. Ionescu, *op. cit.*, p. 315.

21. Hurmuzaki—Iorga, *Documente...*, XIV, 2 p. 837—840, Doc. nr. DCCCXIV, la prof. Al. Elian, *Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei cu Patriarhul de Constantinopol și celelalte Biserici Ortodoxe*, în «Biserica Ortodoxă Română» anul LXXVII, (1959), nr. 7—10, p. 932.

în Țara Românească²² Patriarhul Ieremia al III-lea, se învoiește, dar Mitrofan refuză să subscrie această ilegalitate. Citind scrisoarea mitropolitului Mitrofan, prin care comunică lui Hrisant refuzul său, se relevă justetea poziției însușită de Mitrofan și în același timp dibăcia și atitudinea de care dispunea. El se adresează lui Hrisant astfel: «Fericirea Ta, știi foarte bine, și peste orice altul, obiceiurile acestei țări (...). Te punem deci judecător nepărtinitor, uacă avem noi voie proprie să facem nu un lucru ca acesta, schimbare de afierosiri de la unul la altul, dar și lucrul cel mai mic (...). Stăpîne al meu, aici e domn, aici sînt boieri și lor și s-a dat voia, și de ar vrea nu numai Cernica să o închine oricărui scaun pot, dar și toate ale Mitropoliei; iar eu să fiu începutul și pricina unor datini ca acestea neobișnuite, ferească Dumnezeu»²³.

Dacă cineva ar putea socoti că Mitrofan nu ar fi sincer în justificarea răspunsului și că în fond dorea să păstreze veniturile mînăstirii pentru Mitropolie, socotind să se împărtășească din ele, greșește. Activitatea lui ulterioară, în măsura în care ni s-au păstrat documentele, întărește convingerea noastră că acest mitropolit a fost un om chibzuit, corect și sincer, atașat de poporul pe care-l păstorea.

Într-o scrisoare pe care o adresează în martie 1719, lui Hrisant, în legătură cu revenirea lui Nicolae Mavrocordat, îi spune: «Stăpîne al meu, Prea Fericite, văzînd aici mizerabila stare a țării și lipsa supușilor și multele și feluritele nenorociri ale acestui loc de multă suferință, îmi pare că e mai de folos să vie Prea Înălțatul nostru Domn cu oamenii lui necesari, și nu cu orice fel de oameni, cu mulți; cari venînd aici, desigur toți vor cere dregătorii și de aci boierii români și localnici vor rămînea fără slujbe și departe de curtea domnească»²⁴. Tot în martie 1719, prin o altă scrisoare, Mitrofan roagă pe Hrisant să intervină pe lângă Nicolae Voda, ca venînd în țară să nu se răzbune nici chiar pe cei ce i-au greșit, căci zice el: «Domnii cei împodobiți cu evlavie, atunci mai ales se grăbesc a face supușilor bine, cînd preferînd de la dînșii ceva nevrednic după împrejurările vremii (ei), iarăși de la Dumnezeu se întăresc la stăpînirea lor»²⁵.

În vremea cînd scrie aceste lucruri, Mitrofan era grav bolnav. Dintr-o scrisoare anterioară, datată la 28 ianuarie 1718, știm că se îmbolnăvisese de o boală grea, care îl doborî la pat, după un an de la ridicarea sa la demnitatea de mitropolit, după cum mărturisește el: «de la 21 ale lunii lui august (1717), pînă acum sîntem cu totul slabi și la pat»²⁶.

Între lunile aprilie și august 1718, Mitrofan, răpus de boală și simțînd tot mai dificilă sarcina păstoririi își cere demisia. Hrisant, aflînd de aceasta, îi scrie degrabă, sfătuindu-l să nu plece de la cîrma mitropoliei.

22. Gherasim Timuș, *Mînăstirea Cernica, stavropighie*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. XVII, 1883—1884; Vezi și Diac. asist. Ion Pulpea-Rămureanu, *op. cit.*, p. 69.

23. Hurmuzaki—Iorga, *Documente...*, XIV, 3, p. 136—137, doc. nr. LXXXVIII

24. *Ibidem*, XIV, 3, p. 142, doc. nr. XCII.

25. *Ibidem*, XIV, 3, p. 141, dcc. nr. XCI.

26. *Ibidem*, XIV, 3, p. 129, doc. nr. LXXXIV.

S-a păstrat scrisoarea de răspuns a lui Mitrofan către Hrisant, din august 1718, în care spune: «Ca să mai lipsească și pînditorii, bucuros m-am supus stăpînescului sfat, și m-am hotărît să rămîn la scaunul meu pînă va fi voia lui Dumnezeu»²⁷.

Cîteva din cele 11 scrisori ale lui Mitrofan, mărturisesc despre activitatea lui cărturărească, cu atît mai meritorie, cu cît se ia în considerare timpul scurt în care a păstărit, și condițiile grele ce i-au fost oferite de mediul în care trăia și boala ce-l doborîse.

În decembrie 1718, îi scrie lui Hrisant despre greutățile cele întîmpinînd la pregătirea unei noi ediții a canoanelor²⁸. Căci, «în cartea ce este la noi, a sinoadelor ecumenice și locale, îndreptăm numeroase greșeli ale canoanelor (...), dar și lipsa de sintaxă fiind mare, adesea ne scapă și ne silește a o lua de la capăt (...). Răbdăm cît putem greutățile care sînt grozave și laborioase, dar nu întrec plăcerea sufletească ce ne vine de la acea carte»²⁹. Nu se cunoaște care a fost soarta acestei lucrări și de ce nu a mai apărut niciodată. Este posibil însă ca lucrarea să fi apărut în puține exemplare, și care, să se fi pierdut în întregime. Faptul pare cu atît mai plauzibil, cu cît, după cum reiese din ultima scrisoare adresată de Mitrofan lui Hrisant, în 2 august 1720, la această dată Mitrofan își continua activitatea tipografică, cerîndu-i cerneală neagră pentru tipar³⁰.

Între realizările cărturărești ale lui Mitrofan, intră și înființarea unei «Școli de greceie» insistent cerută de Hrisant. În scrisoarea din 28 ianuarie 1718³¹, Mitrofan se ruga de iertare, că din cauza bolii nu s-a putut ocupa de problema școlii. La un an de la această dată, în 18 ianuarie 1719, prin o altă scrisoare, Mitrofan, cu multă bucurie anunța pe Hrisant că: «școala a început și se predă știința matematică, gramatică și filosofică și dascăl este dumnealui Gheorghe din Trapezunt»³².

Pe linia preocupărilor vlădicești, se știe că a numit o epitropie de trei persoane la biserica Sfîntul Gheorghe-Vechi³³. Curînd după înscăunare (1717), Mitrofan «a luat în cercetare chestiunea lui Antim și găsinde unele datorii neplătite, a sechestrat averea mînăstirii tuturor Sfîntilor și ctitoria sa trecînd-o Mitropoliei»³⁴. De la Mitrofan ne-a rămas o enciclică datată 30 iunie 1717, în legătură cu sfînta taină a nunții³⁵. Prin ea, Mitrofan hotărîște ca să nu fie luate în considerare pîrile pe care fetele, cele ce prin consimțămînt propriu și-au pierdut fecioria și le fac împotriva bărbaților care refuză să se mai căsătorească cu ele. El zice: «Cite (fete) de acest fel s-au stricat, să nu poată sili cu judecată pre cci

27. *Ibidem*, XIV, 3, p. 134, doc. nr. LXXXVII.

28. *Ibidem*, XIV, 3, p. 137—139, doc. nr. LXXX.

29. *Ibidem*, p. 138 și 139.

30. *Ibidem*, XIV, 3, p. 143—145, doc. nr. XCIV.

31. *Ibidem*, XIV, 3, p. 129, doc. nr. LXXXIV.

32. *Ibidem*, XIV, 3, p. 140, doc. nr. XC.

33. *Istoria Bisericii Române*, Manual cit., II, p. 181.

34. Pr. Prof. Nicolae Șerbănescu, *Mitropolitiî Ungrovlahiei*, în «Biserica Ortodoxă Română» anul LXXVII (1959), nr. 7—10, p. 788; Cf. N. Iorga *Istoria Bisericii Românești*, op. cit., p. 56.

35. Gh. M. Ionescu, op. cit., p. 315—316; Vezi și Condiția sfîntă op. cit., p. 415.

ce pre ele le-au stricat». Însă, «dacă unele au fost stricate, fără voia lor (...), unele ca acestea au dreptate și cu martori credincioși să ceară nuntă de la cei ce le-au stricat, iar de nu vor vrea ei, să se însoțească cu dînsele, să cheltuiască cu dînsele și să le mărite. Și această așezare bisericască și după lege, se cade a se păzi de voi pravoslavnicii creștini neapărat, ca să fie și nunta cinstită și cu patul nespurecat»³⁶.

Această enciclică a ținut, desigur, loc de prăvilă, de vreme ce Mitropolitul Grigorie al Ungrovlahiei (1760—1787), a trecut-o ca document în condica sfântă, în scopul de a fi normă de procedură în procese, cu un asemenea conținut³⁷.

În documentele vremii, Mitrofan mai apare consemnat la 9 martie 1718, când schimbă niște țigani cu doamna Marica a lui Constantin Brîncoveanu³⁸.

În același an, în noiembrie, fratele lui Nicolae Mavrocordat, Ion Mavrocordat, îi dă în stăpînire un codru de loc al Mitropoliei, ce este «lîngă Dîmbovița, din sus de curtea domnească»³⁹. La 10 ianuarie 1719, Mitrofan se îngrijea de fixarea hotarelor moșiei mitropoliei de la Bănești-Dîmbovița⁴⁰.

În 1716, Mitrofan semnează actul alegerii noului episcop de Buzău, Daniil (1716—1719), care este succesorul său în scaunul de mitropolit al Ungrovlahiei (1719—1731)⁴¹.

Mitropolitul Mitrofan e pomenit și «într-un pecetluit» eliberat de el, prin care se arată că biserica Sfîntul Gheorghe-Vechi a fost scaun arhieresc și 30 de ani a fost ca mitropolie a țării.

Ultimul document care ni-l amintește ca mitropolit, este scrisoarea pe care o adresează în 12 martie 1719, Patriarhului Hrisant, pentru chiverniseala ce ar merita-o psaltul Panaiotachi⁴². Între această dată și 2 august 1720, cînd scrie cea din urmă scrisoare patriarhului Hrisant, a avut desigur loc retragerea sa din scaunul vlădicesc. El nu se lasă însă doborît total, de boala care îl silise să renunțe la mitropolie, ci își continuă activitatea tipograficească.

La doi ani după retragerea sa, Mitrofan repauzează în Domnul. Moartea lui este comunicată de Daniil, urmașul⁴³ lui la scaunul arhie-

36. *Condica sfîntă, op. cit.*, p. 419, după G. M. Ionescu, *op. cit.*, p. 316.

37. Gh. M. Ionescu, *op. cit.*, p. 316

38. Arhiv. Statului, *Mitropolia Bucureștilor*, LXXVIII/1, după Pr. Nicolae Șerbănescu, *art. cit.*, p. 788.

39. Arhiv. Statului, *Mitropolia Bucureștilor*, CCLVI 7; Condica nr. 131 fila 249, după Pr. Nicolae Șerbănescu, *ibidem*.

40. Arhiv. Statului, *Mitropolia Bucureștilor*, XXXVI 16; Condiciile nr. 127, f. 168 și nr. 134, f. 70, după Pr. N. Șerbănescu, *art. cit.*, p. 788.

41. *Condica sfîntă...*, p. 10.

42. Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, p. 189. Vezi Geanoclu-Lesviodax, *Istoria Mitropoliei*, București, 1845, p. 403.

Hurmuzaki—Iorga, *Documente...*, XIV, 3, p. 143, doc. nr. XCIII.

43. Actul (probabil din 1720) pentru așezarea noului Mitropolit Daniil, în locul răposatului Mitrofan menționează «Deoarece prea sfîntita Mitropolie a Ungrovlahiei a fost lăsată în văduvie de arhieru legiuit, deoarece acela care fusese în ea arhieru, chir Mitrofan, plecase spre Domnul și se mutase la veșnicele locașuri (...),

riei Țării Românești, prin o scrisoare pe care o scrie supușilor săi din Scheii Brașovului, în 29 august 1721⁴⁴. Trupul i-a fost înmormintat cu cinste la Mitropolia din București⁴⁵.

Așa își încheie activitatea Mitrofan Tasiotul, călugărul care pentru modestia și evlavia lui a fost ridicat la treapta de arhiereu și cinstea de duhovnic domnesc, iar apoi la cea de mitropolit.

Mitrofan, «primul arhiereu titular (...), care prin strămutare ajunge mitropolit al Ungrovlahiei»⁴⁶, — deși de alt neam, — a reușit să se identifice cu interesele țării și ale păstoriiților săi, rămânind pentru Istoria Bisericii Române vrednic de prețuire.

Arhim. LUCIAN FLOREA

---

am dat voie, cu a noastră patriarhicească dezlegare fraților noștri ca sint in Ungrovlahia, sfințiți arhieriei ca, cu știrea și învoirea (...) (lui) Nicolae Alexandru voievod, să puie voturi canonice (...) (și) să se hirotonească acolo arhiereu și păstor (...) să fie ales dintre alții prea cucernicul episcop din acea Mitropolie de Buzău, chir Daniil (Hurmuzaki—Iorga, *Documente...*, XIV, 2, p. 859—860, doc. nr. DCCCXXXIII din 1720).

44. Șt. Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Schei (1700—1783)*, vol. I, Brașov, 1901, p. 58, doc. nr. XXVI: prin acest document se infirmă și presupunerea lui Ghenadie Enăceanul (*Condica sfântă...*, p. 118, după care Mitrofan, retrăgându-se din scaun, a trăit mai departe la Mănăstirea Sinaia, al cărei egumen a fost din 1723 până în mai 1731.

45. Vezi «Biserica Ortodoxă Română» LXXXVI (1958), p. 836; Cf. Pr. N. Șerbănescu, *art. cit.*, p. 788.

46. *Ibidem.* (Prof. Al. Elian, *art. cit.*, p. 932).

LOCUL PREACUVIOSULUI IOSIF VOLOŢKI ŞI AL CĂRŢII SALE „LUMINATORUL“ IN LUPTA ANTITRINITARĂ DIN VEACUL XV-XVI

La 9 septembrie 1515, pe stil vechi, a încetat din viață starețul Mînăstirii Voloțk — Iosif Voloțki — care, pentru viața lui curată și pentru activitatea desfășurată de el în slujba îmbunătățirii vieții duhovnicești a călugărilor, a organizării mînăstirii și a vieții ei ca cetate în lupta pentru suveranitatea poporului și pentru apărarea statului, dar mai ales pentru activitatea teologică și culturalizatoare desfășurată de el în lupta pentru unitatea de credință în vremea acțiunii mișcărilor antitrinitare —, a fost trecut de către Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse de la Moscova, din anul 1578, în rîndul sfinților. La început, slujba în cinstea Preacuviosului Iosif se săvîrșea numai în Mînăstirea Voloțk, pe care o condusesse el, dar la Sinodul din 1591 a fost introdusă în *Minei* și s-a săvîrșit în întreaga Biserică Ortodoxă Rusă

Preacuviosul Iosif Voloțki (în lume Ioan Sanin) s-a născut la 12 noiembrie 1440 într-un sat de lângă orașul Volocolamsk, unde se afla o mînăstire, în care tinărul Ioan Sanin a crescut sub conducerea duhovnicească a starețului Arsenic. La vîrsta de 20 de ani, după o retragere în pustie, Ioan Sanin a fost tuns în monahism de Preacuviosul Pafnutie, starețul Mînăstirii Borovsk, unde dedicîndu-se studierii Sfintei Scripturi și operelor Sfinților Părinți ajunge să posede acea limpezime și precizie în exprimare și acea capacitate de a gîndi logic, care caracterizează opera literară a Preacuviosului Iosif Voloțki. După 18 ani de experimentare a vieții călugărești, ajungînd stareț al Mînăstirii Borovsk, în locul Preacuviosului Pafnutie, Preacuviosul Iosif Voloțki hotărăște să organizeze viața călugărească pe principii strict comunitare. De aceea cercetează Lavrele: Peciora din Kiev, Troița-Serghieva și Sfîntul Chiril din Belozovo. Întîmpinînd însă opoziția cinului călugăresc. întemeiază, cu ajutorul cneazului Boris Vasilievici de Volocolamsk. Mînăstirea Voloțk (de unde și numele lui de Iosif Voloțki).

Mînăstirea Voloțk aflîndu-se pe domeniile cneazului Volocolamsk, deși teritorial era aproape de Moscova, totuși era subordonată pe linie

canonică, arhiepiscopului de Novgorod. De aceea, cînd Preacuviosul Iosif Voloțki, din pricina asuprii cneazului Teodor Borisovici de Volocolamsk, este silit să închine Minăstirea Voloțk mitropolitului Moscovei — fără a mai aștepta aprobarea arhiepiscopului de Novgorod către care trimisese curieri — este pedepsit (de către arhiepiscopul Serapion de Novgorod) cu îndepărtarea de la împărtășirea cu Sfintele Taine, pînă în iulie 1509, cînd Sinodul de la Moscova, depunînd pe Serapion, anulează pedeapsa dată Preacuviosului Iosif Voloțki, care moare în minăstirea sa la 9 septembrie 1515.

În organizarea nouă a vieții călugărești, Preacuviosul Iosif Voroțki a acordat cea mai mare atenție îmbunătățirii vieții duhovnicești a călugărilor, introducînd cea mai strictă trăire comunitară după un canon care reglementa întreaga viață a călugărilor, «în purtarea, în cuvîntul și în faptele lor». Munca și rugăciunea umpleau întreaga viață a călugărilor, dintre care cei știutori de carte se ocupau cu copierea cărților de slujbă, din povestirile din istoria sfîntă și din cea bisericească, din letopisețe și din povestirile morale. În acest fel biblioteca Minăstirii Voloțk ajunge curînd să posede una din cele mai bogate colecții din Rusia.

Totodată Minăstirea Voloțk s-a transformat într-o fortăreață avansată la granițele de apus ale statului moscovit de la sfîrșitul veacului al XV-lea — începutul veacului al XVI-lea.

În legătură cu sărbătorirea a 450 de ani de la moartea Preacuviosului Iosif Voloțki, în cadrul altor fapte comemorative în «Revista Patriarhiei din Moscova» (Nr. 9/1965, p. 65—74) este înfățișată însemnătatea activității lui în istoria Bisericii Ortodoxe Ruse.

Starețul Minăstirii Voloțk este renumit nu numai prin înfăptuirile mari în viața călugărească. De numele Preacuviosului Iosif Voloțki este indisolubil legată activitatea cîtorva sinoade bisericești ruse. Cu deosebire însemnată a fost participarea lui la Sinodul din 1503, la care s-a discutat situația clericilor văduvi. Preacuviosul Iosif a exercitat o mare influență morală în sprijinul severității disciplinei bisericești. Sinodul a precizat că pentru slujitorii bisericești este mai potrivit să trăiască în minăstiri în condiții mai corespunzătoare situației lor lipsite de familie. Educația copiilor orfani ai clerului trebuie să revină școlilor minăstirești și azilelor.

La același sinod s-a dezbătut problema despre proprietatea funciară minăstirească. Într-o ascuțită polemică cu «stareții de dincolo de Volga» și cu cîțiva mireni în fruntea cărora se afla Preacuviosul Nil Sorski, Preacuviosul Iosif Voloțki a apărut dreptul minăstirilor de a poseda ocine (feude).

În Rusia moscovită din veacul al XVI-lea problema despre ocinele bisericești și minăstirești constituia nu numai o problemă patrimonială, ci și o problemă moral-religioasă. Tendința oamenilor avuți și cucernici de a lăsa mijloace materiale pentru pomenirea sufletului a dus la faptul că bisericile și minăstirile au ajuns să posede pămînturi, domenii, sate și întregi ținuturi. Veniturile acestor posesiuni au creat în minăstiri importante mijloace materiale, care au provocat creșterea minăstirilor și par-

țiciparea lor din ce în ce mai mare în treburile civile. Din cînd în cînd izbucneau procese cu vecinii în legătură cu proprietățile, cu toate că a provoca pagubă posesiunilor mînăstirești era egal cu a aduce blasfemie credinței și Bisericii. De aceea în mediul monahal se întilneau elemente care susțineau curățirea vieții mînăstirești de grijile lumești care nu-i erau proprii și în primul rînd susțineau să se renunțe la procesele și cerurile provocate de posesiunile funciare.

În Sinodul de la 1503 s-au înfruntat două direcții monahale : cea comunitară al cărei reprezentant era Preacuviosul Iosif Voloțki, și cea schimnică, al cărei început îl pusese, în Biserica Ortodoxă Rusă. Preacuviosul Nil Sorski. Preacuviosul Nil, care vedea idealul monahismului în pustnicia contemplativă atonită, respingea în chip necondiționat dreptul mînăstirilor la posedarea de ocine (feude). El pretindea ca monahii să se hrănească cu produsul lucrului lor propriu, exercitînd asupra vieții sociale o influență morală imperceptibilă prin viața lor duhovnicească.

Cu punctul de vedere al Preacuviosului Nil Sorski era de acord, pentru considerente speciale, Marele cneaz Ivan al III-lea. În epoca unirii ținuturilor rusești sub conducerea Moscovei, era nevoie de noi parcele de pămînt pentru ostași și slujbași ; iar calea cea mai simplă pentru obținerea lor o constituia secularizarea averilor (ocinelor) mînăstirești.

Preacuviosul Iosif Voloțki înțelegea cu totul altfel importanța mînăstirilor comunitare. Fără a nega punctul de vedere al Preacuviosului Nil Sorski despre idealitatea ascetismului, Preacuviosul Iosif Voloțki a transferat problema despre posedarea de averi de către mînăstiri pe terenul pozitiv, din punct de vedere istoric și practic. El socotea votul sărăciei obligator numai în raport cu fiecare călugăr în parte, care era obligat ca personal să nu aibe nici un fel de avere. Însă el rezerva mînăstirilor dreptul de a dobîndi averi (moșii) și de a primi donații în tezaurul mînăstirii. Preacuviosul Iosif socotea că este cu putință să împace dreptul mînăstirii de a poseda averi cu votul sărăciei al monahilor, pe care-i supunea unor severe rînduiri de trăire în comun. Călugării din mînăstirea sa se foloseau de tot ce aveau nevoie din averea mînăstirească, fără ca ei să aibă ceva al lor propriu. Nu trebuie uitat că Preacuviosul Iosif Voloțki era starețul unei foarte mari mînăstiri, și că, în chip normal, cu anii, ei își precizase considerentele principale și practice pentru acest punct de vedere. Necesitatea de a dobîndi mijloacele pentru existența mînăstirii prin munca grea fizică împiedica culturalizarea cărturărească a monahilor și împiedica, de asemenea, pregătirea oamenilor pentru înaltele funcții de conducere bisericească. Necesitatea de culturalizare era foarte mare și ea era totodată și în interesele statului. Preacuviosul Iosif Voloțki spunea că mînăstirile au fost zidite de episcopi și de cnezi, încă de la începutul culturalizării teritoriului rusesc prin credința creștină. Intemeietorii de mînăstiri socoteau de datoria lor să construiască în mînăstiri biserici pentru săvîrșirea cultului divin, dar pentru slujbele la biserici era nevoie pîine, vin, tămîie, lumînări, ulei și vase și veșminte bisericești. Pentru întreținerea sfinților slujitori bisericești, de asemenea, erau necesare mijloace materiale. Dacă membrilor nu li se asigură toate acestea — spunea

Preacuviosul Iosif Voloțki — și ei vor trebui să-și dobândească aceste mijloace prin munca proprie, atunci se va distruge rânduiala cultică și cea a vieții călugărești. Îndeplinirea cu strictețe a pravilei asupra rugăciunii și asupra neîntreruperii cultului divin mînăstiresc nu lăsau suficientă vreme pentru dobîndirea mijloacelor de trai. Călugărul era ocupat, după pravila Preacuviosului Iosif, în tot timpul cu îndeplinirea ascultărilor monahale: citirea și copierea cărților, întreținerea ordinii în mînăstire, munca pe parcelele mînăstirești. Dobîndirea mijloacelor necesare pentru existența mînăstirii, pentru dezvoltarea și buna întreținere a clădirilor ei, pentru hrănirea numeroasei obști și a oamenilor de lucru ar fi adus o mare pagubă slujbei principale a monahilor și ar fi dezorganizat viața mînăstirească. În schimb, veniturile din averile mînăstirești, — de care poartă grijă o mică parte — eliberau marea majoritate a obștii de munca pentru dobîndirea mijloacelor materiale.

Preacuviosul Iosif Voloțki socotea că averea mînăstirilor nu împiedică pe monahi să dobândească mintuirea. Iar apărarea lor de păcatul iubirii de ciștig personal trebuia înfăptuită — după părerea lui — prin severa pravilă a vieții de obște, prin ascultarea nefățarnică și prin permanenta aducere aminte de răspunsul ce trebuie dat pentru păcatele proprii în fața lui Dumnezeu.

Preacuviosul Iosif Voloțki a înțeles rolul spiritual al mînăstirilor. Totodată mînăstirile aveau datoria operelor de binefacere și bogățiile bisericesti erau folosite de asemenea în folosul întregului popor. În izvoarele dreptului canonic și în însăși conștiința societății această convingere era precizată prin formula: «averea bisericască este averea celor săraci».

Pe această bază problema despre posesiunile funciare mînăstirești și bisericesti capătă următoarea față: averile bisericesti sau să fie întrebuințate pentru acțiuni de binefacere publică, sau să se renunțe la ele. Preacuviosul Iosif Voloțki a înțeles în toată adîncimea acest lucru. De aceea, în concepția lui, mînăstirea constituia un tezaur al poporului. Poporul, care făcea cu larghețe daruri mînăstirii, în anii de grele nenorociri sau de secetă se aduna la porțile mînăstirii și primea tot ceea ce era necesar. Preacuviosul Iosif Voloțki hrănea zilnic în trapeza mînăstirii sale nu mai puțin de 600—700 de oameni, și cheltuia mulți bani pentru săraci, orfani și pelerini. În *Viața* lui sînt istorisite multe cazuri de ajutor dezinteresat, acordat de mînăstire celor ce erau în nevoie.

Ținînd seama de toate argumentele aduse de Preacuviosul Iosif Voloțki. Sinodul din 1503 a hotărît întărirea dreptului mînăstirilor de a poseda ocine (feude).

Este posibil că poziția Preacuviosului Iosif Voloțki a triumfat în sinod și datorită faptului că în vremea aceea mînăstirile comunitare erau mai bine organizate și mult mai renumite și mai influente. Aceste mînăstiri au contribuit mult la centralizarea și întărirea autorității cnezatului de Moscova.

După concepțiile sale, Preacuviosul Iosif era susținător al crescîndei autocrații a cnezilor moscoviți, și împotriva sistemului cnezatelor feudale

care își trăiseră veacul. Cu toate acestea în concepțiile Preacuviosului Iosif Voloțki exista o particularitate caracteristică : el tindea către separarea Bisericii de autoritatea de stat. «Linia urmărită de Iosif Voloțki în perioada apariției statului multinațional rus a contribuit la întărirea centralizării autorității și a avut totodată o însemnătate progresivă... teoria lui a jucat un rol pozitiv în acțiunea de formare a unui puternic stat rus. Această teorie, care investea pe țarii ruși cu autoritate deplină în raport cu supușii lor, cerea însă totodată de la țari recunoașterea suveranității Bisericii și punerea de acord cu ea a acțiunilor țarului în rezolvarea problemelor importante ale vieții de stat. Pentru teoriile absolutiste ale autocrației caracteristică este supunerea deplină a autorității bisericești față de autoritatea împăratului — ceea ce nu se află în teoria lui Sanin (Preacuviosul Iosif Voloțki)» (V. S. Pocrovski, *Istoria gândirii politice ruse*, ed. I, Moscova, 1951, p. 75—76). Aprecierea concepțiilor politice ale Preacuviosului Iosif Voloțki ca progresiste pentru vremea aceea se întilnește în operele multor istorici.

*

Preacuviosul Iosif Voloțki a fost un zelos apărător al Ortodoxiei. El ocupă un loc de seamă în istoria vechii literaturi polemice bisericești ruse.

Încă de la creștinarea Rusiei învățămîntul s-a răspîndit prin cler, care i-a dat o direcție religioasă. În vechea Rusie minăstirile erau centre și pepiniere de învățămînt. Procesul de învățămînt însuși se făcea pe cărți bisericești, cele mai adesea pe cărțile de cult, încît din cei mai tineri ani ucenicilor li se formau concepții religios-bisericești despre lume și viață.

Instruirea în Rusia veche poate fi, în chip foarte potrivit, caracterizată ca livrescă. Autoritatea cărții era neobișnuit de înaltă. Cartea era privită ca un obiect sfînt care avea o necontestată însemnătate. Colecțarea de cărți și lectura lor constituia activitatea preferată a oamenilor cultivați ruși.

Instruirea Preacuviosului Iosif Voroțki s-a format în aceeași direcție de largă erudiție, contemporană lui. El citea mult și cu îndărătnicie din anii copilărie, aflîndu-și timp pentru această ocupație preferată între ascultările călugărești. Totuși trăsătura caracteristică a Preacuviosului Iosif Voloțki o formează străduința de a generaliza cunoștințele căpătate din cărți și, verificîndu-le în practică, de a le folosi în viața de toate zilele. Așa s-a format *Pravila* lui minăstirească și *Sbornicul* cu conținut religios și moral, care mai tîrziu a căpătat numele de «Luminătorul» (Prosvetitel). Motivul imediat pentru scrierea acestui sbornic l-a constituit apariția la Novgorod, și după aceea și la Moscova, a așa-numitei «erezii a iudaizanților».

Preacuviosul Iosif Voloțki este renumit prin lupta statornică și necruțătoare cu erezia și cu susținătorii ei. O asemenea neînduplecare se explică prin caracterul ereziei, prin primejdia rapidei răspîndiri a ereziei și prin împrejurările istorice. Apărută în 1470 la Novgorod, erezia s-a întins imediat la Moscova și s-a răspîndit larg în special în mijlocul clerului.

Cei dintii și cei mai activi membri ai ei au fost protopopul Alexei și preotul Dionisie. Ei au reușit să atragă de partea lor pe însuși marele cneaz Ioan al III-lea, care i-a adus în Moscova și a numit pe Alexei protopop la biserica Adormirea Maicii Domnului, iar pe Dionisie la biserica Buna-vestire. Aci ei au atras la învățatura lor și pe arhimandritul Zosima din Mînăstirea Simonovsk, care mai tîrziu a fost ridicat pe scaunul mitropolitan.

Ca urmare a deficiențelor vieții bisericești și ale vieții clerului și în special ca urmare a decăderii moralității în mînăstiri — ceea ce se sublinia și de către sinoadele din acea vreme — și, de asemenea, ca urmare a dezamăgirii din cauza neîmplinirii precizicilor despre «sfirșitul lumii», erezia a aflat sprijin în toate straturile populației. «Astăzi în case și pe drumuri și la tirguri călugării și mirenii manifestă îndoială, și numai despre credință se întrebă», scria Iosif de Suzdal episcopului Nifont.

Ereticii înșiși săvîrșeau profanări și blasfemii fără precedent, indignînd adînc sentimentul religios: «ereticii novgorodeni nu numai că distrugneau crucile și icoanele, dar inventau diferite mijloace pentru insultarea acestor obiecte sfințite: le rodeau, le aruncau în locuri murdare, dormeau pe icoane și se spălau pe ele, turnau murdăria peste ele, legau cruci de coada ciurilor».

Primejdia ereziei consta nu numai în orientarea ei antibisericească. În condițiile creării tînărului stat moscovit ea amenința cu demoralizarea societății. Ereticii își băteau joc în chip jignitor de tot ceea ce constituia centrul vieții poporului, de sentimentele lui religioase și patriotice. Preacuviosul Iosif Voloțki a identificat înaintea altora adevărata față a agitatorilor novgorodeni și a atras atenția marelui cneaz și a sinodului asupra acestei primejdii. Pentru a da posibilitate credincioșilor să-și dea seama în ce consta erezia și să cunoască mai adînc învățatura Bisericii, Preacuviosul Iosif Voloțki a compus o operă în 16 capitole sau «Cuvinte». Această carte a dobîndit o mare faimă și a căpătat numele *Luminătorul*.

Luminătorul se deschide cu «Povestire despre nou-apăruta erezie a ereticilor novgorodeni protopopul Alexei și Dionisie preotul și Teodor Kurîin și alții care gîndesc în același fel». Mai departe continuă cele 16 cuvinte care au un conținut prin excelență polemic. Preacuviosul Iosif Voloțki expune, cu argumente din Sfînta Scriptură, dogma despre Treimea Dumnezeuirii (Cuvîntul I), dogma despre Întrupare și Răscumpărare (Cuvîntul IV), însemnătatea trecătoare a Legii lui Moise, înlăturată de Legea evanghelică (Cuvîntul III); demonstrează că Hristos cel întrupat este Mesia cel făgăduit, prezis de proroci (Cuvîntul II); apără cu stăruință înfățișarea Sfintei Treimi pe icoane și în general apără cultul icoanelor. (Cuvintele V, VI și VII). În Cuvintele VIII, IX și X este înfățișată eshatologia bisericească. Cuvîntul XI constituie o apologie a monahismului. În Cuvîntul XII Preacuviosul Iosif Voloțki demonstrează nulitatea afurisaniei pronunțate de eretici împotriva creștinilor pravoslavnici, chiar dacă ereticul care a pronunțat afurisania a fost cleric. Acest Cuvînt era îndreptat în special, împotriva mitropolitului Zosima, apărătorul fățiș al

ereticilor. Cuvintele XIII, XIV, XV și XVI sint închinat raporturilor cu ereticii.

Cu toate acestea conținutul *Luminătorului* este mai larg decît problemele direct polemice. Cea mai mare parte a lui este independentă de tema fundamentală — lupta cu ereticii. — și înfățișează învățătura pozitivă a Bisericii. Preacuviosul Iosif Voloțki a adunat la un loc toate învățăturile și datele cu caracter dogmatic, moral, canonic-bisericesc și istoric bisericesc necesare creștinului ortodox nu numai pentru lupta cu ereziile, ci și pentru înțelegerea mai adîncă a învățaturii ortodoxe. În *Luminătorul* se vedește marea erudiție a Preacuviosului Iosif Voloțki și capacitatea de analiză și de generalizare care constituie latura caracteristică a personalității lui. El a studiat îndeaproape toate *Mineiele* și *Proloagele*, *Viețile de sfinți* greci, asiatici și sirbi. Studiarea vieții sfinților sirbi dovedește orizontul larg al conștiințelor lui și deosebita lui sete de a cunoaște. El cunoaște în mod deosebit istoria Bizanțului ca și istoria patriei sale. În *Luminătorul* sint indicați patruzeci de exegeți, din ale căror opere el folosește material, îndeosebi din Sfintul Vasile cel Mare, Ioan Scărarul, Efrem Sirul și Nicon din Muntenegru; se întilnesc trimiteri la «filozoful iudeu» Iosif Flaviu, la Eusebiu «episcopul de Pamfilia»; la Nichifor patriarhul Constantinopolului la Gheorghe «înțeleptul monah, care a scris cartea numită *Hronograf*». Este însă caracteristic felul critic în care el tratează materialul folosit. De exemplu, cînd indică anii de domnie ai împăraților asirieni, ai lui Alexandru Macedon, ai lui Ptolomeu și ai Cleopatrei, el controlează cu severitate cronologia, comparînd-o cu cea biblică, și face observația că între numărătoarea istorică și cele 70 de săptămîni de ani din Daniel este o diferență de un an și nouă luni. Preacuviosul Iosif Voloțki se străduiește să afle cauza acestui fapt și ajunge la concluzia că aceasta stă în greșeala făcută de copistul cărții, și adaugă observația că este ușor copistului să greșească, dar că cu trecerea timpului este foarte greu ca greșeala săvîrșită de copist să fie identificată de alții. Cu exemple convingătoare el explică, într-o frumoasă limbă literară, lucruri pe care nu oricine le poate observa «în întinderea dumnezeieștii Scripturi». Limba *Luminătorului* se caracterizează prin precizie, limpezime, erudiție și adesea printr-un stil artistic.

În Cuvîntul VII Preacuviosul Iosif Voloțki dă un codice de rînduieli cu caracter moral: «Fii corect, înțelept, mîngîietor al celor întristați, hrănitor al celor săraci, primitor de străini, apărător al celor nedreptățiți, smeriți înaintea lui Dumnezeu, binevoitor față de oameni, răbdător în nenorociri, necertăreț, mărinimos, milostiv, plăcut în răspunsuri, neiuibitor de vorbă, nefățarnic... să ai capul plecat, dar cu gîndul scrutează cerurile, călcătura ușoară, glasul potrivit, cuvîntul cucernic, hrana și băutura fără agitare; față de cei bătrîni să taci, pe cei înțelepți să-i ascuți, față de superiori să fi supus, iar față de cei egali și față de cei inferiori să fii iubitor fără fățarnicie; să nu exagerezi în discuții, nu fi îndrăzneț în rîs; împodobeste-te cu rușinea, muncește cu mîinile; pentru toate mulțumește, în mîhnire fii răbdător, fii smerit față de toți, fe-

rește-ți inima de gindurile ticăloase, nu dori traiul celor leneși, ci rivnește după viețuirea sfinților. Pe cel dojenit nu-l dojeni, pe cel bătut nu-l bate, pe cel nedreptățit nu-l nedreptăți; cu cei slabi în credință să trăiești în pace, însă de omul eretic să te ferești; citește cărțile recunoscute de Biserică, dar pe cele condamnate nici să nu le atingi. Dacă ești întrebat, răspunde, dacă nu ești întrebat taci, pentru ca limba ta îndemnată de îndrăzneala inimii să nu ofenseze pe nimeni... Când stai de vorbă cu cel sărac, să nu-l batjocorești, pentru că cel ce batjocorește pe cel sărac întărită pe Creatorul aceluia, spune proverbul. Să nu te rușinezi să pleci capul față de oricine este creat după chipul lui Dumnezeu; să nu fii leneș în a cinsti pe cel bătrîn, ci străduiește-te să faci liniștită bătrînețea lui; cu cei de aceeași vîrstă, poartă-te pașnic, pe cei mai mici primește-i cu dragoste, nu te lenevi să te ridici înaintea celor ce se află în cinste, vizitează locurile de retragere, mînăstirile și locuințele sfinților, aleargă către ele, împarte necazurile lor, ajută-le cînd sînt în sărăcie, dacă ai în casa ta ceva ce le este de trebuință, dăruiește-le lor, pentru că toate le dai în mîna lui Dumnezeu*. Cea mai mare parte din aceste rînduiri morale au intrat mai tîrziu în cartea *Orînduirea casei* a lui Silvestru, și au contribuit astfel la educarea multor generații.

Autonitatea și faima de care s-a bucurat *Luminătorul* sînt confirmate de nenumăratele copieri ale lui făcute în veacurile al XVI-lea, al XVII-lea și chiar al XVIII-lea. Însemnătatea lui istorică este incontestabilă. El demonstrează nivelul relativ înalt al învățămîntului în genere în Rusia vremii aceleia, întrucît numai într-un mediu iubitor de instruire prin care puteau fi înțelese întrebările și răspunsurile expuse în ei. *Luminătorul* constituie prima operă teologică rusă netradusă, în care sînt sistematizate, în chip original și în așa de largă întindere, adevărurile fundamentale de credință, principiile morale și datele istorico-bisericești.

Preacuviosul Iosif Voloțki a fost înconjurat în timpul vieții cu dragoste unanimă și a constituit criteriul moral necontestat al vremii lui. Iar cinstirea lui după moarte a fost generală, încît canonizarea lui, care a avut loc la 63 de ani după încetarea lui din viață — prin urmare practic cînd încă era viu în amintirea contemporanilor săi —, constituie recunoașterea firească a acestei dragoste și cinstiri.

ION V. PARASCHIV

DOCUMENTARE

MONUMENTE DE ARHITECTURĂ DIN TIRGOVIȘTE

— MORMINTELE VOIEVODALE DE LA TIRGOVIȘTE ȘI ARNOTA —

Complexul de monumente de arhitectură, construcții în parte păstrate, în parte ruinate, care formează ansamblul Curții Domnești din Tîrgoviște, și anume: Biserica Domnească, ruinele Palatului Domnesc de alături, temeliiile bisericii în formă de treflă, din latura de nord a palatului și din imediata apropiere a turnului Chindiei, ce pare a fi fost la origine însăși clopotnița acestei biserici, probabil ctitorie a lui Mircea cel Bătrîn, biserica Sfînta Vineri, din latura de sud-est, căsuța ridicată în latura de nord a acestei biserici de Doamna Bălașa, soția lui Constantin Șerban Basarab în anul 1656, și zidurile înconjurătoare, întreg acest complex este în curs de restaurare.

Lucrările anunțate au continuat într-un ritm susținut în cursul anilor 1962—1966, asigurînd și consolidînd deocamdată Biserica Domnească și parte din zidurile incintei din latura de sud, de la intrarea în curtea bisericii și a palatului.

Pentru lămurirea unor probleme legate de aceste monumente de arhitectură și de artă feudală din țara noastră, credem necesar să reamintim unele date și comentariii pe care le socotim cu atît mai utile și oportune, cu cît ele au format obiect de discuție și în trecutul mai îndepărtat și în anii din urmă, și ele pot folosi și astăzi celor care se ostenesc să facă un pas mai departe în lămurirea unor atari probleme.

Biserica și palatul domnesc din Tîrgoviște. — Biserica Domnească și palatul de alături de ea au fost ridicate de Petru Cercei, fiul lui Pătrașcu cel Bun și fratele lui Mihai Viteazul, în cei doi ani cît a domnit, (1583—1585). După cum arată documentele timpului și după cum glăsuiește inscripția de «*de-asupra uși de intrare înlăuntru*», vremile cele «răsmiricioase» au adus multe stricăciuni bisericii, încît a fost nevoie de «*o au direș și o au împodobit cu zugrăveala-(i) peste tot, cu pardoseala-i și cu alte toate trebuințele*»

În același sens găsește și cronica brîncovenească, în care aflăm o mențiune foarte prețioasă privitoare la vechea zugrăveală. Această afirmație vine în sprijinul părerii că biserica lui Petru Cercei nu a fost transformată radical în timpul lui Matei Basarab, cum s-a afirmat, căci în timpul lui Brîncoveanu, la 1699, la culesul viilor, ni se spune că «*s-au isprăvit și biserica domnească din Tîrgoviște de*

zugrăvit, măcar că și mai mai înainte zugrăvită era, ci se învechise și se stricase zugrăveala, iar Măria sa au pus de iznoavă de o au zugrăvit»¹.

Dovada că biserica a mai fost zugrăvită, după cum arată pasajul de cronică citat mai sus, ca și inscripțiile, o fac cele două straturi de zugrăveală din absidiola de sud a altarului (diaconiconul), în care aflăm, sub stratul suprapus la 1699, de zugravii lui Brîncoveanu, primul strat, aplicat pe mortarul de deasupra zidului, în timpul lui Petru Cercel.

Zugrăvelile în tehnica frescă au o durată mult mai mare decât cele în tempera, încît, dacă socotim cam 50 de ani între domnia lui Matei Basarab și anul 1699, cînd s-a zugrăvit, tot în frescă, biserica lui Petru Cercel, ajunsem la concluzia că nu era posibil ca zugrăvelile din timpul lui Matei Basarab să se degradeze în așa măsură, încît să fie nevoie de o rezugrăvire în timpul lui Brîncoveanu, la 1699.

Altfel stau lucrurile dacă raportăm la vremea lui Petru Cercel (1583—1585) primul strat de pictură.

Credem că N. Ghika-Budești greșește cînd dă ca probabile din epoca lui Petru Cercel, numai „*chenarele ferestrelor, care sînt profilate simplu, de formă dreptunghiulară și fără nici o sculptură*» și cînd afirmă că această biserică «*a fost zidită, ori în tot cazul, terminată de Matei Basarab*».

Comparată cu alte biserici, Biserica Domnească din Tîrgoviște este clasată, tot de N. Ghika-Budești ca un tip izolat².

Aceasta înseamnă că un om de gust, un om cult și rafinat cum era Petru Cercel a putut să dea indicații asupra acomodării arhitecturii bisericii la aceea a palatului, cu care forma un ansamblu armonic, — lucru confirmat în bună măsură chiar în 1585 de călătorul Borgars, care spunea: «*Petro Voda a faict a Tervisck, où il avait sa Cour, un palais petit, mais beau et magnifique... pour la portée du pays, et tout contre basty un(e) église*»³.

Dacă la această afirmație și la cele din inscripțiile și cronicile timpului adăugăm constatarea prezenței, măcar pe alocuri, a unui prim strat de pictură în frescă, peste care s-a suprapus în 1698—1699, stratul zugrăvelilor lui Brîncoveanu, atunci nu mai încapе îndoială că Biserica Domnească a rămas în întregime în forma în care a lăsat-o Petru Cercel, care a și zugrăvit-o.

Reparațiile lui Matei Basarab, care vor fi urmărit mai mult stricăciunile cauzate de luptele date de ostașii lui Mihai Viteazul în 1595, cu trupele lui Sinan pașa, întărite în cetatea Tîrgoviștei și cu deosebire între zidurile care închideau biserica și palatul domnesc, precum și acelea ale lui Constantin Brîncoveanu, arătate de inscripții și cronică, aceste reparații n-au putut atinge fondul arhitectural al acestor monumente, singurele de altfel rămase din scurta domnie a lui Petru Cercel.

Ce timpuri a trebuit să înfrunte odinioară aceste monumente, ne dăm seama dacă ne gîndim că numai la zece ani după înălțarea lor, Mihai Viteazul, în septembrie 1595, trebuia să scoată de aici, prin lupte crîncene, oștile lui Sinan pașa, instalate în curtea domnească, inconjurată «*cu o întăritură de pămînt prinsă în două rînduri de pari*». După Walter, — citat de N. Iorga, — Mihai, făcu la Dealu două

1. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, București, 1905, I, p. 111; Pr. M. Dumitrescu *Istoricul a 40 de biserici*, București, 1907, vol. III, p. 36; B. P. Hașdeu (*Arhiva Istorică a României*, I, 1863).

2. N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia, partea III*, Bul. Com. Mon. Ist., an. XXXV (1932), p. 6.

3. N. Iorga, *op. cit.*, p. 103.

turnuri de pământ și de aici bătut cu tunurile cetatea dușmană; de la Dealu el trecu apoi, pentru asalt, la «altă biserică mult mai aproape de cetate, pe care o cucerii»⁴.

Trebuie să observăm, în primul rând, că în acea vreme, tunurile nu aveau o bătaie așa de lungă, iar proiectilele, de formă rotundă, de tuci sau de piatră, numite ghiulele, erau aruncate la mică distanță.

Prezența unei asemenea ghiulele înfipte de atunci în zidul de nord al bisericii, aproape sub streșină, arată că direcția de tragere reprezintă un unghi de 90° spre sud de punctul unde se află Mînăstirea Dealu.

În această situație, credem că Mihai, asediind cetatea, a comandat întărirea focului de artilerie cu tunuri din linia întâia, dinspre latura de nord, pentru a produce o diversiune în tabăra turcească, a cărei atenție trebuia concentrată în acea direcție; a trecut apoi la asalt, presind cu putere din latura de sud și cucerind, probabil, mai întâi biserica catolică din această parte, — astăzi dispărută, — apoi forțînd intrarea, prin poarta zisă mai tîrziu a Seimenilor, a pătruns în curtea palatului, pe lângă biserica Sfînta Vineri din această latură.

Cred că biserica catolică este aceea «mult mai aproape de cetate» și nu biserica lui Petru Cercel, aflată chiar în cetate⁵.

Scăpată de pieire în aceste zile de înfrigurare și de glorioasă înclăștare pentru independența țării și alungarea păgînilor, biserica lui Petru Cercel va mai avea de suferit de pe urma necruțătorului dinte al vremii.

O inscripție inserată de Musceleanu și reprodusă și de N. Iorga menționează reparația acoperișului de șindrilă și la palat și la biserică, în domnia lui Grigore Ghica (1734—1735) (=7243), iar în 1737, în timpul lui Constantin Mavrocordat, semnalează un incendiu datorit oștilor străine⁶. Întîmplîndu-se în această vreme și un cutremur care a pricinuit surparea turlei și a «amvonului din afară», a fost nevoie de o nouă intervenție în 1748, datorită tot lui Grigore Ghica, în a doua domnie, cînd «s-au zidit turnu și amvonul și l-au zugrăvit», «prin silința și toată cheltuiala Mării Sale».

O inscripție, cu multe lipsuri, din 1785, aflată în «partea dinăuntru, în pridvor, sus», este scrisă de Ioan zugravul de la Mînăstirea Argeș, care ar putea fi dascălul de zugrăvi Ioan, de la care avem trei icoane la Mînăstirea Cozia, din 1784.

O altă inscripție, tot acolo, — întreagă însă — arată ca ctitor pe Petru Cercel, apoi vorbește de dezvelirea acoperișului, dezlipirea altarului de biserică și despre dărăpănarea bolții, ca și de intervenția marelui vistier Ianache Văcărescul pe lângă domnul de atunci, Mihai Șuțul, care «o au innoit-o și au învelit-o și au împodobit-o cu hramul astfel cum să vede».

Un călugăr străin, un negustor englez care a trecut și prin Tirgoviște, La Motraye, a rămas plăcut impresionat de felul cum se prezenta palatul domnesc din Tirgoviște, zugrăvit «ca și biserica, à la grecque»⁷.

Iată însă că la începutul secolului al XIX-lea, palatul domnesc al lui Petru Cercel, ajuns în stare de ruină, a fost pe punctul de a cădea pradă lăcomiei unui mare vornic.

4. *Ibidem*. 5. *Ibidem*.

6. *Ibidem*, p. 105. N. Iorga arată că în acest timp, războiul ruso-turc n-a atins Tirgoviște. Nu este exclusă o incursiune a unui grup răzlet, plecat după pradă (vezi nota 66); Victor Brătulescu, *Dascălii de zugrăvi Ioan și Mincu de la Rîmnic și Argeș*, în „Mitropolia Olteniei”, an. XV, nr. 11—12, nov.—dec., 1963, p. 861.

7. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, București, 1928, p. 72; Mircea Georgescu,

În adevăr, cu jalba dată la domnie, în ziua de 23 august 1813, marele vornic Isac Ralet făcea arătare lui Caragea vodă că în Tirgoviște se află niște «*surpături de ziduri cu totul netrebuincioase*», pe care le cere, împreună «*cu locul lor*», pentru ca mai întâi «*cu grea cheltuială*», să facă «*a se curăți acel loc și apoi să facă vreo zidărie din nou*».

Cu cea mai mare grabă, în ziua de 26 august 1813, colegi săi de divan, alți patru boieri mari, «*următori poruncii*» domnești, s-au adunat și, «*făcînd chibzuiri*», au întocmit cuvenita anaforă (raport către domn), arătînd că cele relatate de Isac Ralet sînt adevărate și că Măria Sa are «*toată volnicia de a hărăzi dumisale*» (lui Isac Ralet) «*aceste surpături de ziduri, cu locul lor, unde să-și poată face și dumnealul vreun lăcaș pentru trebuia familiei, la întimplări de vremi, ca aceste...*».

În temeiul anaforalei celor patru mari boieri, la 3 septembrie 1813, Caragea, apreciind «*că acele surpături de ziduri ot Tirgoviște, împreună cu locul lor, nu sînt de nicio trebuință, nici domniei, nici țării ca niște lucru domnești și slobode ce sînt*», hotărăște în consecință: «*Domnia mea le hărăzim împreună cu locul lor dumnealul vel vornic Isaac Ralet, ca să-i fie moșie stătătoare și ohabnică dumnealului și cliromilor dumnealului în veci, iar biserica domnească cu loc de patru stînji în lat de jur împrejur are a rămîne slobodă*».

Și din cuprinsul jalbei și din propunerea boierilor delegați cu cercetarea ei, ca și din rezoluția lui Caragea — la care se adaugă marea grabă pusă în rezolvarea chestiunii, pornită la 23 august și soluționată definitiv la 3 septembrie 1813, și fără o cercetare la fața locului — se vede că lucrurile au fost bine puse la cale.

Căci nu e de presupus ca între 23 și 26 august — date fiind mijloacele de transport de atunci, tabieturile unor mari boieri, lungimea drumului în raport cu posibilitățile de transport și cu osteneala ce ar fi cauzat — să se fi încumetat cineva să facă o asemenea călătorie, fără popas și odihnă mai îndelungată.

După toate rînduielele, o asemenea deplasare la fața locului se impunea. Abuzul față de bunurile obștești și lipsa de pietate față de monumentele înaintașilor apare destul de evidentă.

Ce departe sîntem de respectul față de urmele trecutului și de purtarea de grijă a lui Vasile Lupu, care în 1635, dorind să ridice lângă Vaslui o biserică avînd ca hram pe Sfîntul Gheorghe Zograful, înlătură propunerea ispravnicului său, Cehan Racoviță de a se ridica piatra de la «*ruinele curții domnești din Vaslui*», pentru a fi folosită la noua construcție, răspunzîndu-i boierului că «*acest lucru nu se cade să facem că nu tuste cu cinste*»⁸.

Biserica Curtii Domnești din Tirgoviște, în „Glasul Bisericii”, an. XIX (1960), nr. 1—2, ian.—febr., p. 125.

8. Al. Lăpedatu, *Știri mai vechi despre ruinele Curții Domnești din Tirgoviște*, în Bul. Com. Mon. Ist., an. VIII (1915), p. 91. După V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. II, p. 207—208. În 1802, Isac Ralet era mare logofăt. La acea vreme, și anume prin noiembrie 1802, este mehendarul Domnului Valahiei⁹ (purtaș de grijă pentru călătoriile Domnului și ale solilor). În această calitate, întîmpină la Călărași pe noul domn al Moldovei, în trecere spre Moldova, pe care îl invită la București. Întîlnirea între cei doi domni a avut loc la Afumați, unde au petrecut două zile și două nopți la moșia lui Ipsilanti. (P. P. Panaitescu, *Ejemeride spicuite de la 1775—1808 de Constantin Caragea Banul*, în Bul. Com. Ist., an. VIII, p. 146). Isac Ralet este amintit împreună cu soția sa Anastasia, în pomelnicul de la Govora, pentru apianarea unei neînțelegeri bănești pricinuită de reaua administrare a stărețului Costandie. A. Sacerdoțeanu, *Pomelnicul Minăstirii Govora*, în „Mitropolia Olteniei”, an. XIII, (1961), p. 821. Cred că numele simbolic de Isac i-a fost dat de părinții săi, Constantin și Elena Ralet, prin asemănare cu Avraam și Sara, ca unul ce a fost născut din maică-sa la o vîrstă mai înaintată. Așa se explică inscripția de pe o candelă provenită de la Mînăstirea Dintr-un Lemn, azi la Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România, secția feudală: „*Constantin Ralet cu Elena dorind a deveni părinți de copii și-au*

În 1827 fiul vornicului Ralet au restituit Bisericii Domnești, locul obținut de tatăl lor, spre norocul întregului ansamblu, dar mai ales al Bisericii Domnești, care ar fi fost gtituită în fișia de 8 stînjeni, «de jur împrejur», în care urma «a rămîne slobodă».

Ctitorii și restauratorii bisericii Sfinta Vineri din Tîrgoviște — Biserica Sfinta Vineri din Tîrgoviște, aflată în nemijlocita apropiere a Bisericii Domnești, era cuprinsă odinioară în curtea palatului voevodal, ridicat în fosta Capitală a Țării Românești de Petru Cercel, împreună cu Biserica Domnească. Se știe că scaunul domnesc de la Curtea de Argeș a fost mutat la Tîrgoviște de Mircea cel Bătrîn, al cărui palat se pare a fi fost lingă biserica Sfinta Vineri.

O inscripție nouă, săpată în piatră și așezată deasupra intrării, după înoirile și adăugirile din 1850—1852, ale paharnicului N. Brătescu și ale soției sale Luxandra, descendentă din neamul Fusea, amintea cercetătorilor că biserica, *din vechime s-au fost zidit de o doamnă Sultana*⁹, ceea ce a făcut să se creadă că această doamnă Sultana ar putea fi «Bălașa, soția lui Constantin Cîrnul, care este îngropată aici»¹⁰.

În timpul din urmă, inscripția a fost publicată aproape în întregime, după o copie comunicată de Virgil Drăghiceanu, cu precizarea «că biserica Sfinta Vineri din Tîrgoviște nu este ctitorie și nici măcar de isnoavă a doamnei Bălașa, așa cum a presupus și N. Iorga»¹¹.

O altă inscripție, săpată în relief, pe piatra care forma odinioară pragul superior al unei uși de intrare, prinsă acum în zidul de miază-zi al acestei biserici, indică o deschidere: ușă, mai greu fereastră, astăzi astupată. Ea a fost descoperită sub tencuieli, cu prilejul unor reparațiuni făcute de Comisiunea Monumentelor Istorice, în anul 1940, prin purtarea de grijă a părintelui paroh Emil Popescu-Giștești, și publicată de noi. Această inscripție săpată în limba slavonă datează din 1517 și are cuprinsul următor: „МОЛЕЖ РАБЪ БЖИИ ЖВПАНЫ МАНЕ КЛЮЧАРЪ И ЖВ- ПАННИЦА КЛЖДОЕ ВЪЧНА ЕМБ ПАМЕТЬ ЕЪ ЛЕТО ЗКЕ МЦА КЛЛЕ ГИ ДНЬ“, «Cu rugăctunea robului lui Dumnezeu Manea clucer și a jupînesei Vlădaia, veșnica lui pomenire». La anul 7025, luna tulle, 13 zile»¹².

Forma laconică a acestei pisanii arată totuși rolul de ctitori pe care l-a avut la această biserică Manea clucerul împreună cu soția sa Vlădaia. Ea cuprinde formula consacrată: „МОЛЕЖ РАБЪ БЖИИ“, adică: «Cu rugăctunea robului lui Dumnezeu».

Manea și soția sa Vlădaia, au mai zidit încă o biserică în Tîrgoviște, cu hramul Sfintul Nicolae, în anul 1527¹³ și tot în același an, Mînăstirea Seaca din fostul județ Olt, în care a și fost înmormîntată Vlădaia în anul următor, 1528¹⁴.

adus această candelă...”; (Gr. Tocilescu, *Catalogul...*, p. 112, nr. 89 bis. În același sens, aflăm inscripția de pe crucea de piatră din curtea exterioră, ridicată la 8 septembrie 1740, de fostul vornic Barbul Otetelișanu, ca mulțumire pentru nașterea fiului său și al soției sale Maria, pe care l-au numit tot Barbu. Acest Barbu s-a căsătorit cu Bălașa, fiica boierului Zătreanu, dar a murit de tînr: (N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, București, 1902, p. 349). Cf. Mircea Georgescu, *op. cit.*, p. 126.

9. N. Iorga, *Inscripții* I, p. 111.

10. *Ibidem*; idem, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, ed. II, București, 1928, p. 7.

11. Stelian și George Metzulescu, *Citcva lămuriri în legătură cu ctitorul catedralei patriarhale*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. LXXVI, (1958), nr. 9 (sept.), p. 852. Nu este destul de clară concluzia autorilor în legătură cu ctitorul bisericii Sfinta Vineri din Tîrgoviște. N. Iorga (*op. cit.*, p. 111) spune dimpotrivă, că Bălașa ar putea fi ctitoră.

12. Victor Brătulescu, *Inscripții de curind descoperite*, în „Bul. Com. Mon. Ist.”, anul XXXIII, (fas. 103, ianuarie—martie, 1940), p. 5 și fig. 1, p. 6.

13. N. Iorga, *Inscripții*, II, p. 89.

14. I. Ionașcu, *Mînăstirea Seaca-Mușetești* (Olt), „Anuarul Com. Mon. Ist.”, București, 1942, p. 137, ș. u.; Virgil Drăghiceanu, *Mînăstirea Seaca* (Olt), „Bul. Com. Mon. Ist.”, an. XXIV (1931), p. 47.

De la ei a rămas un epitrahil brodat, datînd din anul 7036 (1527—1528), pentru biserică acestei minăstiri al cărei hram este Adormirea Maicii Domnului¹⁵. Epitrahilul se păstrează la muzeul din Belgrad¹⁶.

Biserica Sfînta Vineri, numită și Biserica Domnească cea mică, după ce Petru Cercel a înălțat actuala Biserică Domnească, este ctitoria lui Vladislav, înaintașul lui Vlad Țepeș¹⁷. După aproape 70 ani de existență, se pare că biserica Sfînta Vineri a avut nevoie de ceva reparații mai mari, de vreme ce în 1517 apar inscripția citată mai sus, cei doi: Manea clucerul și Vlădaia soția sa. Tot astfel se va fi înțiplat după alți 67—68 ani, cînd, în rîndul ctitorilor se semnalează o doamnă Sultana, al cărei nume cată a fi lămurit, intrucît este arătat și de inscripția pusă de paharnicul N. Brătescu, în 1852. Numele acesta al Sultanei a fost impus, fie de vechea pisanie, înlăturată cu prilejul vreunei reparații mai mari, poate chiar în 1852. Pentru ușurința cercetărilor, redăm în întregime inscripția din 1852, în note¹⁸.

Un alt Manea, postelnic, din lbănești, dăruiește prin actul din 22 martie 1602 (7110), moșia lbănești Minăstirii Seaca, spre a fi pomenit. Aci se și înmormintează. Între martorii, pe lângă Gheorghe din Vaideie, este și un alt Manea din Cîrciumari. (*Documente privind Istoria României*, veacul XVII, B. Țara Românească, 1601—1610), nr. 41.

15. I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 144.

16. N. Iorga, *Cronici*, „Bul. Com. Mon. Ist.”, Anul XX (1937), fas. 94, p. 189; Marcel Romanescu, *Patrafirul Buzeștilor de la Banja, Boka-Kotorska*, în „Arhivele Oltenici”, an. XVII (1939), nr. 95—96, ianuarie—aprilie. Aceste epitrahile, împreună cu un altul, al lui Barbul Craiovescu, dăruit la Minăstirea Bistrița din Oltenia, în 1521, și cu acela al lui Radu cel Mare, dăruit în anul 1500 Minăstirii Govora, ctitoria sa, au fost studiate și publicate sub titlul de mai sus. Patrafirul lui Manea și al Vlădaiei, datat cu leatul 7036 (1527—1528), a fost destinat bisericii Uspenia Precistei, desigur ctitoria lor, Minăstirea Seaca din fostul județ Olt. Despre patrafirul de la Bistrița, din 1520, al lui Barbul Craiovescu, și despre cel de la Govora, din 1500, al lui Radu cel Mare, a publicat scurte studii însoțite de ilustrații, arhitectul Spiridon Cegăneanu, *Obiecte bisericesti din Muzeul Național*, (București, 1911, p. 27 și 29, fig. 9 și 11). Numai despre epitrahilul de la Govora, în „Bul. Com. Mon. Ist.”, (*Din odoarele bisericesti ale Muzeului Național*), an. III, (1910), fasc. 9, p. 8—10.

Ilustrația celor două epitrahile, însoțită de al treilea epitrahil, cel de la Dobrovăț, al lui Ștefan cel Mare, a fost reprodusă, cu schimbarea titlurilor figurilor, de N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, II, București, 1936, fig. 79, 80 și 81, sub forma aceasta. Figura 79, la N. Iorga, corespunzînd figurii 10, la Cegăneanu, reprezintă epitrahilul de la Dobrovăț al lui Ștefan cel Mare, iar nu de la Putna, cum a apărut. Figura 80, corespunzînd figurii 9 la Cegăneanu, reprezintă epitrahilul de la Govora, nu pe cel de la Bistrița, iar figura 81, corespunzînd figurii 11 la Cegăneanu, reprezintă epitrahilul de la Bistrița, nu pe cel de la Govora.

17. Virgil Drăghiceanu, *Monumentele istorice din jud. Dimbovița*, București, 1912, p. 14—17. Tot Vladislav este primul ctitor al Minăstirii Dealului, dărimată în 1499 și reconstruită de Radu cel Mare, al Minăstirii Viforita de la poalele Minăstirii Dealu, și al Minăstirii Butoiul, toate în fostul județ Dimbovița. Idem. *Călânza Monumentelor istorice din jud. Dimbovița*, p. 9. Mărturiile episcopului catolic Bacșici, aflării în 1460 prin Tîrgoviște, confirmă că biserica Sfînta Vineri exista în acel an și precizează că această biserică este ctitoria lui Vladislav II, înaintașul lui Vlad Țepeș, pe tronul Țării Românești.

18. N. Iorga (*op. cit.*, p. 109) transcrie după o inscripție nouă: „Acest sfînt lăcaș, unde se prăznuiește hramul Sfîntei Paraschivi, din vechime au fost zidit de o doamnă Sultana, în urmă, arzînd orașul, și chiar această bisericuță, au stătut mulți ani niște ziduri părăsite”. Stețian și George Metzulescu (*op. cit.*, p. 852), omițînd cuvîntul *arzînd*, întregesc această inscripție cu partea de sfîrșit, comunicată lor de Virgil Drăghiceanu. Deoarece autorii nu dau textul întreg, fie că așa li s-a comunicat, fie din alte pricini, pentru că lipsesc din inscripție lucruri esențiale și pentru întregirea documentării asupra acestui monument, o redăm în întregime, cu atît mai mult cu cît data de 1850 la care se opresc nu este justă, căci lucrările de reparație au început în acel an, dar s-au terminat la 25 martie 1852. Inscripția se întregese precum urmează: „Șerban Fusca, cu Negoșiș, fiul său, strămoșul soției mele, au preînnoit-o, dar pentru că nu i-au lăsat nici un venit ca să se poată ține și nerămînînd dintr-această familie de Fusești niciun moștenitor parte bărbătească, ca să o poată țînca, au venit iară la dărăpănare, cînd la leatul 1809, arhiereul Dionisie au făcut încă crețmet, dară de atunci și pînă acumă au venit în dărăpănare, încit aproape era să se desființeze din rîndul bisericilor. Așa dar, eu paharnicul N. Brătescu, împreună cu soția mea Lucsandra îndemnat de înalta providență, am hotărît să nu lășim acest sfînt lăcaș să se desființeze, pentru trei pricini:

1. Că au fost îngropați ctitorii și strămoșii soției mele; 2. Căci la acest lăcaș avem îngropați părinții și fiii noștri; 3. Ca să nu să piară din acest oraș slava acestei sfînte, care neconțenit prin rugă-

Din inscripția estfei întregită, aflăm date foarte prețioase pentru istoricul bisericii respective, și anume: închiderea în curte deosebită a bisericii, confecționarea noului cadru de piatră al ușii din față, pardosirea cu lespezi, lărgirea și mutarea ferestrelor, refacerea mobilierului, adăogirea a încă două hramuri, refacerea obiectelor de argint, ceea ce explică stângăcia inscripțiilor și adăogirea unor elemente ornamentale din secolul al XIX-lea, în partea superioară a candelor. Mutarea ferestrelor a schimbat cu totul fizionomia arhitecturală a clădirii. Poate că tot atunci a fost mutat și cadrul de piatră, împreună cu inscripția din 1517, care amintește pe Manea clucerul și pe Vlădaia. Astăzi, ne putem da seama, studiind amănunțit planul și arhitectura construcției, că vechea clădire era alcătuită din altarul actual, naosul cu absidele, cu turla Pantocratorului și cu o porțiune în formă de navă, că era despărțit de pronaos prin coloane masive de cărămidă, din care două angajate în zidurile laterale. În acest pronaos de altădată a fost îngropată doamna Bălașa. Pronaosul, lung de cca. 5 m., a fost înădit și, cu vremea, i s-a adăogat și un pridvor închis, fără bolți.

Actuala pisanie, săpată într-o lespede de marmură zaharoidală, cuprinde o serie de date privind trecutul bisericii. Ea arată timpul marilor prefaceri prin care a trecut construcția bisericii și a fost așezată la 1 mai 1928 de fostul paroh, pr. N. Aramă, avînd cuprinsul următor :

«Sfînta Vineri cea Domnească din Tirgoviște, zidită este din temelie pe hramul Cuvioasa Paraschiva, de o doamnă Sultana, între anii 1446—1455, vremea făcîndu-i stricăciuni la 1654, Bălașa doamna, soția lui Constantin Șerban Basarab, a reparat-o, zidind și chiliile din curte, iar la 1657, murind, s-a îngropat în biserică. Mai tîrziu, arzînd orașul și chiar biserică, a stat părăsită pînă la 1756, cînd Șerban Fusea cu Negoiaș, fiul său, au reparat-o de isnoavă. La 1803 arhier. Dionisie Lupu a mai reparat-o, făcîndu-i și un clopot mare. Iar la 1850 paharnicul N. Brătescu, cu soția sa Luxandra, o a reparat radical, zugrăvind-o din nou. Dar vremea nemiloasă i-a făcut iar stricăciuni bisericii. Și eu smeritul econom stavrofor Nicolae Gr. Aramă, servind 47 de ani bisericii, i-am învelit turlele cu zinc, înnoind timplăria și foclul (sic!), cumpărînd și un clopot în locul celor furate de nemți, în războiul mondial din 1916—18. 1928 mai 1».

Parte din datele trecute în această pisanie sînt greșite, după cum se poate vedea din cuprinsul celorlalte, date în text și în note.

ciunie sale către Cerescul Ziditor de totdeauna au adus bunilor credincioși ușurări de patimi trupești. Dărimînd prostul acoperiș și nerămîind decît patru ziduri și acele scurtate, de pămîntul ce crescuse împrejurul lor, le am înălțat de jur împrejur, de patru palme, i s-a făcut anfon, cu clopotniță din temelie, s-au învelit, ... s-au mutat ferestrele din loc, timpla, jețurile... 1850». Iată urmarea: «S-au învelit, s-au tencuit pe dinafară și pe dinăuntru, s-au deosebit curtea și s-au închis de jur împrejur, făcîndu-i și poartă. Ușa bisericii s-a făcut de piatră, s-a pardosit cu lespezi de piatră, ferestrele s-au mări și s-au mutat din locul lor, s-au făcut timpla, jețul domnesc amvonul evanghelicesc, iconostasul, icoanele împărătești, toate din nou lucrate și polite; s-au zugrăvit peste tot de iznoavă, adăogindu-se și două hramuri: al Sfîntului Nicolae și Izvorul Tămăduirii, s-a făcut argintăria, candelă, potir, cu toate ale sale, cădelniță, toate de argint bun, sfeșnice, jețuri, odăjdi și cu un cuvînt toate cele de trebuință. Și pe lîngă acestea i s-au lăsat și un venit statornic, ca să poată pe viitor să să fie cu doi preoți, doi cîntăreși, 1 parucliser și cheltuiala bisericii, care venit se va vedea în testamentul nostru, și în viață fiind, l-am făcut și de cinc are să se îngrijească după sfîrșitul vieții noastre. Lucrarea bisericii s-a început la leat 1850 iunie și s-a isprăvit la 1852, martie 25».

„Toate acestea le-am scris eu preotul N. Gr. Aramă, de 41 de ani (adică de la 1881), slujitorul bisericii Sfînta Vineri. (Scris în 1921)».

Această copie se află în păstrarea actualului paroh, Pr. Emil Popescu-Giștești, care a avut bunăvoința și ne-a pus-o la dispoziție. P. C. Sa a pregătit și o monografie a bisericii Sfînta Vineri.

O altă pisanie, provenită din altar și aflată astăzi în cancelaria parohială — instalată în casele ridicate de doamna Bălașa în curtea bisericii, și care ar trebui încastrată tot în altar, lângă cea din 1851, care a înlocuit-o — cuprinde un lucru destul de prețios, prin aceea că precizează transformarea și zugrăvirea altarului bisericii de către Șerban Fusea, în 1731—1732 și că, din temelie, cel puțin, acea parte ni s-a păstrat cum era la început.

Săpată în relief, pisania aceasta are cuprinsul următor, în partea stângă: «*Acī, la sfīntul jărtăvneac, (sic) ce să zice proscomidie n-a fost așa dīn temelie ct pan Șarban Fus(ea) au făcut l-au zugrăvit în zile(e) lui Io Costandin Voevođ 7240» (1731—1732). În dreapta: «Rabi B(o)jji + Dragomir, Despa, State, Tudose, Șerban, Stanca, Maria, Constantin ier(ei) Matei, Ilina; pisat terei Cirstea 1 Ianua(r)» (cf. și N. Iorga, *Inscripții I*, p. 112, incomplet la Tocilescu, ms. 5142, Academia Republicii Socialiste România, fila 269; N. Iorga nu publică și pomelnicul lui Șerban Fusea). În 1851, această inscripție a fost înlocuită cu alta, săpată în adincime și avînd acest cuprins:*

«*Numele ctitorilor Nicolae, Lucsandra, Alexandru, Rocsandra, Dimitrie, Costandin, Dimitrie, Nicolae, Mihai, Mihai (de două ori), Maria, Ioan, Bălașa, Marta, Tarsița, Elena, Gheorghe, Lucsandra, Stanca, ... Elena, Ioan, 1851, octombrie 20».*

Această inscripție nu a fost publicată. După cum vedem, cei din trecut sînt omiși cu totul, ceea ce s-a rai întîmplat și prin alte locuri.

Inscripția așezată în 1852 de N. Brătescu arată că din neamul Fuseștilor nu mai era nimeni în linie bărbătească. Totuși, la acea dată mai trăia, probabil fără urmași și fără nădejdea de a-i mai avea la vîrsta de 72 ani, Nicolae Fusea, pomenit de inscripția din satul Viforita¹⁹. Inscripția, săpată cursiv pe lespedea ce-i acoperă mormîntul de lângă biserică, în latura de sud, în ortografia italianizată a lui Eliade Rădulescu, are cuprinsul acesta, care ne apare ca un ecou tîrziu al inscripțiilor inspirate din texte cu caracter filozofico-religios sau concepute în spirit didactic:

«*Voi ce avetzi puterea de a lucra binele shi a sprijini dreptatea sperind în Domnu, vedeți că totul aci se sfîrhashte. Această piatră vă poate spune că subt dînsa ajunse cetățeanul Nicolae Fusea, care, după o viețuire de 74 ani lasă totul shi se întoarce iarăshi în pământul (sic!) din care a fost luat după nestrămütata lege a Destinului. 1854 Martie 11».*

19. Victor Brătescu, *Elemente de artă arhitecturală și picturală la biserică din satul Viforita, comuna Aninoasa, raionul Tirgoviște „Glasul Bisericii”*, anul XXII, nr. 11—12/1963, p. 1055. Din informațiile culese de Pr. Emil Popescu-Gîstești, se pare că Lucsandra, soția paharnicului N. Brătescu, era născută Porfirogenetă greacă, iar N. Brătescu era un apropiat al lui Vodă Bibescu.

În ce privește pe Șerban Fusea, acesta, împreună cu fiul său Negoită, aceștia amîndoi sînt ctitorii schitului Fusea din comuna Vulcană-Pendelii. Pisania zugrăvită în 1862, în timpul egumonului Dionisie Ieromonahul, arată că biserica a fost zidită în 1779, „de Șerban Fusea fînă la ferestre iar de acolo de fiul său Negoită, isprăvită și împodobită cu toate odoarele”, etc. (Cf. și N. Iorga, *Inscripții II*, p. 100); Victor Brătescu, *Schitul Fusea*, în ms.

Nu se precizează cauza întreruperii lucrării și nici cînd a reînceput Negoită lucrul la acest schit, dar se înțelege că la 1779 Șerban Fusea nu mai trăia. O mărturie din 1776, a preotului Ioan Duhovnicul, privind diata lui Șerban pentru fiica sa Maria, sora lui Negoită, dovedește că la această dată, Șerban nu mai trăia, deci lucrările de la schitul ce-i poartă numele se vor fi întrerupt în acel an, sau poate chiar mai înainte. În acest caz, data de 1750, ca an al zidirii schitului, nu este exactă. (Aurel Gheorghiu, *Minăstirea Viforita*, în revista „Glasul Bisericii”, anul XVI (1957), nr. 10—11, octombrie—noiembrie, p. 719, nota 2).

Singur, sau împreună cu alții, Șerban Fusea a mai ctitorit și alte biserici. La biserică din Brănești, el apare alături de Dima Stegarul, la cea din Pietroșița, alături de Radu, vătăf de plai, în anul 1767, iar la Bezdead, singur. Urmașii săi au continuat pe linia aceasta. Un Nicolae Fusea ajută, nu zidește, în 1827, biserica din satul Viforita (f. c., p. 719).

Pe marginea țesută a pietrii, inscripția reproduce un verset din Evanghelie: „*Zis-a Domnul, cine crede întru mine că am și murit, viu va fi*”. Tot aici se află și piatra funerară a lui Mihai Drăghiceanu fost profesor la cele dintâi școli naționale, ginerele lui Nicolae Fusea²⁰.

Am arătat la început că biserica Sf. Vineri va fi fost odinioară cuprinsă între zidurile înconjurătoare ale curții palatului domnesc de alături, ridicat — împreună cu Biserica Domnăescă — de Petru Cercel (1583—1585), după cum am arătat și după cum ne spune și inscripția acestei biserici zugrăvită de meșterii zugravi ai lui Brincoveanu în 1698—1699 și documentele timpului²¹.

Doamna Sultana, ctitoră la biserica Sfânta Vineri, este soția lui Petru Cercel — Biserica cea mai apropiată de palat, „*înconjurată cu două rânduri de ziduri, umplute la mijloc cu pământ, unde se închisese Sinan Pașa*”,²² este biserica Sf. Vineri, iar ceva mai spre miazăzi, a fost o biserică catolică. La biserica Sf. Vineri, aproape de care va fi fost vechiul palat, ridicat desigur de Mircea cel Bătrîn, a intervenit doamna Sultana, păstrându-i întregi unele elemente, cum este acel cadru de piatră, cu tăietura în stil gotic, cu inscripția slavonă din 1517, care amintește pe clucerul Manea și pe soția sa Vlădaia. Acest amănunt, privind stilul gotic, întilnit cu o sută și mai bine de ani înainte de zidirea bisericii Stelea de către Vasile Lupu, ca semn al împăcării cu Matei Basarab, — care la rîndul său, a înălțat minăstirea Seveja în părțile Putnei — a fost reținut și înregistrat ca atare de istoricii de artă. Se credea și se mai crede încă, cum că influența gotică în Țara Românească începe cu biserica Stelea, din anul 1646.

„*Forma ușii gotice cu console arcuite pe laturi și cu arhitravă dreaptă*”, de la biserica Sfânta Vineri, dovedește însă pătrunderea din Ardeal în Țara Românească, măcar sporadic²³ a unor elemente gotice. Prezența meșterilor de peste munți la curtea lui Neagoe Basarab și a urmașului său, Radu de la Afumați, a fost semnalată încă din 1912. Tot pe această linie va trebui să urmărim și dezvoltarea barocului, în timpul lui Matei Basarab, aplicat la cele trei pietre de mormint (a lui Matei Basarab, a soției sale Elena și a lui Mateiaș, fiul lor adoptiv), prin influența unui sculptor polonez de la curtea lui Matei Basarab, cum crede Virgil Drăghiceanu. Dar în același stil baroc aflăm o seamă de obiecte de argint, cum sînt pecetelele de băut, aidoma celor din Ardeal. În același sens al înfrumusețării pietrelor lui Matei, a Elenei și a lui Mateiaș, prin meșteri din Ungaria — opinează N. Iorga²⁴.

20. Virgil Drăghiceanu, *Comunicări*, în „Bul. Com. Mon. Ist.”, anul XXIV (1931), p. 91—93.

21. N. Iorga, *op. cit.*, p. 102—103: „*Această sfințită și dumnezeiască biserică a Curții domnești den Tîrgoviște, urde hramul Adormirii: Stăpînii noastre de Dumnezeu Născătoarei, să prăznuiește, den temelia ei, făcută iaste de Pătru Uoevod Cercel, la anul de la zidirea lumii 7101 (=7091): (decî 1583), cînd domnea țeara și așa de atunci ne mai căutîndu-se și ncmăi tocmindu-se de nimeni, s-au învechit și vremile, mai virtos ceale răzmîricioase, rân o au stricat. Luminatul decî Constantin B(rîncoveanu) Basarab Uoevod... și această domnească biserică o au direș și o au împodobit cu zugrăveala(-i) peste tot, cu pardoseala(-i) și cu alte toate trebuințele isprăvind-o la leat 7207 (1688—1689)...*” Gheorghe Sincăi, *Hronica Românilor*, Iași, 1835, t. II, p. 237; „*Despre Petru IV, anonimul românesc scrie: „Petru Vodă Cercel, leat 1583, feciorul lui Petrașco Uodă cel Bun, Poarta l-au pus domn la acest vâleat au făcut biserica Gospod. (Domnească) din Tîrgoviște*”. 22. Virgil Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 27.

23. Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, București, 1939, p. 300.

24. Al. Lapadatu, *Cercetări istorice, cu privire la meșterii bisericilor din Țara Românească*, în „Bul. Com. Mon. Ist.”, an. V (1912), p. 181; Virgil Drăghiceanu, *Morminte domnești; Matei Basarab, Doamna Elena și fiul lor Matiaș. Meșteri și stil*, în aceeași publicație, an. VIII (1915), p. 170 ș. u.; N. Iorga, *op. cit.*, p. 204.

Lipsa pisanilor de piatră, din timpul lui Petru Cercel și al doamnei Sultana, atât la Biserica Domnească, cât și la Biserica Sf. Vineri, ne obligă să subscriem în totul susținerilor profesorului N. Iorga, privind starea de plîns în care vor fi rămas aceste două biserici, după încheștarea care a avut loc între Mihai Viteazul și Sinan pașa, în toamna anului 1595, — lucru confirmat de altfel și de pisania zugrăvită în 1698—1699, în timpul lui Constantin Brîncoveanu, la Biserica Domnească.

În ce privește biserica Sf. Vineri, în cazul pierderii sau înlăturării pisaniei în piatră, puternica tradiție locală a impus restauratorului N. Brătescu din 1850—1852, ca inscripția nouă, săpată în piatră, să facă amintire despre «o doamnă Sultana», care, «din vechime» a zidit această biserică. Tradiția pastrată de-a lungul veacurilor, consemnată în pisanii tirzii, este confirmată de un document descoperit de N. Iorga în 1939 și care este fotocopia pomelnicului ctitoricesc păstrat în biserica Scheii Brașovului. În acest pomelnic, apare numele oficial al lui Petru Cercel, alături de numele doamnei Sultana, în forma aceasta: «*Pomeni g(ospod)i Io Petru Voivod Dimîtrie i g(ospo)jda èg(o) Soltana*»²⁵.

Sultana nu este cunoscută din altă parte. Se lămurește astfel, acum, pentru înțelegerea oară, îndreptățirea acestei soții de domn de a fi recunoscută în rîndul ctitorilor, alături de Vladislav Vodă din secolul al XV-lea și alături de clucerul Manea și soția sa Vlădaia, din anul 1517. Era totuși îndreptățită și ipoteza profesorului N. Iorga, de a da ca probabilă identificarea doamnei Bălașa cu doamna Sultana, pentru bunul motiv că Bălașa este înmormîntată în biserica Sf. Vineri. La aceasta, se mai adaugă un argument, și anume că doamna Bălașa este ctitora clădirii din latura de nord a bisericii Sf. Vineri și donatoarea unor obiecte de cult, aflate pînă astăzi în această biserică.

Suș actuala pictură în ulei, aplicată cu prilejul reparațiilor din 1850—1852, se observă, la nașterea bolților naosului, cum și la turla Pantocratorului, în părțile în care stratul de ulei s-a cojit și a căzut, un strat de pictură mai veche, lucrat în tehnica veche, în fresco. La o restaurare viitoare, cînd — pe lângă înlăturarea adao-

25. N. Iorga, *O descoperire la biserica Sfîntul Nicolae din Scheii Brașovului*, în Mem. Sect. Ist. ale Acad. R. S. România, seria III, tom. XXII (1939—1940), p. 5. Din socotelile Brașovului, se știe că Petru Cercel și-a sărbătorit nunta, dar nu se spune numele doamnei. «*Pare să fie vorba de o jupîneasă din țară, care-i va fi plăcut, pentru înfățișarea ei fizică sau pentru mijloacele pe care i le aducea chel-tuitorului ei soț*». Semnătura: *Petrus Demetrius Princeps et haeres Magnae Valahiae*, (scrisoarea către ducele Alfonso II de Ferrara, în Hurmuzaki, XI, p. 98—99, nr. CLVIII, 16 decembrie 1579).

Asupra nunții lui Petru Cercel, care a avut loc la Brașov, în ziua de 6 septembrie 1584, Socotelile Brașovului o confirmă, precum am văzut, dar nu ni se spune numele miresei. Pe de altă parte, Sivori, secretarul italian, al lui Petru Cercel, arată în mai multe locuri că voievodul român era în tratative cu regenții Transilvaniei și cu Sigismund Bathory, prințul acestei țări, pentru căsătoria cu sora acestuia, pentru care se ceruse și consimțămîntul regelui Poloniei, a cărui nepoată era viitoarea soție a lui Petru Cercel. Consimțămîntul a fost dat la începutul anului 1585. Socotelile Brașovului arată că la 5 septembrie 1584, Petru Cercel și-a sărbătorit nunta la Brașov, cînd, printr-un reprezentant oficial Conrad Elias, cîrmuirea Transilvaniei i-a trimis daruri. (Șt. Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească*, Sibiu, 1944). Știrea cu nunta lui Petru Cercel la Brașov este confirmată și de pomelnicul bisericii Sf. Nicolae din Schei, unde el apare împreună cu soția sa Sultana. Aceasta este amintită, în calitate de ctitoră, la biserica Sfînta Vineri din Tirgoviște, unde Petru Cercel a ridicat palatul și Biserica Domnească.

Întrebarea care se pune este dacă Stanca este mama celor trei băieți: Ionaș, Marcu și Radu (mai tirziu Petru), de care amintește în memoriile sale secretarul italian Sivori. (Șt. Pascu, *l. c.*), — și dacă nu cumva purta și numele de Sultana pe care ni-l arată pomelnicul descoperit de N. Iorga în 1938, — despre care Șt. Pascu nu face vorbire în lucrarea sa asupra lui Petru Cercel, — apărută la Sibiu în 1944.

Problema rămîne deschisă, în sensul de a se stabili dacă Sultana, ctitoră la biserica Sfînta Vineri, de lângă palatul și Biserica Domnească din Tirgoviște, — ctitorii ale lui Petru Cercel —, amintită și de pomelnicul bisericii Sf. Nicolae din Schei, alături de Petru Cercel, — este sau nu una și aceeași persoană cu Stanca, — și în acest caz, mama celor trei băieți, Marcu, Ionaș și Radu, mai pe urmă Petru (după numele lui Petru Cercel), fii ai lui Petru Cercel.

selor care au denaturat vechiul profil arhitectonic al monumentului — se va înlătura și pictura în ulei fără valoare, suprapusă celei în frescă, atunci se va putea studia stratul de pictură în frescă și se va putea aprecia prin comparație dacă acest strat aparține, în parte sau în întregime, începutului secolului al XVI-lea, adică lui Manea și Vlădaiei, epocii lui Petru Cercel și deci doamnei Sultana, spre finele secolului al XVI-lea, epocii lui Constantin Șerban Basarab Cîrnul — și ca urmare Doamnei Bălașa, sau chiar epocii de după 1731—1732 a lui Șerban Fusea și a fiului său Negoiaș.

Pentru primul caz, va putea servi ca lermen de comparație pictura din epoca lui Neagoe; pentru al doilea, pictura din absidiola (diaconiconul) altarului Bisericii Domnești, descoperită în 1940 sub stratul de pictură brincovenească din 1698—1699; pentru al treilea caz, pictura de la bisericile lui Matei Basarab, de la sfîrșitul domniei acestui voievod, sau cele mai apropiate, cum ar fi aceea de la Crețulești-Rebegești, din anul 1669 sau cea de la Băjești din 1666, iar pentru ultimul caz, secolul al XVIII-lea, pictura bisericilor din jurul anului 1730, din regiunea respectivă sau din Tîrgoviște.

Chiliele amintite, de la Biserica Sfînta Vineri, erau destinate pentru ajutorarea «celor care cad în nevoie», precum arată pisană din 5 iunie 1656²⁶.

Piatra de mormînt a Doamnei Bălașa — Asupra pietrei care acoperă mormîntul doamnei Bălașa, s-a afirmat că «nu este aceea pusă în martie 1657», ci, «mai degrabă alta așezată de cineva mai tîrziu, căci nu putea scăpa de mutilarea din 17 februarie 1658»²⁷. Este vorba de profanarea și jefuirea mormintelor din Biserica Domnească a Tîrgoviștei, săvîrșită de trupele turco-tătare, care sprijineau pe noul domn, Mihai Radu (Mihnea III), 29 ianuarie 1658 — noiembrie 1659 și care, la 17 februarie 1658, se aflau în Tîrgoviște, cu prilejul instalării acestui domn în Țara Românească.

26. N. Iorga, *Inscripții*, I, p. 112: «Aceste chilii făcuto-le-au doamna Bălașa, a lui Io Costandin B(ă)l(ă)ș(ă)arab) vorcod la sf(î)ntu i dumnezeiescu hram Precăpadonna Paraschiva, ca să fie dumncalor pomcănă și pîrinților dumncalor Io Șerban Voevod i gospojda eg. Elina i juranu Necolachi, biv stolnic i jușpanija eg. Elina, ca să fie de odihnă creștinilor care cad în nevoie, cei ce scap de sf(î)ntu Bescariică, să fie pomcănă în veaci».

ΠΗΧ ΜΕΤΡΑ ΜΗ. ΔΝΒ Ε, ΕΒ ΑΕΤ 4 375 Α. (...s-a scris în luna lui iunie 5 zile, anul 7164=1656). Chiliele restaurate încă din 1950, după cum am văzut, formează patru încăperi, avînd două intrări principale, cîte o săliță flancată de cîte două camere. O a treia intrare, cea dinspre est, dar tot pe latura de sud, a fost făcută tîrziu, de fostul paroh al bisericii, Pr. N. Gr. Aramă. Sălițele sînt boltite cilindric, avînd dimensiunile 4 m lg.×1,50 lat. Bolta sălițelor este transversală.

Chiliele sînt boltite, în forma unor semi-calote, ale căror patru arcuri de susținere se întinesc în cele patru colțuri, formînd patru unghiuri, cu o creastă ascuțită, formînd un corp geometric, amintind piramida în trei laturi.

Aceast adăpost pentru săraci îl face doamna Bălașa, după exemplul ce-l avea în cel de la Simidreni și al doilea la Mînăstirea din Curtea de Argeș, la poarta acestei mînăstiri. (N. Iorga, *Istoria Bisericii Române*, vol. I, ed. II, p. 203). În ce privește adăpostul săracilor, acesta se afla în curtea exterioară după cum se poate observa în stampa din 1801, reproducem după Robert Ainslie, de O. Lugojanu (Bul. Com. Mon. ist.), an. IV (1911), p. 27. Alături de soțul său, Constantin Șerban Basarab (Cîrnul), doamna Bălașa este ctitoră a următoarelor biserici: biserica din Dobreni, în fostul județ Ilfov, pe marginea Argeșului, ceva mai jos de Comana; Catedrala Patriarhală din București și biserica Sfîntul Gheorghe din Pitești. În afară de aceste ctitorii cei doi ctitori, dar mai ales doamna Bălașa, au făcut daruri și au înzestrat cu odoare și obiecte și alte biserici, între care și biserica Sfînta Vineri din Tîrgoviște.

În ce privește ctitoria Mînăstirii Jitianu, de lângă Craiova, îndeobște cunoscută ca o ctitorie a lor (*Magazin istoric pentru Dacia*, IV, p. 336), un document dat de Mihai Viteazul a 11 ianuarie 1597 (7105), întîrînd parte din moșie în Popova lui Popa Novac, «ce au zidit divții această mînăstire», îl recunoaște ctitor mai vechi al mînăstirii Jitianu. (N. Ploșșor, *Intemeietorul mînăstirii Jitianu-Dolj*, în *Revista de Istorie Bisericească*, anul I (1943), nr. 3, p. 151).

27. Stelian și George Metzulescu, *op. cit.*, p. 849.

Nu cred că aceasta este interpretarea justă, fiindcă s-ar fi făcut o cit de succintă mențiune pe noua lespede despre acest lucru. În afară de aceasta, jefuitorii urmăreau în primul rând obiecte de preț și bijuteriile din mormintele domnești, pietrele funerare putând fi mutilate din pricina grabei și a lipsei de pietate și de grijă cu care erau date la o parte de acești profanatori.

În cazul lespedei de pe mormântul doamnei Bălașa, aceasta era ceva mai ușoară decât blocurile masive de pe mormintele lui Matei Basarab, al doamnei Elena și al fiului lor Matei și, deci, mai lesne de înlăturat, fără a suferi prea mult de pe urma lipsei de pietate a profanatorilor, ceea ce și explică de altfel păstrarea ei în așa de bune condiții.

Dar această concluzie este contrazisă și de o afirmație anterioară a autorilor citați, că piatra Bălașei ar fi alta, așezată mai târziu pe mormântul cel nou din biserica Sf. Vineri, căci iată ce ni se spune: «Scurt timp de la aceste evenimente, Mihnea al III-lea hotărî reînhumarea osemintelor domnești, întrebuițind și pietrele funerare, *in parte mutilate*, de furia distrugătoare a năvălitorilor»²⁸.

Prin urmare, la reînhumarea osemintelor celor scoși din morminte, s-au folosit aceleași pietre funerare — după afirmația autorilor — chiar «*mutilate in parte*»; deci, și piatra Bălașei. Concluzia finală este infirmată de rindurile anterioare acestei concluzii, deoarece în aceste rinduri, nu se face nici o rezervă pentru vreo piatră și nici pentru a Bălașei. Același lucru s-a întâmplat și cu pietrele funerare ale lui Matei Basarab și Doamna Elena.

Problema aceasta o vom relua cînd vom discuta despre pietrele de mormint ale lui Matei Basarab, Doamna Elena și Mateiaș, fiul lor adoptiv. Nici asemănarea dintre conținutul inscripțiilor celor două lespezi de pe mormintele doamnelor Elena și Bălașa nu poate constitui un argument valabil în susținerea tezei de mai sus, căci aici e vorba de o imitație a cuprinsului inscripției de pe piatra Elenei, pe piatra Bălașei Ispravnicul Badea Clucerul și desigur chiar soțul îndoliat, Constantin Șerban Basarab, cunoscînd cuprinsul inscripției slavone de pe mormîntul doamnei Elena și socotindu-l potrivit și pentru Bălașa, va fi pus să fie tradusă în românește. Nu este exclus ca traducătorul să fie chiar învățatul autor prezumtiv al acestei inscripții, Udriște Năsturel. Astfel transpusă în românește pe piatra Bălașei, inscripția nouă a înlocuit numai datele biografice, așa fel ca să corespundă cu acelea ale Bălașei. În locul textului latinesc de pe piatra Elenei, pe piatra Bălașei apare un text grecesc, tot cu caracter religios, ceea ce ar confirma amestecul lui Udriște Năsturel.

În ce privește inscripția dintr-un document și chiar imitația textelor mai vechi, corespunzătoare unei situații similare, acesta e un lucru pe care l-am mai întîlnit și l-am relevat și în alte cazuri²⁹.

28. *Ibidem*, p. 848, 849.

29. Victor Brătulescu, *Inscripții din biserici*, în „Studii Teologice”, an. V (1952), nr. 9—10, p. 615. Am arătat atunci că inscripția pietrei de pe mormîntul lui Albu Goleșco, de la Mînăstirea Vierșoi-Muscel, a fost inspirată din hrîsovolul lui Alexandru Vodă Mircea (1568—1577), purtînd data de 30 ianuarie, fără an, desigur anul 1575, dacă ținem seama că viteazul Albu, mort așa de tînăr în lupta de la Jiliște, a căzut luptînd pentru susținerea lui Petru Șchiopu, fratele lui Alexandru Mircea, contra lui Ion Vodă cel Cumplit, în ziua de 7 aprilie, miercuri, în Săptămîna Patimilor, din anul 1574. În inscripție, data este 24 aprilie, greșită, cum a arătat prof. Iorga, argumentînd că miercuria respectivă a căzut la 7 aprilie și explicînd greșeala că inscripția...*să se fi scris mai tîrziu și de aceea greșit*“. Dinu C. Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, București, 1963, p. 148.

Desigur că a trebuit timp și pentru aflarea unui meșter priceput și a unui alcătuitor al textului, dar și pentru împodolirea pietrei funerare cu inscripția și decorațiunile adecvate pentru lespede a unui erou mort în luptă.

Meșterii pietrari ai lespezilor funerare de la Minăstirea Arnota și de la bisericele: Domnească și Sfinta Vineri din Tirgoviște. — Atingind chestiunea meșterilor care vor fi sculptat inscripțiile și decorațiile lespezilor funerare de pe mormintul lui Matei Basarab (mutat în 1658 la Arnota), al doamnei Elena și al lui Mateiaș, aflate în Biserica Domnească din Tirgoviște, N. Iorga, vorbind de mormintul lui Mateiaș, spune că «*săpătura pietrei s-a făcut în Rusia*», iar când e vorba de lespedea Elenei, adaugă iarăși că a fost săpată «*de un meșter din Rusia, din Moscova*»³⁰. Ceva mai departe, când ajunge la mormintul de la Arnota al lui Matei Basarab, N. Iorga spune că acest mormint, împreună cu al doamnei Elena, «*trebuie să fi fost lucrate în Ungaria*»³¹. Grigore Tocilescu, «*judicînd după forma literelor inscripțiunii ce este săpată în cîteș patru muchiile*

Cred că anul actului din 30 ianuarie este 1575 și că piatra s-a pus după această dată, ceea ce intr-adevăr justifică greșeala de zi, 24 în loc de 7 aprilie, cum a rectificat N. Iorga.

Pentru frumusețea gestului tînărului Albu Goleșcu și pentru stilul însuși al textului de pe lespedea care îi acoperă osemintele în biserica de la Vieroș, dar și pentru a se putea face comparație, dăm ambele texte, din care cel al pietrei sale este inspirat din textul documentului, în cele ce urmează, citind atît fragmentul din document, cit și inscripția respectivă.

Hrisovul lui Alexandru Uoovod, din 30 ianuarie, fără an, probabil 1575.

„Iar după aceea, în timpul cînd m-a lovit pe domnia mea Ioan Vodă cu moldovenii, cu înșelăciune, pe la Focșani, pe cînd a vrut fratele domniei mele, Io Pătru Uoovod, să intre de a fi domn Țării Moldovei, atunci am văzut domnia mea dragostea tuturor boierilor și a vitejilor domniei mele cum au fost la nevoia domniei mele: și apoi mai mare dragoste am văzut de la cinstitul dregător al domniei mele, Jupan Ivașcu, marele dvornic, și de la fratele lui, cinstitul dregător al domniei mele, jupan Albul, marele clucer, ce nici-unul n-a făcut, fiind foarte bucuroși a-și pune capetele lor pentru capul domniei mele”.

Și dacă nu s-ar fi întors ei îndărăt, atunci în oastea moldovenească cu sulitele, de au apărut capul domniei mele, apoi capul domniei mele ar fi căzut; și atunci cinstitul dregător al domniei mele, jupan Ivașcu, marele vornic a scăpat de război rănit, iar cinstitul dregător al domniei mele jupan Albu, marele clucer, el și-a lăsat capul său acolo la vadul ce se numește Rimna, lingă satul Jilîștea, pentru capul domniei mele. *precum singur Dumnezeu e martor și a adevărat*”.

(B. P. Hașdeu, Arhiva istorică, I, p. 39—40; Șt. Nicolaescu, Documente slavo-române, p. 329—330; idem Minăstirea Vieroș din jud. Muscel, București, 1936,, p. 11. După Conдика minăstirii Vieroș, p. 160—161).

t.

În anii din urmă, P. S. Năsturel a arătat asemănarea dintre pisanțiile de pe biserica Minăstirii de Argeș și învățăturile lui Neagoe Basarab, de unde s-au inspirat acele pisanții. (P. S. Năsturel *Învățăturile lui Neagoe Basarab în lumina pisanțiilor de pe bisericele mănăstirii de Argeș*, Revista „Mitropolia Olteniei”, an. XII (1960), nr. 1—2, p. 12—23). În articolul nostru, *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, am atins și această problemă a inspirației inscripțiilor de la Argeș. („Biserica Ortodoxă Română”, an. LXXIX (1961), nr. 7—8, p. 780 și nota 10).

30. N. Iorga, *op. cit.*, p. 106.

31. *Ibidem*, p. 204.

Inscripția de pe piatra de mormint a lui Albu Goleșcu la biserica Vieroș.

„A răposat dumnealui Albul, marele clucer: Să se știe, cînd a venit Ion Voevod, cu oaste și cu înșelăciune asupra capului Domnului nostru Io Alexandru Voevod, cînd a vrut fratele domniei sale, Io Pătru Uoovod, să intre domn în țara Moldovei, cu schiptrul împăratului, atunci toți credincioșii boieri ai Domniei lui l-au lăsat să-și piardă capul și într-alt chip n-a fost cum e martor unul Dumnezeu, iar eu n-am uitat pînea domniei lui și singur mi-am întors fața asupra vrăjmașilor domniei lui și m-am făcut însuși părăzind capului domniei lui, și așa m-am săvîrșit în luna april, 24 de zile, în sfînta miercuri (a Paștilor), și fiind anul curgător 7082 (=1574) și am avut atunci ani 29.

(N. Iorga, *Inscripții*, I, p. 145; Victor Brătulescu, *Frescele din biserica lui Neagoe de la Argeș*, București, 1942, p. 16, nota 1; C. G. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, partea I, ed. IV, p. 227).

B. P. Hașdeu, „Calendar pe 1871 București, 1871, p. 85; Gr. Tocilescu, *Columna lui Traian*, anul IV. (I, II), nr. 33; G. S. Buzescu, *Reconstituiri istorice privind neamul Buzesților*, Sibiu, 1936, p. 90; Al. Ștefulescu, *Istoria Tirgu-Jiuului*, Tg. Jiu, 1905, p. 74—75 (după Odobescu).

Pr. Gr. Musculeanu, *Calendarulu anticu pe 1862* (cu greșeli): Victor Brătulescu, *Inscripții din Biserici*, în „Studii Teologice”, nr. 9—10, 1952, p. 612; General P. V. Năsturel, *Biserici, mănăstiri și schituri din Oltenia*, Rev. pentru Istorie, Arheologie și Filologie, 1913 (XIV), p. 42—43.

crede că aceasta este «*opera unui artist grec*»³². Virgil Drăghiceanu arată că sculptura pietrelor de pe mormîntul lui Matei Basarab, al Elenei și al lui Mateiaș este opera unui sculptor polonez aflat la curtea lui Matei Basarab, și al cărui nume s-ar ascunde sub inițialele cirilice **М. А. Р. Б.**, «*gravate pe mormîntul de la Arnota*». Se știe că Matei Basarab a avut și un secretar polon, a cărui soție a fost înmormîntată în biserica catolică din Tîrgoviște³³.

Ca și Drăghiceanu, am fost ispitit a crede că aceste inițiale arată numele unui mare meșter român, și anume pe acela al meșterului Manole³⁴.

Inițialele **М. А. Р. Б.** (МѢСТО ЛОВНОЕ РАИ БЫСТА) adică: locul căpăținii este rai, sînt așezate deasupra a două inițiale: **Г. А.**, adică: (ГЛАВА АДАМА); în traducere: căpățîna lui Adam. Această căpățîna este schițată la baza crucilor și, împreună cu inițialele **Г. А.**, amintesc răstignirea lui Iisus pe cruce, la locul zis «*Căpățînei*», din care tradiția a făcut locul unde a fost înmormîntat Adam. Undeva, în Alexandria, se povestește că era așa de mare această căpățîna, încît într-însa a putut să se adăpostească de ploaie un soldat din oastea lui Alexandru cel Mare. P. Constantinescu-Iași citește **МАРЬ** pe piatra mormîntală a lui Matei Basarab, socotind că acesta este numele meșterului (P. Constantinescu-Iași, *Influențe ale arhitecturii rusești asupra celei românești*, București, 1951, p. 32 și nota 2).

Revenind la discuția asupra meșterului care a lucrat piatra de mormînt a doamnei Bălașa, trebuie să observăm că Virgil Drăghiceanu nu s-a ocupat în nici un fel de piatra acesteia și nici n-a putut să afirme deci că meșterul polonez «*a lucrat aceste două lespezi*», adică pe cea de la biserica Sfînta Vineri din Tîrgoviște și pe cea de la Mînăstirea Arnota³⁵. Este o greșeală, care poate da naștere la confuzii și poate induce în eroare pe cercetători. Nu e nici «*sibian*» meșterul, ci, e un localnic, deprins cu stilul sculptural al pietrelor de mormînt și al troițelor românești din epocă. Asupra acestei chestiuni, vom reveni cînd va fi vorba de mormîntul lui Matei Basarab.

În ce privește rolul de alcătuitoare al conținutului inscripțiilor și inspirator al stilului, dar numai relativ la pietrele funerare de pe mormintele rudelor sale apropiate: Matei Basarab, doamna Elena și Mateiaș, rol atribuit lui Udriște Năsturel, ideea aparține marelui istoric N. Iorga³⁶, — lucru omis acum, dar semnalat în 1955, într-un alt articol apărut în Studii și Cercetări de Istoria Artei³⁷.

Roca celor doua pietre de pe mormîntul lui Matei Basarab și acela al Doamnei Bălașa. — Se pretinde că «*roca din care sînt lucrate aceste două morminte, (al lui*

32. Grigore, Gh. Tocilescu, *Raporturi asupra citorva mănăstiri, schituri și biserici din țară*, București, 1886, p. 215.

33. Virgil Drăghiceanu, *Secretarul polon al lui Matei Basarab*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. XXIV, (1991), fasc. 67, p. 42. N. M. Tuță în lucrarea „*Sfîntul Antimis*”, București, 1943, a tradus și a comentat semnificația acestor inițiale: Victor Brătulescu, *Inițiale și monograme legate de semnul crucii M.A.P.B. și altele*, în rev. „*Mitropolia Olteniei*” nr. 7—8/1965, p. 568—586.

34. Virgil Drăghiceanu, *Bibliografie*. *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. XXII (1929), p. 45—47; Idem, *Morminte Domnești*, „*Bul. Com. Mon. Ist.*”, an. VIII (1915), p. 175.

35. Stelian și George Metzulescu, *op. cit.*, p. 851.

36. N. Iorga, *Mormîntul lui Udriște Năsturel?*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. XXII (1929), fasc. 61, iul.—sept., p. 115. Idem, *Incă o piatră de mormînt a lui Matei Basarab?* În aceeași publicație, an. XXIV (1931), fasc. 68, aprilie—iulie, p. 78.

37. Aurelian Sacerdoțeanu și Stelian Metzulescu, *Iniția piatră de mormînt a lui Matei Basarab*, în „*Studii și cercetări de istoria artei*”, an. II/1955, nr. 3—4, p. 342.

Matei Basarab și al doamnei Bălașa)» este aceeași, iar cel care le-a comandat este însuși Constantin Șerban³⁸.

Dar această apropiere, din punct de vedere al compoziției rocei, se face și între aceeași piatră a lui Matei Basarab de la Arnota și între a Elenei și a lui Mateiaș de la Tîrgoviște, căci nu se face o precizare dacă e vorba de piatra sta-tuară, pretinsă a lui Matei Basarab, sau de aceea aflată și acum pe mormîntul de la Arnota. Ceva mai mult, cînd e vorba de pietrele celor trei, se spune fără nici o precizare, că ele provin din cariera de la Albești-Muscel, că «*stilul celcr trei mo-numente este foarte asemănător, iar ca tehnică este de observat că sînt o seamă de identități*».

Stema de pe mormîntul Doamnei Bălașa. — Este flancată de două coroane voievodale, care nu credem că simbolizează «*cele două mari familii domnitoare: Ba-sarabii și Craioveștii*» și deci, nu «*duc la lămurirea unor probleme nelămurite pînă acum*».

Aceste coroane reprezintă cel mult cele două coroane domnești: a lui Con-stantin Șerban și a Bălașei, așezate de o parte și de alta a stemei țării, pentru ar-monია și echilibrul compoziției respective: stema țării flancată de două coroane. Ar fi fost de observat aici un motiv decorativ în formă de evantai răsărit în mij-locul fiecăreia din cele două cununi și înfățișînd floarea de garoafă stilizată. Îl socotim un vechi motiv, de origine asiatică, dezvoltat pe pămîntul românesc și constatat documentar, pentru prima dată, în decorația din primul strat de frescă din secolul al XIV-lea, din draperiile din Biserica Domnească de la Curtea de Argeș. El se observă la baza zidului diaconiconului, în prelungirea tîmplei, în latura de sud, în naos, încadrat în rama metalică, sub geam, alături de porțiunile su-prapuse din straturile ulterioare³⁹. Ar putea fi niște pamioane sau ciucuri din fire metalice, ceea ce se obișnuia, mai ales la calpacul (căciulă) domnesc.

Sarcofagele de piatră și capacele monumentale care le acoperă. — Nu avem prea multe izvoare din care să cunoaștem în amănunt îmbrăcămintea cu care erau înveșmîntați pentru ultima ceremonie, domnii Țărilor Române, și nici detaliile ceremonialului unor atari înmormintări, care se făceau desigur, observîndu-se cu strictețe obiceiuri de curte, în raport cu rangul celui care trecea hotarul vieții pămîntești.

De aceea sînt așa de prețioase însemnările lui Paul de Alep, însoțitorul Pa-triarhului Macarie al Antiohiei, care, alături de acesta, a luat parte la înmormin-tare și la slujba prohodirii lui Matei Basarab, în aprilie 1654 și care ne dă unele detalii privind modul în care a fost înveșmîntat Matei Basarab pentru înmormîntare.

În orice caz, mormintele domnești erau privite cu atenția cuvenită și, atît locul lor în biserică, împodobirea interioară și exterioară, cit și veșmintele și biju-teriile cu care se îngropau domnii țării, erau observate cu strictețe. Dovada au fă-cut-o descoperirile din 1920, de la mormintele Basarabilor, din Biserica Domnească de la Curtea de Argeș, dar mai ales cele aflate în mormîntul neprofanat al voie-vodului ctitor, din secolul al XIV-lea, aflat în naosul bisericii, între cei doi stilpi de susținere ai turlei centrale, din latura de sud.

38. Stelian și George Metzulescu, *op. cit.*, p. 850.

39. Victor Brătulescu, *Miniaturi și manuscrise din Muzeul de Artă religioasă, București, 1939, p. 129.*

Unii dintre acești domni erau îngropați în sarcofagii de piatră, lucrute după moda apuseană, mai late spre partea superioară, mai înguste spre partea inferioară a corpului, spre picioare, cum este al voievodului de la Curtea de Argeș, sau al lui Mircea cel Bătrîn de la Cozia, care ia chiar forma corpului omenesc⁴⁰.

Pentru susținerea și distribuirea egală a greutateii capacului de piatră, de deasupra mormintului, era neapărat nevoie de un sarcofag tot de piatră, scobit de obicei într-un bloc de piatră.

La noi, asemenea exemple de capace monumentale peste sarcofage de piatră nu aflăm decât în Țara Românească, și anume la Curtea de Argeș (secolul al XIV-lea), la Cozia (1418), la Tîrgoviște, pe mormintul lui Mateiaș (1652) și al doamnei Elena (1653) și la Arnota (1654), pe mormintul lui Matei Basarab, mutat de la Tîrgoviște.

În afară de cazul doamnei Elena de la Tîrgoviște, se pare că și în privința așezării pietrelor de pe mormintele doamnelor se făcea distincție: mormintele voievozilor erau cu mult mai ridicate deasupra nivelului pardoselilor, în timp ce acelea ale doamnelor erau cu puțin deasupra nivelului pardoselilor. Un exemplu elocvent în această privință ni-l oferă mormintul lui Ștefan cel Mare mai înalt, față de acela al soției sale, Maria-Voichița, fiica lui Radu cel Frumos, înmormîntată la Putna, lângă Ștefan cel Mare, piatra ei fiind puțin ridicată deasupra nivelului pardoselilor, — ca să amintim numai de aceste două morminte.

Pietre de mormînt de formă statuară. — În ce privește reprezentarea în piatră a chipului celui îngropat, Biserica Ortodoxă n-a tolerat asemenea manifestări, — curente din Apus, îngăduite de Biserica Romano-Catolică, — căci reprezentările în ușor relief pe piatra de mormînt a lui Radu de la Afumați (1529), a lui Albu Golescu de la Vieroș (1575) și a lui Stroe Buzescu (1602), de la Stăneștii-Vilcii, sînt numai simbolice și schematic. Ele pot fi socotite ca ecouri tîrzii ale înfățișării eroiului trac din antichitatea păgînă, schițate ușor de meșteri și numai pentru eroii morți în bătălii, sau în urma rănilor căpătate în lupte, cum este cazul cu cei arătați mai sus⁴¹.

În Țara Românească, singurele reprezentări de chipuri umane pe pietre funerare le aflăm la Biserica Domnească din Curtea de Argeș, pe piatra zisă a lui Negru Vodă, și aceea înregistrată odinioară la Muzeul de antichități sub numele de «*Piatra spătarului*», asupra căreia s-au purtat discuții, dacă este sau nu a lui Matei Basarab.

40. Virgil Drăghiceanu, *Mormintul lui Mircea cel Bătrîn la Cozia*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. XXIV, (1951), p. 1—23 și fig. 4—9. După Cumont, citat de Drăghiceanu, asemenea sarcofage au „*formele obișnuite de morminte occidentale, întrebuințate din secolul XII—XU, caracterizate mai ales prin prezența în interior a unui spațiu circular, pentru a primi capul*”.

Din capacul mai ridicat, cca. 0,50 m., care acoperă sarcofagul lui Mircea la Cozia, se mai păstrează un colț care a servit de model pentru confecționarea capacului celui nou, așezat de Comisia Monumentelor Istorice, pe mormintul marelui domn, la 15 mai 1938. (Victor Brătulescu, *Călimăneștii și monumentele istorice din împrejurimi*, București, 1941, ed. III, p. 21).

În 1923, Comisiunea Monumentelor Istorice a delegat pe Virgil Drăghiceanu să întreprindă cercetări la mormintul lui Mircea. Acesta n-a găsit decât resturi din așezămintele răvășite. Cu același prilej, s-a cercetat și mormintul mamei Teofana, mama lui Mihai Viteazul (Teodora) pe numele ei — înmormîntată lângă Mircea cel Bătrîn, de Florica și Nicolae Pătrășcu, copiii lui Mihai Viteazul, — după cum arată inscripția de pe lespedea mormintală. (N. Iorga, *Inscripții*, I, p. 176; Gr. Tocilescu, *Raporturi*, p. 26).

41. Victor Brătulescu, *Frescele din biserica lui Neagoe de la Argeș*, București, 1942, p. 16; Idem, *Elemente profane în pictura religioasă*, în „*Bul. Com. Mon. Ist.*”, an. XXVII (1934), p. 49—67; N. Iorga, *Încă o piatră a lui Matei Basarab*, face mențiune despre sculptura chipurilor eroilor arătați, morți în lupte în trecutul nostru.

Mai este o piatră de mormint care a avut un relief, dar aceea este catolică și decl, în tradiția Bisericii Apusene. Este vorba de piatra comitelui Laurențiu de Longo Campo, înmormintat în biserica Bărăției din Cîmpulung-Muscel, în anul 1300⁴².

Pentru a ușura cercetătorilor urmărirea celor discutate în trecut asupra acestei probleme, a reprezentării statuare a celor două persoane de seamă înmormintate la noi, și pentru că publicațiile în care s-au inserat discuțiile sînt astăzi destul de rare, vom încerca să rezumăm cele discutate asupra fiecăruia din cele două pietre statuare de care s-a vorbit mai sus.

Asupra pietrei zisă a lui Radu Negru, aflată astăzi la Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România, găsim o știre în Cronică lui Șincai, în care se spune că Negru Vodă, după ce a coborît din Ardeal și și-a făcut curți la Cîmpulung, a mutat scaunul la Curtea de Argeș, unde, «făcîndu-și curți, au făcut și biserică, în carea după moartea lui s-au îngropat și i s-au făcut și statuă de piatră, adică chipul lui care este în acea biserică»⁴³.

Această statuie a fost văzută într-o ciudată înfățișare (imbrăcată în piele și fier) de S. Bellanger, în 1846⁴⁴.

Cercetările întreprinse cu prilejul săpăturilor de la Curtea de Argeș au dus la concluzia, contestată de N. Iorga, că — după felul cum este cioplită această piatră statuară — era destinată pentru alt mormint, așezat în colțul nord-vestic al naosului, și anume pentru acela al lui Dan II⁴⁵, fiul lui Dan I. În locul chipului de piatră, s-a luat obiceiul ca, în ctitoria în care era înmormintat voievodul, să i se pună «insemnele pe peretele bisericii și tot acolo i se picta și portretul»⁴⁶. Aceasta este deci explicația zugrăvirii portretelor ctitoricești pe pereții bisericilor ortodoxe și în acelea în care se îngropau ctitorii, iar prin analogie și în alte ctitorii ale lor.

Pe piatra statuară destinată lui Dan al II-lea, la capătul de sus este săpat numele Gherghe, care în acest caz ar fi din secolul al XV-lea, iar nu din secolul al XVI-lea, cum s-a crezut.

Piatra statuară zisă «a spătarului», zisă a lui Matei Basarab, zisă a lui Udriște Năsturel, provine de la Tirgoviște. — Cea de a doua piatră statuară din țara noastră, înfățișînd un chip de mare spătar (comandant de oști) din secolul al XVII-lea, cum a fost denumită de Grigore Tocilescu în catalogul publicat în 1906, era cunoscută în 1836 ca reprezentînd pe însuși Matei Basarab⁴⁷.

42. Em. Lăzărescu, *Despre piatra de mormint a comitetului Laurențiu și câteva probleme arheologice și istorice în legătură cu ea*, în „Studii și cercetări de istoria artei” nr. 1—3/1957. p. 101 ș. u.

43. Gheorghe Șincai din Sinca, *Hronica Românilor*, Iași, 1853, p. 245.

44. Virgil Drăghiceanu, *Statuia lui Negru Vodă din Argeș*, în „Bul. Com. Mon. Ist.”, an. V (1913), p. 195.

45. Idem, *Curtea Domnească din Argeș*, în „Bul. Com. Mon. Ist.”, X—XVI (1917—1923), București, p. 49 și fig. 30. Asupra numelui Gherghe de pe piatra statuară, zisă a lui Negru Vodă din Biserica Domnească de la Curtea de Argeș, nu cred că este unguescul Gergely — cum susține Al. Lapedatu.

Gr. Tocilescu, *Catalogul Muzeului Național de Antichități din București*, ediția prescurtată, București, 1906, p. 36, nr. 416. Piatra aceasta, zisă a lui Nădagoe Vodă, este reprodușă în Analele Academiei Române, Mem. Secț. Ist., seria II, tom. XXXI.

N. Iorga, *O nouă carte despre Curtea de Argeș*, „Bul. Com. Mon. Ist.”, an XXXII, fasc. 101, iulie—septembrie 1939, p. 142. Este vorba de broșura arhitectului Grigore Ionescu, *Curtea de Argeș, Istoria oasului prin monumentele lui*, București, 1940, căruia i s-au observat unele erori.

46. Dan Simonscu, *Literatura românească de ceremonial*, București, 1939, p. 53. După Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*. 47. N. Iorga, *Încă o piatră de mormint a lui Matei Basarab?*, „Bul. Com. Mon. Ist.”, an XXIV(1931), p. 78.

În catalogul lui Tocilescu, această piatră este înregistrată sub titlul: «*Statuia unui mare spătar din secolul al XVII-lea, găsită la comuna Manu, jud. Vlaşca*»⁴⁸. După șase ani, în 1912, Al. Lapedatu, fără a se bizui pe vreo documentare, afirmă că piatra respectivă ar putea proveni de la Manu-Vilcea, nu de la Manu-Vlaşca, de la o biserică de lemn, care a fost înlocuită de Brîncoveanu printr-o altă de zid.

În ce privește leatul de pe piatră, Al. Lapedatu citește 7107 și, scăzînd 5508, sau 5509, care dă 1599 sau 1598, notează ca an al erci noastre 1579⁴⁹.

Nici în *Marele dicționar geografic* și nici în *Indicatorul alfabetic al localităților din R.P.R.* nu aflăm o comună Manu în fostul județ Vlaşca.

Un sat cu numele de Manu se află în fostul județ Mehedinți. El ține de comuna Izvoarele, raionul Turnu Severin.

În fostul județ Vlaşca, în apropiere de Giurgiu, în plasa Marginea de altădată, se găsește însă o comună *Malu*, aparținînd astăzi de raionul Giurgiu, regiunea București⁵⁰. În această direcție vom îndruma cercetările noastre.

Să ne întoarcem la problema pietrei statuare, care a fost reluată în 1929 de N. Iorga, prin publicarea în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* a unui articol intitulat cu semn de întrebare: «*Mormîntul lui Udriște Năsturel?*»⁵¹.

Regretatul istoric, judecînd după data fixată aproximativ 7160, deci în jurul anului 1652, după «*stilul literelor*», după «*stilul frumoasei pietre*, pune întrebarea dacă nu cumva ne aflăm în fața pietrei statuare a lui Udriște Năsturel. După doi ani, în baza unei mărturii a lui Timotei Cipariu, aceiași autor revine și se întrebă dacă nu cumva aceasta este piatra care înfățișează pe însuși Matei Basarab, atribuind tot lui Udriște Năsturel inspirația din arta rusească a prelucrării și împodobirii acestei pietre de mormînt⁵².

În 1955, pornind de la o lucrare a prof. Gh. Oprescu «*Sculptura statuară românească*», apărută în 1954, în care se face vorbire și de așa-zisa piatră a spătarului, A. Sacerdoțeanu și St. Metzulescu repun în discuție piatra statuară și, după ce analizează părerile exprimate pînă atunci asupra acestui monument, ajung la concluzia că aceasta «*este tocmai piatra de mormînt a lui Matei Basarab, pusă pe mormîntul lui la Tîrgoviște, în 1654*»⁵³. Trecînd apoi la descrierea înmormîntării — despre care relatează Paul de Alep și care a mai fost reprodușă și de N. Iorga și de Virgil Drăghiceanu — cei doi autori, subliniind încheierea, «*l-au așezat într-un sicriu bogat împodobit, demn de un principe*», pornesc la descrierea celor trei mormînte: al lui Matei Basarab, al doamnei Elena și al fiului lor Mateiaș.

48. Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 15, cap. B nr. 5.

49. Al. Lapedatu, *Cercetări istorice cu privire la meșterii din Țara Românească în sec. XU și XVI*, în „*Bul. Com. Mon. Ist.*”, anul V (1912), p. 177—183.

50. *Indicatorul alfabetic al localităților din R.P.R.*, București, 1956, p. 332.

51. An. XXII (1931), p. 113—115.

52. Idem. *Încă o piatră de mormînt a lui Matei Basarab? O mărturie a lui Timotei Cipariu*, în „*Bul. Com. Mon. Ist.*”, anul XXIV (1931), p. 78. N. Iorga observă, pentru Moldova, transpunerea chipului celui îngropat, „*numai pe perdelele sepulcrale*”, cum e cazul cu perdeaua Mariei de Mangop, soția lui Ștefan cel Mare, apoi perdelele fraților Ieremia și Simion Movilă, de la Mînaștirea Sucevița, iar mai tirziu, acelea ale lui Vasile Lupu, a soției sale Tudosca și a fiului lor Ion. De reținut că numai chipul Mariei de Mangop și acela al lui Simion Movilă sînt înfățișate în ipostaza de răposați: cu ochii închiși și cu mîinile încrucișate pe piept; celelalte chipuri sînt adevărate portrete, asemănătoare portretelor ctitorești din pictura murală a bisericilor ctitorite de ei. Deci, iată încă un mod de a înfățișa pe cei morți, în afară de pictura murală, chipuri brodate pe perdele de mormînt, care înlocuiesc reprezentarea statuară în Biserica Ortodoxă.

53. Aurelian Sacerdoțeanu și Stelian Metzulescu, *Iniția piatră de mormînt a lui Matei Basarab*, în „*Studii și Cercetări de Istoria Artei*”, nr. 3—4/55, p. 347.

Din felul cum se face comparația între cele trei morminte, cum și modul distribuirii ilustrațiilor din articolul citat, cititorul rămâne cu impresia că între cele trei morminte este cuprinse și cel de al Arnota, care prezintă mai multe puncte comune cu cele două aflate la Tîrgoviște decît prezintă acestea două cu piatra sta-tuară, care a dat de lucru atît de mult timp pînă acum.

Autorii susțin că, fiind încă în viață, dar simțindu-și apropiat sfîrșitul, «*Matei și-a pregătit mormîntul mai dinainte, după ce împodobise cum se cuvine cele două morminte, unul pentru soția sa Elena și altul pentru fiul lor Mateiaș*». Dar să re-luăm faptele.

După birunța de la Finta, contra lui Vasile Lupu, cîștigată în urma bătăliei din zilele 15—17 mai 1653, Matei Basarab are de suferit de pe urma revoltei seimen-nilor, «*incitați*» și de Constantin Șerban Cîrnul și «*de extorsiunile fiscale ale lui Ghinea Vistierul și Radul Vărzarul*», pe care, în furia lor, răsculații i-au ucis chiar în palatul domnesc, unde-și căutaseră refugiul.

În aceste împrejurări, doamna Elena, soția lui Matei Basarab, se stinge de su-părare, în luna august, anul 1653.

O nouă revoltă se întîmplă la 20 martie 1654, cînd, abia ridicat de pe patul de suferință, Matei Basarab este oprit la întoarcerea de la plimbare, în fața porții ce-tății — numită și pînă astăzi «*poarta seimenilor*». Atunci, seimenii și dorobanții i-au strigat de pe ziduri marelui domn că ei au cîștigat biruința de la Finta, că nu le trebuie domn bătrîn și că Matei să se ducă la minăstire. Cu făgăduieli și cu rugă-minți, revoltații s-au înduplecat în cele din urmă și i-au dat drumul în cetate, dar aceasta a grăbit sfîrșitul lui Matei Basarab, ceea ce s-a întîmplat la 9 aprilie, în Duminica Mironosițelor, a doua duminică după Paști.

Virgil Drăghiceanu, după cum anunță și în titlul articolului publicat în Bule-tinul Comisiunii Monumentelor Istorice, se ocupă de ultimele zile tulburate ale lui Matei Basarab, de mormîntul lui și ale celor doi din familia sa, doamna Elena și fiul lor Mateiaș, de stilul baroc, polonez, al sculpturii de pe mormintele lor, dînd, după Paul de Alep, unele detalii în ce privește îmbrăcămintea și ceremonialul înmormîntării.

«*Muri la 9 aprilie dimineața, șezînd pe jeț, în loggia palatului tîrgoviștean, după o domnie de 21 de ani fără 5 luni și 11 zile, la 66 de ani. Il întînseră pe o masă din sala divanului: zăcea cu fața descoperită, după obicei. Era îmbrăcat cu haine regale de scump brocart, blănite cu samur de mare preț și cu nașturi de aur și de argint poleiți. Avea pe cap un prețios calpac de samur. Il acoperea de la cap pînă la picioare un fel de giulgiu de satin alb, pe care era desemnăat o cruce de aur. În jur erau lumînări și toate boieroaicele care plîngeau și se boceau*».

Patriarhul Macarie al Antiohiei, aflîndu-se atunci în Tîrgoviște, i-a citit rugă-ciunile de dezlegare, după care, mortul a fost transportat sub un umbrar din curte. Aci s-au împărțit lumînări la cei de față și s-a făcut slujba înmormîntării, apoi, «*se înconjoară Biserica Domnească de întregul cortegiu, în capul căruia se afla Patriarhul noul Domn, episcopii, preoții, boierii, doi cîte doi. Il duseră apoi în nava bisericii și îl înmormîntară într-un cosciug regesc, alături de groapa răposatei doamne și a fiului lor*»⁵⁴.

54. Virgil Drăghiceanu, *Morminte domnești; Matei Basarab, Doamna Elena și fiul lor Mateiaș. Ultimele zile, meșteri și stil*, în „Bul. Com. Mon. Ist.”, an. XIII (1915), p. 170 și urm.

Un fapt precis se desprinde din cele de mai sus și anume că Matei Basarab a murit dimineața, șezînd pe jeț, în loggia palatului, deci, nu în camera în care zăcuse și nici pe la miezul nopții, la al doilea ceas de noapte, cum eronat s-a tradus expresie *ВЪ ЧРЕДЪ КЪКЪ ВТОРАГО ЧАСА НОЩИ* (*vă sred vec vă vtorago ceasa noștii*), pentru ca să se ajungă în acest fel să se spună că «cele trei noțiuni: miezonoptica, al doilea ceas de noapte, dimineața, nu se exclud»⁵⁵.

Traducerea este forțată pentru a se ajunge cu momentul morții pînă dimineața, așa cum precizează izvoarele despre moartea lui Matei Basarab, și pentru a se trage concluzia că piatra cu chipul domnesc, înveșmîntat în haine voievodale, este a lui Matei Basarab.

A ședea în jeț, în loggia palatului, la începutul lunii aprilie, în Tirgoviște, cînd timpul — ca de altminteri și în restul țării, în această lună este în general răcoros, după îndelungata zăcere care îl slăbise, înseamnă că Matei se ridicase din pat, că era îmbrăcat bine, că aceea dimineață va fi fost poate o dimineață însoțită și că voievodul a ieșit ceva mai tîrziu, după răsăritul soarelui, ca să respire aerul înviorător și binefăcător al primăverii, deci, este sigur că a murit în orele de dimineață, înaintea prînzului, în Duminica Mironosițelor, la 9 aprilie 1654.

Traducerea inscripției de pe piatra statuară, făcută de N. Iorga, este deci cea exactă în ce privește ziua și ceasul morții: «*A răposat miercuri seara la al doilea ceas de noapte*», cuvintele: *vec=seara, noști=noapte*. Cel mult, dacă vînd totuși să folosim aceeași metodă a forțării, am putea traduce: «*A răposat la mijlocul serii, la al doilea ceas de noapte*», deci, spre miezul nopții, nu după miezul nopții. Este vorba, se înțelege, de cel îngropat sub piatra statuară, nu de Matei Basarab. Precizarea inscripției originale nu dă loc însă la altă interpretare decît aceea a lui N. Iorga. Nu este vorba deci, nici de vreo înfloritură de stil a lui Udriște Năsturel, și nici de vreo terminologie liturgică de pe acea vreme, căci miezonoptica (slujba de la miezul nopții) se cheamă *polunoșniță* și astăzi ca și atunci.

Timotei Cipariu denușește piatra statuară văzută de el în Muzeul de la Sfîntul Sava: «*statua lui Matei Vodă, de piatră*». Pentru a i se fi putut face identificarea, N. Iorga scotește că la acea dată, piatra ar fi fost întreagă⁵⁶.

În acest caz, și presupunerea că această piatră ar fi fost mutilată nu s-ar mai putea susține, deși nu este cu totul exclusă această posibilitate⁵⁷.

Că piatra statuară a fost întreagă sau mutilată în 1836, cînd o văzută Timotei Cipariu, interesează mai puțin. Ceea ce interesează, este că la acea dată, ea se afla în muzeul de la Sfîntul Sava și era socotită ca înfățișînd pe Matei Basarab.

55. A. Sacerdoțeanu și Stelian Metzulescu, *op. cit.*, p. 347.

56. N. Iorga, *op. cit.*, 78. Călătorînd în Muntenia la 1836, Timotei Cipariu face o vizită profesorului Floria Aaron, ardelean și el, care locuia la Sfîntul Sava. Acolo, află Cipariu muzeul rînduit în două camere și notează: «*De înscunat: un vițel cu două capete, un ciinz asemenea, statua lui Matei Vodă de piatră cu îmbrăcăminte și inscriere slavonească, cu MORIOR pe marginea pietrei și o cămașă de fier*», București, 11/22 August. Cf. revista «Prietenii Istoriei Literare», vol. I, 1931, p. 377.

Pe mormîntul voievodului, din Biserica Domnească de la Argeș, după unii istorici, un înaintaș al lui Basarab, după alții, în frunte cu N. Iorga, Basarab însuși, iar după Virgil Drăghiceanu, Radu I, zis Negru, tatăl lui Mircea cel Bătrîn, a fost așezată o piatră de forma unui bloc paralelipedic, avînd sculptat pe fața dinspre picioare o rozetă și un arbore pe fața de deasupra, poate arborele vieții, la pe laturi, ornamente florale. O interpretare a aceluiași motiv, ozeta, cu detalii, care amintesc străvechiul motiv asiatic, soarele, folosit și de zugravii pentru împodobirea sculturilor sfinților ostași, ne-o dă și rozeta de pe piatra de mormînt a lui Neagoe Basarab, arborele vieții fiind înlocuit tot simbolic prin lemnul crucii, crucea dătătoare de viață.

57. A. Sacerdoțeanu și Stelian Metzulescu, *op. cit.*, p. 349.

Minăstirea Sfintul Sava era pe locul din preajma statuii lui Mihai Viteazul, unde este astăzi Universitatea din București. În chiliile acestei minăstiri, a funcționat multă vreme Școala domnească, înființată încă din vremea voievodului Șerban Cantacuzino (1678—1688). I s-a zis Școala de la Sfintul Sava, apoi Colegiul Sfintul Sava, Gimnaziul Sfintul Sava, iar după mutarea acestei școli în str. Fântinii, unde se află și astăzi, s-a înjghebat aci Academia de la Sfintul Sava, numită din 1862 «Universitatea din București».

În cadrul acestei universități, a rămas și s-a dezvoltat muzeul modest, cuprins în două camere în 1836, când l-a vizitat T. Cipariu, — numit mai apoi Muzeul Național de Antichități, în cuprinsul căruia se găsea și secția de Științe Naturale. Aci a rămas și piatra statuară, zisă a lui Matei Basarab la 1836, catalogată în 1860 ca provenind de la Tîrgoviște și înfățișînd «chipul unui cavaler român cu inscripție latină și bulgară», — zisă a unui mare spătar din secolul al XVII-lea, și ca provenind din comuna Manu, județul Vlașca, printr-o confuzie a lui Grigore Tocilescu, publicată în catalogul din 1906, presupusă a lui Udriște și mai apoi, iarăși a lui Matei Basarab.

În 1931, în luna septembrie, printr-o dispoziție a profesorului N. Iorga, pe atunci prim-ministru, această piatră, împreună cu întreaga secție religioasă — desfăcută de cea arheologică a Muzeului de Antichități, mutat în casa Macca — a făcut parte din Muzeul de Artă religioasă al Comisiunii Monumentelor Istorice, instalat în casa Crețulescu, din str. Știrbei Vodă nr. 31, pînă în anul 1946, când întregii muzeu s-a mutat în localul de pe șos. Kiseleff, de unde a fost trecut apoi ca Secție de Artă feudală în Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România din calea Victoriei, unde se află și astăzi.

Din această secție face parte și Muzeul de artă bisericească din comuna Moșoasa.

Iată piatră de care este vorba a putut să poarte numele lui Matei Basarab, după cum o piatră similară din Biserica Domnească de la Curtea de Argeș a purtat și mai poartă numele lui Negru Vodă.

Blocul de piatră, de formă paralelipipedică, care a acoperit sarcofagul de piatră al voievodului îngropat în Biserica Domnească din Curtea de Argeș se află așezat la capătul dinspre apus al mormîntului acestuia, lîngă stîlpul respectiv de susținere al turlei Pantocratorului și, după o mai veche hotărîre a Comisiunii Monumentelor Istorice, el va trebui reazezat deasupra sarcofagului, pentru a se reînchide definitiv mormîntul voievodului ctitor.

Aceeași formă de paralelipiped ca și piatra voievodului de la Curtea de Argeș o are și piatra de la Arnota a lui Matei Basarab și aceea a doamnei Elena, din Biserica Domnească de la Tîrgoviște, ambele sculptate în greoiul stil baroc, introdus din Ardeal sau din Polonia, — modă trecătoare, care n-a durat, după cum n-a durat nici încercarea de la sfîrșitul aceluiași secol al XVII-lea, făcută de spătarul Mihai Cantacuzino, cu același stil baroc, căci meșterii români și cei interesați, ca și Biserica, au preferat stilul tradițional românesc⁵⁸.

În vechiul inventar al Muzeului de Antichități, păstrat și astăzi la această instituție, am constatat o lipsă de continuitate între 1868—1875, adică după inventarierea colecției generalului N. Mavros, socrul lui Dimitrie Sturza, desfășurată pe

58. Virgil Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 49, 51 și fig. 40, 41 și 42; Victor Brătulescu, *Frescele din Biserica lui Neagoe de la Curtea de Argeș*, București, 1942, p. 8, fig. 1, p. 33 și pl. XI.

17 file, cu 519 poziții, în care intră însă ceva și din colecția lui Cezar Bolliac, și din colecția statului. A trebuit deci, să cercetăm dosarele păstrate la Arhivele Statului, fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii. Aci am aflat dosarul 4026/1854, la care s-au adăugat în anii următori toată corespondența privind Muzeul de Antichități. Astfel, am putut găsi că în 1859 s-au dat dispozițiuni de catalogare a obiectelor din Muzeul Național din București, în care era cuprinsă și Secția de Științe Naturale (zoologie și botanică).

În 1860, catalogul este gata și, cu raportul nr. 1610 din 31 martie 1860, conservatorul C. Wahlstein înaintează «Catalogu (sic) antiquitățiilor (sic) ce se află în Muzeul Național». În acest catalog, la capitolul: «Antice mai mult romanice», pe fila 440, la nr. 2, citim:

«Piatră luată de la un mormint din ruinata biserică catolică din Tirgoviște, ce înfățișează un chip (al) unui cavaler român cu inscripție latină și bulgară»⁵⁹.

Se precizează în acest fel, proveniența de la Tirgoviște a pietrei unui cavaler, care apare apoi în numele de piatra spătarului, așa cum a fost cunoscută în condicile Muzeului de Antichități, și care nu provine, cum vom vedea, de la comuna Manu-Vlașca, cum greșit a fost catalogată de Tocilescu în 1906, confundînd-o cu aceea trimisă prin Ministerul de Interne de Prefectura de Vlașca, însoțită de raportul primarului comunei Malu și al subprefectului plășii Marginea, județul Vlașca.

Piatra adusă din comuna Malu, plasa Marginea, jud. Vlașca, este a unui veteran român. — Documentele aflate la Muzeul de Antichități și la Arhivele Statului din București ne vor lămurii asupra pietrei adusă din comuna Malu, nu Manu, din fostul județ Vlașca, și asupra confuziei care s-a făcut mai tirziu între această piatră și aceea zisă a spătarului.

În arhiva Muzeului de Antichități, aflată la Arhivele Statului, găsim adresa nr. 7431 din 9/21 iulie 1868, a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, din al cărei cuprins rezultă că acest Minister a trimis la acea dată, Direcțiunii Muzeului, împreună cu adresa, și o piatră, găsită în comuna «Manu», jud. Vlașca. Pe marginea adresei, scrie: «cu o piatră», iar sus: «S-a primit și s-a depus în vestibul. Trecură la nr. 184, la Antice». Conceptul acestei adrese îl găsim în dosarul nr. 540/1868 al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, la Arhivele Statului, filele 333, 334, alături de adresa originală a Ministerului de Interne nr. 10154/2 iulie 1868, în care se face vorbire de raportul nr. 7818/1868 al prefecturii de Vlașca, de o piatră ce a fost găsită îngropată în comuna Manu, jud. Vlașca.

În adresă este cuprinsă și această scurtă descriere: «În această piatră se vede sculptată, în relief, o figură de om, fiind o mină pe piept și avînd în cealaltă un miner de sabie», ceea ce trebuie reținut.

Trebuie să constatăm o nepotrivire în privința acestei scurte descrieri și între înfățișarea pietrei zisă a spătarului, a cărei exactitate o putem verifica astăzi la muzeu. În adevăr, piatra zisă a spătarului, prezintă mina dreaptă ridicată în sus și pare a fi fost așezată sub capul personajului, care stă culcat pe această parte, iar stînga o ține pe minierul săbiei, care iese din buzunarul hainei lungi, sub ale cărei falduri este acoperită sabia însăși.

La acestea trebuie să mai adăugăm că piatra trimisă Muzeului în condițiunile pe care le-am văzut, a însoțit adresele și rapoartele cu care a fost trimisă, fără mențiunea că ar fi fost transportată cu mijloace de transport speciale, pentru ca

59. Art. St. Buc., Dosar nr. 4026/1854, al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, fila 440.

să se pună și condiția plății transportului, așa cum se întâmplase cu alt transport de pietre funerare, trimise pe Dunăre, cu șlepul, la Giurgiu, prin grija aceleiași prefecturi de Vlașca, la București.

Cu prilejului aceluși transport, se vorbește și de modalitatea de plată a cheltuielilor ocazionate. Ca atare, trebuie să ajungem la concluzia că una este piatra găsită la Malu și alta este piatra zisă a spătarului; că cea de la Malu este de proporții reduse, deci ușor de transportat, iar aceea a spătarului mult mai grea, fiind de proporții mari, și deci, nu era cu putință să nu se facă vorbire de plata transportului de la Malu la Giurgiu și apoi la București.

Mențiunile de pe adresa cu care este trimisă la Muzeul de Antichități piatra zisă de la Manu: «*Cu o piatră*» și «*S-a primit și s-a depus în vestibul. Trecută la nr. 184, la Antice*», dezleagă misterul.

Mai întâi: ea a fost depusă în vestibul, unde, probabil, că se află și aceea cunoscută ca a lui Matei Basarab; apoi a spătarului, — pe care a văzut-o în 1836, în chiliile de la Sfântul Sava, Timotei Cipariu.

În al doilea rând, această piatră adusă din comuna Malu, nu Manu (Vlașca), cum vom vedea, a fost înregistrată la Muzeu sub nr. 184 și trecută la «*Antice*», în galeria dinspre bulevard.

Dacă cercetăm catalogul publicat în 1906 de Gr. Tociulescu, găsim la capitolul «*C. Galeria dinspre bulevard*», sub nr. 184, la p. 24, această explicație: «*Fragment din monumentul funerar al unui veteran*».

Cu dezvoltarea Muzeului, din 1868 pînă în 1906, cînd s-a publicat catalogul, desigur că piatra aceasta a fost luată din vestibul, unde fusese depozitată inițial, după care, a fost mutată și așezată în galeria dinspre bulevard, unde se afla în momentul publicării catalogului.

Cercetînd în 1962, la Muzeul de Antichități, nu am putut găsi această piatră, pentru a putea verifica descrierea ei din adresele oficiale: «*În această piatră se vede sculptată în relief o figură de om, ținînd o mînă pe piept și avînd în cealaltă un mîner de sabie*».

În dosarul nr. 540/1868 al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, aflăm adresa Ministerului de Interne nr. 10954/1868, cu rezoluția ministrului de atunci al Cultelor și Instrucțiunii, D. Gusti: «*Se va trimite la Muzeu și se va publica prin Monitor*», cum și cele trei concepte pentru comunicări: a. — primul, către Muzeul Național de Antichități; b. — al doilea, către «*redactorele Monitorului Oficial*»; c. — al treilea, către Ministerul Internelor, prin care confirmă primirea «*pietrei sculptate în relief*». Trebuie să precizăm că în primele două concepte este vorba de comuna Manu din jud. Vlașca.

Cercetînd și dosarul Ministerului de Interne, în care se află conceptul adresei acestuia, nr. 10954/1868, către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, am aflat și raportul prefectului de Vlașca și acela al primarului comunei Malu, I. Coporan, certificat de subprefectul plășii Marginea din fostul județ Vlașca, I. Singureanu⁶⁰.

60. Dos. 79/1868, (filele 122, 123 și 124) al Ministerului de Interne, aflat al Arhivele Statului din București, sub titlu: «*Dosar relativ la comori, antichități și monstruoziități, monete antice, sarcofaguri și oseminte omenești, găsite prin săpături*».

a) Copie de pe adresa Ministerului de Interne nr. 10954/2 iulie 1868, înregistrată la Ministerul Cultelor sub nr. 8410/4 iulie 1868, fila 333, 334:

«*Se va trimite la Muzeu și se va publica prin Monitor*».

(ss) «D. Gusti».

Analizînd cu atenție concepțele adresei nr. 10954 din 2 iulie 1868 a Ministerului de Interne către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, *am descoperit greșeala*: cel care a scris concepțele, a greșit numele comunii, *scriînd Manu în loc de Malu*; copistul

„Domnule Ministru,

„Domnu Prefect de Vlașca cu raportul nr. 7818 îmi înaintază o piatră ce s-a găsit îngropată în pămînt la comuna Manu. În această piatră se vede sculptată în relief o figură de om ținînd o mîină pe piept și avînd în cealaltă un miner de sabie.

Crezînd că această bucată poate prezenta un interes arheologic am onoare a vă înainta Domnule Ministru a hotărît depunerea ei în muzeu de veți crede că poate figura printre antichitățile noastre.

Primiți vă rog Domnule Ministru asigurarea (sic) osebitei mele considerații”.

„p. Ministru, Mihalescu
șeful diviziei, Gr. Vulturescu

D-lui Ministru Cultelor (sic)“

b) Cu nr. 7431/9/21 iulie, trimite piatra la Muzeu, cu detaliile cuvenite.

„Avem onoare a vă înainta, spre trecere în inventar una piatră sculptată în relief ce reprezintă una figură de om cu o mîină pe piept și într-alta un mineriu de sabie, care găsită fiind în pămînt la comuna Manu jud. Vlașca mi s-a transmis de către Ministeru de Interne pe lingă adresa nr. 10954.

Primiți...”.

c) Cu nr. 7432. „D-lui redactore al diurnalului Monitorului Oficial.

„Sunteți invitat a insera în coloanele diurnalului ce redactați următoarea publicație:

„D-l Prefect de Vlașca înaintînd prin d. ministru de Interne o piatră sculptată în relief ce s-a găsit îngropată la comuna Manu reprezentînd o figură de om ținînd o mîină pe piept și într-alta un mineriu de sabie și care s-a depus în Muzeul de Antichități. Ministerul grăbește a publica despre aceasta spre știință comună”.

d) Nr. 7433. „D-lui Ministru de Interne

„Primindu-se piatra sculptată în relief ce ați binevoit a o înainta pe lingă adresa nr. 10954 avem onoare a vă face cunoscut că s-a și regulat depunerea ei în Muzeul de Antichități.

Primiți vă rog...”.

Ministru, D. Gusti

(înregistrată la Ministerul de Interne sub nr. 16134/10/22 iulie 1868).

„Același mină care scrie adresa prefecturii de Vlașca către Ministerul de Interne face și copia de pe raportul primarului comunei Manu.

e) Copie de pe raportul domnului primar al comunei Manu cu nr. 155 din 16 iunie 1868.

„Astăzi la nouă ale curentei s-a găsit o piatră îngropată în pămînt care să ivise pe față puțin și luînd știință subscrisul că este lucrată pe dată am pus și a desgropt-o pe care figurează un chip de om ținînd într-o mîină sabia și alta la piept care după figura ei este din vremurile vechi pe urmă mai săpînd în jos am găsit niște oase de om mort îngropate în adîncime ca de un stînjîn unde căutîndu-se mai în jos nu s-a mai găsit nimic decît aceste oase care era și s-a îngropat la loc, dar piatra socotîndu-se una din antichitățile țării noastre, subsemnatul o înaintez dvs. odată cu aceasta ca dacă veți găsi de cuviință să se așeze la Muzeul Național”.

p. conformitate I. Singureanu”.

f) „Prefectura județul Vlașca—Giurgiu 1868 Iunie 20.

Nr. 7818 înregistrat la Min. de Interne sub nr. 14986 din 25 Iunie 1868.

„Domnule Ministru,

Subprefectul de Margine prin raportul nr. 4181 mă înformează că d. Ion Coporanu primarul comunei Malu cu anexatul în copie raport no. 155 i-a înaintat o piatră ce a găsit-o în pămînt pe care figurează un chip de om ținînd într-o mîină sabia și pe alta la piept, care dupe figura ei se vede a fi din vechime și pe care considerînd-o ca o antichitate a Țării.

Am onoare Domnule Ministru a o înainta. D.Voastră odată cu aceasta rugîndu-vă ca de veți găsi cuviincios, să binevoiiți a disposa așezarea ei în muzeul național.

Primiți Vă rog Domnule Ministru asigurarea (sic) osebitei melle (sic) stime. Prefect Ap. D. A.

Domniei Salle

Domnului Ministru Secretar de Stat la Departamentul de Interne”.

g) „Muzeul de Antichități. Privește adresa nr. 7431 din 9/21 iulie 1868:

„S-a primit și s-a depus în vestibul”.

Trecută la nr. 184, la antice”.

„Domnule Director,

„Am onoare a vă înainta spre trecere în inventar o piatră sculptată în relief ce reprezintă o figură de om cu o mîină pe piept și într-alta un miner de sabie care găsită fiind în pămînt la comuna Manu județul Vlașca ni s-a trimis de către Ministerul de Interne pe lingă adresa nr. 10954.

Primiți Domnule Directore, asigurarea osebitei mele considerații.

Ministru (ss) D. Gusti”.

Capul Oficiului, Indescifrabil

D-lui Directore al Muzeului de Antichități”

a transcris fidel, după conceptul, transmis desigur fără temeuriile originale, adică, la numele satului a trecut *Manu în loc de Malu*.

Cel care avea datoria să verifice exactitatea conținutului conceptului prin confruntarea cu temeuriile originale, în care era cuprins numele comunei Malu, a omis să facă acest lucru; șeful diviziei care a semnat alături de locțiitorul ministrului, n-a observat nici el și astfel, adresa a plecat cu *greșeala Manu*, ca nume al comunei *Malu*, — greșeală care s-a continuat și în comunicarea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii către Muzeul Național de Antichități și Monitorul Oficial și s-a perpetuat pînă astăzi, prin publicarea greșită în catalogul lui Gr. Tocilescu, a numelui *Manu în loc de Malu*.

Trebuie să observăm că în nici una din adresele oficiale care au însoțit piatra, nu se face vorbire de dimensiunile pietrei, dar toate, fără deosebire, copiindu-se una pe alta, fac descrierea succintă a pietrei cu figură omenească, ținînd mîna dreaptă pe piept iar stînga pe mînerul unei săbii, ceea ce este o mare deosebire.

În adevăr, piatra zisă a spătarului, prezintă mîna stîngă pe mînerul săbiei, aflată sub haina lungă, iar pe cea dreaptă ridicată spre cap, nu pe piept.

În concluzie, piatra de proporții mari, zisă a spătarului, zisă a lui Matei Basarab, provine de la Tîrgoviște, cum arată catalogul Muzeului de Antichități, întocmit de C. Wahlstein în 1860. Ea se afla în București în 1836, cînd a văzut-o Timotei Pipariu.

Piatra adusă din comuna Malu-Vlașca în 1868, înscîțită de raportul primarului, certificat de subprefect, către prefectura de Vlașca și de acolo, cu raportul prefecturii către Ministerul de Interne, de unde, cu adresa în care s-a greșit numele comunii, în loc de Malu trecîndu-se Manu, a fost îndrumată la Ministerul Instrucțiunii și al Cultelor, iar de aci, la Muzeul de Antichități. Este de la sine înțeles că, însoțind rapoartele și adresa, fără vreo mențiune asupra transportului, piatra aceasta era de proporții mici. Tocilescu n-a observat că această piatră era înregistrată sub nr. 184 și a trecut ușor peste descrierea sumară a obiectului, care înfățișa un veteran roman cu «o mîna pe piept și avînd în cealaltă un mîner de sabie». N-a observat nici poziția mîinilor, care diferă precum am văzut, la cele două pietre, total diferite și ca dimensiuni, și a trecut localitatea Manu (=Manu) ca loc de proveniență al pietrei, zisă a unui mare spătar din secolul al XVII-lea, care, de fapt, provine de la Tîrgoviște, — omițînd ceea ce se scrisese la 1860 despre piatra aceasta în catalogul manuscris al lui C. Wahlstein și luînd de la cealaltă locul descoperirii, Manu în loc de Malu, din anul 1868. De aci confuzia între cele două pietre, de dimensiuni diferite, din epoci deosebite⁶¹.

61. Asupra greșelilor de înregistrare pentru unele obiecte de la Muzeul de Antichități, am atras atenția într-un studiu apărut în 1962 (Victor Brăulescu, *Elemente de artă picturală și sculpturală la biserica Mînăstirii Sîncia, «Glasul Bisericii»*, anul XXI, nr. 1—2, ianuarie—februarie 1962, p. 64). Tot acolo am atras atenția asupra erorii de a socoti că provine de la o biserică din Rîmnicul Sărat, a pietrelor purtînd data 1712, cu mențiunea numelor ispravnicilor, egumenului Mihail, Lupu Sărățeanu, ca și monahului Grigorie. Asupra acestei din urmă probleme, a se vedea articolul lui Pavel Chihăia, *Etape de construcție în incinta mînăstirii Negru Vodă din Cîmpulung-Muscel*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, 1961, p. 212—213, nota 7 și mai ales Virgil Drăghiceanu, *Despre Mînăstirea Cîmpulung*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 3—4, 1964, p. 284, ș. u. Calea pe care acele două pietre, înfățișînd doi lei, au ajuns de la Mînăstirea Negru Vodă din Cîmpulung, asupra căreia a scris Al. Lapedatu („Bul. Com. Mon. Ist.”, anul III (1910), p. 91—93, cred că o aflăm dacă cercetăm un alt articol, publicat tot de el, în aceeași publicație (anul VIII (1915), sub titlul: *Cronică, Bisericile din Gura Sărății și Piatra normintală din fostul schit Drăgănești-Telcorman*, unde ni se dau o seamă de inscripții care amintesc pe unii membri ai familiei Sărățeanu, — fie în pisanii de biserici, în calitate de ctitori, cum

Într-un articol P. Chihaia dă ca «foarte probabil» schimbarea numelui comunii Malu în aceea de Manu, ca datorându-se unei greșeli de lectură a celui care copiază mențiunea de pe adresa prefecturii de Vlașca, pe cea a Ministerului de Interne, citind sau scriind «Manu» în loc de «Malu». Dacă ar fi cercetat și dosarul 79/1868 al Ministerului de Interne, ar fi găsit acolo că greșeala este chiar în conceptul de adresă al Ministerului de Interne către Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii, așa cum am arătat pe larg în nota 60.

În privința interpretării inițialelor **M. A. P. E** aflate pe piatra de mormânt a lui Matei Basarab — au făcut obiect de discuție; tălmăcirea lor a fost dată, de diaconul N. M. Tuță, în lucrarea sa de doctorat «Sfintul Antimis», apărută în 1943, iar asupra acestor semne și a altora, care se dau pentru prima dată la noi, a apărut un studiu al semnatarului acestor rânduri. Cred că tot din cauza confuziei au fost înregistrate la fostul Muzeu de Antichități niște pietre prezentând lei sculptați ca provenind de la R. Sărat.

În catalogul din 1860 al lui C. Wahlstein a fost înregistrat sub titlul acesta: «Piatră luată de la un mormânt din ruïnata biserică catolică din Tîrgoviște, ce înfățișează un chip (al) unui cavaler român cu inscripție latină și bulgară⁶². Această piatră se afla la Muzeul de la Sfintul Sava în anul 1836, cînd a văzut-o Timotei Cipariu și a fost înregistrată de Gr. Tocilescu, în catalogul din 1906 sub titlul: «Statua unui mare spătar din sec. XVII, găsită la comuna Manu (jud. Vlașca)»⁶³.

Din 1860 și pînă în septembrie 1931 piatra în cauză a stat în vestibul cancelariei Muzeului, în cadrul Universității din București, cînd, împreună cu întreaga

sînt cei de la Gura Sărății, sau Valca Botei din fostul județ Buzău, din 1830 și 1813, — fie în inscripții pe pietre mormintale, cum este cel pomenit de piatra mormintală din 1743 de la biserica fostului schit Drăgănești, de lângă Roșiorii de Vede. În prima inscripție apare Dimitrie clucer, sin Constantin Sărățeanu; în a doua, Nica Mușceleanu, treti logofăt, Constantin sin Ene capichehaia, — acesta din urmă lani capichehaia, fiind fiu lui Neagoe Sărățeanul pîrcălabul.

În a treia, cea de pe piatra de mormînt, aflăm pe Stoica spătar Sărățeanu.

Dacă facem legătura între numele Nica Mușceleanu (de la Muscel), între Lupu Sărățeanu ispravnic, alături de ceilalți doi, la cetatea din jurul bisericii Mînăstirii Negru Vodă din Cîmpulung-Muscel și ceilalți Sărățeni, de origine din Gura Sărății, de unde și numele, e ușor a admite că vreunul din ei, moștenind pasiunea colecțiilor, să fi colectat, între altele, și inscripțiile cu numele înaintașilor, ca acelea de la Cîmpulung-Muscel, și să le fi dus, fie la Rîmnicul Sărat, — de unde s-au fie aduse la Muzeul de Antichități, — fie la moșia de la Gura Sărății, cu care să fi făcut apropierea registratorul de la Muzeul de Antichități.

Numai așa ne putem explica lipsa de precizie a provenienței obiectelor acestora, în a căror categorie intră și piatra zisă de la Manu-Vlașca, discutată în studiul de față. Pentru lipsa de precizie, ne folosim de cele trei mărturii pentru același obiect, adică:

a) mărturia doctorului Popescu, epitropul, și a preotului Hristea Drugescu de la biserica Sfînta Paraschiva din Rîmnicul Sărat, că ele provin de la o biserică dărimată în 1898;

b) mărturia preotului Marin Dumitrescu din Cîmpulung-Muscel, privind piatra cu leu și cu inscripție, care a fost odinioară pusă în zidul clopotniței Mînăstirii Negru Vodă din Cîmpulung-Muscel.

În concluzie, cred că pietrele cu leii și inscripțiile pomenind și pe Lupu Sărățeanu au fost luate de la Cîmpulung-Muscel, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de vreun Sărățeanu, colecționar, și duse la Rîmnicul Sărat, acasă, sau la o biserică de familie, poate chiar pentru a fi folosite ca postamente de jeț domnesc sau arhieresc, de unde, rămîind fără întrebuințare la dărimarea bisericii, au fost aduse la Muzeul de Antichități din București și înregistrate cu numele ultimei localități: Rîmnicul Sărat. V. Drăghiceanu a arătat că aceste pietre provin de la „dărimata mînăstire Rîmnicul Sărat, zidită de Brîncoveanu, prin conducerea spătarului Mihai Cantacuzino, care avea predilecție pentru ornamentație cu lei. Mihail Cozianu, care a lucrat la Cozia și Cîmpulung, a lucrat și la Rîmnicul Sărat, tot în scopul întăririi mînăstirii ca o cetate”. (V. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 308, nota 33). Înserăm și această ipoteză pentru viitoorii cercetători.

62. Arhivele Statului, București. Dos. Ministerul Instrucțiunii nr. 4026/1854 cu suplimentele ulterioare; raportul nr. 1613 din 31 mai 1860, cu „Catalogul antiuităților ce se află în Muzeul Național”, fila 44.

63. Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 15 Cap. „Vestibulul de la intrarea cancelariei Muzeului”.

secție religioasă, s-a mutat în casa Crețulescu din str. Știrbei Vodă nr. 31. De aici s-a mutat, în 1946, în localul din soseaua Kiseleff iar de acolo în actualul local al Muzeului Republică Socialiste România în cadrul secției de artă feudală.

Are forma dreptunghiulară și constă dintru-un cadru care închide un basorelief. Din partea superioară lipsește capul cu gîtul, împreună cu cadrul respectiv, pînă în dreptul coatelor mîinilor.

Cadrul ia forma unei rame în care este incisată inscripția în limba slavonă, cu litere latine. Corpul este îmbrăcat într-o haină lungă, strînsă în jurul bustului, avînd mînci strimte și manșete răsfrînte, cum se observă la mîna stîngă, indoită ușor de la cot, pentru a prinde mînerul săbiei, trecute prin buzunarul hainei lungi și acoperită sub faldurile acestei haine. Pe piept, de la mijloc pînă la gulerul ușor răsfrînt, se văd 18 cheutori.

Peste mijloc este încins cu o cingătoare în dungi, în care este infipt, cu teaca lui, un junghier de proporții mici, din care se vede numai mînerul. Capul, ușor întors spre deapta, pare a se rezema pe brațul drept, căruia îi lipsește mîna de la încheietură.

Deasupra vesmîntului strîns în jurul bustului poartă o haină lungă fără mînci, cu marginile aduse sub mîncile primului vestmînt lung. Această haină despîcată de sus și pînă jos este prevăzută cu brandenburguri și cheutori.

Pe umeri poartă o mantie cu guler lat de blană, amintind misada domnească, avînd marginile aduse pe sub mîncile vestmintelor de dedesupt. În dreapta cade vertical, ca și faldurile celorlalte vestminte, în stînga, urmînd larg, linia mîinii stîngi, spre interior, se arcuște, tot larg, spre poale, căzînd oblic, spre interior, către linia mediană, care cade de sus spre tălpi, împărțînd relieful în două părți egale.

Mîna stîngă, adusă din cot, precum am văzut, ține mînerul unei săbii trecute prin buzunarul tunicii lungi, sub faldurile acesteia și legate desigur de cingătoarea din jurul mijlocului. Cred că acest amănunt a produs confuzie la Tocilescu, mîna stînga pe mîner, căci mîna dreaptă nu este la piept, cum este în cealaltă piatră de la Malu, ci este ridicată și sprijinea capul personajului pe care îl reprezintă dormind somnul de veci, pe această parte. El a reținut din memorie descrierea pietrei adusă de la Malu și a aplicat pietrei statuare de la Tirgoviște proveniența de la Manu -Malu, bizuindu-se numai pe detaliul care îl prezintă mîna stîngă pe mînerul săbiei.

Două benzi săpate oblic spre interior, dînd astfel mai multă înălțime reliefului însuși, formează cadrul longitudinal, pe care aflăm inscripția incisată, slavonă, cu caractere latinești, foarte apropiate de acelea de pe mormîntul lui Matei Basarab.

Dacă socotim întregul cadru, în care a fost săpată inscripția slavonă, pe două rînduri și dacă deducem părțile care lipsesc pe ambele laturi longitudinale ca și pe latura de sus, din care lipsește rîndul întreg, ne putem da seama ce mult lipsește din textul inscripției al cărui conținut, chiar ipotetic, este foarte greu de stabilit.

Inscripția slavonă din latura de sus, astăzi mutilată și se continua prin ceea ce se mai citește astăzi, pe două rînduri pe laturile din dreapta și din stînga.

Inscripția latină, săpată în relief, începe în sens invers, de pe latura din dreapta și este săpată tot pe două rînduri, ca și cea slavonă pe ambele laturi.

Cred că lectura de pînă acum a inscripției slavone a fost greșită, în sensul că nu s-a citit mai întîi rîndul de deasupra de pe fiecare latură, așa cum era firesc, ci s-au citit ambele rînduri de pe fiecare latură odată, adică împreună.

Ductul literelor latine al inscripției slavone de pe această piatră statuară este aidoma ductului literelor slavone de pe piatra de mormînt a lui Matei Basarab de la Arnöta.

Stilul inscripției și folosirea citatelor latinești amintesc celelalte inscripții de la Tirgoviște, a lui Mateiaș și a doamnei Elena, cum și amestecul lui Udriște Năsturel. În acest caz și cel îngropat sub această piatră va fi răposat prin anii 1652—1654.

Anul de la facerea lumii de pe această piatră, dacă admitem că se rezumă la cifrele, cite se văd : 7160, reprezintă 1651 sau 1652. Dacă admitem că după cifra zecilor : 60, mai urmează încă o cifră a unităților, adică de la 1—9, s-ar mai adăuga la anii erei noastre, cifrele respective, dînd 1652—1661, ca an al morții respectivului.

Trebuie să ne reamintim că această piatră a fost găsită, cum arată catalogul din 1860 al lui C. Wahlstein, pe «*un mormînt din ruinata biserică catolică din Tirgoviște*».

Ea poate fi a unui «cavaler român», cum spune Wahlstein și nu a unui «mare spătar din secolul XVII-lea, cum susține Gr. Tocilescu.

Să împingem cercetările noastre un pas mai departe în ce privește «*ruinata biserică catolică*» și să ne gîndim la politica creștină a lui Matei Basarab.

O altă piatră de mormînt cu inscripție latină. — Virgil Drăghiceanu a publicat în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, o notă laconică, însoțită de un fragment de inscripție latinească, sub titlul : *Secretarul polon al lui Matei Basarab*⁶⁴.

Această piatră de mormînt cu inscripție latină a fost relevată încă din 1761, cînd biserica catolică este arătată ca fiind ruinată, după focul din 1737, cînd a ars Tirgoviștea. Atunci a ars și biserica domnească a lui Petru Cercel și biserica catolică din apropiere⁶⁵, ambele restaurate de Constantin Brîncoveanu. Autorul din 1761 arată că n-a găsit alte antichități afară numai de o piatră zidită în sanctuarul din partea unde se citește Sfînta Evanghelie și cu următoarea inscripție în jur :

«*Generosa ac Religiosissima Matrona Sophia Borktestarzauska Generosi ac Magnifici Domini Ioannis Okszi Cisarzewsky Infantii de Pojana Sereni. (In medio lapidis) Regis Poloniae Secretarii protunc illustrissimi Principis Valachiae Mathei Basarabae Intimi Notarii, Conjunx Legitima, tempestivis fati extra Patriam in istas Valachiae oras delata. Deo spiritum reddidit et quod mortale fuerat in hoc repositum tumulo die 7 Martii anno Domini 1647, aetatis 50. Requiescat in pace*».

*(Generoasa și prea pioasa matroană Sofia Borkiestarzauska a generosului domn Ion Oksza Cisarzewski de Pojana al Serenismului (în mijlocul pietrei) Regelui Poloniei Secretarului, iară ucum al illustristimului principe al Țării Românești Matei Basarab intim notariu, dede duhul său lui Dumnezeu, iară rămășițele mortale odăhnesc în acest mormînt în 7 Martie anul Domunului 1647, în etate de 50 (de ani), Liniștească-se în pace*⁶⁶.

Aflăm astfel numele secretarului polon al lui Matei Basarab : «*Ion Oksza Cisarzewski de Pojana*», soțul Sofiei, îngropată în aceeași biserică catolică unde a fost găsită și piatra statuară.

64. Bul. Com. Mon. Ist., anul XXIV fasc. 67 (1931) p. 42. Cuprinsul fragmentului de inscripție cu unele greșeli este acesta: *Arzavskii e antiqua... Pojana Sereni... Generosa ac nobilissima M. Regis Poloniae... Secretarii Protu... ilystrissimi principi Valachiae Mathei Basarabae intimi [Secre]tar conjunx Legitima intempetive et(ta)lis extra Patria ministra Ducta. (Sic). A se vedea mai jos inscripția completă și corectă, publicată de B. P. Hașdeu.*

65. Arhiva Istorică a României. I, partea a 2-a, București, 1865, p. 46; *Istoria mănăstirii catolice după Protocolum Provinciae Bulgariae et Valachiae*, 1761, p. 91. 66. *Loc. cit.*, p. 53.

S-ar părea că față de acest document nu mai putem avea nici o îndoială că faimoasa piatră statuară, zisă a unui mare spătar din veacul al XVII-lea, presupusă piatră a lui Matei Basarab, ar fi a secretarului de la Curtea lui Matei Basarab, de origine poloneză, cum s-a arătat mai sus, de religie catolică, îngropat într-o biserică catolică, în care se îngropase și soția sa Sofia, și avînd ca piatră de mormînt, piatra de formă statuară. Ipoteza este ispititoare căci nu trebuie să uităm că pe lângă sculptorul polonez, pe lângă acest secretar, tot polonez, mai aflăm la curtea lui Matei Basarab și un pisar polonez, preotul Starzynski⁶⁷ și chiar un bărbier, care, cumpărat de Vasile Lupu, întreținea cu un bandaj otrăvit, rana căpătată de Matei Basarab în lupta de la Finta, pînă ce lucrul a fost descoperit de bărbierul Iacob din Făgăraș, trimis de Racóczy, după cel pe care îl trimisese mai înainte și care fusese trimis înapoi de bărbierul polonez sub cuvînt că Voievodul Țării Românești nu mai are nevoie de ajutorul lui⁶⁸.

Se cunosc de altfel bunele sentimente ale lui Matei Basarab față de Poloni, care, la cea vreme, reprezentau o forță capabilă să se opună turcilor.

Inscripția de pe piatra statuară. N. Iorga a citit și a tradus astfel :

...А ХРА БЫТІА МІРА ЗРА... А ПРСТАВАЛЫЩА В СМ... ВЪ СРЕА : РЕЧ. ВТОРАГІВ ЧАСА НОЦІ...
adică : «A răposat ... la o Miercuri seara, la al doilea ceas de noaptea», omițînd să traducă și partea primă : ... «de la Hristos ... de la facerea lumii, 7160».

Trecînd la inscripția latină, N. Iorga arată, ca unele completări, că se mai citește : „*Моріо*

(Mor (așteptînd) viața eternă după (viața pioasă). A. Sacerdoțeanu și Șt. Metzulescu citesc : „А ПРСТАВАЛЫЩА ВЕЖ... ВЪ СРЕА... РЕЧ ВТОРАГІВ ЧАСА <НОЦІ... А ХРА... ТО БЫТІА МІРА ЗРА

(«... «a răposat pe la miezul nopții (=miezonoptică), la al doilea ceas de noapte... de la Hristos... (anul) de la zidirea lumii 716...») (Sred însemnînd și mijloc «cele trei noțiuni: miezonoptică al doilea ceas de noapte și dimineață nu se exclud»).

67. P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, București, 1949, Academia Română, Studii și cercetări, XVII, p. 51.

Încercările țărilor creștine din Orientul Europei, de a face front comun împotriva puterii crescînde a imperiului otoman, prind tot mai multă consistență în secolul al XVII-lea, Țările Române jucînd un rol de mîna întia, în scopul ce se urmărea. Așa se explică politica polonă de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea de a avea în Țările Române, sau măcar în Moldova, un cuvînt de spus în alegerea și numirea domnilor.

Politica aceasta ajunge la apogee în timpul Movileștilor care cuprind în mai multe rînduri ambele scaune domnești, ale celor două țări române și se urmărește cu atenție și sub urmasii acestora, cu domnii mai îndelungate, Matei Basarab și Vasile Lupu.

Din notele privind solia lui Wojciech Miastowski, în 1640, pe lângă Matei Basarab, aflăm numele pisarului polon al acestui domn, pr. Starzynski, iar din acelea privind călătoria lui Stanislaw Owscic, aflăm pompa și luxul de la curtea lui Matei Basarab, care se potrivesc cu notele lui Paul de Alep în ce privește îmbrăcămintea lui Matei Basarab. „Măreția domnului era un lucru demn de privit, întru toate era demn de admirație. Între altele avea pe dînsul o haină împodobită așa de măreață încît n-ai putea vedea una asemănătoare nici la sultanul turcesc și nici la vreun alt monarh. Materia din care era croită nu se pare că era „altembas”, pe care erau brodate în aur flori înalte de un deget, avea două perechi de nasturi (paftale) de diamante splendide, se înțelege că erau de a valoare foarte mare. Haina era căptușită cu blană de zibelină, care de sigur că trebuie să fie potrivite cu restul” (p. 55).

O primire tot atît de fastuoasă, la curtea lui Matei Basarab, este povestită de Ralamb, ambasador suedez, care vorbește de îmbrăcămintea luxoasă a curtenilor Voievodului Român. N. Iorga *Istoria Românilor prin călători*, București, 1928, I, ed. II-a p. 471—473.

Cît era de cîștigat pentru cauza creștină Matei Basarab se vede din propria sa destăinuire către reprezentantul solului polon G. Krasinski, în 1636, că este în stare să plătească leafa soldaților poloni care ar ajunge la Dunăre și că „neavînd copii, nu dorește să dea altă întrebuintare comorilor sale nenumărate, decît pentru liberarea creștinilor de sub jugul turcesc” (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 31.

68. Virgil Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 71.

Nu s-a observat însă că traducerea «a răposat», nu este corectă pentru că nu corespunde termenului din inscripție: *преставльща* care este forma genitivă a participiului verbului *преставити* și se traduce prin expresia: *a răposatului*, deci în rol de atribuit și nu de predicat, ceea ce schimbă radical sensul.

Rezumând cele arătate mai sus, constatăm că în ruinata biserică catolică din Tîrgoviște s-au găsit două pietre mormintale: a) una semnalată încă din 1761 a cărei inscripție completă în limba latină și în traducere a fost publicată de B. P. Hașdeu în Arhiva Istorică a României, în 1865 și b) alta înainte de 1836, cînd a fost văzută, la București de Timotei Cipariu, care este piatra statuară menționată în catalogul întocmit de C. Wahlstein, în 1860.

Fragmentul de inscripție de pe piatra de mormînt, a soției secretarului polon al lui Măte-i Basarab semnalat de Virg. Drăghiceanu, care a atras atenția asupra numelui secretarului polon al lui Matei Basarab dar mai ales textul complet, însoțit de traducerea lui B. P. Hașdeu de acum 100 de ani, al aceleiași inscripții s-ar părea că ne dă cheia documentară a enigmei.

Nimic mai natural ca în aceeași biserică de confesiune catolică, alături de soția sa, să se fi îngropat și soțul, secretarul polon al lui Matei Basarab.

Piatra comandată de Constantin Șerban pietrarului din Sibiu este tăiată dintr-o carieră de lângă Cluj. — Cel mai greu atins de furia profanatorilor din 1655 a fost desigur mormîntul lui Mateiaș Voevod, fiul adoptiv al lui Matei Basarab, mort în 1652. Din sarcofagul de piatră al acestuia nu se păstrează la Tîrgoviște, decît un fragment cu «o inscripție pe cartușul susținut de doi lei», în acest cuprins:

«Aicea zac eu Mathei în cest pămînt reace,
«Cela ce am fost oaricînd de toți lăudat,
«Acum zac fără suflet cu lut împresurat
«Numai vă rog greșitu toți să-mi tratați
«Cest mormînt întunecat pururea cercetați»⁶⁹.

La 1 Martie 1656, Socolile Clujului amintesc că la Alba Iulia a sosit poșta Voievodului (muntean) cu pietrarul din Sibiu, care a tăiat piatră din carieră pentru mormîntul Voievodului Matei iar la 16 iunie 1656 (se plătește) celor care au adus piatra pentru mormîntul Voievodului Matei cu patru care și 32 de boi, de la mina de piatră pină la Boiul Mare, fl. 15».

Împrejurările politice din toamna și iarna anului 1656 și din ianuarie 1657, n-au mai îngăduit lui Constantin Șerban să se ocupe de mormintele profanate. Așa se explică și înlăturarea capacului cu chipul statuar al sarcofagului pe care îl acoperia și aducerea lui la București.

Monumentele de arhitectură din Tîrgoviște. Biserica și Palatul Domnesc au fost clădite în anii 1583—1585, de Petru Cercel, fiul lui Pătrașcu cel Bun și fratele lui Mihai Viteazul. Ele au suferit de pe urma luptelor dintre Mihai Viteazul și Sinan Pașa în 1595 și s-au bucurat de atenția lui Matei Basarab și Constantin Brîncoveanu în secolul al XVII-lea care le-au restaurat.

Un incendiu din 1731, datorit oștilor străine, atinge și aceste monumente. La 1785 Vistierul Ianache Văcărescu determină pe Mihai Suțu să repare Biserica Domnească. În 1814 Palatul Domnesc, acum ruinat, scapă de rapacitatea lui Isac Ralet,

69. N. Iorga, *Inscripții*, I., p. 105—106; Virgil Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 168.

care obținuse de la Vodă Caragea, dărîmarea palatului și construirea altor case pentru nevoile sale de agrement, biserica rămînînd «slobodă», dar gituită pe o fișle de pămînt de 8 stînjini «*de jur împrejur*».

Biserica Sf. Vineri, ctitorită de Vladislav-Vodă, înaintașul lui Țepeș, este reparată la 1517 de clucerul Manea și jupîneașul lui Vlădala iar în timpul lui Petru Cercel, de Doamna Sultana, soția sa.

Intrebarea ce se cere rezolvată este aceea de a se ști dacă Sultana este una și aceeași persoană cu Stanca, mama celor trei copii ai lui Petru Cercel: Marcu, Ionaș și Radu (mai apoi Petru, după numele lui Petru Cercel).

Doamna Bălașa, soția lui Constantin Șerban Basarab Cîrnul, clădește chiliile din latura de nord și înzestreză biserica Sfînta Vineri cu obiecte de preț. În această biserică a și fost îngropată.

Sarcofag de piatră din secolul al XIV-lea aflăm la Biserica Domnească din Curtea de Argeș și la Mînăstirea Cozia, primul al voievodului ctitor, poate Basarab cel Mare, al doilea al lui Mircea cel Bătrîn. Din sarcofagul de piatră al lui Mateiaș, de la 1652, se mai păstrează un cap cu inscripția pe cartuș.

Pietre de formă statuară găsim numai două: prima, zisă a lui Negru Vodă, provenind de la Biserica Domnească din Curtea de Argeș, a doua este aceea adusă de la Tirgoviște.

Piatra de formă statuară, zisă «a unui mare spătar din veacul al XVIII-lea», presupusă a lui Udriște Năsturel, sau a lui Matei Basarab, este a lui Mateiaș, fiul adoptiv al lui Matei Basarab, precum arată în studiul său Pavel Chihai.

Părerea autorului citat este că Matei nu și-a pregătit piatra de mormînt fiind în viață, el dorind a fi înmormîntat la Arnota, că piatra de mormînt de la Arnota este aceea comandată de Constantin Basarab, în martie 1656 și transportată spre Tirgoviște în vara aceluiași an. Piatra aceasta a fost cioplită în primăvara anului 1658, de Elias Nicolai, din însărcinarea lui Mihai Radu III, pentru mormîntul de la Arnota al lui Matei Basarab.

Părerea autorului, întemeiată pe notele banului Mihail Ghica, mort în 1850, care menționează că piatra funerară a lui «Mateiaș», este că această piatră, astăzi aflată la Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România, este «capacul sarcofagului cu reprezentarea defunctului». Dimensiunile capacului corespunzînd cu acelea ale sarcofagului, se pare că ne aflăm în fața mormîntului lui Mateiaș.

Cred că problema acestei pietre statuare se rezolvă în acest chip definitiv, concluziile impunîndu-se de la sine și prin documentele invocate și prin fragmentele de inscripții slave ce se mai pot citi și prin forma literelor și prin însuși conținutul inscripțiilor. Rămîn valabile știrile privitoare la timpul morții marelui voevod, cum scrie așa de simplu și pătrunzător cronicarul: «*Și cînd au fost April 9 deni, 7162 duminecă dimineața au răposat Matei Vodă în casele domnești din Tirgoviște. Și au domnit Matei Vodă ani 21, fără 5 luni și 11 zile*»⁷⁰.

Nici un echivoc în ce privește ora dimineții din ziua morții marelui domn.

Se corectează și eroarea lui Tocilescu de a fi înregistrat, prin confuzie, piatra statuară ca provenind din comuna Malu, fostul județ Vlașca, însușindu-și și eroarea conceptistului adreselor din dosarul Ministerului de Interne nr. 79/1888, care a înlocuit numele comunii Malu cu acela de comuna Manu, inexistentă în fostul județ

70. A. Sacerdoteanu și Stelian Metzulescu, *op. cit.*, p. 349: St. Meteu, *Domni și boieri din Țările Române în orașul Cluj. Românii din Cluj*, Cluj, 1935, p. 75.

Vlașca, și se înlătură și îndreptarea pe care încearcă Al. Lepedatu de a trece Manu-Vilcea, în loc de Manu-Vlașca .

Inscripția plină de conținut, de pe mormintul de la Arnota, arată 23 de ani de domnie. Tradusă în românește, inscripția slavonă a lepedei vădește un simț deosebit în ce privește proporțiile unui asemenea document, al cărui autor caracterizează în termeni lapidari pe cel ce odihnește în acel mormânt.

«*Aici zace Matei Basarab, cu mila lui Dumnezeu, odinioară stăpin și domn al Țării Românești, bărbat înțelept, îndurător și milostiv, întemeietor și înnoitor a multe biserici și mănăstiri, niciodată biruit și biruitor, și a multe învingeri învingător, prea slăvit, dușmanilor înfricoșat, prietenilor de folos, îmbogățitor al țării sale, cel ce cu multă bogăție și întru toate îndestulat în bună pace a domnit 23 de ani, a adormit întru Domnul, la cinstea bătrâneții în anul 1654*»⁷¹.

Prof. VICTOR BRATULESCU

71. Pavel Chihaia, *Date noi cu privire la pietrele de mormint ale lui Matei Basarab și ale familiei sale*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, nr. 1/1964. Corect gramatical, se zice: Date noi cu privire la pietrele de mormint a lui Matei Basarab și ale familiei sale.

72. Radu Popescu, *Istoria Domniilor Țării Românești 1290—1690*, ed. C. Grecescu și Dan Simonescu, București, 1960, p. 117

73. Virgil Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 175.

N. B. Semnalăm că, în momentul trimiterii la tipar a articolului de față, a apărut un articol privind restaurarea, din timpul lui Constantin Brîncoveanu, a monumentelor din Curtea Domnească de la Tîrgoviște, scris de cercetătorul Răzvan Teodorescu și arhit. Cristian Moisescu, sub titlul „Urmele unui monument brîncovenesc în Curtea Domnească din Tîrgoviște”, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, nr. 1/1964, p. 121—126.

De la acea dată a mai apărut în editura Meridiane colecția Monumentele Patriei noastre, lucrarea N. Constantinescu și Christian Moisescu, *Curtea Domnească din Tîrgoviște*, București, 1965.

BISERICA ORTODOXA ROMANA VĂZUTĂ DE CĂLĂTORI STRĂINI

VENIȚI PRIN MUNTENIA ȘI MOLDOVA, ÎN SECOLELE XVI—XIX

Țara noastră, în decursul timpurilor, a fost străbătută de diferiți călători străini, ca: diplomați, militari, cărturari, istorici, artiști, pelerini, misionari, agenți comerciali, sau chiar de unii amatori de călătorie «simpli particulari, minși de dorul de a cunoaște o lume necunoscută pentru ei, cum a fost și călătorul Teodor Valerio»¹. Nu toți călătorii însă, trecuți prin țara noastră, ne-au lăsat în notele lor de drum relații despre bisericile, minăstirile și viața noastră religioasă, sub toate aspectele ei. Unii dintre cei care au consemnat în jurnalele lor de călătorie despre monumentele noastre religioase, au scris mai amănunțit, alții foarte puțin.

În secolul al XIII-lea, călătorii străini, sînt «călugări, misionari franciscani, care au venit în părțile răsăritene nu de dragul nostru, nu din dorința de a ne cunoaște, ci cu misiunea de a propaga catolicismul în mijlocul necredincioșilor, între care se cuprindeau și «schismaticii», din părțile răsăritene»². Spre sfîrșitul secolului al XIV-lea alți călători străini încep să străbată pămîntul românesc. Călătoria polonezului Erasm Otwnovski, însoțit de fratele său, Andrei Bzicki, «este cea mai veche descriere de călătorie în Moldova»³.

De ce au trecut puținii călători străini, prin Țările Române, în îndepărtatele vremi? Pentru că la noi nu erau condiții de călătorie; mai întii, nu exista o ordine asigurată a călătorilor; ei erau jefuiți pe drum cum a fost cazul cu diplomatul francez, Guillebert de Lannoy, «aflat în serviciul Regelui Angliei și al Ducelui Burgundiei, care a călătorit în țara noastră pe vremea lui Alexandru cel Bun, cu misiunea de a lupta contra schismaticilor»⁴. El călătorit prin mari pustietăți, pînă să ajungă la Domnitorul Moldovei, în drum spre Constantinopol. La plecare, Domnitorul i-a dat călăuze ca să-l conducă prin țară. Cu toată paza dată, el este atacat de hoși, care îl jefuie și-l legară..., iar ei au dispărut. A doua zi, oamenii lui îl ajunseră, în drum, îl dezlegară de unde era legat, iar el reclamă cazul Domnitorului Alexandru cel Bun. Hoșii sînt prinși, și aduși cu ștreangul de gît înaintea călătorului străin. Acesta

1. Ioan C. Băcilă, *Pictori francezi prin țara noastră, 1828—1856*, Sibiu, 1923, p. 3.

2. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, Ediția a II-a, Vol. I, București, 1928, p. 21.

3. P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, București, 1930, p. 6.

4. Emil Diaconescu, *Călători străini în Țările Române*, Iași, 1940, p. 5.

fi lertă, după ce i se restituă banii furați⁵. Alți călători, sînt atacați de haite de lupi, dar în afară de aceste neajunsuri, în țara noastră pe acele vremuri, nu existau drumuri, nu existau puțuri cu apă, iar cele cîteva care erau, pe timp de ploaie se transformau în gropi și noroi, încît căruțele de poști «diligențele» înșepeneau ore întregi în aceste gropi, pline de noroi. La toate acestea se mai adăuga cel mai mare neajuns, acela că «marile drumuri de comunicație, din punct de vedere militar și comercial, între Răsăritul și Sud-Estul european, nu trecea prin părțile noastre, ci el ducea pînă la Belgrad, Niș, Filipopol și Adrianopol; el lăsa la o parte, părțile noastre. Țara noastră a pierdut mult sub aspect istoric, cultural și economic. Răposatul profesor și savantul, N. Iorga scrie în această privință: «am pierdut mult din aceste cauze, am pierdut banul negustorului, am pierdut folosul general al civilizației, pe care-l aduce contactul zilnic cu oamenii trăiți în societate, mai înaintați în cultură, am pierdut prețioasele mărturii asupra trecutului, pe care ni le-ar fi dat călătorii din Europa luminată»⁶.

Notele de drum ale acestor călători cuprind interesante «observații asupra instituțiilor, monumentelor și obiceiurilor, despre care adesea lipsesc izvoarele interne, pentru că un scriitor care trăiește în mijlocul lor, nu le acordă importanță, le consideră cunoscute de cititorii lui, pe cînd unui străin, care nu le are în țara lui, îi atrage atenția, ca lucruri exotice»⁷.

Unii dintre călători nu s-au mulțumit să ia contact numai cu persoanele oficiale — laice sau bisericesti, ci, ei au luat contact și cu poporul român, care l-a primit cu multă dragoste și ospitalitate. Această ospitalitate, devenită proverbială, a făcut pe artistul francez, August Lancelot, să stea «timp de mai multe săptămîni în contact zilnic cu poporul nostru», iar călătorul I. A. Vaillant, într-o lucrare a sa, publicată la Paris, în 1844, sub titlul *La Roumanie ou l'histoire, langue litterature, orthographe, statistique des Roumains*, închinată mai ales, Munteniei, spune: «Am trăit doisprezece ani ca în tovărășia unor frați»⁸ Iată pentru ce acești călători, în notele lor de drum, ne-au lăsat importante mărturii despre fizionomia și costumele lor, despre bogăția și frumusețea țării, despre clădirile și înfățișarea orașelor, despre obiceiurile, credințele și acțiunile locuitorilor»⁹.

Victor Gomoiu, în lucrarea sa, *Le voyage de Lazzaro Spallanzani a travers la Roumanie*, București 1943, spune că acest călător «întrind în țară pe la frontiera Oltenița a rămas încîntat și afectat de purtarea poporului român, care contrasta cu atitudinea locuitorilor de prin regiunile unde trecuse»¹⁰. Lazzaro Spallanzani a trecut prin țara noastră în anul 1786.

În articolul de față voi spicui, din notele de drum, ale călătorilor străini veniți prin Muntenia și Moldova, mărturii despre cum au văzut ei, în călătoria lor, bisericile, mînăstirile și viața religioasă, făcînd o desfășurare a acestor însemnări pe secole.

5. Alex. Sadi-Ionescu, *Bibliografia călătorilor străini*, București, 1916, p. 32.

6. N. Iorga, *Călători, ambasadori în Țările noastre și asupra Țărilor noastre*, București, 1899, p. 3—4.

7. P. P. Panaitescu, *Călători poloni...*, p. 4.

8. George Oprescu, *Țările Române văzute de artiștii francezi (Secolul XVIII—XIX)*, București, 1926, p. 62.

9. *Ibidem*, p. 6.

10. V. Gomoiu, *Le voyage de Lazzaro Spallanzani à travers la Roumanie*, București, 1943, p. 7.

CĂLĂTORI ÎN SECOLUL AL XVI-lea

Mattei de Murano. — A fost un medic venețian care a venit în Moldova pentru a trata pe Ștefan cel Mare, domnitorul Moldovei. El a venit la noi după însăși dorința domnitorului, care nu voia «doctor» decît din Veneția, căci numai în această parte a lumii avea el siguranța «că este iubit».

Venețianul Mattei de Murano în scurțul său popas în Moldova, a consemnat în jurnalul său că «moldovenii sint oameni viteji, oameni de fapte, nu de stat pe saltea, ci în războaie», iar lui Ștefan cel Mare, în raportul său din 7 decembrie 1502, călătorul venețian îi face un frumos portret, spunînd: «Domnul este foarte înțelept, vrednic de multă laudă și iubit de supuși, fiindcă este îndurător și drept, foarte veghetor și darnic, bine încă pentru vîrsta lui, de nu l-ar fi apăsât această boală. Turcii au mare frică de acest Domn»¹¹.

Am reproduș aceste caracterizări numai pentru realitatea faptelor și frumusețea portretului făcut lui Ștefan cel Mare, de acest călător-medic venețian.

Della Valle. — Este un italian care a călătorit în Țara Românească prin secolul al XVI-lea. În călătoria sa a vizitat Mînăstirea Dealu și spune că a vorbit cu călugării din această mînăstire care i-au vorbit despre origina noastră română.

Jacques Bongras. — Francezul Jacques Bongras era un om învățat și un cunoscător al antichității. El ne-a lăsat prețioase notițe asupra țării noastre. Descrierea lui prin simple note de călătorie, pe care n-avea intenția să o publice, s-a păstrat între materialul bibliotecii din Berna, iar mai tîrziu a fost publicată într-o broșură germană, reproducută și la noi, în Colecția Hurmuzaki vol. XI. Venind în țară este găzduit la Țirgoviște. Acolo, vede Mitropolia, o clădire de toată frumusețea, precum și celelalte biserici care sint tot așa de frumoase și solide.

Ajuns în București, vede în del, la Radu Vodă, Biserica lui Radu Vodă, iar Biserica lui Bucur este numită bolniță de îngropare a călugărilor de la Radu Vodă¹². Pe cînd Jacques Bongras trecea din Transilvania în Muntenia, prin trecătoarea Bran, singura trecătoare pentru trăsuri în acea parte, «văzu o cruce pusă în semn de frontieră»¹³.

Ivașco Peresvetov. — Este un călător rus, din secolul al XVI-lea, care a vizitat Moldova. El a cunoscut personal pe Petru Rareș, Domnitorul Moldovei, stînd în Suceava, la curtea acestuia, timp de cinci luni.

Întorcîndu-se în Rusia, a raportat țarului despre Domnitorul Petru Rareș, așa: «Am venit, doamne, din Ungaria în Țara Volohă și am fost cinci luni la Petru, Voevodul voloh, în Suceava și el despre tine, doamne, marele și bine credinciosul țar și despre împărăția ta spune rugîndu-se în fiecare zi, să se înmulțească credința creștinească. Și el zice: Așa a fost credința grecească și noi ne lăudăm cu dînsa, iar acum ne lăudăm cu împărăția rusească. Și spune așa: Doamne păzește-o de necredincioși și de orice herezie și pe acela nu-l laudă care sărută crucea și trădează — aceasta este o herezie, că nu apără credința creștină și nu slujesc cu credință pe domnitor. Și pe acela nu-l laudă, care atrage asupra împărăției sale un război deosebit; dă orașele și volostele să le țină boerii și demnitarii, și se îmbogățesc din lacrămile și singele neamului creștinesc prin jefuire ne bună. Și cînd pleacă de la «hrană» din orașe și voloste și se judecă obidele, fac ambele părți mult păcat: sărută crucea asupra vinovăției și reclamații și piriții, unul stăruie asupra nedreptății care i se face, iar altul neagă orice obidă și așa ambii se pierd în păcat și cad în mare herezie și mare ocară aduc lui Dumnezeu, nu țin la cinste, sărută crucea»¹⁴.

Pierre Lescapplier. — Este un călător francez, un turist diletant, care a călătorit prin Muntenia. El a publicat călătoria sa la Paris, făcută numai de plăcere, în anul 1574, sub titlul: «Voyage fait par moy de Venise a Constantinople». Această lucrare conține multe pagini referitoare la poporul român.

11. N. Iorga, *Istoria Românilor...*, Vol. I, p. 79.

12. *Ibidem*, p. 208—209.

13. Alex. Sadi-Ionescu, *op. cit.*, p. 71.

14. Gheorghe Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 23.

În notele sale de călătorie, spune despre locuitorii oraşului Bucur că «ei vorbesc o limbă pe jumătate italiană, pe jumătate latină, dar amestecată cu greceşte şi cu vorbe ciudate. Sînt ortodocşi stricţi, absolut contra Papei. Respectul pentru domni e religios şi-i pomenesc în rugăciuni»¹⁵.

Trifon Corobeinicof. — Acest călător rus a fost «mai întîi negustor, apoi a ajuns diplomat moscovit. A călătorit în mai multe locuri din Orient: la Constantinopol, Muntele Atos şi Ierusalim, iar în anul 1593 a călătorit prin Moldova. În acest timp Moldova întreţinea legături politice mai mult cu Polonia decît cu Rusia. Sosind în Iaşi el scrie în însemnările sale: «În Iaşi nu se mai găseşte cetate, deoarece ţarul turcesc nu îngăduie a ridica cetate; trăieşte în Iaşi gospodarul voloh¹⁶ iar în jurul curţii sale se află un zid de piatră spre apărarea ei şi în curte se află palatul de piatră»¹⁷.

Una din cele mai vechi relaţii asupra Bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc, se găseşte în descrierea acestui călător rus, unde se poate ceti următoarele: «În Iaşi sînt zece, dacă nu mai multe biserici, de piatră şi de lemn; de Catedrală slujeşte biserica Sfîntul Nicolae, făcătorul de minuni, mai mare şi mai înaltă decît biserica Sfîntul Nicolae, Gostuneanul¹⁸. Pe pereţii bisericii sînt zugrăvite praznicile împărăteşti şi proorocii, — altarul e zugrăvit şi dinspre curte; clopotniţa de piatră se ridică peste tinda bisericii; tinda e mare şi jur împrejurul bisericii, iar biserica e împărţită în două părţi, din care una se încălzeşte; în biserică se află locul voievodului, la dreapta cum intri într-însa, în dosul clirosului, pe un amvon îngrădit, ca şi clirosul şi toate părţile îmbrăcat în postav roş. În acea biserică slujeşte Mitropolitul Bîschii — de la biserica Albă —, un protopop, patru popi şi doi diaconi. Biserica se află în faţa Curţii Domneşti.

Aceste rînduri pun într-o lumină vie, atît forma sau stilul, în care era construită biserica Sfîntul Nicolae, cît şi zidirea bisericii de către Ştefan cel Mare, între anii 1491—1493»¹⁹.

În această biserică se ungeau cu Sfîntul Mir toţi Domnitorii Moldovei, de la Lăpuşneanu încoace, fiind considerată totdeauna ca biserică Domnească. Ultimul Domn ce a fost uns aici, a fost Grigore Alexandru Ghica. Alegerea Mitropoliţilor Moldovei, mădularele Sfîntului Iării, se făcea după ce mai întîi ascultau Sfînta Liturghie la Sfîntul Nicolae Dumnesc»²⁰.

CĂLĂTORI ÎN SECOLUL AL XVII-lea

Tomaso Alberti. — Este un agent comercial venit din Veneţia. El călătoreşte, în anul 1612, de la Constantinopol la Lemberg. În drum, trece şi prin capitala Moldovei. Despre acest oraş în notele sale, că «avea opt mii de case, dar toate de lemn, şi cîteva biserici de piatră». Atît menţionează acest negustor, care desigur că nu-l interesa prea mult partea religioasă a ţării noastre»²¹.

Vasile Gagara. — A călătorit, ca pelerin, la Ierusalim şi prin Egipt. În călătoria sa spre aceste locuri, a trecut şi prin Muntenia şi Moldova. Din notele sale de drum, se vedeşte intenţia Mitropolitului Moldovei, Varlaam, de a înfiinţa o şcoală la care, urma să înveţe un număr de 300—400 de copii.

Vasile Gagara «a fost primul călător rus care a scris despre Moldova, din vremea lui Vasile Lupu şi a cărturarului Varlaam»²².

George Krasinski. — Solia lui George Krasinski, a fost descrisă de un anonim, care era curtean al lui George Krasinski, podstolnic al Podoliei: el a fost trimis într-o misiune la Constantinopol, de către Regele Poloniei, Vladislav al IV-lea, cu plîngerile Polonilor împotriva tătarilor şi a lui Vasile Lupu, domnul Moldovei.

Ajuns în Iaşi îşi scrie următoarele impresii, în jurnalul său de călătorie: «Îndată lîngă castel este o biserică foarte frumoasă, Sfîntul Nicolae, clădită din

15. N. Iorga, *Istoria Românilor...*, Vol. I, p. 199.

16. *Domnitor*, nume slavon ca şi „voievod”.

17. Gheorghe Gh. Bevizconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, p. 35.

18. *Biserică din Moscova*.

19. N. A. Bogdan, *Oraşul Iaşi*, Ediţia II-a, Iaşi, 1914, p. 191.

20. *Ibidem*, p. 192.

21. *Cuvinte asupra bisericii Sf. Nicolae Domnesc şi Sf. Trei Ierarhi din Iaşi*, Iaşi, 1904, p. 12.

22. Gheorghe Gh. Bevizconi, *op. cit.*, p. 39.

piatră cioplită. Mai sînt și alte biserici de zid, frumoase, mai mult de zece, pe deosebite străzi, precum și o biserică catolică, din lemn, pe care o îngrijesc misionarii franciscani, din Italia. În sfîrșit, mai este o minăstire frumoasă, de zid, pe un deal lingă oraș, într-un loc bun, afară de aceasta nu mai e nimic bun de văzut²³.

Plecînd din Iași ajunge în orașul Vaslui, acolo «în fața castelului (fost reședință a Domnitorului) este o biserică de zid, zugrăvită atît în interior, cit și pe dinafară, dar acum este pe cale să se dărîme.

Sînt de asemenea și cîteva biserici de lemn, dar orașul este destul de sărăcăcios»²⁴.

Orașul Buzău, «este destul de mare, are două minăstiri, de zid, foarte frumoase; a treia biserică, de asemenea de zid și a patra părăsită, dar din ruinele ei se vede că era foarte frumoasă ca arhitectură»²⁵.

La 1 aprilie sosește în București. «Orașul este mai frumos de cit Iașul, deși este mai mic. Aproape toate casele au acoperișul de șindrilă. Întărituri nu sînt de loc, afară de minăstiri întărite, anume Sfîntul Mihai²⁶ și cea pomenită mai sus²⁷. Orașul este împodobit cu frumoase biserici de zid. Cea mai frumoasă și cea mai de frunte însă este minăstirea unde fusese așezat solul. Se află pe o insulă înaltă, într-un loc înconjurat de apele riului Dimbovița, care străbate orașul. Biserica din această minăstire este foarte frumoasă, ca arhitectură și zugrăveală. Alta mai frumoasă sau măcar asemănătoare nu am văzut. Într-o capelă, lingă biserică este îngropate împreună cu soția sa, Radul Voevodul muntenesc, fondatorul bisericii și minăstirii»²⁸.

Paul de Alep. — În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, Macarie, Patriarhul Antiohiei, călătorește spre Rusia pentru a strînge «elemoisine» de la creștini, ca să-și poată plăti dările și datoriile bisericii patriarhale, din Antiohia. În drum spre Rusia, atît la ducere cit și la întoarcere, trece și prin țările noastre. Această călătorie a fost scrisă, în limba arabă, de Arhidiaconul Paul de Alep, din Antiohia. Ea cuprinde amănunte foarte interesante, constituind întreaga călătorie «o icoană vie a felului de trai din acea epocă». Călătoria a fost întreprinsă între anii 1653—1658 și a fost descrisă, pas cu pas, de multe ori chiar cu un lux de amănunte.

Lucrarea aceasta a fost tradusă în mai multe limbi. La noi, M. Kogălniceanu, dă traducerea unei părți din prima călătorie, cunoscută lui după un jurnal rusec, în Arhiva Românească-Iași, 1860, iar în 1865, B. P. Hașdeu publică în Arhiva Istorică, 1865, traducerea primei călătorii. În anul 1900, Emilia Cioran, își susține teza de doctorat la Facultatea de Litere și Filozofie, din București, cu titlul: «Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române, 1653—1658. Această teză de doctorat a fost prezentată lui N. Iorga.

Preotul Vasile Radu, traduce din limba arabă, în limba franceză, această importantă lucrare, sub titlul: «Paul d'Alep. *Voyage du patriarche MACAIRE d'Antioche*, Paris, 1927—1930, în 3 vol. În lucrare este reprodus textul arab, după care s-a făcut traducerea în limba franceză.

Noi debarcăm în Galați, luni după amiază, în 17 ianuarie 1653, începe descrierea Paul de Alep. Îndată ce intrăm în oraș fu trimis cu știre către Bei un călăraș sau curier; iar magistratii, preoții și toți locuitorii au ieșit să întîmpine pe Domnul nostru Patriarh și l-au dus la magnifica biserică Sfîntul Dumitru»²⁹.

«În Galați sînt 8 biserici, cele mai multe din piatră. Mai măreață este între ele este aceea a Maicii Domnului, toată din piatră grea; are trei superbe și grațioase cupole, cu mărețe cruci aurite. Are și o clopotniță de dimensiuni foarte mari. Toată biserica este prevăzută cu muri și canoniere de resbel»³⁰.

Îndreptîndu-se spre Moldova, au făcut un popos «la un alt mare tîrg numit Bîrlad, avînd trei biserici: a Maicii Domnului, Sfîntul Dumitru și Chiriac». De

23. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 26.

24. *Ibidem*, p. 27.

25. *Ibidem*, p. 29.

26. Minăstirea Mihai Vodă.

27. Minăstirea Plumbuita ridicată în amintirea luptei dintre Matei Basarab și Leon Tomșa (1691).

28. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 30.

29. Emilia Cioran, *Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române 1653—1658, Teză de licență în istorie, București, 1900, p. 1—2.*

30. *Ibidem*, p. 3—6.

aci au pornit mai departe și au ajuns la Vaslui; «aici este o magnifică și superbă biserică cu o elegantă cupolă, peste măsură de înaltă — Biserica Domnească. În ea, jur împrejur, sînt bolți și arcuiri, pe care sînt picturi și imagini ale tuturor sfinților. La intrare, pe peretele din jos este un tablou al judecății de pe urmă, lucrat în aur și azur. Reprezintă pe Moise conducînd pe Domnul nostru, pe Ana și Caiafa și pe ceilalți evrei. Biserica, tot în interior, este acoperită de picturi. Arhitectura este foarte frumoasă. În vîrfurile cupolei, sau în baldachin, sub care se află tronul Beiuului, este imaginea Domnului nostru Mesia. În partea din afară a tinzii e un mare clopot. Bisericile în această țară sînt împărțite în trei diviziuni: prima diviziune, lîngă ușa, e deschisă și proprie femeilor, cea de a doua, e despărțită, prin o ușă pentru poporul comun, cea de a treia, despărțită iarăși prin ușă sau un zid, este apropiată pentru Beiu și nobilii săi. Corul, cu strana așezate sub arcuiri, se întinde în formă de semicerc de la nord spre sud.

În oraș sînt alte biserici afară de cea menționată. Stăturăm acolo duminica Purificației și apoi, dîndu-ni-se căruțe și cai de poște, am plecat luni dimineața. Spre seară ajunserăm la un mic oraș, numit Scînteia. În oraș este o biserică nouă, frumoasă, închinată Sfintei Parascheva, prevăzută cu două mărețe cupole, cu cruci superb aurite»³¹.

Martî seara, 25 ianuarie, spune Paul de Alep, «intrarăm în Iași, capitala Moldovei, în mijlocul vuetelor clopotelor tuturor bisericilor și mînaștirilor, care răsunau în toate direcțiile. După aceea furăm duși la biserica Sfîntul Sava și Sfîntul Mihail. Aici, dîndu-se Domnului nostru Patriarh jos din trăsura fu înveșmîntat cu mantia sa, iar preoții îi ieșiră înainte cu Evanghelia și diaconii cu cădelnițele, precedați de sfeșnice». Urmează apoi tot alaiul primirii, după care ieșind din biserică, Patriarhul, tot înveșmîntat, cu mania sa, cu crucea în mînă dă binecuvîntarea patriarhală, mulțimei»³².

«După reguli de dimineață, cînd orologiul bate a treia oară din zi, oamenii de aci revin la Liturghie și rămîn timp ca de trei ore, dacă e sîrbătoarea unui sfinț sau sîrbătoarea Paștelor. Însă mai înainte da a se trage clopotul de Liturghie, sună clopotul de pomană, cînd fiecare persoană, care au mijloace de a prezenta ceva bisericii, aduce darul său»³³.

Vizitînd bisericile din Iași, face descrierea lor, spunînd:

«Biserica Sfîntul Sava e toată zidită din piatră, pe dinăuntru și pe dinafară. Ea are numai o ușă spre partea sudică, deasupra căreia e zugrăvită imaginea Sfîntului, după cum se obișnuiește în toate bisericile din această țară. Zidirea e lungă și simplă, dar ridicată pe niște muri tari și dubli, cu cîte nouă deschizături, pentru aer, și cu două mari cupole turcești, după modelul celor mai mari din țara noastră. Ele sînt unice în felul lor, în aceste părți. Înăuntru fiecarei cupole sînt în jur cîte treizeci de bolți arcate. Partea extremă a cupolelor e de tot rotundă și acoperită cu cositor, care sclipește de departe la razele soarelui. Pe vîrfurile cupolelor sînt două cruci mari aurite, foarte frumoase. Tot acoperișul bisericii e din cositor. În biserică sînt numai doi stîlpi. Policandru numit aci «Horos» e foarte mare, atîrnat deasupra corului și compus din 24 de bucăți aurite. Înăuntru lui este un altul mai mic, ce seamănă cu un pavilion. În toate aceste țări, Catapetasma, a împărțită în trei secțiuni: secțiunea care este imediat deasupra ușilor sanctuarului și care cuprinde toate sîrbătorile duminicale; secțiunea învecinată prezintă în mijloc imaginea Domnului nostru cu un (sacos) și o coroană, șezînd pe tron, iar la stînga și la dreapta lui stau Apostolii. Întotdeauna, la stînga lîngă El, stă Sfîntul Paul, la dreapta Sfîntul Petru; în jurul lor e Maica Domnului și Sfîntul Ioan, etc. Deasupra acestei secțiuni e imaginea Sfintei Treimi, în mijloc, iar pe lături Profeții. Deasupra tuturor e Crucifixul.

Sanctuarul e foarte spațios, cu trei ferestre arcate, îngrădite cu groase gratii de fier și avînd în stînga un pogoriș cu trepte, care duce prin chor la amvon. El e foarte înalt, zidit ca și cupola, de piatră, colorată, cu cruce deasupra. E susținut de stîlpi spirali de piatră. În interior e un loc spațios pentru a ascunde vasele bisericii și altele la caz de alarmă. În peretele sudic al bisericii sînt trei ferestre mari cu gratii și arcuiri de fier. Lîngă ușă e mormîntul arhitectului Enachi, închis

31. *Ibidem*, p. 7—8.32. *Ibidem*, p. 10.33. *Ibidem*, p. 11—13.

cu gratii, zugrăvit și cu o candelă care arde întotdeauna. Pe perețele nordic sînt cinci ferestre la fel. Pardoseala bisericii e așternută cu olane, precum se obișnuiește, în genere, în toate țările de la Brussa și pînă la Moscova.

Locul pentru femei e în susul bisericii, în o galerie cu un iconostasis (cata-peteasmă) separat. Ele se urcă acolo prin o trecătoare, în zid, conducînd de-a dreptul de la ușa bisericii. Turnul pentru clopote este de o vastă structură pătrată, zid foarte solid din piatră, cu două bolți în centru, servind de ascunzătoare pentru averea bisericii, la caz de alarmă. O scară cu o mulțime de trepte duce la vîrf cinci clopote atîrnă de două imense și înalte arcuri. Clopotul cel mare, de o vastă circonferință, e lucrat în Danemarca. Limbile clopotului sînt de fier. Toate depindețele minăstirii sînt lucrate din lemn, ca mai la toate minăstirile de aici»³⁴.

Minăstirea Golia. Biserica e foarte frumoasă. Acolo se află o veche și miraculoasă icoană a Maicii Domnului, încadrată în 24 de rozarii. Mîinile și brațele sale sînt de aur curat, făcîndu-se impodobirea acesteia cu o mare cheltuială din partea Doamnei; căci fiul său Ștefan Vodă, căzînd în boală grea și fiind dus de către muma sa la picioarele acelei icoane, la minut, s-a însănătoșit. Dinaintea icoanei sînt candelă de argint aurite, ce ard incontinuu. În fața ușilor Sanctuarului sînt patru candelabre de bronz, mai frumoase și mai strălucite de cît aurul, lucrate în Danemarca și plătite, se zice, cu greutatea lor în argînț. Lîngă jețul Beului, pe o columnă, e portretul lui Vasile Vodă, de statură naturală, într-o haină blănită cu samur, ținînd în mînă efigia bisericii, pe care o prezintă Domnului nostru, care e înconjurat de ingeri. După el stă, Doamna, o princesă circasiană, în haină de samur, urmată de fiicele sale, dintre care una e acum la Poloni și alta fu căsătorită de curînd după fiul Cazacului Hmilnițki. Lîngă el este Ștefan Vodă, cu o a treia soră, care după aceea fură duși în Rusia, ambii în haine frumoase și exact la fel.

Părăsînd biserica mersemăm la masă și apoi ne-am suit în clopotniță, care e foarte mare și veche și care nu are perechi în toate aceste țări, prin înălțime, lărgime și frumusețe.

Patriarhul făcu Beului un dar de mare valoare «Falca superioară a Sfîntului Vasile cel Mare», de o culoare galbenă, foarte solidă, grea și strălucitoare ca aurul. Mirosul ei era mai plăcut de cît ambra. Dinții și maselele rămăsese neatîns la locul lor. Acest odor îl căpătase în Constantinopol, unde fu scos la vînzare și cumpărat cu greutatea sa în aur; cîteva bucăți de piatră din Sfîntul Mormînt; cîteva bucăți din lemnul Crucii, de o culoare neagră ca abanosul și foarte grele. Ele erau puse într-o cutie rotundă, de fabrică indiană, sculptată cu mare artă, iar cutia era păstrată într-un săculeț de tafta roș și cu șirete de mătase albastră.

Beul văzînd acest ultim dar, fu încînat și cuprins de admirațiune. La cuvintele Patriarhului «acestea sînt pentru Dumneavoastră, ca să vă ferească de tot răul!» Beul nu-și mai putu stăpîni bucuria. Patriarhul îi mai dădu și o sticlă cu Sfînt Mir³⁵.

Minăstirea Sfinții Trei Ierarhi. Această minăstire e cît se poate de frumoasă; pare un castel, fiind înconjurată de toate părțile cu ziduri de piatră. Deasupra porții e un turn pentru clopote și pentru ceasornicul orașului, care e din fier și cu roate mari. Clopotele sînt atîrnate deasupra, pe grinzi de lemn. Mașinăria ceasornicului umele o jumătate de odaie. Ea are o vargă de fier ce intră prin acoperămînt și trece în sus pînă la vîrf clopotului celui mare și la care e aplicată un ciocan greu de fier. Cînd vine timpul să bată, o mare bucată de lemn iese din arcul turnului, avînd reșorte, prin care se pun în mișcare clopotele cele mici, ceea ce se numește alarmă, pentru a preveni pe popor să asculte că urmează a bate orele. Această vargă e trasă în jos prin roate; ciocanul deodată se ridică și căzînd pe marginea clopotului, produce un sunet, ce se aude în întreg orașul. Biserica e în mijlocul minăstirii.

Iară ceea ce privește biserica cea sfîntă, se află în mijlocul minăstirii; peste tot e făcută din piatră cioplită și pe dinafară este cu totul impodobită cu deosebită măiestrie, care întrece toată înțelepciunea; nu sînt lucruri plane ci numai sculptate.

34. *Ibidem*, p. 16—18.35. *Ibidem*, p. 10—11.

Dedesubtul coronamentului biserica e închisă cu două birne negre de piatră cioplită; ea are două turle înalte. Intrarea la ea este prin două părți, una spre sud, alta spre nord, după obiceiul bisericilor lor. Deasupra fiecărei porți este o fereastră înaltă cu zăbrele; în zidul dinspre apus sînt alte două ferestre cu zăbrele, întocmai ca cele dintîi. Aceasta este o boltă încrucișată și în virful ei se află chipul Treimeii. Peste poarta bisericii, care este spre apus, este imaginea celei din urmă judecăți, mai frumoasă decît am văzut-o la Vaslui.

Turcii sînt zugrăviți după chipul lor, cu turbanele și cu cealmalele lor; apoi pe celelalte ziduri sînt imagini de oameni și de toate creaturile lumii, începînd de la om pînă la animal, fiară sălbatică, pasăre, pomi și plante, tot lucruri care îți luau vederile. Apoi mulțumesc lui Dumnezeu în sfințenia lui, cu tobe și psaltire, tineri și fete și mulți oameni; muzicanții stau după rînduiala lor; apoi domnii, boierii (și cadîii) judecătorii după rangul lor; totul făcut de aur și lazur.

După aceea, intri în biserică prin poarta dinspre apus și deasupra se află imaginea celor trei Patriarhi. Poarta e jur împrejur cioplită cu mare măestrie; prin poarta aceasta intri în nartică; în zidurile acestuia se află niște nișe, unde sînt mormintele copiilor Beilului și ale femeii sale «Doamnei» celei dintîi. Pe aceste morminte sînt covoare de mătase și de serasir (tesătură în aur și argint) și deasupra lor atîrnă candelile de argint, ce ard ziua și noaptea și sfeșnice cu lumînări de ceară.

Aci sînt patru ferestre cu gratii, cîte două într-un perete și imaginea Beilului și a soției sale, Doamna cea moartă, de care am pomenit mai sus, căci ea murise încă cînd trăia el; apoi cei trei copii morți, unul după altul, în haine frumoase și pe calpacurile lor era cîte o dungă de samur.

În sînga celui ce iese de pe poartă, se află pe zidul bisericii efigia bisericii în mîna Beilului și pe dînsa sînt zugrăviți cei trei Patriarhi; el o prezintă Mîntuitorului, care-l binecuvîntează și în jurul lui stau Apostolii și Ingerii. Pe bolta acesteia nartice atîrnă un *tarianhas*, asemenea dăruit. Aci sînt multe imagini minunat lucrate.

De acolo ajungi la chor, între doi stîlpi tari, ciopliți în formă de arbori verzi de fistic, ciopliți din piatră verde, prin care sînt vine de aur, de jos pînă sus. Tronul Beilului se află în dosul stîlpului celui dintîi, întors spre răsărit, după obicei, cu scări la tron și cu o cupolă. Tronul e acoperit cu plăci de aur, minunat săpate. Interiorul lui e căptușit peste tot cu roșu și scara și podeala este acoperită cu postav roșu. În înălțimea capelei se află o cruce, peste care e un trandafir cu totul de aur, minunat lucrat.

În dreapta tronului pomenit, în zidul dinspre sud, este o cupolă mare, ai căror stîlpi de marmură albă, sînt minunați ciopliți; te sui pe scări asemenea de marmură albă și în mijlocul ei stă un coșciug, pe dinafară și pe dinăuntru căptușit cu roșu și bătut cu cuie de argint, avînd asemenea un lacăt minunat, pe care ni-l deschiseră și noi ne-am închinat și am primit binecuvîntarea de la moaștele Sîntei Paraschevei celei noi, pe care fusese el (adică Beilul) de o aduse din Constantinopol, la biserica patriarhală, de la camera sfinților, înaintea cărora ne închinaserăm și ea este parcă ar fi în viață, învelită în covoare și mătase și alte de felul acesta; deasupra ei atîrnă candelile de argint și de aur, ce ard ziua și noaptea. Pe zidul boltei e zugrăvită munca ei și cum s-a pristăvit și cum a adus-o turcii pînă acolo, un lucru minunat; căci cînd au adus-o episcopii a fost cu dinșii un capigi-bașa, pentru ca să mărească fala și să devie mai strălucită prin aceasta.

Chorul e totmai ca chorul din biserica Doamnei. Intrarea are de asemenea două arcade către sud, jeturile sînt făcute din lemn de chiparos și de abanos, un lucru țărigrădean, strungărite și săpate; jeturile episcopilor stau în frunte. În fiecare chor se află cîte o strană împodobită cu fildeș și abanos și alte de felul acesta, o desfătare pentru cei ce privesc: sînt acoperite cu postav roșu. Iar în ceea ce privește cupola chorului, ea este foarte înaltă, pe tavan e imaginea Mîntuitorului. Cupolele acestei biserici sînt foarte înalte și atîrnă într-insele un policandru mare, lung de șasesprezece coți, poleit peste tot cu argint, un lucru care îți ia mîntea. În interiorul lui e legat un fel de pavilion. În zidul fiecărui chor sînt ferestre cu zăbrele.

Înainte de timpla bisericii sînt patru sfeșnice de aramă, diferite prin aspectul și prin forma lor; apoi alte două mari de argint. Astfel e și «simbolul», compus din patru pături lucru minunat, fără seamăn. De asemenea și Icoana Domnului și a Maicii Domnului, icoana celor trei Patriarhi și icoana Sfîntului Nicolae, turnate în aur și argint.

Sanctuarul e de o frumusețe și de o eleganță extraordinară; arcadele cupolei sînt diferite unele de altele și acoperite cu plăci de aur și de argint. În față are trei ferestre cu gratii și stîlpi, acoperiți de asemenea, cu aur. Pe tavanul cupolei este imaginea Maicii Precesta. Icoanele care se află în interiorul Sanctuarului și pe zidurile lui, sînt lucrate cu aur și cu lazur și nu se pot număra. Înainte de Sanctuarul este o carte mare de argint.

În genere se poate zice că nici în Moldova, nici în Țara Românească nici în țara Cazacilor nu mai există o biserică ce i s-ar putea potrivi, atît în ceea ce privește zugrăvelile, cît și în ceea ce privește frumusețea ei (arhitectura)³⁶.

Paul de Alep, arată cum Domnitorul Vasile Lupu asista la slujbele religioase, ce se țineau în anumite zile, la diferite biserici și minăstiri, din Iași.

«Simbătă după vecernie, Beiu trimise pe Sluger, ca să întrebe de sănătatea Patriarhului și să-i spună că dorește să meargă la minăstirea Galata, spre a asculta Liturgia acolo, în ziua următoare.

Pentru proviziile sale de post, slugerul îi aduse pe spinarea soldaților, o balercă cu untdelemn, una cu limonadă, un sac de orez, unul cu arpacas, unul de linte, unul de fasole, unul de bob, unul de mei, etc. La sfîrșitul serviciului de dimineață, duminică, Slujerul veni din nou în caretă domnească, îmbrăcat în roșu, cu galoane de argint, trasă de șase cai castanii și merșerăm în ea, investiți cu odăjdiiile noastre, la sus numita minăstire. La intrarea noastră în biserică găsim acolo, pe toți capii minăstirii; obiceiul lor era de a servi în corpore de cîte ori Beiu asista la Liturgie. Cînd încetară clopotele de a suna, intră Beiu însoțit de Doamna și de fiul lor Ștefan.

Liturgia fu celebrată cu multă solemnitate. Cîntarea fu frumoasă. Observai că în partea dreaptă a corului rugăciunile se cîntau în grecește și în același timp, în partea stîngă, în românește. După Liturgie Beiu se retrase cu Patriarhul într-un apartament, unde convorbiră pînă ce s-a pus masa. Banchetul fu luxos și de o așa abundență, încît vinurile și mîncările ar fi ajuns să sature o mie de oameni ceea ce se întîmplă la toate mesele, urmate după o asistare publică a Beiuului la o Liturgie. După vecernie Beiu plecă în trăsura sa, pe cînd clopotele sunau fără a înceta, pînă ce se pierdea din vedere. Aceasta fu pentru noi o zi cu adevărat memorabilă. Cu plăcere amintesc, ca să adaug la splendoarea ceremoniilor și desfătarea cîntare a cecilor de casă, ai Beiuului, care se întreceau unul pe altul, ca să desfăteze auzul ascultătorilor»³⁷.

Simbăta, în săptămîna albă, spune Paul de Alep, începînd cu lăsatul secolui de brînză, se obișnuiește aci a se da drumul la toți cei închiși, căci în prima Viñere a postului se întîmplă la toate mesele și judecățile și Beiu nu se mai arată decît în biserică, fiind neconținut în post și în devoțiune, precum și toți nobilii și curtenii săi³⁸.

În Duminica tuturor Sfîntilor Domnul nostru Patriarh primi o vizită și invitațiune din partea egumenului minăstirii Sfîntul Ioan cel Nou, numită în deobște Minăstirea Maicii Domnului. Ea este pe drumul Iașului și depinde de Minăstirea Sfîntul Sava. Deci merșerăm acolo și am asistat la Liturgie. Biserica e frumoasă; deasupra balcoanelor e clopotnița.

Cît privește pe acel Sfînt numit Ioan cel Nou, ne informăm că acum un secol și mai bine, el muri ca martir al creștinătății în Trapezunt. Eii au întrebuițat toate mijloacele, pînă ce au reușit să-l aducă în Capitala lor, depunîndu-l în Minăstirea Sfîntul Sava, ca să se vadă unde dorește el să fie pus. Voița lui a fost să fie așezat în trăsura domnească, care, urmată fiind de popor, îl conduce la Suceava, unde se opri. Deci în cetatea aceea i se zidi o biserică și minăstire în care fu depus spre păstrare. Poporul moldovenesc are o credință absolută în el și vine în

36. *Ibidem*, p. 23—30.

37. N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 450—451.

38. Emilia Cioran, *op. cit.*, p. 30.

pelerinajiu la ziua Sfintului joi după Rusalii, din orașele și satele cele mai depărtate.

Intrind în Țara Românească, venim la un oraș numit Rimnic. Aci într-un palat episcopal își are reședința un episcop, ocupînd o superbă minăstire de piatră și o biserică foarte mare și înaltă. Biserica e împodobită cu o cruce și e închinată Adormirii Maicii Domnului. Pe oriunde intram noi, în sat sau oraș, preoțimea, boierii și poporul de jos ieșau în întîmpinarea Patriarhului, ca să primească binecuvîntarea sa. La apropierea noastră de orașul Tîrgoviște, care e reședința de iarnă a Beului muntenesc, ieșii spre întîmpinarea Patriarhului chir Ignatie, mitropolitul local³⁹ un bătrîn venerabil, cunosător de limbi: turcă, persană, greacă și română. Patriarhul se sui în frumoasa lui trăsură și aîmîndoi intrară în oraș, care e înconjurat cu ziduri de lemn, ridicate de Matei, actualul Bei. Ne duserăm la o minăstire de piatră, ce poartă numele «Invierea Domnului», dar muntenii o numesc Stela⁴⁰. E mare și îngrădită cu un zid de piatră. Biserica e prea frumoasă și înaltă, avînd două cupole elegante, cu mai multe cruci, pentru a căror poleitură s-a cheltuit, se zice, 700 țechini (galbeni venețieni). Iconostasul, de artă rusă, e splendid și are trei uși.

În Țara Românească, ceremonia Liturghiei e mai lungă decît în Moldova. E de observat că în ajunul fiecărei sărbători însemnate, trag clopotele și se adună o mulțime de popor la biserică. În atari zile era obiceiul lui Matei Vodă de a face o masă pentru cler, călugări, pentru sărăcimea orașului și pentru călători; iar după ospăț se distribuia fiecăruia o elemosină.

În orașul Tîrgoviște sînt peste 80 de biserici și minăstiri, cele mai multe din piatră. Orașul e mare ca Alep și Damasc.

Vineri după Rusalii Patriarhul luă ziua bună de la Bei, care împreună cu Doamna îl primiră într-un apartament intim, unde înveșmîntat cu patrașorul și omoforul, Patriarhul îi binecuvîntă. Ei erau în genunchi, cu fața la pămînt, înaintea lui. Plecarăm din Tîrgoviște, după ce mai întii, luînd rîmas bun de la biserică, Patriarhul citind pentru călugării minăstirii și toți negustorii rugăciunea de iertare. Marți dimineața sosirăm la biserica Sfîntul Nicolae, cunoscută sub numele de minăstirea Postelmeul chir Constantin. Biserica are o cupolă înaltă în mijloc și trei altare, fiecare iarăși cu cîte o cupolă rotundă cu mai multe arcuri. Interiorul cupolei e acoperit numai cu zugrăvitori precum: «Gloria lui Dumnezeu din cer» cu diferite făpturi de animale de apă și uscat: «Gloria lui Dumnezeu pentru Sfinții săi», și fecioare sălînd, cu judecători, bătrîni, tineri, ce bat tobele și cîntă din fluere și alte asemenea zugrăveli admirabile, cu numele unui bun meșter, acel ce lucrase și în Moldova la minăstirile lui Vasile-beiu. Fiînd învrate cu aur, pe perețele gol, uimesc pe spectator prin luciul lor, nespus mai mult decît ar fi lucrate pe pînză. Pe tencuiala cupolei e zugrăvit Mîntuitorul. O scară lungă duce la ușa bisericii, pe o parte a căreia e Christos, iar pe cealaltă Maica Domnului, zugrăviți cu frunze de aur curat. Ușa întreagă e poleită. Tot interiorul e zugrăvit, din nou, pînă la părțile cele mai înalte ale cupolei. Tablourile sînt: Cele șapte Soboare, Christos călătorind pe asin, omul căzut între tilhari, cum Samarineanul îl conduce la un ospiciu unde vorbește cu gazda, lingă care stă un om rănit și cum îi pune untelemn și vin în rane.

Cît privește iconostasul, Simbolul și icoanele, nu se aseamănă decît cu acelea din minăstirile Beului Vasile. Clopotnița e peste măsură de frumoasă, fiînd toată acoperită pe dinafară cu tablouri zugrăvite pe tencuială, încît ai crede că sînt de marmură albă și colorată și mozaic, de toate formele și culorile. În partea inferioară e rotundă, iar deasupra octogonală, avînd opt arcuri, de care sînt aninate clopotele. Mai sînt acolo încă alte două biserici, din care una e nouă și frumoasă, iar cealaltă printre chiliile minăstirei. Minăstirea e zidită între munți, înconjurată de bălți cu peste⁴¹.

Urmînd călătoria noastră ne-am apropiat de tîrgul Argeș. Această localitate are nouă biserici. Apoi am trecut prin oraș înainte către minăstire. Deasupra

39. Ignatie, episcop de Rimnic, înlocuind temporar pe mitropolitul Ștefan.

40. Zidită de Vasile Lupu, pentru împăcarea cu Matei Basarab, iar Matei Basarab, pentru același semn de împăcare, zidește tot atunci, în Moldova, Minăstirea Soveja.

41. Emilia Cioran, *op. cit.*, p. 124—126.

porții minăstirii e clopotnița, chiliile care alcătuiesc circonferența sînt de o frumoasă clădire de piatră, ca o galerie sus și alta jos. În mijloc stă biserica care e, într-adevăr, un obiect de minunăție a minții și fără asemuire printre minăstirile din acest Principat.

În biserica minăstirii se află moaștele unei tinere fecioare martiră, numită Sfînta Filoftea. Noi avurăm norocul să ne închinăm la moaștele ei. Biserica are patru turle, dintre care două deasupra ușii, înalte și rotunde, cu margini spirale și se prezintă privitorului ca și cum ar fi gata să cadă, neputîndu-se vedea de care parte sînt sprijinite. Bolta cea mare deasupra corului e înconjurată cu șaptezeci de balustrade, care se crede că corespunde cu numărul celor șaptezeci de discipoli. Deasupra fiecărei cupole e o cruce; pe laturile bisericii, la fiecare din cele patru unghiuri, este iar cite o cruce; astfel sînt cu totul douăzeci de cruce. În cei doi pereți mai mici ai bisericii, cel dinspre sud și cel dinspre nord, se află în fiecare fereastră șase stilpi de marmură albă; jumătate dintre aceștia se văd chiar pe dinafară. Acești stilpi se cred că corespund cu cei doisprezece Apostoli și purtînd numele lor, ei sînt sprijinitorii construcției. Dinaintea ușii bisericii e o frumoasă cupolă pe patru stilpi de marmură cu baze de aramă poleită. Împrejurul boltei, la cite și patru cupole, se reazemă o mare balustradă. Toate sculpturile și ornamentele de pe pereți și turnurile acestei biserici sînt acoperite cu aur și lapis lazuli și cu toate culorile posibil. Pereții sînt peste tot încinși cu un briu împletit. Ușa este cu două canaturi, de proporție mare, și lucrată cu măiestrie de meșteri din Constantinopol: pe ușă e scris grecește data clădirii. După ce intri pe această ușă, mai urci trei trepte spre a ajunge la pardoseala bisericii, care e toată de marmură fină albă. Biserica se compune din două părți: prima parte care e nava sau amvonul, conține doisprezece stilpi groși de piatră, în spirală, fiecare pereche de aceeași formă. Cei doi de la ușa exterioră dau între ei trecerea persoanelor, care intră în biserică: cei corespunzători sînt dinaintea ușii de a doua, adică a ușii despre chor; apoi patru în partea dreaptă și patru în cea stîngă, ce fac împreună doisprezece, numărul celor doisprezece Apostoli. Între fiecare doi stilpi este cite o pictură de o frumusețe surprinzătoare, pictată pe amîndouă părțile de artiști cretani. În față sînt înfățișați unii martiri călări, în dos sînt portretele unor vestite cuvivoase. Din dosul coloanelor, la dreapta, sînt mormintele Domnilor Țării Românești și ale ctitorilor minăstirii, cu soțiile lor, iar pe perete sînt zugrăvite portretele lor. Ușa choriei e de marmură albă, largă și frumoasă, acoperită cu o stofă de aur, cusută peste tot cu înfățișarea Adormirii Maicii Domnului. Cortina sau perdeaua altarului e de o lucrare foarte frumoasă și în adevăr minunată. Se zice că a fost cusută de mina Doamnei voevodului Neagoe Vodă. Cit despre chipul lui Hristos, care este la ușa altarului, e compus din mozaic, așezat pe o placă foarte veche; este chiar acela de care se vorbește în cronicile grecești că a fost mai întîi așezat la fîntîna Samariteanului din Sfînta Sofia. Într-un colț al clădirii e o frumoasă capelă, cu două cupole, închinată Sfinților Petru și Pavel. Spre a spune totul într-un cuvînt, această biserică e o minune în lume⁴².

Ne-am dus să vizităm minăstirea din vecinătatea Tîrgoviștei, cu hramul Sfîntul Nicolae, cunoscută sub numele de Minăstirea Dealu; această minăstire e așezată într-o poziție cu aer bun, avînd o privire asupra întregului ținut. Biserica seamănă cu cea a minăstirii Curtea de Argeș. Se spune că tot ceea ce a rămas din pietrele și materialul clădirii aceleia s-a transportat aci de către ginerele lui

Miercuri, în săptămîna mare, am fost invitați de Bei la palat, unde i-am făcut Sfîntul Mir. În joi mare, am mers cu trăsura la biserica din Curte, împreună cu Mitropolitul cetății, unde ne-am înveșmîntat și îndată ce veni Beiul jos, Patriarhul și Mitropolitul l-au binecuvîntat. Apoi ieșirăm în Curtea Palatului, împreună cu Beiul, care mergea lîngă Patriarh. Aci erau așezate bănci de jur împrejur și covoare, iar în mijloc trei scaune cu fața către răsărit, destinate pentru Bei, Patriarh și Mitropolit. La stînga se așezară capii minăstirii, iar la dreapta boierii. Pe pupitru

42. *Ibidem*, p. 141—147.

43. Probabil Radu al VI-lea de la Afumați (1522—1524) care a fost ginerele lui Neagoe Vodă.

erau cărțile, ce conțineau serviciul abluțiunii⁴¹, (spălării picioarelor) un vas de argint și o cupă. Luminări de ceară se împărțiră la toți cei prezenți. Cînd înaintă Patriarhul, eu îl însoții cu cirja și cu cădelnița; unul din preoți citi Evanghelia, cu fața întoarsă la apus și cînd ajunsese la locul: «Și el își îmbracă veșmintele saie», am desbrăcat pe Patriarh de sacos și de alte haine și l-am încins cu un ștergar de pinză, apoi el se duse și turnînd apă curată din cupă, în vas, veni mai întii la persoana care reprezenta pe Iuda și îi spălă picioarele. Pe jos se întinse un covor. După el urmară și ceilalți la rînd, făcînd tot astfel. Mitropolitul Cetății ținea locul lui Petru. După ce Patriarhul isprăvi ceremonia și dușă ce îl înveșmîntarăm din nou cu sacosul, el înaintă cu vasul de apă și-l puse pe pupitură; apoi muind virful degetelor, făcu semnul crucii pe frunte și binecuvîntă pe Bei de la distanță. Mitropolitul făcu la fel, de asemenea și Beiu. La sfîrșit, după ce ieși cu sfințele Taine, Patriarhul intră în sanctuar⁴⁵.

Am plecat de la Tirgoviște, cu tot bagajul nostru. De la Pitești luînd de-a lungul marelui și renumitul riu Olt, am sosit la Rîmnic, unde este reședința episcopală. În acest oraș am întîlnit pe depusul mitropolit Ignatie, iar de acolo capigiul ne conduse la marea și renumita minăstire Cozia. Această minăstire, ctitoria lui Mircea Vodă, are hramul Sfînta Treime. Se zice că i s-a dat numele de Treime pentru că e înconjurată de trei munți; la sud-est, nord și est.

În fața bisericii e o fîntînă al cărui izvor curge de la munte, de o rară frumusețe. Împrejurul ei sînt patru figuri, din gura cărora curge apă. O figură reprezintă pe un ungar, alta pe un turc, cu turbanul său, a treia e figura unui Bei și a patra a unui sclav. Chiliele acestei minăstiri sînt mari și de o structură solidă, așezate una deasupra alteia, prevăzute cu galerii. Spre răsărit sînt vreo cîteva încăperi admirabile, cu balcoane sau galerii, unde se servește prînzul, avînd privirea spre riu, care e la o adîncime de la virful clădirii de patruzeci sau cincizeci stînjini. Acestea sînt saloanele care îndepărtează grijele, gonesc melancolia și luminează spiritul. Un om în adevăr bolnav se însănătoșează aci de murmurul plăcut al apelor și de izvoarele fîntinii ce șerpuiesc de stînci. Orice viețuitor e reinviat la privirea acestor munți, cu verdeața înconjurătoare și de mîncarea delicioasă a acestor pești, numiți păstrăvi. Seamănă cu peștele Soltan de la Therapolis și e frumos însemnat cu pete roșii.

În fața ușii minăstirii, pe panta muntelui, e un izvor de apă clocotitoare, deasupra căruia e clădită o minunată biserică, în numele Sfîntilor Petru și Pavel. Ei o numesc spital, pentru bolnavi. În față e un drum pe care am mers o oră și jumătate pînă în vale, unde e o biserică, frumos împodobită, în numele Sfîntului Ioan Botezătorul. Aci locuiește un devotat pelerin, pustnic, ale cărui chilii sînt alipite de biserică unde face el sînta slujbă. Această sîntă ființă ceru binecuvîntarea de la Patriarh și-l rugă să planteze pentru el un vlăstar de nuc, ca să-i rămîie ca amintire, de la el, și ca toți în viitor să știe că e un pom plantat prin bunavoința Patriarhului Macarie din Antiohia⁴⁶.

Minăstirea Dintr-un Lemn, i se spune astfel, pentru că «în timpurile vechi trăia prin împrejurimi un ermit, care deșteptîndu-se odată din somn a găsit o icoană a Maicii Domnului atîrnată de un pom, care îi zice: «dorința mea este ca tu să zidești aci pentru mine o minăstire, din acest pom». Deci ermitul se ridică, tăie arborele și începu cu acesta zidirea unei biserici frumoase, pe care o acoperi și o construi numai cu lemnul acestui arbore. După această tradiție ei o numiră Minăstirea Dintr-un Lemn, despre care se povestește o mulțime de miracole⁴⁷. După dejun am plecat de la Minăstirea Dintr-un Lemn și mergînd pe un drum greu de tot, am trecut peste rîul Bistrița, mai mult de patruzeci de ori. Scoborînd muceha unui deal, am ajuns seara la o minăstire, foarte renumită în acest ținut și cu oare care fortificații de apărare, numită Minăstirea Bistrița. Se află situată într-o vale singuratică, cu un singur drum ce duce aici, în o poziție asemănătoare cu aceea a minăstirii Cozia, întocmai ca o fortăreață. Are o biserică cu hramul Maicii Domnului, ce posedă un mare tezaur, adică, corpul Sfîntului Grigorie, pe care ei l-au numit cu un alt patronimic (Grigorie Decapolitul). El fu adus din Serbia, de către fun-

44. Spălarea sau purificarea religioasă la orientali.

45. Emilia Cioran, *op. cit.*, p. 152—153.

46. *Ibidem*, p. 161—164.

47. *Ibidem*, p. 170.

datatorul minăstirii, cu cheltuieli foarte mari. E așezat într-un coșciug de argint poleit și pe partea convexă a capului e gravată întocmai, figura sfântului. De jur împrejurul coșciugului, sînt figurile altor sfinți și ingeri. Acest coșciug e un dar al Domnitorului Constantin Voevod, care l-a comandat în Ungaria. Se zice că s-a plătit pe el, în bani, numai 1.500 de *reali*⁴⁸. E de un aspect strălucitor. Noi am fost incintați la vederea acestuia și de mirosul său parfumat; la sfîrșit am sărutat și am luat binecuvîntarea de la mina sfîntului. Luni în 6 iulie am făcut Liturghie și după o hirotonisire de călugări și diaconi ne-am dus la trapezărie.

Vorbînd despre peșterea Sfîntului Grigorie Decapolitul, Paul de Alep scrie; «Un vechi ermit, distins prin virtuțile sale, a dat peste gura unei peșteri în vîrfurile acestui munte, ce se ridică în partea de nord a minăstirii. Cu timpul prin multă muncă și stăruință, a ajuns să facă un drum ce ducea aci și zidi în ea o biserică cu hramul Sfîntului Mihai. Cînd ne-am dus să vizităm această peșteră, ne-am urcat pe o potecă îngustă, unul cîte unul, pe un suiș repede, avînd în dreapta noastră o prăpastie îngrozitoare, stîncoasă pînă jos, la patul riului. Din această cauză cea mai mare parte a drumului e prevăzută cu balustrade, de la pom la pom. N-am putut ajunge la acel loc de cît cu mare greutate și oboseală. De la marginea dealului, la cavernă, distanță de o aruncătură de piatră. Sînt scînduri lungi și înguste, cu balustrade, ca un fel de pod. Cînd pericolul amenință, ei ridică acel pod și stau astfel în siguranță, căci nici dracul nu-și poate face drum la ei. Pentru aceasta Beiu, cînd îi amenință vreo nenorocire, își trimite avuția și familia-sa în aceste peșteri. Ele sînt situate la mijlocul muntelui, la înălțime de 44 stînjeni, din fundul văii⁴⁹; deasupra vîrfului muntelui, distanța pare imensă. La poartă sînt două ferestre de fier, pe care am intrat ca animalele, pe patru picioare. Înaintînd de-a lungul tunelului, unul cîte unul, la lumina torțelor, pînă ce am fost mai morți de oboseală: am ieșit în urmă într-un mare ioc, nivelat, unde am vizitat, plin de devoțiune, biserica zidită într-o mare infundătură, ce comunică cu exteriorul. Alături se află o chilie curată, locuită totdeauna de un călugăr. La răsărit de biserică este o altă mare infundătură, ce comunică cu exteriorul și cu valea, la care nu pătrund razele soarelui de cît numai în zori de ziua. Aci se află un mare pom, de care atîrnă o frînghie lungă, care prin ajutorul unei roți, servește să se scoată apă din riu, căci după cum am menționat mai înainte, au obicei de a face depozit aici. Aceste lucruri nu puteau trece prin tunelul prin care am străbătut noi, dar fiind acuse pe drumurile secrete, ale minăstirii, la locul unde atîrnă frînghia, le ridică în sus și le trag pe gaură. În peșteră este un izvor cu apă limpede, care curge întotdeauna în mare cantitate. Acest loc nu e înconjurat de cît de un munte, înalt și răpos, ce se ridică în partea opusă a riului. Dar cu toate acestea, cei care vor să se retragă aci, fie pentru ei, sau pentru avuțiile lor, nu pot să stea timp îndelungat, căci sănătatea e vătămată și lucrurile distruse prin frigul și umiditatea menținută, de apele de aci. Nu ne venia să credem simțurilor noastre, cînd am ieșit la lumina zilei și ne-am coborît cu bine, la minăstire.

Minăstirea Arnota. E ridicată Sfîntului Mihail și poartă numele Arnota. Drumul către ea e foarte greu și nu e posibil de străbătut decît cu picioarele. Totuși noi am încercat să urcăm călare și am mers distanță ca de o oră, de la Minăstirea Bistrița, la răsăritul căreia e situată. E o minăstire foarte frumoasă. În această minăstire există o cutie cu moaștele sfinților: mina dreapta a Sfîntului Mihail: mina Sfîntului Filip, Apostolul și palma Sfintei Marina⁵⁰.

Minăstirea Polovragi a fost zidită de-un boier, care fusese postelnic, cu hramul Adormirii Maicii Domnului. De asemeni făcu și o criptă pentru el și urmașii săi. El luă călugări și preoți și îi așeză în diferite chilii, pînă ce completă zidirea și stabili pe lângă minăstire un întreg oraș, cu încăperi și grădini.

Minăstirea Tismana, e situată în mijlocul văii, la poalele unui deal, înconjurată de munți gigantici și de păduri vaste. Ea nu mai are egal, fie în acest ținut, fie în altul, prin frumusețea locului și pozițiunii sale; prin abundența piraiei-

48. *Real* — mică monedă spaniolă, de argint, în valoare de 25 centime.

49. *Stîjnen* — măsură veche de lungime; în Muntenia se întrebuintă stîjnenul lui Șerban Vodă (1, 97 m.) și al lui Constantin Vodă, 2, 02 m, iar în Moldova, 2, 23 m.

50. Emilia Cioran, *op. cit.*, p. 173—174.

lor, întăritura sa naturală și a zidurilor înconjurătoare. Ea mai fusese, mai întâi, proprietatea unui ermit, devotat, numit Nicodim, care fugind din casa părinților, veni aci, spune legenda, prin inspirațiunea unui înger, care îi indică sub culmea muntelui, ca locul cel mai bun, prin abundența piraieiilor. Aci scobind stinca, își făcu o chilie, la care ne-am urcat cu ajutorul frînghiilor și unde am auzit mare minuni. Ducându-se în orașul Buda, reședința regelui unguresc și predicându-i legea lui Hristos, principele îi răspunde: «te voi crede dacă vei trece intact printr-un mare foc, cu Evanghelia și cu veșmintele tale». Aprinzându-se focul, Sfântul trecu prin el, împreună cu diaconul său, care în tot timpul arunca tămâie. După aceasta credința regelui fu mare. Apoi îi dădu daruri prețioase, între care treizeci de sate și i-a mai acordat și mari ajutoare pentru construcția acestei minăstiri, la care Nicodim cel dintâi a lucrat și a ridicat-o. Nu mai puțin și cneazul sîrbesc, Lazăr, i-a dăruit un mare tîrg și șesezeci de sate împrejur, iar Domnul muntenesc i-a oferit tot venitul vamal din cercul minăstirii pe lingă mai multe alte daruri. Regele unguresc îi mai dete o grea cădelniță, de argint, care ni s-a și arătat, avînd turnuri în forma castelului din Buda.

Noi văzurăm acolo — la Tismana — acel felon al Sfîntului, cu care a intrat în foc ; de asemenea și omoforul său și o veche Evanghelia, scrisă în Ungaria, cu propria sa mină, cu caractere de o finețe admirabilă, în limba ruseacă, pe un bun pergament, împodobită cu argint și la fine avînd data 6912 (1404)⁵¹.

Minăstirea Strehaia, cu hramul Sfînta Treime, seamănă cu un mare castel, închis cu ziduri, vaste, cu numeroase ornamente. Înăuntru este o fîntînă frumoasă, cu apă curgătoare, deasupra căreia e ridicat un turn înalt și solid. Deasupra ușii minăstirii e o clopotniță zidită într-un stil măreț și elegant, avînd o mare înălțime. Ușile sînt de fier, chiliile frumos construite.

Minăstirea Țințăreni, cu hramul Sfîntul Mihai, adică minăstirea țințarilor, numire dată cu drept cuvînt. Este situată pe marginea unui riu, ce curge între munți și din cauza mulțimei de iarbă și verdeață, crescută în mod bogat și a desimei pădurilor, de jur împrejur, tot districtul bijbiie de țințari, într-un mod de nedescris.

Am stat aici două nopți ; în prima noapte n-am putut dormi de loc, în a doua ne-am dus cu gîndul de a ne liniști, în virful unui deal, din vecinătatea minăstirii, unde se plantase de curînd o vie și unde se afla un turn înalt, de observație, dar nici aici n-am putut scăpa de insecte, nici ziua nici noaptea ; din această cauză am fost turmentați într-un chip de nedescris. Dumnezeu să păzească pe vizitatorii acestei minăstiri. Cu toate că am aprins focul în jurul nostru și s-a făcut fum de baligă, totuși nici o precauțiune nu ne-a servit, din contră, inamicii noștri cîștigau mai triumfători lupta împotriva noastră. În timpul celor mai multe nopți, din vara aceasta, pe căldurile cele mari ale acestui ținut, eram obligați să ne culcăm cu ciubotele în picioare, să ne tragem în mîini mînuși de piele și să ne acoperim fața : și încă tot nu puteam scăpa.⁵²

Minăstirea Bucovăț se află spre apus de orașul Craiova, cu hramul Sfîntul Nicolae. Ea este în mîinile călugărilor greci, care după cum am fost întormați, este zidită în virful unui munte, inaccesibil de urcat, cumva pe vreo cale, fiindcă muntele stă ca o bucată de stîncă suspendată în aer, cu totul pătrat. Cînd vine cineva, la poalele stîncelor, trage de sfoara care atîrnă în jos și care are un clopot în virf : călugării auzind, dacă e cineva pe care vor să-l primească, lasă în jos o ladă, prin mijlocirea unei roți și frînghii, în care se așează vizitatorii și pe care călugării o trag apoi în sus. Dacă ei nu vor să primească vreo persoană (nu dau atenție la trasul clopotului) și nu-i mijlocesc urcarea și intrarea, fie chiar o persoană influentă de cel mai mare rang și poziție, n-are putere să le facă ceva, nici să-i forțeze.⁵³

După ce Patriarhul Macarie mai vizitează încă alte minăstiri ca : Segarcea, Căluș, Stănești, Jiteanu, Clocociov, Glavacioc, sosește în București și poposește la Minăstirea Sfîntul Gheorghe, locuită de un egumen și călugări, supuși Patriarhului de Ierusalim. La urmă merserăm la marginea orașului, pe un deal înalt, ce domnește cu vederea orașul dimprejur ; acolo actualul Bei era ocupat cu clădirea unei

51. *Ibidem*, p. 177—181.52. *Ibidem*, p. 186—189.53. *Ibidem*, p. 195.

mari minăstiri,⁵⁴ cu o bisericuță măreață și strălucită, semănînd pe dinăuntru cu cea de la Argeș. Pe deasupra are patru mari cupole și dinafară tindă mare largă. E acoperită cu plumb, de o greutate ce se zice că trece peste patruzeci de oca. Am făcut în ea o aghiazmă și Prea Sfinția Sa a stropit-o, după obicei, căci nu este încă terminată. Ea este închinată lui Constantin, care e și numele fondatorului și Elenei. De acolo trecurăm la Minăstirea Sfînta Ecaterina, unde sint egumeni și călugări, de la muntele Sinai; apoi la alta ce poartă numele Sfîntul Ioan Botezătorul, la alta ce poartă numele Petru și Pavel, fundată de Matei Voevod și supusă uneia din minăstirile Sf. Munte; la alta, ce poartă numele celor 40 de mucenici, numită Să-rindar, care este un metoc al minăstirii Adormirii Maicii Domnului, din cetatea Ianina, la urmă am ajuns la o minăstire mică, care poartă numele Sfîntul Sava, închinată minăstirii cu același nume din Ierusalim.

Simbătă seara mersem la Minăstirea Sfîntul Nicolae, clădită de răposatul Bei Mihai Vodă, (minăstirea Mihai Vodă, pe dealul Spirei) situată pe o înălțime la o parte a orașului, întinsă și măreață, cu trei cupole. Duminică dimineața făcurăm aghiazmă la minăstirea Sfîntul Gheorghe, iar luni vizitarăm minăstirea ce poartă numele Sfînta Treime, o clădire a celui din urmă Radu Vodă, care domni în timpul său peste Moldova și Țara Românească. Această minăstire este situată tot la o margine a orașului, pe un tărîm înalt, înconjurat de un rîu și o apă stătătoare; în timpul creșterii apelor nu se poate ajunge la dînsa de cît pe un pod de lemn. E o zidire foarte frumcasă. Biserica e mare și spațioasă, mult ornamentată și acoperită peste tot cu picturi. În partea despre miază-zi e locul mormintelor beilor, cu bolți de marmură albă, împodobite cu vâluri de stofe țesute cu fir și alcătuite în forma unei cupole, care se reazămă pe patru stîlpi de bronz. Portretele răposaiilor sint zugrăvite pe perete. Această minăstire este supusă Ivirului, adică Georgianilor de la Sf. Munte și e locuită de un egumen grec și de călugări greci, care se schimbă la trei ani.

Plecînd din București am ajuns prin căi grele «la minăstirea Comana, cu hramul Sfîntul Nicolae, fundată de Șerban Vodă. E o clădire dublă, mare, închisă cu ziduri, de piatră. În cele patru colțuri sint patru turnuri, cu galerii arcate de jur împrejur, pentru înfrumusețarea aspectului. Unul din ele seamănă cu turnul Sfîntei Treimi din Moscova. Clopotnița e deasupra ușii. Această minăstire este situată ca o insulă fiind înconjurată de lacuri, bălți și mocirle de nepătruns. Nici nu poate fi vorba de vreun drum care să ducă aci: noi am trecut în corăbii».

În dimineața următoare am plecat. Trecînd rîul cu corăbii, ajunserăm la un sat numit Vărăști, în care se află un palat fără egal. După amiază am ajuns seara la o minăstire situată într-o localitate numită Negoști, cu hramul Sfîntul Mihail și al celorlalți din Soborul Îngerilor. E clădită de răposata Elena Doamna lui Matei Voevod și e un edificiu cu totul nou, închis între rîurile Argeș și Dimbovița, care se împreună aci.

Simbătă dimineața plecarăm pe la amiază și am ajuns la o minăstire cu hramul martirului Sfîntului Mercur, numită Plătărești și clădită din fundament de răposatul Matei Voevod. După ce am trecut prin satul Frunzânești am ajuns, după o cale de vreo două ceasuri, la o minăstire învechită, situată într-o insulă, de asemenea înconjurată cu un mare lac. Noi trecurăm cu corabia. Minăstirea e veche, numită Ținganu, dedicată în numele Sfîntului Simion. După ce am poposit noaptea la o minăstire cu hramul Sfîntul Nicolae, numită minăstirea «în apă», pe marginea unui rîu⁵⁵, ne-am îndreptat către altă minăstire, la care ducea un rîu printr-o vale, înconjurată de un lac fără fund și fără margini; are hramul Sfîntul Dimitru și e numită Căldărușani. Fiind una din minăstirile cele mai întinse, are un mare renume în aceste părți; e de asemenea o clădire a lui Matei Voievod. Zidirea e vastă și nouă din temelii, cu o biserică cît se poate de frumoasă, chilii și apartamente de o eleganță princiară. Un lac imens o înconjoară. Afară de un drum de țară nu e alt mijloc de a pătrunde. Aci se află moaștele Sfîntului Mitrofan, patriarh de Alexandria, de la al cărui craniu venerabil am primit binecuvîntare. În dimineața următoare am plecat și am ajuns la o altă minăstire, ultima din minăstirile pe care

54. Probabil este vorba de Mitropolia de azi, zidită de Constantin Șerban Basarab, cu hramul Sf. Constantin și Elena. — Catedrala de azi a Sfîntei Patriarhii. 55. Probabil Minăstirea Cernica.

le-am vizitat. E o clădire veche, cu hramul «Intrarea în Biserică», numită Minăstirea Snagov. Afară de construcția cea principală, mai are alte două biserici pe lături, cu chilli, în numele Adormirii Maicii Domnului și Bunei Vestiri. Această minăstire, de asemenea, e situată într-o insulă, cu un lac imens în jur, deasupra căruia se află un mare pod. După ce am făcut aghiazmă și pomenire, pentru fondatori, joi dimineața, am plecat și am sosit seara la Tîrgoviște, după o absentă de optzeci și două de zile».

La 13 octombrie 1658, au părăsit Țara Românească, plecînd din Galați spre Reni, continuîndu-și drumul spre patrie, iar Arhidiaconul Paul de Alep și-a înscris în jurnalul său de drum, tot ce a văzut prin țara noastră.

Ioan Gninski — palatin de Culm — Secretarul care l-a însoțit pe solul polonez, Ioan Gninski, scrie în raportul său: «Solul a fost condus apoi în tot orașul⁵⁶ și cînd treceam pe lângă biserici sunau clopotele. Trecînd pe lângă castel, solul a făcut «ceremonie»⁵⁷ (plecăciune), spunînd că vrea să conducă pe Domn, la castel, dar acesta n-a primit cîi ne-a condus în cîmp la corturi, care erau întinse pentru toată curtea lîngă o minăstire, pe care o clădise cu multe podoabe Duca, actualul Domn al Țării Românești.⁵⁸

Tot același secretar al solului spune că «orașul întreg se înfățișează cu curți boierești, cu garduri de nuele și cu colibi mici, acoperite cu pae și lipite cu nuele; e așezat risipit, pe dealuri, fără nici o întărire, de altfel nici nu are porți. Este numai un pod mare, lat și lung de zid, împodobit frumos, care trece peste riul cel strîmpt.

De asemenea, orașul mai este împodobit și prin cele două minăstiri, ce se află deasupra orașului, mai ales cea clădită de Duca al Moldovei și acum este al Țării Românești. Sînt patru alte minăstiri, în oraș, cu biserici frumoase în care sînt tezaure păstrate și tot felul de mărfuri cu grămezi, mai ales în minăstirea și biserica de piatră cioplită, întemeiată de Vasile Lupu»⁵⁹.

Anatole de Demidov. — Era un nobil rus, ginere al Regelui Jérôme Bonaparte. El organizează, împreună cu geograful J. J. Huot și cu celebrul pictor francez, Denis Raffet, o excursie științifică asupra țărilor din Orientul Europei.⁶⁰

El consemnează în jurnalul său de călătorie, despre țara noastră următoarele: «Ministerul Cultelor cuprinde toate afacerile ecclesiastice și de instrucțiune publică. Trei Episcopi, cel de Roman, Buzău și Argeș, cîrmuiesc tot atîtea Eparhii, care țin de Mitropolia din București. Religia care e greco-ortodoxă, nu stăpînește atît de mult spiritul poporului valah, dar el îndeplinește tot cultul exterior cu multă băgare de seamă. Populația ia parte cu mult respect la serviciile bisericesti și marele număr de locașuri dovedește cît de mare e iubirea pentru cultul pe care l-am numit mai sus. Principatul n-are mai puțin de 753 biserici, dintre care 1364 sînt clădite din piatră. Aceste așezăminte, după cît se pare, dau ajutoare săracilor din țară, căci este rar de văzut un cerșetor valah, numai țișanii au această meserie.⁶¹

Iașii nu sînt bogați în biserici ca Bucureștii. Dintre cele ce sînt trebuie scoasă în relief un monument prea ciudat, ca sa poată fi uitat de un călător într-o descriere. Ea este înconjurată după obiceiul țării, de niște chilli mari, altădată fortificate și e închinată la trei sfinți: Sfîntul Vasile, Sfîntul Ioan Chrisostom, acest Bossuet oriental și Sfîntul Grigore Teosoful, sînt proslăviți deodată. Biserica e făcută din pietre frumoase și deasupra ei, în partea de răsărit, sînt două turle. Suprafața întregului edificiu este acoperită de arabescuri, de o frumusețe nespusă, sculptate în relief, pe fiecare piatră; ferestrele cele înguste nu lasă să pătrundă înăuntru de cît o lumină slabă, care luptă din greu cu lumina candelilor aprinse sub icoanele celor trei sfinți. Zidurile întunecoase ale locașului sînt acoperite de o stîngăcie aproape copilărească. Intemeiată în 1642, de Voievodul Vasile Lupu, această capelă bogată fu la început aurită în întregime pe dinăuntru, dar în timpul venirii tăta-

56. Iași. 57. Pompă.

58. Este vorba de Minăstirea Cetățuia, clădită de Gheorghe Duca, în a doua domnie în Moldova (1688—1672).

59. Sfinții Trei Ierarhi.

60. N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 426.

61. Anatole de Demidov, *O călătorie în Principatele Unite*, Traducere de V. Ghibaldan, București, f. a., p. 58.

rilor fu pusă în trei focuri și de un jaf. Afară de aceste stricăciuni, în 1802, un cutremur de pământ, era gata s-o dărâme în întregime. Biserica celor trei sfinți — Trei Ierarhi — așa se numește la Iași, a avut altă dată o comoară prețioasă din care au mai rămas încă câteva resturi. Unul din cele mai curioase, este fără îndoială, colecția de tablouri, brodate de Prințesa Teodosia, soția lui Vasile Lupu. Aceste lucrări de o perfecțiune rară, înfățișează în mărime naturală, chiar pe prințesă, o artistă îndeminatecă, deoarece a știut să dea viață acestor portrete de aur, de mătase și de catifea, apoi vine fiul său cel mare și cei *douăzeci și șapte de copii*, nepoți și strănepoți.⁶²

Edmund Chisthull — Duhovnic din Smirna al Companii engleze și însoțitorul ambasadorului englez, la Constantinopol, Pașă. Este un cunoscut epigrafist de la sîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, care își începe jurnalul său pentru țara noastră la 21 aprilie 1699 și îl încheie la 31 mai 1703. Călătoria prin Țara Românească a făcut-o între 20 aprilie și 5 mai.

Îată ce spune el, printre altele: «Am întilnit foarte des pe marginea drumului, cruci de lemn, menite să deștepte gânduri evlavioase în sufletul călătorului. După cale de două ceasuri de drum, am dat de o minăstire de călugări, unde Argeșul primește apele Dimboviței.

Constantin Brîncoveanu a adus în țară două sau trei prese de tipar și a pus să tipărească mai multe cărți folositoare pentru instrucția și edificarea clerului bisericii de rit grec.

Domnitorul are o fire bună, blîndă și primitoare. Se ocupă cu multă grijă de creșterea copiilor săi și cinstește mult religia. Cheituieste sume mari pentru tipărirea și răspîndirea cărților bisericești. Zidește minăstiri, împodobeste biserici și face multe fapte cuvioase.⁶³ Am vizitat tipografia din București și am găsit tipărindu-se câteva cărți religioase, în limba arabă, prin grija patriarhului de Antiohia, pentru a fi împărțite de dînsul în eparhia sa. Afară de acestea se mai tipărea și o carte mare, în folio,⁶⁴ scrisă de faimosul Maximus Hieromonahus și intitulată: «Duminicile anului».

Am cumpărat mai multe cărți, care cuprind toată liturghia, imnurile, ritualul, caziunile și alte scrieri religioase, care constituie slujba bisericii grecești, în timpul anului întreg. În spre seara, ne-am dus în plimbare, minăți de o curiozitate, la o minăstire, cam la o jumătate de ceas de oraș, care se numește în limba valahă, Cotroceni. Minăstirea este iniințată de răposatul domnitor Șerban Cantacuzino și îi merge faima de a fi una din cele mai frumoase din acest ținut. Este așezată pe malul riului Dimbovița, care o udă din două părți: celelalte două părți sînt împodobite și umbrite de pilcuri dese de stejari frumoși. Pe lângă minăstire sînt vii și grădini, foarte îngrijite. Clădirea întregă este un cadrilater lung. Este zidită din blocuri de piatră cioplită: este împărțită în chilii, în care își găsesc adăpost aproape 40 de călugări. Are locuință pentru stareț, o sală de mîncare comună, o bucătărie și alte apartamente destinate găzduirii străinilor.

În mijlocul curții interioare se află biserica, zidită după tipul bisericii grecești. Interiorul este împărțit și susținut prin coloane. Este împodobit cu picturi aurite și picturi de o mare bogăție. Biserica are cupole înalte și este zugrăvită pe dinăuntru precum și pe dinafară. Pe zidul interior dinspre apus se poate vedea zugrăvite chipurile lui Șerban, — ctitorul —, al soției sale, al fratelui său și alți membri ai familiei sale.

Mai sînt păstrate în această biserică și două cozi de cal, care cu îngăduiala turcilor, au fost purtate în semn de cinste, înaintea acestui domnitor. Se poate vedea și steagul provinciei, precum și o banieră numită «baniera pascală», pe care este înfățișată în mod profan Sfînta Treime: Dumnezeu Tatăl, avînd chipul unui om bătrîn, care privește trupul Mîntuitorului, răstignit pe cruce».

Vorbînd despre București, spune printre altele: «Aspectul orașului este pitoresc, privit din depărtare, dat fiind casele boierești, palatul domnitorului și ma-

62. *Ibidem*, p. 91—92.

63. Edmund Chisthull, *Călătorie prin Țara Românească (1702)*, Traducere din englezește de Caterina Piteșteanu, București, 1923, p. 4—5.

64. În folio, formatul unei cărți a cărei foaie de tipar e indoită în două și face patru pagini.

relui număr de biserici și minăstiri. Acestea din urmă sînt zidite pe același tip, cu cupole, în care foarte des se găesc clopote.⁶⁵

Mai ne-am bucurat de o zi la Tîrgoviște, pentru că ne-a fost cu puțință să mergem după amiază să vizităm o minăstire așezată pe un deal din împrejurimile orașului. Minăstirea este bine zidită de piatră și are cupole. În ferestre se văd grilajuri de piatră sculptată. Cel mai mare farmec al acestei minăstiri este însă o vedere minunată, pe cîmpia din vale și spre orașul Tîrgoviște, cu Palatul domnitorului, cu casele boierilor și cu nenumărate biserici.

Valahii sînt creștini de rit grec... Slujba bisericească se face în limba greacă sau slavonă. Mi s-a spus că sînt încă biserici în care se slujește în limba valahă, că se citește adesea Evanghelia în limba țării, dar că de cele mai multe ori, liturghia era rostită în limba slavonă.

Bisericile parohiale, precum și bisericile numeroaselor minăstiri ce ne-a fost dat să vedem sînt foarte frumoase, bine zidite, bogat împodobite și pictate. Am găsit totuși des, scîndura de lemn (toaca) care în Grecia înlocuiesc clopotele...

Tînda bisericilor este foarte des împodobită cu picturi (...) înfățișînd pedepsele iadului și chiar pe zidurile interioare ale bisericilor se pot vedea picturi profane, înfățișînd pe Dumnezeu Tatal, cu chip omenesc, lucru pe care biserica de rit grec îl tolerează principiilor pe care le afirmă și împotriva declarațiunilor pe care le-a făcut.⁶⁶

Bacșici — Este un misionar slav care trece prin țara noastră și face o descriere privitoare la popor, la cult și la orașe. «Satele fac impresie slabă, bisericile rău ținute, multe dintrînsele înlocuite printr-o simplă cruce de lemn. Aceasta se datorește faptului că Țara Românească decăzuse economic, din cauza cuceririlor turcești și ciocnirilor lor cu Moldovenii. În raportul său, Bacșici, însemnează strămutarea de un an a Capitalei la Tîrgoviște».⁶⁷

Din Oltenia, căci scrierea lui începe cu acest ținut, spune că biserica Sfîntul Dumitru, din Craiova, este una din cele mai frumoase. Vorbește de «Brîncoveni», că este sat mare, cu un Palat, o biserică foarte frumoasă, aducîndu-se apa pe țevi pentru călugării de acolo; de jur împrejur e pădure și în mijloc o minăstire mai veche, distrusă.⁶⁸

La Pitești «Biserica este foarte frumoasă; este o minăstire în apropierea orașului — Vieroșul —, care cuprinde mormîntul unuia dintre cei mai viteji boeri, ai secolului al XVI-lea, sub o piatră ce-l înfățișează luptînd, într-un bazorelief foarte delicat. Ajuns la Cîmpulung, deși erau numai 2.000 români, spune că erau douăsprezece biserici, foarte frumoase și mari, o minăstire a lui Matei Vcdă, ca o fortăreață, avînd 12 bastioane».⁶⁹ El vizitează și minăstirea Vîforita, despre care spune că «era foarte frumoasă».

La București, spune despre străzi că erau cu poduri de lemn și menționează de: Podul Mogoșoaiiei, Podul Caliței, Podul Tîrgului de afară, cu birne care se așezau unele lînga altele din cauza marelei noroi care se făcea cînd ploua. În București, afirmă în notele sale că sînt 2.000 de case, de «shismatici», cu 100.000 locuitori. Enumără o sută de biserici...

Delacroix — Era secretarul Ambasadei franceze din Constantinopol. El a venit prin Moldova în anul 1675. Ceea ce a scris el despre Moldova se cuprinde în două lucrări: una jurnalul de călătorie, cealaltă e o lucrare mai întinsă, cuprînzînd informații culese de el, de la diferite persoane. El este «cel dintîi dintre călătorii prin părțile noastre care introduce elementul istoric în descrierea sa, căpătîndu-și știrile, fără îndoială, din convorbiri avute cu capuchehaiele țărilor noastre la Constantinopol, între care erau unii oameni eminenti, cum a fost și Dimitrie Cantemir.»⁷⁰

65. Edmund Chistull, *op. cit.*, p. 6—7.

66. *Ibidem*, p. 8—9.

67. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călătorii...*, Vol. II, p. 6.

68. *Ibidem*, p. 11.

69. *Bastion* — lucrare de fortificații, constînd dintr-un zid de pietre sau cărămizi umplut cu pămînt, care iese afară din linia sau locul întărit.

70. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călătorii*, Vol. II, p. 60—61.

CĂLĂTORI STRĂINI ÎN SECOLUL AL XVIII-lea

Anton Maria Del Chiaro Florentina — A vizitat Muntenia sub Domnitorul Nicolae Mavrocordat și a rămas aici, de la 1710—1714, ca instructor al beizadelelor.⁷¹ După întoarcerea în țară, publică în anul 1718 lucrarea cu titlul «Istorie a revoluțiilor moderne din Valahia», în limba italiană, în care descrie țara, natura, datinile, obiceiurile și religiunea locuitorilor Munteniei. Profesorul N. Iorga spune despre această lucrare: «Una din cele mai prețioase daruri pe care ni le-a făcut Italia în domeniul trecutului nostru e cartea secretarului brincovenesc, Del Chiaro, *Revoluțiile Valahie*».

Valahii sînt de un temperament vioi, voinici și rezistenți la oboseală. (...) Nu uită să-și facă cruce oricîte ori trec dinaintea unei biserici, ori a unei icoane și sînt atît de riguroși observatori ai zilelor de post, că nici nu vor să audă de scutirea lor în timpul unei boli sau altei nevoi.⁷²

Locuitorii țării poartă părul scurt, în schimb preoții și călugării îl poartă lung, după datinile bisericii ortodoxe. Vorbind despre felul cum se mănîncă și se așează la masă invitații, arată că stăpînul casei se așează în capul mesei, care este întotdeauna rezervat lui, iar preotul care de obicei nu lipsește, spune «Tatăl nostru» în grecește sau slavonește și binecuvîntează masa. Fiecare se așează apoi după rang și după ce preotul și închinîndu-se ușor spre gazdă începe masa.

Tapițării sau ornamente nu se văd în casele din Valahia, de cît doar vreo icoană, încadrată și atrînată într-un loc înalt, pe postav de Damasc sau brocard.⁷³

«Valahii sînt foarte meșteri în oricare meserie. Am văzut clișee în lemn și aramă pentru trebuințele tipografiei; al cărui director pe timpul meu, era Antim Ivireanul, Mitropolitul Valahiei, care ajunsese grație talentului ce-i dăruise Dumnezeu, pînă la cea mai înaltă treaptă ecleziastică. Tipografia e instalată în mînașterea Mitropoliei Valahiei și posedă litere arabe, grecești, românești și slave. Lucrătorii tipografi sînt valahii, instruiți în această artă de meșteri, elevi ai însuși mitropolitului Antim.⁷⁴

Paștele se celebrează cu mari petreceri și multe distracții. În săptămîna Paștelui «paicii»⁷⁵ străbat orașul cu mici vase de argint sau de porțelan fin, conținînd apă mirosoare, cu care stropește pe trecători pe față, și pe mîini, spunîndu-le «Christos anesti», la care ei răspund «alitos anesti». Acei care nu știu grecește se servesc de slavonescul «Cristos voscris»⁷⁶.

De Paști, cînd se oferă de Domn masă boierilor, de se întîmplă un Patriarh la masă, acesta ocupă capul mesei, la dreapta Principelui. În lipsa Patriarhului, Mitropolitul Valahiei ocupă un fotoliu cu spătar, lîngă Domnitor, în capul mesei, după care urmează marii dregători, după rang.⁷⁷ Despre săvîrșirea cununiei religioase, în biserică, spune că «socrii țin luminări aprinse în mină, iar preotul, după rugăciunile, conform ritualului ortodox, împreunează miinile mirilor în formă de cruce și le pune cîte o cunună pe cap. Se aruncă apoi bani prin biserică, iar dacă mirii sînt de condiție mai modestă se aruncă nuci, alune, castane etc.»⁷⁸.

Despre ceremonia înmormîntării la domnitori, consemnează în notele sale, textual așa: «Corpul principesei, frumos gătit, a fost întins pe o masă acoperită cu covoare, într-una din sălile de audiență, avînd în jur luminări mari aprinse. Avea pe piept o icoană a Sfintei Fecioare, cu copilul în brațe. Sala era plină cu soțiile marilor boieri, venite să formeze corțegiul defunctei lor Doamne și păstrau o atitudine maiestooasă, de adîncă tăcere. Simbătă dimineața, înmormîntarea a avut loc cu mare pompă, în biserica mitropolitană din București, în ordinea următoare:

La ora 12, toată garda seimenilor⁷⁹, care aștepta în curtea Palatului, în două șiruri, se pornește pe jos, în rînd cite doi, fără arme, ținînd fiecare cîte o luminare aprinsă.

71. Beizadea, fiu de Domn.

72. Anton Maria Del Chiaro Florentino, *Revoluțiile Valahiei*, în românește de S. Cris-Cristian, cu o introducere de N. Iorga, Iași, 1929, p. 17.

73. *Ibidem*, p. 21.

74. *Ibidem*, p. 26.

75. *Paici* — slujitori care au însărcinarea de a susține de braț pe Principe, cînd suia scările sau vreo personalitate turcă, cînd venea în audiență. Paicii sînt 12 la număr sau mai mulți: bărbați înalți și bine făcuți.

76. Anton Maria Del Chiaro-Florentino, *op. cit.*, p. 30—31.

77. *Ibidem*, p. 30—31.

78. *Ibidem*, p. 32.

79. *Seimeni* — la români corp de armată întocmit de Matei Basarab și compus din 2.000 de lefcgii

După gardă, urma o trupă de cavalerie în aceeași orînduire, după care veniau breslele de meseriași și în urmă, corpul neguțătorilor.

Urmau preoții tuturor bisericilor din București în patrafire, deasemeni, stareții mînăstirilor, cu prapurele desfășurate. Corpul defunctei care fusese pus într-un sicriu cu atlas roș, fu ridicat și purtat de 6 dintre primii mari demnitari ai țării, adică de Marele Ban, Marele Vornic, Marele Spătar, Marele Vistier și Marele Clucer, schimbați, din timp în timp, cu alți boieri, care le luau locul. La scborirea de pe scară, Domnitorul apărut dintr-o odaie unde se întreținea cu Patriarhul Alexandriei și avîndu-l pe acesta la dreapta, luase loc în urma sicriului și îl urma pe jos, îmbrăcat în uniformă roșie ca și fiul său. Urma o cămărășiță bătrînă cu fața acoperită de un voal negru, apoi jupinesele boierilor, urmate de 14 sau 15 roabe despletite, care boceau după stăpîna lor. La urmă veniau rădvanele⁸⁰ defunctei, trase de cîte șase cai albi, în sunetele clopotelor ; procesiunea ajunge la Mitropolie, unde începe slujba religioasă, terminată cu rugăciunea funebră făcută de Mitropolitul Valahiei, care din cauza podagrei⁸¹, nu a putut urma procesiunea, după care Patriarhul și Inalții Prelați sărută icoana de pe pieptul moartei. La urmă Domnul urmat de fiul său, se apropie să-și ia rămas bun de la fosta sa tovarășe, ceea ce stîrni plîsetele și bocetele întregii asistențe, care asurziră urechile. În sfîrșit, sicriul fu ridicat de primii șase mari demnitari și adus lîngă cavou; fu acoperit cu capacul ce-n timpul procesiunii era dus pe umeri de un ofițer și apoi, depus în gropniță. Patriarhul apucă cu o sapă pămînt din patru părți, în formă de cruce și-l aruncă peste sicriu. Principele ingenuchie, ca și fiul său, și aruncă cîte un pumn de țărînă, după care alții urmă la fel pînă se umplu gropnița.

După terminarea slujbelor, preoții căpătară cîte o năframă de mare preț, iar cei mai de frunte, avînd și bani înfășurați într-însă ; Domnitorul încălecă apoi și urmat de boieri, se întoarce la Curte unde bogate pomeni stau pregătite pentru săraci, de sufletul defunctei.⁸²

Din descrierea înmormîntării acestei Princese, cetitorul va putea cunoaște, felul acestei ceremonii la boieri, notînd numai că la cucoane, sicriul e așezat pe trăsură. După înmormîntare se fac pomeniri. Zilele hotărîte acestor pomeni sînt: a treia, a noua, a patruzecoa, apoi, a treia, a șasea și a noua lună și un an după moarte. În fiecare din aceste zile, se trimite la biserică un colac mare, o luminare de ceară și o farfurie mare cu griu fiert din care apoi fiecare ia cîte o lingură, adăugînd în limba valahă: «Dumnezeu să-i ierte sufletul». Aceleași cuvinte repetă și săracii, care capătă cu o luminare, un covrig, o căniță cu vin și bani»⁸³.

Valahii ca și moldovenii, țin de Biserica Orientală, numită de ei ortodoxă. În Valahia bisericile sînt zugrăvite în interior cu chipurile sfinților și unele din aceste icoane sînt admirabile, fiind lucrate de meșteri, care au deprins arta de la pictorii moscoviți, care sînt desăvîrșiți în această artă. Fațadele sînt la fel pe dinafară. Toate bisericile se află izolate, nefiind lipite de nici un fel de clădire, afară doar de vreo mînăstire.⁸⁴

Vorbînd despre posturile valahilor, De! Chiaro, spune: «Patru posturi pe an sînt observate de valahi. Postul cel mare, numit Păresime, care ține 40 zile și postul Sfîntului Petru, care începe după duminica Sîntei Treimi și n-are zile fixe de calendar. În acest post se poate mîncă pește, afară de miercuri și vineri, exceptînd ziua de Sfîntul Ioan Botezătorul, dacă cade în una din aceste 2 zile. Al treilea post este cel al Adormirei Prea Curatei și ține 14 zile, fără mîncării de pește, exceptînd ziua Schimbării la Față. În sfîrșit, al patrulea post e cel dinaintea Crăciunului, de 40 zile, cînd se mîncă pește, afară de miercuri și vineri, exceptînd însă sărbătorile Sfîntul Nicolae și Sfîntul Spiridon. De ajunul Crăciunului, ca și al Bobotezei, alte posturi, cînd se mîncă o singură dată, seara tîrziu, dar fără pește. Deasemenea mi sînt alte două zile, în care se abține de la pește cu sînge, adică, în 29 august-Tăierea Capului Sfîntului Ioan și în 14 septembrie — Înălțarea Sîntei Cruci. (...) Spovedania se face în picioare și nu în genunchi, ca la catolici. Prințul Constantin

străini (sîrbi, bulgari, greci și albanezi). Ei purtau, ca și ienicerii cepheci — haină hoierească și căciucii de culoare roșie din care cauză Cronicarii îi mai numesc și roșii.

80. Răduvan — moldoveneste un fel de cărută ne arcuri. În limba germană Reitwagen.

81. Podagră, gută de picioare.

83. *Ibidem*, p. 47—48.

82. Anton Maria del Chiaro-Florentino, *op. cit.*, p. 45—47.

84. *Ibidem*, p. 52—53.

Brincoveanu, când se spovedea de Paști, dădea confesorului său, Arhiepiscopul Nisis, actualmente Mitropolitul Valahiei, 2.000 de galbeni; ceilalți credincioși, la spovedania dădeau după puterea pungii. În ziua Jorii Sfinte, acest domnitor, acorda o largă amnistie, și cu generozitate creștinească ierta pe boierii disgrățiați. Anumite solemnități religioase, sînt celebrate cu atîta fast și strălucire în Valahia, că, în afară de Moscova, nici o țară creștină orientală nu o egalează.»⁸⁵

Carol Magni. — Călător italian, venit prin Moldova, în timpul războiului cu Polonia, menționează, printre multele biserici, două minăstiri despre care spune că sînt «foarte frumoase și luxoase». Atribuie una lui Vasile Lupu, despre care a aflat că «știe să cumpănească așa de bine lucrurile, încît și-a ris de amenințările Turcilor». Prin acest călător aflăm ceva despre arhitectura cea veche a Goliei, căci Pavel de Alep vorbește numai de icoana Maicii Domnului, de Policandre de Danzig și de chipurile ctitorilor. Clădirea e din piatră, are o cupolă înaltă, două turnuri, stîlpi la pridvor, desigur balustrade și acest cunoscător de artă se plînge doar că stilurile sînt amestecate, de fapt fiind numai o acomodare a goticului la nevoile și la cerințele cultului oriental, iar pe dinafară, o împodobire influențată de arta răsăritului.

A doua biserică «Trei Ierarhilor». Ornamentația ei care atrage privirile călătorului e «acoperită toată cu marmură, avînd pe dînsa foi sculptate, în lucru destul de mărunt și frumos». În lăuntru, Carol Magni, mai văzu «sipetele» în care era averea boierilor plecați din oraș și a negustorilor de cei ce se temeau⁸⁶.

Ioan Cristian Struve. — Era un german din Rusia, care a făcut prin părțile noastre două călătorii. Venind prin Moldova s-a dus să vadă biserica Trei Ierarhi, despre care spune, în însemnările sale, așa: «Vreme de mulți ani optzeci de lucrători fură ocupați cu zidirea bisericii. E o clădire mare, arătînd urme de cea mai depărtată vechime. Numărul podoabelor ce se văd acolo, toate așezate după stil, trebuie să fi costat multă muncă pe arhitectul însărcinat cu îndeplinirea acestei lucrări. În deobște, podoabele acestea sînt foarte frumoase și împărțite cu atîta îngrijire, cît și gust. Arhitectul acesta fu destul de rău răsplătit pentru sîrguința și hărnicia sa, precum se poate judeca după legenda sau inscripția care există încă. Se dă ca sigur că îndată ce lucrarea fu sfîrșită, îl omoară de frică să nu-i vie poftă să zidească aiurea o clădire ca aceasta»⁸⁷.

Andreas Wolf. — Este un medic sas, care a fost și medicul mitropolitului Leon, al lui Iacov și al Domniței Sultana Sturza, fiica lui Costachi Moruzi. El publică o lucrare în două volume, intitulată: «Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau». Cartea este împodobită cu portretul ocrotitorului acestui străin, Mitropolitul Iacob Stamati. După o lungă petrecere în Moldova, el scrie în însemnările sale: «Am văzut la Mînăstirea Neamț 500 călugări, icoana făcătoare de minuni, iar din cler am cunoscut, afară de Mitropolitul Iacov, pe bătrînul Iacochentie de Huși, pe Meletie, urmașul lui, ales la douăzeci și cinci și șase ani»⁸⁸.

CĂLĂTORI STRAINI ÎN SECOLUL AL XIX-lea

Ignati Iakovenko. — A fost funcționar la Consulatul rusesc, din Muntenia. La 18 mai 1820 a fost la mitropolit: «el ne-a primit foarte amabil și ne-a lăsat să-i sărutăm mîna lui cu care ne binecuvîntase. De la el am aflat că biserica valahă era împărțită în patru eparhii, care deși sînt sub oblăduirea lui, totuși se conduc fiecare separat. Atît în orase, cît și prin satele valahe, numărul clericilor este foarte mic, lipsind școlile speciale, pe deaparte, iar pe de alta, din cauza dărilor grele atît pe preoți, cît și pe locuitori, cît și lipsa de interes a conducătorilor. Pe timpul Principelui Mavrocordat, și mai ales pe vremea lui Alex. Ipsilanti, toți preoții au fost scutiți de dări către Vistierie. După un timp iarăși au fost supuși la dări mari, încît ei au fost nevoiți să se ocupe cu agricultura. Pe lângă mînăstirile supuse mitropolitului și episcopului, sînt o mulțime de mînăstiri care sînt

85. *Ibidem*, p. 35—37.

86. N. Iorga, *Un călător italian în Turcia și Moldova în timpul războiului cu Polonia*, București, 1910, p. 21—22.

87. Gheorghe Gh. Bevizconi, *op. cit.*, p. 140—141.

88. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, Ediția H-a, Vol. III, București, 1929, p. 116—117.

Închinare patriarhilor Alexandriei, Antiohiei, Ierusalimului, Muntelui Atos, Mînăstiri Sinai și unor schituri din Turcia. Egumenii acestor mînăstiri sînt numiți de ei. În celelalte mînăstiri dependente de mitropolit și episcopi, egumenii sînt numiți de aceștia, însă cu învoirea gospodarului. Persoane particulare, urmînd exemplul Domnitorului, făceau și ele numeroase danii, mînăstirilor, prin testament, lăsînd moșii și sate, specificînd însă că o parte din venituri să fie întrebuintată pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor, pentru întreținerea spitalelor...⁸⁹

Tot el mai consemnează, în jurnalul de călătorie, că «în Valahia se găsesc trei localități unde sînt ocnе de sare și care aparțin mînăstirilor: 1) Ocna Slănic — pe moșia mînăstirii Colțea; 2) Ocna Telega, pe moșia mînăstirii Mărgineni; 3) Ocnеle Mari, pe moșia Mînăstirii Pantelimon»⁹⁰.

Generalul Pavel Kiselef. — El a fost o personalitate istorică, mare administrator și reformator democrat, ocîrmuitor al Principatelor Române; Președinte al Divanurilor, în 1829—1834. Admînistrația sa a luat în considerare nevoile și aspirațiile poporului. El a hotărît ca o mare parte din veniturile mînăstirilor să meargă la nevoile și înființarea de Seminare. Sărăcii și bolnavii găseau adăpost în așezămîntele de binefacere. Tinerimea găsea mijloace de educație în școlile patriei sale⁹¹.

Francois Recordon. — E un tînăr elvețian, din cantonul Vaud, cu studii de literatură și filosofie. Mai tîrziu se consacră arhitecturii. El a fost luat de Ioan Vodă Caragea, ca secretar, căruia îi dedică lucrarea sa. A stat la noi în București, cinci ani și a asistat la procesiunile pentru ploaie în 1817, cu moaștele Sfîntului Dumitru Basarabcv⁹².

J. A. Vaillant. — Profesor și scriitor, a fost în țara noastră între anii 1830—1843. A fost perceptor în familia Iordache Filipescu și la copiii lui Mihalache Ghica. A făcut excursii prin Muntenia și Moldova. Plecînd în Moldova, ajunge la Iași. Acolo, spune el, «am avut nenorocul să găsesc, de la 11 noiembrie 1840 la 30 aprilie 1841, o negură așa de groasă încît oamenii și lucrurile îmi apărea sub formele cele mai ciudate: biserica Golia îmi părea o corabie lovită de furtună și o vedeam bălăbănuindu-se în văzduh...»

Mînăstirea Cetățuia, era crenelată și avea turnuri... O luarăm astfel pe lîngă mindra mînăstire Frumoasa, ale cărui turnulețe, acoperite cu tablă albă, străluceau între cele dintii raze ale soarelui și mergem încîntați, era însoțit de un bulgar care îi ducea bagajul printre turnurile Cetățuei și Galatei. În același moment toaca răsuna la toate cele trei mînăstiri⁹³.

La mînăstirea Hangu am găsit aci, ca și în mînăstirile Munteniei, o primire călduroasă. Am mîncat împreună cu Sfînția sa egumenul-părintele Gavriil, și am băut vin de Cotnari. Părinte sfînția ta, ai putea să-mi spui cine a zidit locașul acesta? Află deci, începî părintele Gavriil, că acum trei secole în urmă, cucernicul Silvestru, s-a stabilit aci și a trăit în scorbura unui frasin, pînă a visat că i-a poruncit Dumnezeu să taie copacul și să facă din el o bisericuță. Cu vremea bisericuța aceasta s-a ruinat și i s-ar fi pierdut urma dacă la 1639 hatmanul Gheorghe, fratele lui Vasile Lupu, Albanezul, n-ar fi zidit acest locaș, pe același loc, înzestrîndu-l domnește și creștinește Odinioară, pe cînd era păzită de turnuri, mînăstirea aceasta era în stare să susție un asediu⁹⁴.

Mînăstirea Neamțu este o mînăstire minunată. Cele două biserici de aici, cele zece clopotnițe, cei cincisute de călugări, care mișună în toate părțile, în sfîrșit toate aceste minunății sînt destule pentru ca să atragă curiozitatea călătorilor. Este cea mai mare, cea mai bogată și cea mai populară dintre toate mînăstirile Moldovei. E o capitală, un centru, e țința pelerinajilor sfinte, e Ierusalimul țării.

În afară de numeroasele sale schituri, care împodobesc poalele Ceahlăului, Neamțul mai are încă în vecinătate: Agapia, Văratecul, cu acoperișurile orientale⁹⁵. El a cunoscut și s-a împrietenit cu: Ion Ghica, Grigore Alexandrescu, N. Bălcescu, Scarlat Filipescu, C. A. Rosetti, Grigore Grădișteanu, Costachi Bălăceanu și alții. A fost fondatorul unui Colegiu de interni la București și al unei școale gratuite de

89. Gheorghe Gh. Bezviconi, *op. cit.*, p. 217—218.

90. *Ibidem*, p. 220—221.

91. *Ibidem*, p. 276—277. 92. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călătorii...*, Vol. III, p. 122.

93. Constantin Turcu, *Un călător francez, acum un veac, prin județul Neamț*; J. A. Vaillant, *Piatra Neamț*, 1934, p. 14—15.

94. *Ibidem*, p. 31—32.

95. *Ibidem*, p. 41—42.

fete. În 1862, a ținut la Ateneul Român, un curs gratuit de istoria antică. Lucrarea sa «La Roumanie...», o închină, mai ales Muntenilor, spunînd: «cu care am trăit doisprezece ani, ca în tovărășia unor frați». Lucrarea a publicat-o la Paris, în anul 1844.

August Lancelot. — Este un artist francez care a însoțit pe cunoscutul om politic, francez și istoric, V. Duruy, în călătoria acestuia în Orientul apropiat, în anul 1865. Acest artist a venit și prin țările noastre, unde «timp de mai multe săptămîni a luat contact zilnic cu poporul»⁹⁶. Venind în țara noastră, vizitează minăstirile: Cozia, Dintr-un Lemn, Surpatele «unde călugărițele meștere în pregătirea dulceților, îi fac un întreg curs despre ele»⁹⁷. După aceea vizitează Arnota și Polovragi. La Tismana ajunge a doua zi, după un incendiu, care distrusese dependințele și chiliile călugărilor. Starețul, o admirabilă figură, se ridică în amintirea mea — spune Lancelot — deasupra tuturor pe care i-am întilnit atît prin frumusețea trăsăturilor feței, cit și prin superioritatea inteligenței sale⁹⁸. El a fost însoțit prin țară de secretarul Prințului Brincoveanu și de un «Matei Vizitiu». Călătorind prin țară a făcut multe desene și asupra locașurilor de cult ortodoxe; în București: Stavropoleos, Catedrala de la Curtea de Argeș, Minăstirea Cozia, Fîntina de la Minăstirea Cozia, Curtea de serviciu de la Minăstirea Surpatele, de unde se vede din depărtare biserica, Minăstirea Cioclovina, Minăstirea Tismana, Minăstirea Dintr-un Lemn și Minăstirea Hurezu.

Michel Bouquet. — Artist francez. A călătorit prin țara noastră vizitînd mai multe orașe: București, Cîmpulung, Tirgoviște, Valea Prahovei, pină la Sinaia, Brăila, apoi s-a îndreptat spre Moldova, unde a vizitat Iașul și Neamțul. Din Moldova se întoarce la București, în timpul verii, iar din București prin Oltenia, se întoarce spre patrie. În călătoria sa pe meleagurile noastre a făcut cîteva tablouri: Minăstirea Sinaia, Minăstirea Cîmpulung, intrarea la Minăstirea Neamț. Lucrările lăuate de Bouquet sînt un document de primul rang, pentru cunoașterea aspectului țării, a orașelor, și a costumelor de la noi, în preajma lui 1840»⁹⁹.

Auguste Raffet. — Desenatorul Auguste Raffet «este cel mai important artist, din cîți s-au ocupat de Țările Române în cursul secolului XIX»¹⁰⁰. Desenator talentat. «El reproduce cit mai cinstit, mai precis, mai sintetic, ceea ce vedea»¹⁰¹. Pentru talentul său, Prințul Anatol Demidoff, un tînăr nobil rus, doritor să facă o expediție științifică, în sudul patriei sale, angajează pe Raffet, ca desenator»¹⁰². La Academia Republicii Socialiste România, serviciul Stampelor, se află un Album, intitulat «Voyage dans la Russie méridionale» și un «Album moldo-valaque» de Billecoque, cu diferite desene care privesc țara noastră.

Dacă toate aceste însemnări grafice ar lipsi, multe din aspectele vieții noastre ni s-ar infățișa în contururi mult mai șterse»¹⁰³.

Vorbînd despre importanța călătorilor francezi, care ne-au vizitat țara, academicianul George Oprescu, printre altele spune: «În exodul artistic, spre Orient, al artiștilor francezi, spre țările celor «O mie și una de nopți», noi formam primul popas și adesea fermecați de ospitalitatea proverbială a Românilor, unii pictori nici nu plecau mai departe. Toți ne dau documente despre fizionomia și costumele oamenilor, despre aspectul, bogăția și frumusețea țării, despre cădirile și infățișarea orașelor, despre obiceiurile credințelor și acțiunile locuitorilor. Acestea sînt «imagini ale vieții noastre, văzute de artiști francezi, călătorind în Principate»¹⁰⁴. Acești artiști ne-au priceput, ne-au simpatizat, la un moment cînd atenția lumii se îndrepta rareori și spre noi; au așternut pe hîrtie aspecte stabile, în peisagii, sau trecătoare costume și scene, observate cu interes și curiozitate binevoitoare. ne-au servit ca propagandiști, în epoca, cînd prietenii erau rare și nesigure»¹⁰⁵.

Richard Kunisch. — Este un folclorist amator și cunoscător perfect al limbii franceze. Trecînd de la Viena la Constantinopol străbate teritoriul muntean. În însemnările sale spune despre orașul lui Bucur «Bucureștii, văzuți de departe, seamănă cu un Alger. Amestecul celor 15.000 de case, pentru 12.000 de locuitori, străbătut de turnurile a 140 de biserici impresionează. Făcînd o excursie la cea mai

96. G. Oprescu, *op. cit.*, p. 62.

97. *Ibidem*, p. 67.

98. *Ibidem*, p. 69.

99. *Ibidem*, p. 71.

100. *Ibidem*, p. 37.

101. *Ibidem*, p. 36.

102. *Ibidem*, p. 38.

103. *Ibidem*, p. 6.

104. *Ibidem*, p. 6—7.

105. *Ibidem*, p. 7.

apropiată minăstire — Căldărușani — arată că starețul și călugării sint demni de înfățișare și veseli. Remarcă viețuirea acolo a două sute de călugări¹⁰⁶.

Andrew A. Bonar și Robert Mc. Cheyne. — Sint clerici scoțieni și întreprind o călătorie în Orient, în 1839, ca misionari ai Comitetului pentru convertirea evreilor la creștinism. Primul e doctor în teologie și mare cărturar și al doilea preot și pictor de talent. La întoarcerea spre țară, au trecut și pe la noi. Ei au vizitat: Sulina, Tulcea, Brăila, Slobozia, Obilești, București apoi Buzău, Râmnic, Focșani, Tecuci, Birlad, Vaslui, Iași, Botoșani.

Pe acest itinerariu se desfășoară o întreagă descriere a călătoriei în Țările Române, bogată în informații și observații, în sugestii și comentarii¹⁰⁷. În Galați, menționează că «unele biserici sint de lemn...». În orașul Brăila au văzut, printre altele «crucile bisericilor, strălucind în bătaia soarelui — se dă semnul unei asemenea cruci, cu globuri stelate în vârful brațelor...»¹⁰⁸.

Sosind la București, veni să-i salute consulul britanic — care îi informă despre situația bisericilor ortodoxe. Bisericile sint mai frumoase pe dinafară, decît pe dinăuntru. Numărul clopotnițelor foarte mare. Cele mai multe îmbrăcate și acoperite cu tablă poleită, care la lumina soarelui, orbește vederea. Este o nouă modă de clopotnițe. Înainte erau de zid, dar cutremurele dese și violente le-au distrus pe toate. Ca să nu mai fie expuse dărîmării, se construירă, în loc de clopotnițe de zid, clopotnițe ușoare, de lemn și tinichea¹⁰⁹.

În ziua de 11 septembrie, misionarii merseră la Mitropolie, să asiste la «Te-deumul» pentru ziua de naștere a Domnului — Alexandru Vodă Ghica. — Biserica splendidă. Foarte arătoasă pe dinlăuntru, poleită peste tot, cu picturi foarte bogate și numeroase și cu un candelabru mare, de argint. Arvonul minunat. Arareori, sau mai de fel ocupat. Decorațiile lui pompoase suplinesc «cuvintele de viață» ce ar trebui roștite de acolo.

Domnul nu era de față. Erau însă toți marii boieri, cu exprințul Serbiei, Miloș Obrenovici. Alături de el fiul său; consuli în uniformele respective. Multă lume. Preoți cu odăjdii foarte frumoase, Mitropolitul, purtînd o splendidă mitră, cu cruce în diamante în vîrf. Ornatele îi erau țepene de broderii în aur. Prelat demn de respectat».

*

Jurnalele de călătorie, sau notele de drum ale călătorilor străini, care au trecut prin țara noastră, în mult îndepărtatele vremi, sint de un real folos pentru istoria țării și a Bisericii Ortodoxe Române. În ele găsim, la unii mai puțin, la alții mai mult, importante însemnări despre trecutul instituțiilor și monumentelor noastre. Dar, acești călători n-au neglijat să treacă în jurnalele lor de călătorie și amănunte despre viața politică a vremii; despre economia țării și despre viața religioasă, cu toate aspectele ei.

Din jurnalele lor de călătorie ne putem orienta despre felul cum se înfățișau construcțiile, arhitectura și pictura bisericască, în acele timpuri. Tot din scrierile lor putem identifica locuri unde au existat biserici sau minăstiri, care au fost dărîmate, fie de cataclismele naturii, fie din interes de înfrumusețare-sistematizare, fie chiar din neglijența sau nepăsarea unora.

Preoții, afirmă călătorii străini, erau nevoiți să se ocupe mai mult cu agricultura, decît cu cele bisericesti, ca să-și poată întreține familiile lor .

Documentele amintesc însă și de unii domnitori, care au fost binevoitori față de preoțime, scutînd-o de dări către vistierie, cum a fost Nicolae Mavrocordat și Alexandru Ipsilante.

106. N. Iorga, *Trei călători în Țările Române: Carponi, Rey, Richard Kunisch și originea „Luceafărului lui Eminescu”*, București, 1925, p. 10—11.

107. Alexandru Lapedatu, *Doi misionari scoțieni în Țările Române acum o sută de ani*, București, 1934, p. 4.

108. *Ibidem*, p. 5—6.

109. *Ibidem*, p. 9.

Evlavia, credința poporului român exteriorizată, este prinsă și ea în jurncelele de călătorie. Pe margini de drum, spune călătorul, sînt cruci de lemn, menite să deștepte gînduri evlavioase, în sufletul călătorului, iar credincioșii cînd trec pe lîngă o biserică își fac semnul crucii. Scindura de lemn «toaca», a întîlnit-o foarte des la bisericile noastre. Această toacă, spun ei, înlocuia în alte țări sunetele clopotelor, pe care turcii nu le îngăduiau.

Ei descriu, chiar cu lux de amănunte, obiceiurile religioase și chiar superstițiile poporului român. Preotul este foarte stimat și apreciat. Cînd era invitat în familiile creștinilor, la cîte o sărbătorire, i se oferea locul de cinste iar el înainte ca cei invitați să înceapă a gusta din pregătirile gazdei, zicea «Tatăl nostru» și binecuvînta cele puse pe masă.

Posturilor din timpul anului li se dădea o mare importanță: creștinii le țineau pe toate și nu voiau să audă de scutirea lor, nici chiar în timpul vreunei boli sau altei întîmplări din viață. În postul Paștelor, în săptămîna albă — a brînzei —, Domnitorul acorda largi amnistii; ierta pe boierii disgrațiați; cei închiși pentru pedepse mai mici li se dădea drumul din închisori; Tribunalele se închideau, iar Domnitorul nu mai apărea în public ci tot timpul mergea la biserică, împreună cu familia sa.

Spovedania se făcea în picioare, nu în genunchi.

Solemnitățile religioase au impresionat, în mod deosebit, pe călătorii străini, încît ei au consemnat în scrierile lor că se celebrau «cu atîta fast și strălucire, în Valahia, că afară de «Moscova» nici o țară creștină nu o egalează. «Pelerinii care au vizitat minăstirile noastre, vorbind despre Minăstirea Neamț, în scrierile lor, au numit-o Ierusalîmul Țării».

Acești călători ne-au lăsat în notele lor de drum, după cum afirmă academicianul George Oprescu, mărturii importante «despre aspectul, bogăția și frumusețea țării, despre clădirile și înfățișarea orașelor, despre obiceiurile, credințele și acțiunile locuitorilor. Ei au fost în felul acesta, cei mai buni propagandiști, în străinătate, pentru țara noastră, într-o vreme cînd noi eram puțin cunoscuți, sub toate aceste laturi».

Diac. GEORGE DINCĂ

STABILIREA UNUI ADEVĂR ÎN LEGĂTURĂ CU SFINTUL CALINIC DE LA CERNICA

Este îndeobște cunoscut faptul că evenimente importante, sau mai puțin importante, petrecute în trecut și povestite sau scrise *mult mai târziu*, de către cel ce le-a văzut sau a luat parte la ele, fără a mai consulta și documentele vremii, ci numai din memorie (mai ales când nu are nici pregătirea necesară), acestea, de cele mai multe ori, nu mai corespund adevărului și produc confuzii regretabile (cu atât mai mult, însemnările făcute de cineva după cele auzite de la unul sau de la altul), iar acel ce este ispitit să le folosească, fără un riguros control, ajunge la concluzii complet eronate.

Acesta este cazul cu *pretinsa amenințare cu afurisenia* făcută de Sfântul Calinic de la Cernica, actorilor din Craiova, în 1850 (!), pe când era episcop al Rîmnicului-Noului Severin, pentru faptul că au jucat în «școala cea mare a Oțeteleșanului», cunoscuta «piesă» cu cîntece «*Baba Hîrca*», a lui Matei Millo, după care ar fi urmat interzicerea piesei, iar actorii «au fost lăsați la voia întîmplării».

Dau mai jos relatarea acestui fapt, făcută de *D. C. Ollănescu-Ascanio*¹, în *Teatrul la Români* (Analele Acad. Rom., Seria II, Tom. XVIII, — 1859—1896 —, București, 1897), p. 155—156:

«După izbucnirea revoluțiunii, Costache Caragiale, Constantin Michăileanu, (C.) Serghie, Lăscărescu, Pavel Stoenescu cu nevastă-sa Ralița, Zoe Manolescu și alții se duseră la Craiova, unde de la început îmbrățosati și ajutați de marele lor boier *Filișanu* și de *Pera Opran*, obținură voia autorităților locale a *juca teatru* într-o sală din școala cea mare a Oțeteleșanului. Pe lângă actorii veniți din București, Caragiale și Michăileanu își complectară trupa cu câțiva tineri, care jucau de plăcere prin sale sau grădini publice (aceștia fură *Ion Scărișoreanu* (Theodorian), *Corcoveanu*, *Cocri*, *Filip Tehoveanu*, *Ioan Petrescu* (Fedeleș), *Grigore Ionescu* și *Catinca Michăileasca*, *Anica Pișca*, *Marița Bădeasca*) și urmară o stagiune întreagă pînă la 1849, cu vodeviluri, comedii și cîteva drame ușoare. În toamna anului, următor, ei jucară «*Baba Hîrca*», adusă de Halepliu de la Iași și pusă în scenă cu oarecare îngrijire, care plăcu cu osebire publicului, așa că ar fi putut forma o serie fructuoasă de spectacole, dacă Vlădica de la Rîmnic — pe atunci în Craiova —

---

1. *D. C. Ollănescu-Ascanio* (1849—1908), un bun istoriograf, dar de data aceasta, superficial documentat. Datele din relatarea sa au fost luate, necontrolate, de cei ce au mai scris despre cazul care face obiectul articolului nostru, socotindu-le cu temeii de autenticitate, și, astfel, datele istorice au ajuns învălmășite și oarecum tendențioase pînă în vremea noastră.

nu afla că actorii, într-o școală publică, într-un local de morală și de cultură a religiei și a credinței, îndrăznise(ră) la actul din urmă, să scoată *doi draci* din cazanul vrăjitoarei, care o răpeau la iad. Scandal, protestare și amenințare cu afurisenie, prin urmare, «dacă se vor mai îngădui asemenea nelegiuți a pingări mai mult cu *șmecheriile* lor un așezământ merit numai la creșterea și buna educație a tinerimii».

«Vlădica găsi urechi binevoitoare și bieții actori fură dați afară din păreții școlii și lăsați, pe vreme de iarnă, la voia întâmplării. Suferiră mult și duseră lipsă de cele trebuincioase, pînă cînd, tot prin mijlocirea boierilor cu dragoste de teatru din localitate izbutiră să se clădească un teatru de birne și paiantă — ca cel al lui Momulo² — pe un loc viran de lîngă școala lui Lazăr Otetelișanu (!), în care, pentru stagiunea anului 1851—52, Michăileanu, rămas singur director, aduse de la Tîrgul-Jiului pe cele trei surori: *Raluca, Marița și Paulina Stavrescu*, și jucă aproape același repertoriu pe care îl jucase mai înainte la București».

Încă o relatare a acestui fapt, făcută de bătrînul actor Ioan Thănăsescu³, pe la 1897—1898, într-o broșură, intitulată: *Schițe istorice: Teatrul din Craiova de la 1848 pînă la 1897*⁴, (Craiova, f. a.), p. 4:

«1848, în timpul mării revoluții muntene, (din care) făcea(u) parte și actorul C. Mihăileanu, Costache Serghie și alți artiști români din vremea aceea, și (care), pentru a nu fi închiși de către administrația de atunci, au fugit peste Olt, la Craiova, împreună cu: Ralița Mihăileanu (soră cu Costache și Ștefan), Costache Dimitriadi, Ștefan Mihăileanu, Ion Vlădicescu și alții.

«Marele bărbat de Stat Filișeanu, găsindu-i, interveni pe lîngă autoritățile locale și le obținu învoirea ca acei actori refugiați politici să joace teatru în școala cea mare (liceu)⁵.

«Cei cîțiva actori-diletanți ai Craiovei, care jucau teatru prin săli și grădini, au fost angajați de C. Mihăileanu: I. Scărișoreanu-Theodorian, Corcoveanu, Catinca Mihăileasca, Anica Pișca, Marița Bideasca, Cocri, Filip Tehoveanu, Ion Petrescu-Fedeles, Grigore Ionescu ș. a., — și urmară stagiunea regulat pînă în 1849.

«1849—1850, trupa se pregătea să joace piesa «Baba Hîrca», cînd Vlădica de Rîmnic, Calinic, auzind că «actorii au scos pe scenă la «Baba Hîrca» «doi draci», s-a supărat și a intervenit pe lîngă autoritățile respective să se oprească trupa teatrală să mai joace teatru în școală.

«1850—1851, se clădește pe locul ce se vede și astăzi între școala Oteteleșanu și Băile comunale, un teatru făcut din paiantă, ca acel al lui Momolo din București.

«1851—1852, Costache Mihăileanu, directorul primel clădiri de teatru craiovean, angajează la Tg. Jiu, pe surorile Stavrescu: Polina, Raluca și Maria⁶.

2. Sala sau teatrul Momulo din București, pe la 1833, era situată la intersecția de azi a străzii Academiei cu strada Edgar Quinet. Era construită din paiantă cu moloz și căptușită, pe dinafară și pe dinăuntru, cu scinduri. Cînd s-a clădit, în 1852, Teatrul cel mare, viitorul Teatru Național, sala Momulo a căpătât denumirea de Teatrul vechi sau Teatrul cel mic, fiind folosită pînă la 1853, cînd a fost dărîmată. Această sală a fost făcută de antreprenorul Momulo, pe proprietatea boierului Ioan Slătineanu.

3. Ioan Thănăsescu (1838—1901), actor în trupa lui Theodor Theodorini din Craiova și, după moartea acestuia, în 1873, în trupa Mariei Theodorini (născută Stavrescu). În 1889, făcea parte din «Societatea dramatică», subvenționată de stat, a actorilor din Craiova.

4. Despre această broșură, Victor Anestin (fiul actorului I. Anestin) scrie în «Amintiri din teatru» (o broșură de 48 p., tipărită în 1918, în București), următoarele: «Odată, împins de necesitățile vieții, a tipărit o broșură, din care nu multe lucruri vor rămîne pentru istoria teatrului». (p. 17); iar despre autor, scrie: «...era brutal ca un măcelar, ignorant ca un intelectual modern, nu știa nici o limbă străină, nu vorbea decît puțin și aspru. Cu toate acestea, era unul dintre cei mai mari artiști comici din țara noastră. Dar putea să fie și mare artist pe orice scenă străină». (p. 14)... Vă pot asigura, că Thănăsescu nu era inteligent, nici cult și, cu toate acestea, nu era altul care să interpreteze roluri ca el». (p. 15).

5. N-au jucat în școala cea mare (liceu) din Craiova, ci în sala școlii cea mare a Otetelișanului. (Vezi mai dește, nota 33).

6. Polina (Paulina sau Polixenia) s-a căsătorit cu actorul Costache Dimitriade (părintii artei)

«Teatrul a urmat pînă la 1854...».

Acum, relatarea lui V. Anestin⁷, *op. cit.*, p. 17:

«E interesant cum că pe vremea cînd Millo a scris «Baba Hîrca», se juca la Craiova această piesă într-un teatru baracă, de pe cîmpia unde acum sînt băile comunale.

«Dacă nu mă înșel, teatrul acela a ars⁸. Reprezentarea «Babei Hîrca» a fost interzisă de cler. De ce? Știți că vrăjitoarea bagă într-un cazan cu smoală clocoțind doi draci și scoate un înger. Poate că dacă era un drac mai mergea, dar doi!...»

O altă relatare face și Ștefan G. Boțoiu (Directorul Teatrului Național din Craiova, în 1943), în articolul «Teatrul Național din Craiova», din volumul «OLTENIA», Ramuri-Craiova, 1943, p. 441—442:

«Răsărit din emulația revoluționară a anului 1848, Teatrul Național din Craiova ia prima lui formă de cristalizare în 1849, sub direcția lui Costache Caragiale și Mihăileanu.

«Sub standardul ridicat de acești doi promotori ai mișcării teatrale în Oltenia, se perindă rînd pe rînd ca slujitori ai templului Thaliei: I. Scărișoreanu, Cocri, Filip Tehoveanu, Ion Petrescu, Grigore Ionescu, Catinca Mihăescu, Anica Pavel Stoenscu, Ralița Stoenscu, Anica Vaculescu, Maria Ronda ș. a.

«Spectacolele acestei trupe au avut loc în sala cea mare a școlii Oteteleşanu, obținută în acest scop de la forurile școlare de către boierii Pera Opran și Filișanu, care, cu cheltuielile lor, amenajează o scenă și o înzestresc cu decorurile, cortina și instalațiile necesare.

«În 1850, vine de la Iași la Craiova, actorul Halepliu, care reprezintă pe scena acestui teatru improvizat «Baba Hîrca», operă comică a lui C. Millo (*Matei Millo*, nu C. Millo, n. n.).

«Episcopul de Vilcea, la instigațiile unui grec, care denunță piesa ca fiind un spectacol de «vrăjitorie», cu cazane de smoală și draci, intervine la stăpînire și obține isgonirea artiștilor, întrucît pingăresc școala cu «smecheriile» lor.

«Boierii craioveni nu se lăsară însă intimidată. Filișan, Pera Opran, Diculescu și alții strînseseră bani, lemne și alte materiale cu care construiri un teatru propriu din birne și paiante, pe locul viran, de lîngă Otetelișanu, azi institutul «Scri-sul Românesc...».

Redăm și relatarea cea mai nouă a d-lui Ioan Massoff, din articolul «Schită pentru o istorie a Teatrului Național din Craiova», publicat în placheta: «Centenarul Teatrului Național din Craiova, 10—20 noembrie 1955», p. 11—12:

«Dacă pictorul Constantin Lecca a fost nevoit să părăsească școala din Craiova (pentru că «luase parte la revoluție, întrebuintînd propagandă»), un alt proscris, Costache Caragiale, a luat drumul Craiovei, incredințat că la București nu va putea activa cel puțin citva timp. În adevăr, oficialitatea nu pornise prigoana numai împotriva profesorilor care au participat sau și-au dat adeziunea la cauza Revoluției, dar și împotriva actorilor, dintre care foarte mulți luaseră parte la mișcare, incredințați că prin izbînda ei își vor căpăta un loc demn în societate... Dornic să înființeze un teatru în capitala Valahiei-Mici, Costache Caragiale, împreună cu un grup de actori, a plecat la Craiova, lăsîndu-și publicul bucureștean «în dorință». Printre acești actori: Costache Mihăileanu, mina dreaptă a lui Caragiale, Pavel Stoenscu, Ralița Mihăilescu, Zoe Manolescu...

«Trupa lui Costache Caragiale a obținut incuviințarea, sprijinită fiind de citiva oameni dornici de progres, să joace într-o sală a școlii Otetelișanului. O stagiune întreagă, pînă la 1849, a jucat vodeviluri, comedii și drame. Lucrurile ar fi mers

Aristizza Romanescu); Raluca s-a căsătorit cu actorul Ion Vlădicescu, iar Maria s-a căsătorit cu Theodor Theodorini (părinți ai Elenei și Aurel Theodorini).

7. Uictor Anestin (1875—1918), fiul actorului craiovean I. Anestin (1847—1919).

8. În adevăr, acest teatru din birne și paiantă a ars în noaptea de 31 decembrie 1856, împreună cu întreaga recuzită, costume și decoruri, fiind primul dintre incendiile care au frînat viața teatrală a Craiovei.

binisor, dacă în toamna lui 1850 nu s-ar fi întâmplat un incident cu prilejul reprezentării piesei «Baba Hîrca» de Matei Mîlo, care fusese jucată la Iași. Piesa a avut succes, dar faptul că în ultimul act se scoteau doi draci din cazanul vrăjitoarei a scandalizat pe Vlădica de la Rîmnic, aflat în Craiova, spre nenorocul actorilor. Vlădica amenință cu afurisenia și actorii au fost dați afară și lăsați la voia întâmplării. Costache Caragiale, descurajat, a plecat la București. Aceasta s-a întâmplat în iarna lui 1850. Peste un an, împreună cu Wachmann, compozitorul, el va lua conducerea teatrului din București, în noua clădire, inaugurată în seara de 31 decembrie 1852.

«Costache Mihăileanu a rămas la Craiova și a luat conducerea trupei în stațiunea 1851—52. Pentru completarea ansamblului, el a adus de la Tîrgu-Jiu trei tinere actrițe, trei surori, menite să joace un rol de seamă în istoria teatrului din Craiova: Raluca, Marița și Paulina Stavrescu.

«Cu sprijinul unor oameni cu stare, incredințați de misiunea teatrului, s-a ridicat o clădire, din birne și paiantă, pe un loc viran de lângă școala Oțetelișanu (Cîmpia Călărășilor), teatru unde, sub conducerea lui Mihăileanu, s-a jucat un repertoriu alcătuit în cea mai mare parte din lucrări valoroase, menite să contribuie la educația publicului».

*

Acesta să fie, oare, adevărul? De la început, noi spunem: nu! Documentele vremii, pe care le-am cercetat cu multă atenție, ne îngăduie să afirmăm că, atît datele, cit și faptele cuprinse în relatările de mai sus, sînt învălmășite și denaturate parcă într-adins, numai pentru a dovedit o *vinovăție* (!) a Episcopului Calinic al Rîmnicului săvîrșită față de actorii craioveni și, mai cu osebire, față de actorul Costache Caragiale⁹.

Actorul Costache Caragiale, conducătorul trupei de «diletanți români», din București, (împreună cu C. Mihăileanu, între anii 1844—1848), n-a luat parte la revoluția din 1848, după cum însuși mărturisește în cuprinsul broșurii «*Dreptatea poporului judece pe frații Caragiale*» (București, 1849). A fost un simpatizant al mișcării¹⁰ și nimic mai mult. De aceea, n-a fost pus pe lista celor ce urmau să fie supuși cercetării pentru activitatea revoluționară. Dacă, după înăbușirea revoluției, a plecat la Craiova, sau în altă parte, aceasta s-a întâmplat din alte motive și cu luni de zile mai tîrziu, pentru că în toamna anului 1848, «pentru foarte scurt timp, la București, trupa națională de diletanți» și-a continuat activitatea și

9. *Costache Caragiale*, actor și autor dramatic, s-a născut în București, la 29 martie 1815, și a murit la 13 februarie 1877. Frate cu Iorgu și Luca Caragiale (tatăl lui Ion L. Caragiale).

10. Ziarul „*Pruncul Român*” în nr. 19 din 27.VII.1848, făcînd un apel pentru strîngerea de fonduri, a primit „de la cetățeanul C. Caragiale, un inel de diamante și o podoabă de granate, în valoare de lei 50”. Iată și scrisoarea care însoțește acest dar:

„Domnilor redactori,

„Numărul 19 al „*Pruncului Român*” anunță o colecție; nevinovatul „Prunc” cere pentru maica sa, el cere și primește ori-cît de mic va fi darul. Deși străin și calomniat de inimicii mei, voi u să iau parte la această faptă. Afîndu-mă astăzi în lipsă de bani, trimit „Pruncului” un inel al meu de diamant și o podoabă de granate a soției mele. Binevoii a le pune în vinzare și prețul lor îl veți depune la cassa adunării.

„Sacrificiul este mic, dar și puterile mele de, astăzi sînt mici, dea Domnul să mă însănătoșese să pociu lucra, și zeciuiala muncilor mele o depuiu la cassa colecției. Aș fi voit să continuu scrisoarea, dar perioada frigurilor mă intrerumpe.

„Fratele și amicul vostru, C. Caragiale”

(Vezi: *Anul 1848 în Principatele Române*, București, 1902, vol. III, p. 334).

după înăbușirea revoluției, în timpul sosirii armatelor străine. Se vede aceasta dintr-o petiție scrisă de Costache Caragiale, în calitate de «director al trupei naționale», adresată «onor. direcției superioare (a) ambelor teatruuri din București», prin care cere să i se dea voie să pună în vânzare loja așezată în centrul teatrului, reținută de comandantul oștilor rusești, generalul Lüders¹¹.

Ducându-se la Craiova, în vara sau, mai degrabă, în toamna anului 1849 (după cum vom vedea mai târziu), cu prestigiul și autoritatea sa ajută pe fostul său colaborator Costache Mihăileanu, să organizeze trupa de actori, pe care aceasta o înjghebase aci și, cu sprijinul unor boieri dornici de progres, obținuse îngăduința de a da spectacolele teatrale în sala «Pensionatului de fete Lazaro-Otetelișanu». (E cu puțință ca împreună să fi fost codirectori ai acestei trupe de teatru, dar acest fapt nu-l găsim consemnat nicăiri). Tot el va fi fost, poate, animatorul care va fi reușit să hotărască pe boierii craioveni Dimitrie Filișanu¹² (cel care, după înăbușirea revoluției, a fost Ocîrmuitor al județului Dolj), Pera Opran¹³, Diculescu și alți să dăruiască și să strîngă fonduri și materiale pentru ridicarea unui teatru¹⁴, a cărui construire, din birne și paiantă, cred că a început încă din anul 1850, pentru că, în afișul-program, din 9 octombrie 1851 «pentru stagiunea 1851—1852, al «Directorului» Costache Mihăileanu scrie: «Biletetele se găsesc la casa direcției, în curtea Teatrului nou». Pînă acum, din nici o însemnare nu deslușim în ce piese a jucat C. Caragiale în Craiova, însă, aci n-a rămas decît pînă în primăvara sau vara anului 1850, pentru că, pe afișul-program din 15 octombrie 1850 al teatrului Național din București¹⁵ care își desfășura activitatea dramatică în sala

11. Arh. St. Buc., *Fondul Teatrului Național*, 1848, dos. 3: (Așud: Ioan Massoff, *Teatrul românesc, privire istorică*, vol. I, București, 1961, p. 375).

12. Dimitrie Filișanu (născut la începutul secolului al XIX-lea, mort în 1899) era căsătorit cu Smaranda Filipescu. Cu moartea lui Dimitrie s-a stins neamul Filișenilor, a cărui spiță urca pînă în secolul al XVI-lea. După înăbușirea revoluției, a fost pus Ocîrmuitor (prefect) al județului Dolj, de Caimacamul Constantin Cantacuzino, în care timp a fost un prigonitor al «fetelor bisericesti» din acel județ, care luaseră parte la revoluție, și, în special, a protopopului Dincă și «alți mai mulți preoți și diaconi, atît ai orașului (cît) și ai județului...», spunînd despre ei că «în credința sint de o sută de ori mai criminali» decît alții. Vezi: *Anul 1848 în Principatele Române*, V, București, 1904, p. 5—6.

13. *Pera Opran*, mare moșier în Oltenia.

14. Domnitorul Barbu Știrbei, prin ofisul domnesc nr. 1743 din 10 decembrie 1851, l-a înălțat pe Costache Caragiale la rangul de *pitov*, pentru a-l răsplăti de jertfele și munca ce pusese atît pentru reinvierea teatrului românesc în București, cît și pentru întemeierea unui asemenea teatru în Craiova, oraș la care domnitorul ținea cu deosebire (era născut în acest oraș) și căruia moștenitorii lui i-au rămas totdeauna foarte iubitori. (Buletinul oficial nr. 142, din 12 decembrie 1851). Vezi: D. C. Ollănescu, *Teatrul la Români*, în «Analele Academiei Române» seria II, Tom. XVIII, București, 1897, p. 136.

15. În muzeul Teatrului Național «I. L. Caragiale» din București, se păstrează originalul acestui afiș-program, pe care îl redăm mai jos:

ANUL 1850

OCTOMBRIE 15

Cu înaltă voce

TEATRUL NAȚIONAL

Program

Subt-insemnații directori ai trupei Naționale din București, fac a lor plecată invitație înaltei Noblețe și onorabilului Public, ca să binevoiască a-i cinsti cu abonarea-le, la abonamentul ce anonsează.

Ei din partea lor, făgăduiesc a-și depune silințele ca printr-inselă de nu vor covîrși, dar, cel puțin, să ajungă așteptarea publică.

Incredințați că Români vor încuragea acum, ca și în trecut, această-le întreprindere, ei nu se sfîiiră de enormitatea cheltuielilor, fiind siguri că ajungând a coresponde dorinței Publice, nu vor fi desamăgiați în mijlocul întreprinderii lor.

Momulo, nu în sala Bossel¹⁶, îl aflăm în situația de director al teatrului, avînd codirector pe Ioan Wachmann, iar în stagiunea 1852—1853 i se încredințează conducerea teatrului bucureștean în noua clădire¹⁷, inaugurată în seara de 31 decembrie 1852.

În luna noembrie 1848, a început prigoana și împotriva actorilor, alimentată prin trădarea fostului actor C. Halepliu¹⁸. Dintr-o adresă a Caimacamului Constantin Cantacuzino către Departamentul treburilor din lăuntru, din 28 noiembrie, se

Cugetînd dar la o perspectivă mai înflorită a teatrului, combinară o trupă convenabilă cu repertoriul ce au, și deschid cursul reprezentațiilor, duminică viitoare la 22 octombrie. De aci înainte, vor urma regulat, de două ori pe săptămînă, la zilele ce se vor hotărî, odată pentru totdeauna, prin întîiul afix.

Piesele din care se alcătuieste repertoriul sînt: VODEVILE, DRAME și COMEDII, cele mai multe originale.

Persoanele din care se alcătuieste trupa:

Mad.(ame) Marița Apostolu	D(amic)e)la Catinca Mihăiasca
D(amic)e)la Alecsandrina Teodorescu	Mad.(ame) Eleonora Cecili
	D(ami)cel(a) Elena Augusti
D. Ioan Lăzărescu	D. Iorgu Apostolu
D. Iorgu Caragiali	D. C. Halepliu *
D. M. Pascali	D. I. Gestianu
D. C. Scărlătescu	D. A. Ivolschi
D. Matache Popescu	D. Rosi

6 coriști, 4 coriste

D. D. Capel-maistrul Vist, voind a contribui pentru Teatrul Românesc, aduse într-adins o muzică nouă, cu care va face mai plăcută varietatea reprezentațiilor.

Prețul abonamentului pentru 30 reprezentații:

Loja rîndul întîiu	36 galbeni
Benuarul	30 galbeni
Stalul	6 galbeni
Fotelul	4 galbeni

Bileturile de abonament se află la casa Teatrului.

Directori: C. Caragiale
și I. A. Wachmann

Duminică la 22 va fi întîia reprezentație
în suspendiu: Baba Hîrca

Tipărit la I. Copăinic

* Deși C. Halepliu fusese trădătorul actorilor, totuși C. Caragiale îl primește în trupa sa.

16. Teatrul Bossel, după numele proprietarului, tapițerul sas Friederich Bossel, a fost amenajat în 1848 în etajul caselor care se aflau peste drum de Palatul Telefoanelor de acum.

17. Distrusă de bombardament la 24 august 1944.

18. C. Halepliu (1816—1873), fost actor în trupa lui Matei Millo, la Iași, pe care îl părăsește și vine la București. Face parte dintre actorii revoluționari, pe care, fiind arestat și închis ca și aceștia, la Mîinăștirea Văcărești, îi trădează (precum și pe mulți dintre cunoscuții lui), denunțîndu-i în scris comisiei de cercetări, astfel: „Costache Serghie, actor, cel ce a ridicat întîiu stindardul în Giurgiu, în unire cu subțprofesorul Damian...” iar cu privire la Ștefan Mihăileanu (fratele lui Costache Mihăileanu) scrie: „cel ce a ridicat stindardul întîiu de la Grigorie Grădișteanul... și cel ce pe la toate cluburile democratice era nelipsit, povăuîndu-l la arme în contra boierilor, ca să nu mai fie boier, căpitan de gardie și care a și dat un articol în contra aristocraților drept ridicul (bătîndu-și joc), în „Pruncul Român”. Și își termină denunțarea astfel: „Aceștia, onorabili” domni, fiind șaptele mele, vă rog să binevoiti ca această a mea hirtie pe de o parte să se așeze la delă, iar pe de alta mă rog a o tălmăci sau franțuzește sau în rusește, și să se dea d-lui general Lüders și d-lui general Duhamel, cari, vîzînd șaptele mele și judecîndu-le, de voi fi culpabil să mă condamne, iar de nu, mă rog să fiu răsplătit”. Iar mai departe, adaugă: „...iar dacă fidelitatea mea va putea avea înrăurire în sufletul dv., mă rog a mă slobozi, a mă asculta în toate și a mă răsplăti...” (Cum a și fost, după cum vom vedea mai tîrziu).
Uezi: Anul 1848, în *Principatele Române*, VI, București, 1910, p. 71 și 73.

vede că printre cei care trebuiau supuși «cercetării comisiei ce este rinduită a examina pe arestuiții de la Mănăstirea Văcărești»¹⁹, este și «Serghie actorul»²⁰, iar pe lista celor urmăriți pentru a fi arestați sînt trecuți «Mihăileanu»²¹, ce a fost directorul teatrului, și Halepliu fostul actor, fiindcă toți aceștia... au fost amestecați mai mult decît alți la neorînduile ce au urmat»²².

Comisia de care am amintit a fost înființată la 15 noiembrie 1848²³, și și-a început activitatea la 23 noiembrie, acelaș an, chiar înlăuntrul Mînăstirii Văcărești, unde își fixase sediul²⁴.

La 25 noiembrie 1848, se găseau în Văcărești 92 de «arestuiți»²⁵, la sfîrșitul aceleiași luni, 112, iar la 10 decembrie, 1020. (De la această dată, documentele vremii, din care să deslușim creșterea numărului celor închiși aci, ne lipsesc). Între cei 1020 de «arestuiți» se găseau și actorii Costache și Ștefan Mihăileanu (frați), Costache Serghie și C. Halepliu (trădătorul).

La 12 februarie 1849, Costache Mihăileanu se afla în închisoarea Văcărești și i se îngăduia să se vadă cu fiul său Dumitru²⁶ bis.

Comisia și-a încheiat cercetările la 15 aprilie 1849, găsind «mai vinovați» peste «una sută fețe», care urmau să fie judecate de o «Înaltă curte criminalicească», alcătuită, în acest scop, la 18 aprilie 1849²⁶, iar «ceilalți vinovați au rămas în stare de arestuire, pînă ce amîndouă Înaltele Curți, suzerană și ocrotitoare, va hotări a lor soartă»²⁷.

La 6 iunie 1849, «arestanții politici» din închisoarea Văcărești au trecut în paza împărăteștilor oștiri otomane, iar Ștat-Comandant al orașului București este «Excelența Sa Ibrahim Pașa»²⁸.

«Înalta Curte Criminalicească» și-a încheiat activitatea la 20 iunie 1849, cu unsprezece condamnări mai importante, iar toți ceilalți «arestuiți», în urma Firmanului dat de Sultan, au fost grațiați și eliberați, în luna iulie, de Principele Barbu Știrbei²⁹, care se urcase pe tronul Țării Românești în luna iunie 1849.

Din cele arătate aci după documentele vremii, reiese clar că cei doi frați Mihăileanu și C. Serghie au fost liberi numai în luna iulie a anului 1849, deci nu mai poate fi vorba că au plecat la Craiova, în toamna anului 1848, unde ar fi jucat o stagiune întregă, pînă în 1849³⁰, vodeviluri, comedii și drame. Plecarea acestora

19. Anul 1848, VI, 1910, p. 61—62.

20. Costache Serghie, actor, născut în 1819, mort în 1887, în orașul natal Giurgiu, frate cu Căpitan Serghie și frate vitreg cu Gh. Serurie, emigranți, după revoluție, la Brusa, în Asia Mică.

21. Costache Mihăileanu (mai înainte se numea Mihalache) (1808—1855), fost elev al lui Eufrosin Poteca la „Sfîntul Sava”, dascăl de gramatică românească la școala „Filarmonicii”, condusă de I. Eliade Rădulescu, actor și, probabil, desemnat de revoluționari pentru postul de Director al Teatrului Național, care urma să se deschidă în toamna anului 1848, în sala Momulo, cu trupa de diletanți români, pe care o condusesse, timp de 4 ani (1844—1848), împreună cu Costache Caragiale.

22. Anul 1848, V, București, 1904, p. 516; Arh. St. Buc., Fondul Teatrului Național, 1848, dos. 3. Apud: Ioana Massoff, Teatrul românesc, p. 375.

23. Anul 1848, V, 1904, p. 49.

24. Anul 1848, VI, p. 61—62.

25. Anul 1848, V, p. 500 și 545—546.

26 bis. Dir. G-lă a Arh. St., Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească, București, 1962, p. 114.

26. Anul 1848, VI, p. 201—202.

27. Anul 1848, VI, p. 196.

28. Anul 1848, VI, p. 249.

29. Barbu Dimitrie Știrbei (născut la Craiova, mort în aprilie 1869, la Nissa), frate cu domnitorul Gheorghe Bibescu (1 ianuarie 1843—15 iunie 1848), este adoptat de bogatul său unchi Dimitrie Știrbei, al cărui nume îl primește. A domnit: iunie 1849—29 octombrie 1853 și 15 octombrie 1854—7 iulie 1856. Între 29 octombrie 1853—31 iulie 1854 se refugiază în Austria.

30. Toți au confundat această zisă stagiune (1848—1849) cu adevărata stagiune 1849—1850, despre care nu spun nici un cuvînt.

la Craiova n-a avut loc decît în vara sau toamna anului 1849, fiind urmați și de Pavel Stoenescu, Ralița Mihăilescu, Zoe Manolescu și alții.

Nu deslușim dacă aceștia au plecat împreună cu Costache Caragiale, sau acesta se duse la Craiova mai înainte sau a venit aci mai târziu.

În toamna anului 1849, Costache Mihăileanu își completează trupa (condus sau probabil ajutat de C. Caragiale) cu cîțiva tineri craioveni, care jucau de plăcere prin săli și grădini publice: Ion Scărisoreanu-Theodorian, Corcoveanu, Cocri, Filip Tehoveanu, Ion Petrescu-Fedeleş, Grigore Ionescu și Catinca Mihăileasca, Anica Pișca, Marița Bădeasca (sau Bideasca) și alții.

Datorită mai mult prestigiului de care se bucura Costache Caragiale, aceștia reușesc să cîștige încrederea și bunăvoința boierilor craioveni, mai cu osebire a lui Dimitrie Filișanu, Pera Opran, Diculescu ș.a., care le înlesnesc desfășurarea activității teatrale, în sala școlii cea mare a Oțetelișanului, în stagiunile 1849—1850 și 1850—1851.

Școala, care multă vreme i s-a spus a Oțetelișanului, a fost fondată în 1835 de către boierii olteni Iordache Oțetelișanu și paharnicul Constantin Lazaro, sub denumirea de «Pensionatul de fete Lazaro-Oțetelișanu»³¹. Mai târziu, a fost organizată și susținută și din veniturile bisericii Maica Domnului (Craiova), iar la 26 octombrie 1851, domnitorul Barbu Știrbei, prin decretul nr. 1566, o trece, împreună cu veniturile proprii, sub administrația Eforiei Școalelor, avînd a o reorganiza asemenea școlii de fete de la (biserica) Sfîntul Spiridon (București)³². Așa dar, cu începere de la 26 octombrie 1851 este trecută pe seama Statului³³.

În vara anului 1850, Costache Caragiale plecase din Craiova și, la 15 octombrie același an, îl întîlnim codirector al Teatrului Național din București (vezi mai sus), iar din afișul-program al teatrului din Craiova, din 9 octombrie 1851³⁴, reiese clar că în stagiunea 1850—1851 tot C. Mihăileanu fusese directorul trupei: «Direcția (adică C. Mihăileanu) vrînd a corespunde la dorința a cîțiva din d(omniile) lor D. D. abonați, care au făcut parte la micul abonament³⁵ în sezonul trecut (nădăjduind că (direcția) se va bucura pe viitor de un abonament mai numeros) prețurile.. etc... etc...»

Tot din acest afiș-program aflăm și o parte din piesele care s-au jucat în stagiunile 1849—1850 și 1850—1851: *Drame*: Familia de Moronval, Antoni, Zabris, O dramă de familie, Palma, Furiosul, Robert — șeful țîlharilor. *Tragedii*: Orest, Saul, Alzira. *Vodeviluri*: Logofătul satului, Mirtanul satului, Un amor romanesc.

31. Ilie Popescu-Teișan, *Începuturile învățămîntului în Oltenia*, în volumul „Oltenia”, Ramuri-Craiova, 1943, p. 390.

32. V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, III, București, 1894, p. 52 (din dos. nr. 639, arhiva Ministerului de Culte).

33. De la 1864, Pensionatul Lazaro-Oțetelișanu devine Școala Centrală cu cinci clase secundare. Între 1883—1898, școala a servit de institut pedagogic pentru pregătirea învățătoarelor. De la 1898, a trecut pe rînd școală secundară de gradul I și apoi de gradul II, în 1905: mai apoi, liceul internat „Elena Cuza”, fiind o instituție de mare prestigiu cultural de la primele ei începuturi pînă în vremea noastră. A jucat un mare rol în educația fetelor din Oltenia și din întreaga țară, alături de cealaltă școală centrală de fete din București. Născută din gîndurile curate ale unor fondatori, care găseau că „milostenia și fapta bună sînt adevăratele datorii ale omului”, cum se exprimă în testamentul său Constantin Lazaro, — școala aceasta și-a făcut an de an o tradiție bogată, cu mare înfrîurire asupra celorlalte școli similare. (Vezi: Ilie Popescu-Teișanu, *op. cit.*, p. 390—391).

34. Afișul-program se află în Muzeul Teatrului Național „I. L. Caragiale” din București.

35. Pînă nu de mult, locurile, la teatru, se cumpărau pentru toate reprezentațiile din stagiune, — deci, abonament.

Comedii: Conu Iancu (de la Sadagura), Don Juoan, Încurcătura, Orbul fericit, Doctorul fără voce, Avarul (Zgircitul). (Toate acestea se jucaseră în sala școlii cea mare a Otetelișanului).

Mai aflăm și *piesele noi*, care urmau să se joace în stagiunea 1851—1852, în noul teatru (din birne și paiantă), care, în luna octombrie 1851, trebuia să fie gata: *Drame*: Angela Malpieri, Amelia sau Victima amorului, Strigoiful, Holder-călăul din Amsterdam. *Vodevile*: Muza de la Burdujeni, Carantina, Nunta țărănească, Ru-dele nevastă mele. *Comedii*: Junele îmbătrinit sau Dracul șarlatan, Cei doi morți vii, Dezertorul.

Se anunțau și piesele care urmau să se dea în beneficiu³⁶, (și acestea erau piesele de succes, care atrăgeau cel mai mult public): Credința, speranța și caritatea, Agripa sau Otelu de la trei săbii, O toaletă neisprăvită, BABA HIRCA, Ur-marea Babilonului, Clopotele dracului.

Așadar, din colbuitele documente ale trecutului, deslușim că o stagiune de teatru românesc în Craiova, în 1848—1849³⁷, susținută de artiștii amintiți, n-a putut să fie, pentru că frații Mihăileanu și C. Serghie, în acea vreme, erau închiși la Văcă-rești. Prima lor stagiune nu s-a desfășurat decît în 1849—1850.

Plecarea actorilor bucureșteni la Craiova, în toamna anului 1849, n-a fost pricinuită de prigoana pornită de către cei ce voiau să restabilească «ordinea», împotriva unor categorii care «își dăduseră arama pe față», prin participarea lor la revoluție — printre alții profesorii de la Sfîntul Sava și «actorii trupei naționale», pentru că aproape toți «cei ce luaseră parte la tulburările trecutei răsvrîtiri revoluționare» și se aflau în țară, fuseseră grațiați de Sultan și eliberați de domnitorul Barbu Știrbei, încă din luna iulie 1849, ci mai degrabă, din pricina sărăcirii, în urma focului cel mare din 23 martie 1847³⁸, a unei părți a burgheziei, care furniza majoritatea spectatorilor teatrului românesc, și a exilării sprijinitorilor și sfătuito-rilor teatrului: Ion Eliade Rădulescu, Ion Ghica, Cezar Boliac, C. A. Rosetti, Ion Voinescu II, N. Apoloni, criticul dramatic³⁹.

Actorii bucureșteni au fost primiți cu multă dragoste de boierii craioveni, care le dau tot sprijinul, obținîndu-le, în acelaș timp, aprobarea pentru a-și desfășura activitatea teatrală în școala — fundație particulară — «Pensionatul Lazaro-Otetelișanu (nu în liceu)⁴⁰ și ajutîndu-i la preîntîmpinarea cheltuielilor pentru scenă, cortină, decoruri, recuzită, costume, mobilier etc.

36. Ioate incasările din seara reprezentației, cu piesa anunțată, scăzînd cheltuielile, reveneau unuia dintre actorii trupei, căruia i se aproba acest lucru de toți ceilalți actori și de directorul trupei.

37. Înainte de 1848, Craiova fusese vizitată de trupe de teatru străine. Din afișe, aflate în colecția Academiei Republicii Socialiste România, se vede că, încă din 1830, o trupă germană a jucat vodeviluri de Kotzebue și Scribe, după cum în 1841 s-au dat spectacole de către gimnastici englezi. Se pare că și înaintea lui Costache Caragiale (și Costache Mihăileanu), o trupă condusă de un Corcoveanu ar fi dat spectacole în limba română. De altfel, autorizația dată gimnaștilor englezi punea condiția ca spectacolele lor să aibă loc „în zilele cînd nu sînt reprezentații teatrale”. (Nu se știe în ce săli anume au jucat aceștia). (Vezi: Ion Massoff, *Schiță pentru o istorie a Teatrului Național din Craiova*, p. 11).

38. Arsesc, cu acest prilej, „cea mai bogată parte a orașului” București. După o statistică din acea vreme, deslușim că au ars: 686 case de locuit, 1142 prăvălii, 10 hanuri, 12 biserici. (Vezi: Paul Cernavodeanu, *Istoria Bucureștilor prin călătoriile străini*, București, 1958. Apud: Dan Berindei, *Orașul București reședință și capitală a Țării Românești, 1459—1862*, București, 1963, p. 201, nota 6).

39. Ion Massoff, *Teatrul românesc*, p. 376; Anul 1848, VI, p. 261.

40. Liceul din Craiova: la 20 mai 1826, în chiliile minăstirii Obedeanu (Craiova), care slujise (mai înainte) școlii domnești cu dascălii ei de elinește, românește și franțuzește, se ridicară „școalele

Despre această stagiune nu avem prea multe însemnări, totuși bănuim că lucrurile au mers bine, de vreme ce trupa lui Costache Mihăileanu a reușit să-și continue activitatea pînă în 1854.

Entuziasmați, craiovenii, știind că adăpostirea trupei în școala Oțetelișanului este un provizorat, au hotărît — probabil că la aceasta au contribuit și stăruințele lui Caragiale și Mihăileanu — să-și clădească un teatru propriu, după puterile lor, care a fost gata — din birne și paiantă — în toamna anului, 1851, chiar lîngă școala Oțetelișanului. (În afișul-program din 9 octombrie 1851, pentru stagiunea 1851—1852, stă scris: «Biletele se găsesc la *casa direcției din curtea teatrului nou*»).

O bună parte din piesele (drame, tragedii, vodeviluri și comedii), care s-au jucat în această stagiune le bănuim că sînt din cele anunțate că se vor relua în stagiunea 1851—1852. (Vezi nota 34).

Același lucru îl putem spune și despre stagiunea 1850—1851, sub direcția lui Costache Mihăileanu, singur, întrucît C. Caragiale plecase la București, în vara anului 1850, unde îl găsim, la 15 octombrie același an, director al Teatrului Național (avînd codirector pe I. Wachmann), care își desfășura activitatea în sala Momulo. (Vezi mai sus, și nota 15).

În seara de 26 decembrie 1848, are loc, la Iași, un eveniment artistic deosebit: se joacă, în premieră, noua lucrare dramatică a lui Matei Mîllo⁴¹ «Baba Hîrca», *operetă-vrăjitorie* (după cum o definește însuși autorul), în două acte și trei tablouri, cu cîntece, socotită azi prima operetă românească și păstrată în repertoriul permanent al teatrului din Iași.

În 1848, «Baba Hîrca», pentru care A. Flechtenmacher a scris o muzică pe motive populare, a avut un mare succes, impresionînd mai mult decît toate piesele originale jucate în Iași pînă atunci. Era vădit că spectacolul, interpretat de Mîllo, în rolul Babei, T. Theodorini, în Chiosa, Neculau, în Lascu, Gabriela Negroni în Viorica și mica Nina Valery în rolul Îngerului, dăduse satisfacție sentimentului național, sentiment călcat în picioare nu de mult prin brutala reprimare a guvernului. Au fost ovații în momentul cînd pe scenă și-a făcut apariția carul cu druzele miresei împodobit cu lăcере, tras de boi, avînd în virful coanelor luminări aprinse, fete și băieți în frumoase costume naționale, flăcării trăgînd focuri de pistoale, lăutari, Hîrca și Chiosa, una cu daireaua, celălalt cu scripa.

---

de științe pe limba românească», cum numește Grigore Pleșoianu, unul din dascălii dinții ai acestei școale, cele două cursuri, elementar și secundar, deschise la Craiova.

În urma reorganizării învățămîntului în Principate prin dispozițiunile *regulamentului școlilor* din 1832, școala centrală (cum este numită în actele oficiale) din Craiova este pusă pe același picior de egalitate cu cea de la București. Clasele umanioare, cum se numeau clasele de învățămînt secundar, se completează astfel încît în 1837 se adaugă și a patra umanioară. Din 1847 este numită *colegiu*, de la 1854, — *Gimnaziu*, iar de la 1864, *Liccu*. *Vezi*: I. Popescu-Teișanu, op. cit., p. 389—390.

41. Matei Mîllo, născut la 24 noiembrie 1814, în Stolniceni, județul Baia, moare în București la 9 septembrie 1896. Intiul mare actor român. Fiu de boier moldoveanu, dovedește încă din 1835, pasiune pentru teatru și un talent deosebit de puternic. Întors din apus, unde învață la școala marilor artiști francezi și chiar joacă în tovărășia lor, la 1846, ia direcția teatrului din Iași. Joacă în piesele lui Alecsandri, care scrie anumite roluri pentru el, precum și în piesele propriii („Baba Hîrca”, „Chirița la expoziția de la Viena” etc.), cu un succes imens. La București, joacă întii în trupa lui Costache Caragiale, apoi e numit director al Teatrului Național, funcție pe care o păstrează multă vreme, fără să părăsească scena.

Este de semnalat că *Baba Hîrca* a atras pentru întâia dată la teatru populația din cartierele cele mai îndepărtate ale Iașilor.

«În cuprinsul piesetei cu cintece, Matei Millo satirizează, în limitele convenționale ale genului, unele convenții sociale ale vremii — căsătoriile făcute din interes între oameni de vîrste nepotrivite, cosmopolitismul cu aspectele lui ridicole — în timp ce pe țărani iobagi îi înfățișează cu simpatie, scoțîndu-le în evidență calitățile morale, care le dau dreptul la o viață mai bună»⁴².

Pentru «fidelitatea» sa față de cei ce prigoneau pe revoluționari, actorul C. Halepliu⁴³ a fost «slobozit» din închisoare și «a fost răsplătit», după cum ceruse; i s-a aprobat înghetarea unei trupe, și cu «Baba Hîrca», învățată după texte aproximative (însușite de la autor), a colindat țara, «să-i facă reclamă lui «*Musiu Millo*», — după cum singur spunea. A jucat-o și în București, la «*Grădina cu cai*», între 15 iulie—15 septembrie 1850. Reprezentarea piesetei «Baba Hîrca» de trupa lui C. Halepliu «înebunise cu desăvîrșire lumea», desigur din pricina elementelor de folclor pe care le cuprindea spectacolul, precum și mulțumită unor trucuri regizorale. Cu acest prilej «focul bengal» a apărut pentru prima oară pe scenă, în momentul cînd Îngerul cunună pe Viorica, eroina operetei. Entuziasmați — scrie un cronicar —, spectatorii s-au ridicat în picioare «pentru a aclama minunea ne-maivăzută la București»⁴⁴.

Din motive lesne de înțeles, trupa lui C. Halepliu n-a jucat «Baba Hîrca» în Craiova. (Se găseau aci artiștii pe care îi denunțase că au făcut parte dintre revoluționari).

În vara anului 1851, Matei Millo, după ce întîmpină mai multe greutăți, vine la București și capătă învoirea să joace în sala Momulo mai multe spectacole, cu

42. Ion Massoff, *Teatrul românesc*, p. 377—378 (care citează pe N. Barbu, *Prima operetă românească*, în „*Iașul literar*”, an. IX, nr. 12, 1958, p. 72—74).

Subiectul acestei „operete-vrăjitorie”, care se petrece într-un sat din munții Moldovei este destul de naiv: Viorica, fiica bătrînelului pădurar Gînju este logodită, fără voia ei, cu bătrînul înstărit Birzoi. Tinărul boier Lascu, travestit într-un țaran cu numele de Vlad, care — și el — iubește pe Viorica, vrea, cu orice preț, să împiedice această căsătorie, hotărîndu-se s-o fure. În acest scop, apelează la ajutorul țigăncii vrăjitoare Baba Hîrca. La rîndul său, Viorica își bate joc de bătrînul Birzoi, care încearcă să obțină de la dînsa o sărutare înainte de cununie. Gestul îndrăzneț al lui Birzoi este văzut de pădurarul Gînju, tatăl miresei, care, supărat de purtarea viitorului său ginere, amină nunta... *Urările* Babei Hîrca își produc efectul și Viorica, adormind, poate fi furată, însă Lascu-Vlad se răzgîndește și dorește să-i cîștige dragostea pe cale cinstită. Pentru a o cuceri, îi vorbește de casa lui și de frumusețile Iașului, dar Viorica nu vrea să-si părăsească satul unde s-a născut, pentru că iubește frumusețea munților și a pădurilor, pe tatăl său și pe toți ai satului, de care nu se poate despărți... Sătenii însoțind carul druștelor, aduc cu ei veselie și voie bună. Pentru a-și justifica prezența în acest loc, Lascu-Vlad se dă drept vărul lui Birzoi, iar Hîrca și țiganul Chiosa, care îl însoțesc, se dau drept lăutari, — Hîrca cu daireaua și Chiosa cu scripca... Hîrca dă în bobi, voind să afle dacă va reuși să-l ajute sau nu pe Lascu-Vlad, care, întristat că nu e iubit de Viorica, recurge iar la *meșteșugurile vrăjitoriei*, iar aceasta apelează la *forțele întunecete* ale iadului. Bate daireaua și îndată se aude corul drăcilor „venim-venim”; din trunchiul unui copac „pocit”, ies doi drăcușori, pe care Baba Hîrca îi bagă într-un cazat învăluit de flăcările focului, în care lășițele toarnă apă, ca prin vrăjire ei s-o ducă în iad pe Viorica. Din cazan iese Îngerul păzitor al Vioricîi, care o veghează și vrea să ajute la unirea celor două inimi tinere, dar Baba Hîrca n-ar voi ca boierul Lascu să se însoare într-adevăr cu o țărăncă și de aceea pune la cale o răscoală a țiganilor. Dar, nici Îngerul nu-i îngăduie lui Lascu să plece cu Viorica, dacă nu făgăduiește că o va lua de soție. Lascu făgăduiește, țiganul Chiosa potolește răscoala, iar cei doi tineri, cununați de Înger, sint acum fericiți, și cu ei împreună, toți sătenii.

43. Vezi nota 18.

44. Ion Massoff, *Teatrul românesc*, p. 381.

Începere de la 5 august același an⁴⁵. A avut un succes răsunător, mai cu osebire cu «Baba Hîrca», cu care «desfunda mahalalele și făcea, zile după zile și seri după seri, să curgă lumé după lumé la porțile teatrului»⁴⁶.

Millo 'a jucat în București numai pînă la 15 septembrie, pentru că, peste cîteva zile (*la 23 septembrie 1851*), Costache Caragiale a deschis *stagiunea 1851—1852* în teatrul Momulo. În stagiunea următoare, Caragiale va luat conducerea teatrului din București, în nouă clădire, inaugurată în seara de 31 decembrie 1852⁴⁷.

După cum vom vedea, Vlădica de Rîmnic, Calinic, venise să ocupe, după toată rînduiala, scaunul episcopal al Rîmnicului-Noul Severin, cu reședința la Craiova, la 28 noiembrie 1850.

Am spus mai sus, că Teatrul Național din Craiova, *sub conducerea lui Costache Mihăileanu*, prin afișul-program din 9 octombrie 1851, anunța «cu înalta voce» repertoriul stagiunii 1851—1852, alcătuit din 37 piese : drame, tragedii, comedii, vodevile, între care și «Baba Hîrca».

Fiindu-le cunoscute succesele (mai ales de *cassă*) obținute de cei ce jucaseră această piesă, atît la Iași, cît și la București, precum și faima de care se bucura pretutindeni, de bună seamă că actorii de la Craiova s-au hotărît să deschidă stagiunea cu «Baba Hîrca», sau, în orice caz, a făcut parte din primele piese jucate. «Teatrul cel nou» din birne și paiantă, nefiind, probabil, complet gata, au început stagiunea tot pe scena din *sala școlii cea mare a Oțetelișanului* (biletele se găseau, însă, *la casa direcției în curtea teatrului nou*, care se afla în imediata apropiere a școlii), în ziua de 26 (Sf. Dumitru), în loc de 14 octombrie, după cum anunțaseră prin afișul-program amintit.

Pe la mijlocul lunii septembrie, domnitorul Barbu Știrbei venise la Craiova și, cu acest prilej, a aprobat ca «*Pensionatul de fete Lazaro-Oțetelișanu*», care, în anii trecuți, fusese organizat din veniturile bisericii Maica Domnului (Craiova), să fie trecut, împreună cu veniturile proprii, sub administrația școlilor, devenind astfel

45. Cu acest prilej, își tipărește pentru prima dată «*opereta-vrăjitorie*», scriind pe copertă și pe prima pagină :

BABA HIRCA

operetă-vrăjitorie

în două acte și trei tablouri

compusă de

D. M. MILLO

muzica compusă de D. Capelmaistrul

A. FLEHTENMAHER

București

Tipografia lui C. A. Rosetti și Vinterhalder

— 1851 —

iar pe pagina a doua, însemnează și distribuția cu care s-a jucat în București:

Lascu, <i>tânăr bocru</i> , sub numele de Vlad	D. Bonciu
Baba Hîrca, <i>țigancă vrăjitoare</i>	D. Millo
Chiosa, <i>țigan sluga lui Lascu</i>	D. Teodorini
Gânju, <i>bătrîn pădurariu</i>	D. N. Teodoru
Viorica, <i>fiica lui</i>	D-na Gabriela
Îngerul păzitoru a(1) Viorichii	D-la Nini Valeri

Draci, țărani, țărence, lăeși, lăește.

46. I. Massoff, *op. cit.*, p. 398.

47. *Ibidem*, p. 396—399.

școală publică, și definitivând această hotărîre prin decretul nr. 1556, din 26 octombrie 1851⁴⁸.

Deosebita importanță care se dădea acestei școli, făurită din dărnicia boierilor craioveni, se poate vedea și din faptul că serviciul religios, la deschiderea cursurilor din acel an, a fost săvîrșit de însuși episcopul Calinic.

Cînd i se aduce la cunoștință faptul că în școală se joacă o piesă de teatru cu «vrăjitorii», Calinic face toate demersurile, ca actorii, care «au îndrăznit» să facă «noaptea adunare de norod pentru petreceri nepotrivite și neasămănate scopului nădăjduit» al școlii, să fie mutați în altă parte.

Episcopul Calinic nu ține seama că «Baba Hîrca» era una dintre cele mai bune lucrări originale, că A. Flechtenmacher scrisese pentru ea o muzică pe motive populare, că era spectaculoasă, că aducea public și «desfunda mahalalele», ci a scotit — pe bună dreptate, mai ales el, călugărul cu o viață de aleasă sfințenie — că vrăjitoriile, descintelele, ghicitul în bobi, băgarea și scoaterea dracilor din cazan, sînt lucruri diavolești, chiar în convenționalismul jocului de teatru, împotriva cărora Biserica a luptat și trebuie să lupte întotdeauna.

Și, pentru că actorii craioveni, entuziasmați de succesele pe care le obțineau (și mai ales la încasări) cu «opereta-vrăjitorie» a lui Matei Millo, n-au ascultat de sfaturile și nici de «amenințările» sale, «după chibzuirea ce-o cunoaște întemeiată pe drepturi bisericești», Episcopul Calinic face cereri Ocîrmuirii județului Dolj, Mitropolitului Nifon al Ungrovlahiei și chiar domnitorului Barbu Știrbei, «pentru mutarea acestii adunări de noapte în altă parte», «fiind împotrivoitoare dogmelor bisericești».

Iată ce scrie domnitorului:

«Prea Înălțatului, bine credinciosului Domn și Stăpînitor a toată Țara Românească, Domnului meu Domn Barbu Dimitrie Știrbeiu Voevod, al nostru întru Duhul Sfînt prea iubit fiu duhovnicesc, cu smerită plecăciune. *La București.*

«Cu smerită plecăciune ne închinăm Măriei Voastre, Prea Înălțate Doamne.

«*Peste puține zile în urma plecării Măriei Voastre de aici, rostindu-se deschiderea școlii acestii capitale Craiova și după pohtirea ce ni s-a făcut, mergînd înșine noi de am cetit osfeștania, stropînd cu apă sfințită toate odăile unde sînt a învăța tinerii școlari frica lui Dumnezeu, care este începutul înțelepciunii, i alte științe, spre luminarea neamului românesc, și a cinsti după cum să cuvîne cele sfînte, cu mahnire ne-am îndestulat că într-acele încăperi ale școlii au început a să urma noaptea și adunare de norod pentru petreceri nepotrivite și neasămănate scopului nădăjduit.*

«*Noi și de ne-am adresat pentru aceasta prin grai și prin scris către d-lor cei ce au cădere de a popri acest fel de necuviință împotrivoitoare dogmelor bisericești, cu pohtire a înceta în viitor asemenea adunare de noapte de la un loc unde se predă învățatura cunoștinții de Dumnezeu i a legii creștinești și alte folosuri sufletești, nu am văzut însă nicio punere la cale; iar cea adunare pentru ghidușii urmează și acum.*

«*Pentru care ne rugăm Măriei Tale ca, de veți găsi cu cale această chibzuire a noastră ce-o cunoaștem întemeiată pe drepturi bisericești, să binevoiești a da luminată poruncă pentru mutarea acestii adunări de noapte la altă parte, a nu mai fi chiar în școala învățăturilor legii creștinești.*

48. V. A. Urechia, *Istoria Școalelor*, I—II București, 1892—94, p. 52.

«Și de verice înaltă și dreaptă chibzuire veți binevoi a porunci, să avem răspuns.

«Sintem ai Înălțimii Voastre părinte duhovnicesc, către Dumnezeu rugător și smerită slugă.

«Calinic (al) R(âmnicului).

1851, Noemvrie 5, Craiova»⁴⁹.

În urma acestor demersuri ale Episcopului Calinic, trupa Teatrului Național din Craiova, de sub conducerea lui Costache Mihăileanu, a fost mutată în «teatrul cel nou», în care, după definitivarea lucrărilor (poate, cu oarecare întârziere), și-a desfășurat mai departe activitatea dramatică în stagiunea 1851—1852⁵⁰.

Calinic, Vlădică al Râmnicului-Noul Severin, nu se găsea întâmplător la Craiova — capitala Valahiei-Mici —, ci își avea aci reședința. Și iată pentru ce: În primăvara anului 1847 (la 8 aprilie), un foc mistuise catedrala și clădirile în care era instalată reședința episcopală⁵¹ din orașul Râmnicu-Vilcii.

După această nenorocire, Mitropolitul Neofit al II-lea, «spre marea sa mulțămire» — după cum adevărat scrie N. Iorga⁵² —, mutase reședința acestei episcopii la Craiova, pentru o mai îndămînată cercetare⁵³. Drumul pînă aci era mai scurt!

Din primăvara anului 1848, episcopia Râmnicului fusese păstorită de «ocîrmuitorul provizoriu» arhiepiscopul Nifon (cel ce mai înainte fusese egumen al mînă-

49. Arh. episcopiei Râmnicului, dosar nr. 103 din 1851, octombrie 30, f.2 : „Delă pentru cererea Prea Sfinției Sale Păr. Episcopu Rîmnicu a să desființa din încăperile Școalei Normale adunare de norod pentru peireceri de noapte, sub numire de teatru”. În acelaș dosar, f.1 și 3, se găsesc cereri asemănătoare, adresate Ocîrmuirii de Dolj, precum și Mitropolitului Nifon al Ungrovlahiei. (Apuđ : Preotul I. POPESCU-CILIEI, în „Arhivele Olteniei”, an. XXII, nr. 125—130, ianuarie—decembrie 1945, p. 244).

50. În Muzeul Teatrului Național „I. L. Caragiale” din București, se păstrează jumătatea inferioară (păcat că nu ni s-a păstrat și cea superioară) a unui afiș, din care vedem distribuție din „opereta-vrăjitoare” *Baba Hârca*, a trupei din Craiova condusă de C. Mihăileanu:...

Muzica originală compusă și orchestrată de d-nu Flechtenmacher

Tabloul 1. Răpirea	— Carul druștor
„ 2. Urăjire	— Tunchiul poci
„ 3. Insoțirea	— Dracul biruit

Persoanele :

Lascu, supt numele de Vlad țaranu	D. D. Demetriad
Gânju, pădurar bătrân	D. A. Corcoveanu
Viorica, fiica lui Gânju	Mad. R.(alița) Stoenescu
Ingerul păzitor al Vioricăi	D-sel I.(ina) Stoenescu
Bărzoii, logodnicul Vioricăi	D. I. Vlădicescu
Baba Hârca, figuncă-vrăjitoare	D. C. Mihăileanu
Chiosea	D. C. Serghie

Țărani, țarence, lăeși, lăeșite, draci.

—o—

Biletele se află la casa teatrului

Prețul locurilor obișnuit

Inceputul va fi la 7¹/₂ ore seara

—o—

51. Coincidență nenorocită: tot în aceeași primăvară (23 martie 1847), o mare parte a Bucureștilor fusese mistuită de foc. (Vezi mai sus nt. 38).

52. N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, vol. II, ed. II, revăzută și adăugită, București, 1932, p. 237.

53. Neofit, născut în București, la 1 ianuarie 1787, este ales episcop al Râmnicului-Noul Severin la 18 aprilie 1824, unde păstorește pînă la 28 iunie 1840. Între timp, îndeplinește și funcția de vicar al

tirii Cozia, apoi vicar al Mitropoliei), pînă la 11 august 1849, cînd acesta este numit de domnitorul Barbu Știrbei «locțiitor al Scaunului mitropolitan din București»⁵⁴, în locul Mitropolitului Neofit, care fusese silit să demisioneze la 27 iulie 1849, pentru duplicitatea purtării sale în timpul revoluției.

În această calitate de «locțiitor», Nifon a condus Biserica Ungrovlahiei pînă la 14 septembrie 1850, cînd «Obșteasca Adunare» l-a ales mitropolit. Încăunarea i s-a făcut duminică 8 octombrie 1850, după ce, la 2 octombrie același an, se *prîmise*, din partea patriarhului ecumenic din Constantinopol, ecodosis-ul de confirmare⁵⁵.

Tot la 14 septembrie 1850, *Arhimandritul Calinic*⁵⁶, egumenul minăstirii Cernica, de lingă București, este numit în scaunul de vîlădică al Episcopiei Rîmnicului-Noul Severin, odată cu *Filotei* la Buzău (14 septembrie 1850—16 august 1860) și *Climent* la Argeș (14 septembrie 1850—1862)⁵⁷. A fost hirotonit *arhtereu* în Mitropolia din București, la 26 octombrie (Sf. Dumitru) 1850, și i s-a eliberat gramata episcopală, iscălită de noul Mitropolit Nifon, cu data de 7 noiembrie, iar la 26 noiembrie 1850 își rostește cuvîntarea de prezentare, în catedrala orașului

Mitropoliei Ungrovlahiei, iar în timpul de la 10 februarie 1829 și pînă la 22 august 1833, cînd mitropolitul titular, Grigorie Căldărușanul (1823—1834), era exilat, ține loc de mitropolit cu depline puteri canonice și administrative.

După moartea mitropolitului Grigorie, survenită la 22 iunie 1834 (evenise în scaun, din exil, la 22 august 1833). Neofit face parte, alături de *Chesarie al Buzăului* și *Ilarion al Argeșului*, din „ocîrmuirea” instituită de „cinstitul sfat” pentru purtarea de grijă a Mitropoliei, pînă la 29 iunie 1840, cînd este înălțat în scaunul pe care îl rîvnea de atîta vreme, dar își păstrează și autoritatea asupra Episcopiei Rîmnicului (deci, a întregii Oltenii), care, deși devense vacantă, n-o încredințază nimănui, ci o chiverniște cu „ocîrmuitorii provizorii”, pînă la 27 iulie 1849, cînd este silit să demisioneze din postul de Mitropolit, pentru duplicitatea purtării sale în timpul revoluției din 1848. A murit în noaptea de 13/14 ianuarie 1850 și a fost înmormîntat la Mitropolie, dar astăzi nimic nu mai arată locul unde i-a fost mormîntul și nici piatra pusă deasupra — dacă i s-a pus — nu s-a aflat pînă acum.

În timpul revoluției, scaunul episcopiei Rîmnicului era încredințat „ocîrmuitorului provizoriu” „fratele Sevastis” (*Anul 1848*, V, pp. 150—152), cum îi plăcea lui Neofit să-l numească pe arhierul Nifon, fost egumen al minăstirii Cozia și vicar al Mitropoliei, viitorul metropolit Nifon (14 septembrie 1850 — 5 mai 1875). *Vezi*: Pr. dr. N. Șerbănescu, *Mitropoliții Ungrovlahiei, evocări*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. LXXXVII, nr. 7—10, iulie—octombrie 1950, p. 810—815, și Pr. Em. Păulescu-Orlea, *Popa Șapcă la Holăranii (Romanași)*, în „Mitropolia Olteniei”, an. XII, nr. 10—12, 1961, Craiova, p. 760.

54. Arh. Sf. Mitropolii, *Dosar nr. 97*, f. 2: *Dosar nr. 101* (f. 23/1849) *Delă pentru înființarea preaoșfintei sale părintele Nifon Sevastis ocîrmuitor al Sfinței Mitropolii* f. 1. *Apud*: Pr. dr. N. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 814 și nota 632.

55. Amintesc aceste date, pentru că sînt în strînsă legătură cu venirea Vlădicii Calinic la Craiova.

56. Calinic s-a născut în București, în mahalaua bisericii Sfîntul Visarion, din părinți români, la 7 octombrie 1787, primind numele de Constantin. A intrat de tînăr în cînul monahal, în Minăstirea Cernica, unde este tuns în monahism în 1807 și i s-a dat numele de *Calinic*. La 3 decembrie 1808, este hirotonit *diacon*, iar la 13 februarie 1813, *prot.* La 14 decembrie 1818, este ales de Sobor egumen al minăstirii, iar la 9 aprilie 1820, este cinstit cu rangul de *arhimandrit*. Rămîne mai departe ca egumen al Minăstirii Cernica, pînă la 14 septembrie 1850, cînd este ales Episcop al Eparhiei Rîmnicului-Noul Severin... În 1856, mută reședința episcopiei iarăși în orașul Rîmnicu-Vîlci. Păstorește neîntreput pînă în anul 1867, cînd se retrage la Minăstirea Cernica, bolnav, unde trece în cele veșnice, la 11 aprilie 1869. După aproape un veac, la 29 octombrie 1955, Sinodul Bisericii Ortodoxe Române, pentru viața lui de adevărat creștin, l-a canonizat, trecîndu-l în rîndul sfinților, și se prăznuiește, în tot anul, în ziua de 11 aprilie. Scaunul de Episcop al Rîmnicului va fi ocupat apoi de fostul ierodiacon Athanasie Stoenescu, cel mult prigonit de mitropolitul Neofit, pentru că luase parte activă la revoluția din 1848.

57. Arh. Sf. Mitropolii, *Dosar nr. 102* (f.102/1850) *Delă pentru alegerea și încăunarea preaoșfintei sale părintelui Mitropolit (Nifon) i a cîtor trei părinți episcopi: Râmnic, Buzău și Argeș*. *Apud*: Pr. dr. N. Șerbănescu *op. cit.*, p. 814, nota 633.

Craiova, astfel că numai de la această dată Calinic este, după toată rînduiala, Episcop al Rîmnicului-Noul Severin, cu reședința vremelnică în Craiova.

În timpul stagiunii 1850—1851, perioadă în care s-au jucat piesele amintite mai sus, Episcopul Calinic, deși se afla în Craiova de la 26 noiembrie 1850, iar trupa teatrului național craiovean, sub conducerea lui C. Mihăileanu, își desfășura activitatea în sala școlii cea mare a Otetelișanului, nu și-a arătat nemulțumirea pentru cuprinsul pieselor reprezentate, deși, poate, multe din ele aveau scăderi vădite față de predania bisericii. Când, însă, la 26 octombrie 1851, zi care coincidea cu trecerea «Pensionatului Lazaro-Otetelișanu» pe seama statului, trupa lui Costache Mihăileanu aduce pe scenă vrăjitorii, descîntece și draci, Episcopul Calinic găsește de datoria sa, să intervină cu toată energia, îndrăznind să scrie chiar domnitorului, la 5 noiembrie 1851, pentru *mutarea în altă parte* a «aceștii adunări de noapte».

Dreptatea era de partea lui. Ar fi putut să ceară chiar interzicerea de a se mai juca teatru, dar n-a făcut-o. A cerut numai *mutarea în altă parte* și, după cum am istorisit mai înainte, n-a lăsat «la voia întâmplării, în mijlocul iernii» pe actorii craioveni, pentru că, fiind un suflet mare, «socotit ca sfînt de credincioșii din eparhie», nu dorea moartea păcătoșului, ci îndreptarea lui.

Îată ce scrie istoricul Nicolae Iorga despre această luminoasă figură a bisericii noastre:

«Un bătrîn Cernican, fost egumen al minăstirii Cernica mulți ani de zile, Calinic, ales la Rîmnic în 1850, fiind și candidat de Mitropolit al Rușilor, făcea parte dintre Paisieni: el se înseamnă doar printr-aceia că aduce înapoi (la Rîmnic) Episcopia de la Craiova, unde se mutase, spre marea mulțămire a lui Neofit, după focul din 1847, și repară toate clădirile, aducîndu-le în starea, cu totul prefăcută, de astăzi. El înțelegea să puie în mișcare tipografia, pentru așezarea căreia hotări casele ce slujiseră odinioară ca bolniță a călugărilor. Vechi lucrări apar astfel din nou, și se dau în mîna preoților: *Carte folositoare de suflet, Preoția, Mărturisirea Ortodoxă*, ba chiar și cîte o traducere mai nouă, ca *Jurămîntul preoților*, fără a se mai însemna un număr de cărți de ritual. Ca un bun călugăr ce era, Calinic repară schitul Popinzălești și înalță din nou Frăsinei. Ca și Grigorie (Căldărușanul), ca și Veniamin (Costache) el ducea viață aspră de schivnic și nu știa prețul banului, pe care-l împrăstia darnic în faceri de bine. Trăind în sfințenia muncii și a înfrînării, era scotit ca sfînt de credincioșii din eparhie, și părărierile de rău ale tuturor se îndreptară mult timp către mormîntul lui, pe care-l voise la Cernica, locul lui de învățătură și de pregătire duhovnicească, unde se retrăsese († 11 aprilie 1868). Trăind pînă departe în timpuri nouă, pe care el nu le mai înțelegea, nici pentru a le combate, precum ar fi fost datoria sa, cruțat de dînselce, venerat pentru o vîrstă ca a sa și pentru o astfel de viață chiar și cei mai antireligioși din noul curent apusean, care stăpînea Statul cel nou, el încheie cu vrednicie șirul curaților călugări fără de arginți, al ctitorilor de cărți și clădiri de închinare, al sufletelor de arhieriei, care o clipă nu și-au închipuit că fapta ori gîndul lor scapă de subt ochiul privighetor al lui Dumnezeu»⁵⁸.

Și ca o aleasă prețuire a adevăratei vrednicii, pe acest «om, în care n-a fost vicleșug», Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în ziua de 23 octombrie

58. N. Iorga, *op. cit.*, p. 237—238.

1955⁵⁹, l-a trecut în rîndul celor «pușini aleși», și l-a împodobit cu cununa neveștejită a sfinților, la care n-a rîvnit, dar pe care a meritat-o cu prisosință.

*

Din depănarea datelor, riguros cercetate, reiese destul de limpede înșiruirea evenimentelor încrustate pe răbojul anilor:

— în stagiunea 1848—1849, actorii bucureșteni nu se duseseră la Craiova, unii dintre ei fiind încă arestați;

— în stagiunea 1849—1850, acești artiști sînt la Craiova și își desfășoară activitatea teatrală, în școala Otetelișanului. Costache Caragiale se poate să fi fost printre ei. În acest timp, se ia hotărîrea pentru înființarea unui teatru propriu la Craiova;

— la 9 octombrie 1850, C. Caragiale este director al Teatrului Național din București (avînd codirector pe I. Wachmann), care își desfășoară activitatea teatrală în sala Momulo;

— la 14 septembrie 1850, egumenul-archimandrit Calinic al Mînăstirii Cernica este ales vîlădic al Episcopiei Rîmnicului-Noul Severin, iar la 28 noiembrie acelaș an, este în Craiova;

— în 1850—1851, trupa organizată de actorii bucureșteni, sub directoratul lui C. Mihăileanu, își desfășoară activitatea dramatică tot în școala cea mare a Otetelișanului;

— în primăvara anului 1851 (sau poate chiar în vara anului 1850), se începe construirea teatrului propriu, din birne și paiantă, chiar lângă școală;

— la mijlocul lunii septembrie a aceluiași an, domnitorul Barbu Știrbei vizitează Craiova;

— probabil, la începutul lui octombrie 1851 (sau chiar mai devreme), episcopul Calinic face «osfeștania» pentru începerea cursurilor școlare, la «*Pensionatul de fete Lazaro-Otetelișanu*», fundație particulară;

— la 26 octombrie 1851, prin decretul nr. 1566 din 26 octombrie 1851, «Pensionatul Lazaro-Otetelișanu» este trecut de domnitorul Barbu Știrbei pe seama Statului, devenind școală publică;

— la 26 octombrie 1851, trupa Teatrului Național din Craiova condusă de C. Mihăileanu, își începe stagiunea 1851—1852, tot în sala școlii Otetelișanului (*teatrul cel nou* nefiind încă gata), cu «opereta-vrăjitorie» *Baba Hirca*, de Matei Millo;

— după 26 octombrie, același an, începe discuția între Episcopul Calinic și actorii pentru «vrăjitoriile», «șmecheriile» și «ghidușile», *împotrivitoare dreptei credințe*, din piesa *Baba Hirca*, jucată într-o școală publică etc.;

— între 1—5 noiembrie același an, se produc intervențiile episcopului Calinic către Ocîrmuirea județului Dolj și către Mitropolitul Nifon al Ungrovlahiei, pentru mutarea trupei lui C. Mihăileanu în altă parte;

— 5 noiembrie, cererea Episcopului Calinic către domnitorul Barbu Știrbei, în: același scop;

59. În același an (1955), încă mai stăruia în scrisul istoriografilor greșeala săvîrșită de D. Ollănescu-Ascanio față de Calinic episcopul. Vezi: I. Massoff, *Schiță pentru o istorie a teatrului Național din Craiova*, p. 12.

— după 5 noiembrie, trupa Teatrului Național din Craiova, condusă de C. Mihăileanu, este oprită de a mai juca în școala Otetelișanului;

— între 10 noiembrie—10 decembrie același an, are loc deschiderea *teatrului nou*, din birne și paianță, al Craiovei, întrucît, datorită acestui eveniment, domnitorul Barbu Știrbei îl cinstește pe actorul Costache Caragiale cu rangul de *Pitar*, prin ofisul nr. 1743 din 10 decembrie 1851, ținînd seama de contribuția acestuia din anul 1849—1850 «la întemeierea unui teatru în Craiova». De altfel, ofisul nr. 1743/1851 este documentul din care se poate trage concluzia că actorul C. Caragiale a fost, în stagiunea 1849—1850, la Craiova.

— în octombrie 1851, C. Caragiale, împreună cu Ioan Wachmann, începe stagiunea Teatrului Național din București, în sala Momulo, iar în decembrie 1852, i se încredințează conducerea teatrului, în noua clădire inaugurată în seara de 31 decembrie 1852.

Acestea sînt datele și faptele petrecute în Craiova, între anii 1848—1852, din care nu reiese că «Vlădica de la Rîmnic, aflat la Craiova, în 1850 (!), spre nenorocul actorilor, i-a amenințat cu afurisenia și actorii au fost dați afară și lăsați la voia întîmplării, în vreme de iarnă, iar Costache Caragiale, descurajat, a plecat la București», în toamna anului 1848 (!).

Supărarea Vlădicii Calinic s-a produs la sfîrșitul lunii octombrie 1851, și actorii conduși de C. Mihăileanu n-au fost dați afară, ci *mutați* (poate, cu oarecare întîrziere) în *teatrul cel nou*, unde își vor continua stagiunile dramatice, din 1851 pînă în 1854, cînd conducerea Teatrului Național din Craiova este încredințată boierului Pera Opran. Costache Caragiale n-a plecat descurajat de la Craiova în iarna anului 1851—1852, pentru că se găsea în București încă din toamna anului 1850... *)

Pr. EM. PĂSCULESCU-ORLEA

* În cercetarea documentelor și culegerea datelor pe care le-am înșăilat în acest articol, de mare ajutor mi-au fost Pr. dr. Nicolae Șerbănescu, Lucian Predescu, autorul enciclopediei „Cugetarea” (1940) și G. Franga, Directorul Muzeului Teatrului Național „I. L. Caragiale”, din București, cărora le mulțumesc și pe această cale.

POMELNICUL MINĂSTIRII GLAVACIOC

Pomelnicul pe care îl publicăm acum se cunoaște printr-o copie făcută în jurul anului 1800¹. Copistul a avut la îndemână tot o copie făcută de egumenul Iona (Joil) la 1742 prin ieromonahul Serafim, după un manuscris mai vechi. Se pare că citirea acestuia nu i-a fost ușoară, încât apar omisiuni și nume stîlcite, iar uneori pe ci îl citește ti, poate un defect de pronunție al copistului cărui nu-i lipsesc nici aplografiile și dittografiile. Cu toate acestea, pomelnicul prezintă importanță deosebită pentru istoria minăstirii în partea ei cea mai veche.

Cea dintîi atestare documentară a Mînăstirii Glavacioc cunoscută pînă acum este din 14 mai 1441, hrisovul lui Vlad Dracul, domnul Țării Românești, prin care îi confirmă ohabă ocina lui Berilă la Neajlov și a lui Micul Baicov (Baicul) la Butești și satul Mircești la Teleorman, care este lăsamîntul lui Radul ban; domnul adaogă și el gălețile ohabnice domnești din satele Butești și Mircești, scutire de vama oilor și altele². După enumerarea satelor, în original este lăsat liber un spațiu de două rînduri, în vederea completării cu numele altor sate a căror posesune probabil nu fusese justificată suficient; de altfel, ulterior a fost ștearsă și ocina lui Baicul din Butești, care nu mai apare în documentele următoare.

Mult mai tîrziu, la 16 iunie 1493, Vlad Călugărul dăruiește minăstirii — egumen fiind Sava — jumătate din satul Izvoranii, partea jupanilor Detco și Radul paharnici, pentru care domnul le dăduse în schimb «balta toată și cu vinăriciul domnesc», dar numai de la rumâniilor lor³. Tot Vlad voievod, pe cînd era în minăstire și egumen fiind Vtsarion, îi mută dăruiește, la 4 septembrie 1495, branștea domneasca de la Statna «cîtă este hotărnicită cu semne»⁴.

După aceste date nu mai cunoaștem hrisoave sau porunci privilegiale, dar numele minăstirii în acest secol mai apare de patru ori, ca loc de emiteră a unor acte domnești, și anume de către Vlad Călugărul, la 23 aprilie 1486 și la 23 februarie

1. Arh. St. Buc., ms. nr. 745, fol. 55—40. Descrierea manuscrisului la A. Sacerdoteanu. *Pomelnicele a 60 biserici din București*, în „Glasul Bisericii”, an. XXIV (1965), p. 294—295.

2. *Documenta Romanica Historica*, B. I. București, 1966, unde însă se transcrie greșit finalul *ѣки дѣлѣ Радѣуѣ банѣ* și nu se traduce exact „care a dat-o Radul banul”. Lupp dascăl la 1752 tradusese „Cartea iaste partea Radului banul”, (deci în text citise *Дѣлѣ Банѣ*), cum citise și tradusese și P. P. Panaiteșcu la 1938, însă Șt. Nicolăescu în 1912 tradusese „Mirceștii pe care i-a dat Radul banul”. În original, după lectura noastră, este *ѣки естѣ рѣчѣ Радѣуѣ банѣ*, cu îndoaială pentru *рѣчѣ* unde *ѣ* este totuși sigur. Să provină din *рѣчѣ* „ornatus”?

3. *Documenta Romaniae Historica*, B. I., p. 388—389.

4. *Ibidem*, p. 415—416.

1491, și de către Radu cel Mare la 18 iunie 1496 și 13 iulie 1499⁵, ceea ce înseamnă că atunci domnii cercetau mai adesea minăstirea.

În secolul următor știrile se înmulțesc. Astfel, Radu cel Mare, la 20 iunie 1507, confirmă stăpânirea mai multor posesiuni «dăruite de strămoșii noștri și încă de la Mircea voievod», iar Neagoe Basarab, la 30 iulie 1512, făcând același lucru, spune că minăstirea «a rămas săracă de la sfânt răposății noștri bunici»⁶. Între aceștia se va fi numărat, fără îndoială, și Radul ban, a cărui existență apare înainte de 1418.

Se confirmă astfel că Minăstirea Glavacioc exista cel puțin din vremea lui Mircea cel Bătrîn și că nu era minăstire domnească. Ulterior, se consideră cătitori Vlad Călugărul, Radu cel Mare și Neagoe Basarab și neîndoielnic aparține Craioveștilor.

Copia pomelnicului pe care o avem prezintă neajunsuri de copiere și de ordine. Are însă destule elemente care ne fac să presupunem că egumenul Iona copia un text păstrat în dezordine, cum arată listele de domni, dar care mai păstra părți scrise în slavonește. Însemnarea «vă leat 7016» provine din vechiul manuscris, referindu-se la Radu cel Mare, însă la copiere a fost pusă la loc nepotrivit. Așa cum se prezintă, pomelnicul are totuși o valoare documentară prețioasă pentru determinarea vechimii minăstirii, pe care o confirmă — atât prin amintirea lui Radul voievod și Dan voievod (1377—1386), predecesorii ai lui Mihail voievod (1418—1420), cât și prin lista arhiepiscopilor, care are în frunte pe Antim (1381—1402). Astfel, se întregesc satisfăcător datele care au putut fi culese cândva în monografia închinată istoricului minăstirii⁷.

*

<TEXTUL POMELNICULUI>

[1. Fol. 33 r.] Prédoslovie. Acestu sfintu și dumnezeescu proscomisarion, adevă pomelnicu s-au scris în zilile de Dumnezeu luminatului și înnățătului domnu Io Mihai Racoviță voievod, fiind mitropolitu Tărâi Rumânești chir Neofitu, din cinstită porunca sfinții Sale părintelui egumen Ionil iermonah arhimandritul, fiind egumen la mănăstirea Glavacioc, prin ost<en>eala, a celui mai mic și prea plecatul tuturor din ieromonahi Serafim, leat 7250 <1742> iunie 13.

[2. — Fol. 33 r.—34v.] Predoslovie pomelnicului: pentru sufletele răposăților robilor lui Dumnezeu arhieriei și domnii și boiarii.

Pomeniște doamne sufletele răposăților robilor și roabelor tale carii mai nainte s-au pristăvit, carii cu dumnezeiasca ta mină pre cel zidit dinlău, pre strămoșul nostru Adamu și pre soția lui strămoșa noastră Eva și tot neamul ce s-au născut dintru ei, și te-au născut pre tine făcătorule și ziditorule, ce'a ce ești adevărat Hs. Dumnezeul nostru, după voia ta în lege și cu credință au slujit și au mărit numele tău cel sfânt, ce iaste una troiță, pre toți căți s-au pristăvit întru buna credință, cei ce purure sântu pomeniți robii tăi.

Pomeniște doamne suflete<le> sfinților patriarși, pomeniște doamne sufletele sfinților mitropoliți și ale iubitorilor de Dumnezeu episcopi.

Pomeniște doamne <sufletele> pravoslavnicii ei împărați și împărătese și ale coconilor lor și ale bunilor credincioși domni și doamne și ale coconilor lor.

Pomeniște doamne sufletele celor ce au iubit sfințele tale biserică și au făcut pomenire pentru sufletele celor morți și adap<ar>ă pre slujitorii bisericii și pre săraci și hrăniră și milostenie deteră pentru părinții lor.

5. *Ibidem*, sub dată.

6. Documente privind istoria României, B. Țara Românească, veacul XVI, vol. I, București, 1951, sub dată.

7. Pr. Ioan Mușțeanu, *Mănăstirea Glavacioc. Monografie istorică*, București, 1933, 96 p. (Universitatea București, Facultatea de teologie).

Pomenéște doamne sufletele cărora deteră sfintele bisericilor tale scule și alte odoară veri în ce chipu, ce trebuescu sau altu ceva de ajutoru și de hrană celora ce-ți slujăscu.

Poménéște doamne sufletele celor ce s-au nevoitu pentru sfintele tale biserică și pentru pravoslavnică credință sângele lor vărsară și suflete<le> sale pusără la războe și în tabere uciși și răniți, pre cei uciși prin cetăți cu arme și în sate, pre cei arși cu focu și pre cei înecați în ape și pre cei ce au peritu în tot chipul și pre cei ce sânt robiți și în temnițe închiși și întru amărăciunea robii de foame și de sete și de golăciune muriră și pre cei ce n-au priimitu ispovedaniia, nici s-au împreunatu cu prea curatele tale taini.

Poménéște doamne cu nespusele tocmelē sufletele cărora i-au răpit apa și mulțimea grindinei și zăpada și gerul cumplitu și vântul și pământul i-au împresuratu și cu rouă purtătoare de moarte și de cutremurul pământului s-au prăpădit și marea înfurtunându-se i-au înecatatu și pre cei arși de fulger și de tunete uciși.

Poménéște doamne sufletele celor ce au călătorit pre mare și în ape s-au înecatatu și în pustii au rătăcit, în munți și în peștere și în prăpastiile pământului de sus și de la vrăjmași au căzut și din răpe și din copaci.

Poménéște doamne sufletele celor ce fiind cuprinși de frică cu miinile sale s-au junghiat cu armă sau cu suguramē sau cu gustră și a celora ce s-au îmbătat cu beția și a celor adăpați cu otravă sau uciși de cai sau de pizmă sau de mozavirie⁸ sântu uciși.

Poménéște doamne sufletele celor ce întru clevetire sântu și în urgie și în legături și în temnițe și închiși de mai marii lor și s-au întimplat moarte.

Poménéște doamne sufletele celor osândiți la moartē ce au luatū după lucrarea lor.

Poménéște doamne sufletele celor uciși pre drumuri de tilhari și de păgăni și de gadene și de pasări și de hiară mâncați și de șărpi răniți.

Poménéște Doamne sufletele tinerilor celor nebotezați care s-au născutu din părănti pravoslavniți (sic) creștini.

Poménéște doamne sufletele celor ce zac în vase de lutu ale părinților lor și fraților noștri, ale saraților și ale mișăilor carē n-au nici ei pomēni.

Poménéște doamne sufletele tuturor pravoslavniților creștini, ale călugărilor și ale mirēnilor, parte bărbătească și muerească, pre cei bătrini și pre tineri coconii, pre cei slobozi și nevolnici și de toate scărbele și nevoile și de dureri cuprinși, pre cei morți cu moarte năpraznică, pe pravoslavniți, tu știi doamne numele lor, cu trimbița cē de apoi să-i înviezi și stării din [din] dreapta ta să-i învrednicești și în săla[la]șile drēptilor să-i sălășluești.

Odihnește doamne sufletele celor ce au ișitu din viața aciasta și cu tot felul s-au săvârșit în tot locul stăpânirii tale, că tu ești înviarea și viața și odihna celor ce s-au mutat din lumea aciasta cu dumnezeeștile tocmelē a tuturor pravoslavnicilor creștini, Hristoase Dumnezeu! nostru și ție mărire innălțăm părintelui și fiului și sfântului duhu, acum și pururea și în vecii vecilor, amin.

[3. Fol. 35 r.] Aici să pomenesc arhiepiscopii Țării Rumanescu.

Anthimu arhiepiscop. Athanasie arhiepiscopu / Theodoru arhiepiscop. Maximu arhiepiscop / Macarie arhiepiscop. Varlaamu arhiepiscop. / Ananie arhiepiscop. Simeonu arhiepiscop / Efremu arhiepiscop. Mitrofan arhiepiscop / Daniil arhiepiscop. Evfimie arhiepiscop / Serafim arhiepiscop. Mihail arhiepiscop / Evfimie arhiepiscop. Erimia arhiepiscop / Luca arhiepiscop. Grigorie arhiepiscop / Anastasie arhiepiscop. Theofil arhiepiscop / Ștefan arhiepiscop. Meletie arhiepiscop / Pathenie arhiepiscop. Ignatie arhiepiscop / Theodosie arhiepiscop. Sofronie arhiepiscop / Sava arhiepiscop. Varlaam arhiepiscop / Anthimu arhiepiscopu. Daniilu arhiepiscopu / Ștefan arhiepiscop. Neofitu arhiepiscop.

[4. — Fol. 35 r.—v.] Aici să pomenesc domnii ctitorii mănăstirii.

Io Vladul voevod; acestu milostivu domnu au făcut mănăstirea Glavaciogul.
Io Radul voevod, Samoneda, Catalina, Anca.

Io Neagoe voevod. Dospina-Platonida. Stana. Io Theodosie voevoda. Io Marco voevod. Roxandra. Pătru. Iona. Neagoslava. Pahomi monahu.

Io Radul voevod. Anca. Neacșa.

Io Vadislav (*sic*) voevod.

Io Moise voevod.

Io Vlad voevod.

Io Dimitrașco voevod i gospodja ego Anca.

Io Pătru voevod.

Io Pătrașco voevod.

Io Alixandru voevod.

Io Vintilă voevod. Rada. Catrina. vă leat 7016 <1508>.

Io Vlad voevod.

Io Mircea Voevod.

Io Vladu voevod.

Io Mihai vodă

Io Pătrașco voevod.

Io Radul voevod.

Io Alixandru voevod.

Io Matei voevod.

[5. Fol. 35 v.] Aici să pomenesc domnii Țării Rumânești.

Io Radul voevod.

Io Dan voevod.

Io Mihai voevod.

Io Vintilă voevod.

Io Dimitrie voevod.

Io Mihail voevod.

Io Necula voievod.

Io Șarban voevod.

Io Simeon voevod.

Io Radul voevod.

Io Alixandru voevod.

Io Leon voevod.

Io Mathei voevoda i gospojda ego Elena. Acest milostiv domnu au dat Cernătești, vinăriciul.

Io Costandin voevod.

Io Ghica voevod.

Io Grigorie voevod.

Io Radul voevod.

Io Antoni voevod.

Io Duca voevod.

Io Șarban voevod.

Io Costandin voevod.

Io Ștefan voevod.

Io Ioan voevod.

Io Nicolae voevod.

Alixandru vodă.

[6. Fol. — 35 v.—36 r.] Leat 7250 <1741> dichenyrie 20 m-au făcut și pă minc egumenu la mănăstire, la mănăstire la Glavaciog. Iona arhimandritul de la Rumele. Și cînd am venit amu găsit mănăstirea slabă fiind neînvălită și apucîndu-mă am învălit casele cele mari de la cloponiță pînă la magopie⁹ și am făcut și grajdu nou și l-am învălitu și du<pă> grajd slofnu și am dres și foișrul cel mare fiind stricat și lămnele putrede, și l-am pardosit și am învălit și casele ce sint la Cernătești și altele multe care au fostu stricate, și amu ferecatu pe maica pîrcista cu argintu și poliitu cu anru.

[7. — Fol. 36 r.—v.] Aici să se pomenească boiarii ctitori ce au miluit mănăstirea. Buzăștii și Calofireștii.

Calota. Neacșa. Oncea. Voica. Semca. Stanca. Părvul. Badea. Maria. Dragomir. Elena. Badea. Marga. Cărstian. Caple. Voica. Stoica. Lucaci. Neacșa. Dumitru. Marta. Paraschiva. Marina. Stanca. Neagu. Bratul. Calea. Maria monahia. Burlan. Mica. Țalapie. Păuna. Gherghina. Hera. Badea. Manea. Tudora. Marcea. Dieniși. Manea. Radul. Trifa. Radul. Vlădislav. Mircea. Albul. Gurban. Papaieș. Vișa. Pătru. Oprea. Onisim. Vlădislav. Zoica. Dobra. Stan. Hârșa. Marica papadiia. Șârbu. Vlada. Anca. Milea. Stana. Udriște. Nictarie. Anca. Dragomir. Palaghie. Maria. Radul. Neofita. Cărstian. Preda. Gherghe. Draghia. Stana. Lațco. Badea. Stana. Stroe. Radul. Vladul. Bogdan. Paraschiv. Pătru. Mihnea. Pătru. Costea. Badia. Cărstian. Voica. Badea. Vălcu. Stanciul. Hamza. Slavna. Stanciul. Stanca. Anca. Luca. Șârban. Cărstian. Danciul. Vladul. Vlădislav. Drăghiți. Pătru. Neagoe. Neaga. Calia. Stanca. Barbul. Barbul. Stana. Cazan. Văsiu. Marina. Badea. Stanca. Frânța. Anca. Neagoe. Anca. Drăghiți. Bogdan. Stoican. Stepan. Vucu. Marina. Stanciul. Voica. Stanciu. Lațco. Șârbu. Dara. Drăgan. Nica. Drăgana. Slamna. Gherghina. Neacșa. Drăghiți. Nan. Dobra. Arvat. Țalapie. Ivan. Stoian. Voica. Raico. Mihai. Ioniche. Nedelco. Theodor. Paraschiv. Boba. Vlasie. Dragostin. Neacșul. Voica. Radomir. Anca. Stan. Negoita. Dumitru. Vișan. Oprea. Caplea. Radul. Anca. Neagoe. Dragomir. Radul. Stanca. Necula. Ghinea ierei. Nistor. Anca. Armeanca. Radul. Iona. Moga. Neaga. Calahna. Neacșa. Radul.

[8. — Fol. 36 v.] Igumenii mănăstirii să să pomenească aicea.

Vasile iermonah. Savva iermonah / Ilarion iermonah. Macarie erm. Serafim ermonah / Visarion. Calavit monah. Efremu/ Damaschin. Iacov ermonah. / Methodie. Hariton / Dorothei iermonah. Ioilu / Visarionu. Gavriil / Theofan schimon. Nicodimu iermonah / Serafim ermonah. Stefan ermonah / Daniil ermonah. Stefan ermonah / Nicodimu ermonah. Rafailu ermonah / Iona iermonah arhimandritul.

[9. — Fol. 37 r.] Aici să pomenească călugări săborul mănăstirii Glavaciog.

Antonie iermonah. Athanasie monah / Ștefan iermonah. Serghie monah / Misailu iermonah. Visarion monah / Rafailu iermonah. Silăvestru monah / Spiridonu iermonah. Gherasimu monah / Rafailu iermonah. Ionichie monah / Cozma iermonah. Iosifu monah / Timothei iermonah. Rafailu monah / Nectarie iermonah. Anthimu monah / Serafim iermonah. Nicodimu monah / Efremu monah. Serafim monah / Spiridon monah. Cozma monah / Daniilu monah. Mathei monah / Stefan monah. Macarie monah / Varlaamu monah / Leontie monah / Nicodimu monah. Ionichie monah.

[10 — Fol. 37 r.—v.] Boerii care au miluit mănăstirea cu moșii.

Pentru moșiia Obislav; Hamza, jupănița Stanca fata lui.

Pentru moșiia Petreștii: Pătru. Dragomiru.

Pentru moșiia Scăeștilor: Amza, jupănița Slamna.

Pentru moșiia Slăvenii: Calotă, Gherghe, Păuna, Dumitru, Iane, Gherghe, Bărbușu, Văsi, Ana.

Pentru moșii de la Siliște: jupănița Praxia

Pentru moșiia Conțești: Ivan, Dochia, Păuna, Iane, Stanca, Maria, Papa.

Pentru moșiia Timpenii dată de dumneaei jupăneasa Dospina Știr<bei>, fata Predii post. Știrbei: Dospina, Bălașa, Zoița, Iordache, Neacșul, Rada, Iana, Bălașa, Ivașco, Preda, Bălașa, Mateiu, Martha monahia.

Izvoranii: Dospina, Tudor, Vlădaia, Avram, Anca, Ivașco, Viiana, Cernica, Maria, Drăghiță, Ilinca, Costandin, Mariia, Ilie, Radul, Iacov schimonah. Neacșa.

[11. — Fol. 38 r.] Acești numiți mai jos au dat țigani, o candelă de argintu, un tocu de tipsii de aramă, oi 40: Preda post. Știr<bei>, Bălașa, Stanca, Mateiu, Manul, Tatul, Ilinca, Marga, Caplea, Stanciu, Stana, Bran, Oprea, Barbul, Stana, Sora.

[12]. Prévénii: acești au dat la mănăstire trei sălase de țigani și oi 20. Theodoru. Stana. Radul. Barbul. Sima. Draghia. Mihai. Barbul. Sima. Dragomir. Drăghițu. Gherghe. Gherghina. Draghia. Voislav. Mihai. Nedelco. Marușca, Balașca. Stanca. Stanciul, Stana. Branu. Oprea. Mihai. Paraschiva.

[13]. Popa Bratul protopopul: acesta au dat oi 50, stupi 25, boi 4, 2 vaci, 15 rămătoare, 2 iape, un cal: Radul logofăt. Stana, ierei Bratul, Maria prez<vitera>, Tudor. Ion.

[14]. Pentru satul Cureștii: Cantacuzin: Costandin, Safta, Zmaranda, Mihai, Costandin, Mihai, Casandra, Radul, Elena, Ilinca.

[15. — Fol 38 v.] Aceste au dat sfită de canavătu și petrafir frumosu cu fluturi de argintu: Cantacuzinești: Șarban, Andriiana.

[16] Pentru că au dat Oataia și case în București și boi 10 și o stupină: Neagul, Zamfira, Nan, Maria.

[17] Pentru că au dat oi 36 cu mei și un cal bun: Sora, Albul, Șarbu, Manea, Coară, Stanciul, Maria, Solomon, Maria, Neața, Bucur.

[18]. Pentru că au dat oi 30 și bivolițe 2 și boi 10: Magdalina monah. Ion. Stanciul, Stoică, Barbul, Stana, Barbul, Draghiina. Stoica, Mira, Stan, Sora, Birsan, Pătrana, Mara, Ursul.

[19. — Fol 38 v.] Poméni gospodi: Andrei. Cărstina. Pătru. Mica. Gales. Stana. Stana. Băjana. Lațco. Ona. Ion. Bărsan. Marin. Ioan. Pătrana. Draghiia. Rada. Neațul. Mara. Ana. Neațul. Stoica. Balea. Bratul. Ursul. Stan. Stoica. Oprea ierei. Sora. Dragomira. Dobromir Taudor (sic). Vlada. Mihăilă ierei. Maria. Pătru. Mara.

Acești pomeniți mai sus au dat moșia Motoméni, 3 vaci, stupi 10, doo iape, rămătoare 40. Triod mare la biserică.

[20. — Fol 39 r.] Pomini gospodi. Ioan erii. Alba. Stana. Radul. Tudor. Pomeni gospodi. Badea. Mușa. Poméni gospodi: Pătrul. Stana. Nan. Stanciul. Stana. Neața. Pomeni gospodi: Badea. Dorotheia monah. Micul. Bărsana. Gligorașco. Pomeni gospodi: Costandin. Stanciul. Dragomir. Vladul. Preda. Răduța. Ivan. Șarban. Șarbu. Manea.

[21]. Pentru moșia Poenilor din Teleorman și o sfită de lastră: Tudor, Stanca, State, Ilinca, Ilinca, Maria, Stroe. Costandin.

[22]. Pentru că au dat un răndu de odăjdii, stupi 36 și o candelă de argintu: Athanasie monah, Stefan ieromonah, Varlaam monah. Vasilie iermonah, Stoica, Neaga, Voica, Stana, Alexandru, Sima ierei, Vilaia prezvitera.

[23]. Pomeni gospodi: Dobre ierei, Stana prezvitera, Toma, Dospina i snovi ihu (Dat 7 oi cu mei).

[24]. Pomeni gospodi: Lupul, Ion, Pătru, Dumitru, Preda, Dumitra. Dat oi cu mei 8 și un berbeți.

[25]. Preda, Nedelea, Radul, Marica, Preda, Neața, Iordache, Safta, State, Mihaiu, Albul, Sima, Păuna, Cărstina. Dat oi 80, vaci 2 și 5 rămătoare.

[26. — Fol 39 r.—v.] Pătru, Radul, Lațco, Ioan, Stan pentru că au dat un ponon (sic) de vie și 2 boi.

Dionisie ermonah, Dobre ierei, Catrina, Gherghe, Tudose, Voica, Dumitra, Dumitrașco, Sin, Stana, Maria, Voica, Dumitru, Seman, Ioan, Părvul, Sava ermonah, Sora prezvitera, Vălsan, Vladul ierei, Dana.

[27. — Fol 39 v.]. Pentru că au dat tal. 13 și oi cu miei 10: Dima hagi, Milca, Raico, Țaico, Mihul.

[28] Poméni gospodi: Mateiu, Petco.

[29] Pomeni gospodi: Iscro, Voica, Nihul, Neda.

[30]. Pentru că au dat oi 30 și bani 15: Petco, Călina, Nedelco, Țona, Stoian.

[31]. Pomeni gospodi: Mateiu, Țveta i snovi ih.

[32]. Pomeni gospodi: Ivan, Doina i snovi ih.

[33] Pomeni gospodi: Mihul, Rada i snov.

[34] Pentru că au dat tal. 21, oi cu miei 2: Raico, Rada i snovi ihu Cârstea Vucu, Ivan, Dobre, Doicio i snov ih.

[35] Pentru tal. 5: Iscrov, Rada i snov ih.

[36] Pentru tal. 5, oi cu mei 3: Petco, Chito i snov ih Concea, Tudora, Neaniu, Maria, Lupul, Maria, Stan, Mara.

[37] Pentru că au dat tal. 8: Obreatin, Mara i snov ih.

[38] Pomeni gospodi: Dobre, Vlada i snov ih.

[39] Pomeni gospodi: Vâlciul, Voico i snov ih.

[40 — Fol. 40 r.]. Pentru tal. 13: Semco i Ghina snovu ih.

[41] Pomeni gospodi: Stanciul, Raina i snov ih.

[42] Pomeni gospodi: Mihălă, Sinco.

[43] Dragul, Marica, Ilinca, Costandin.

A. SACERDOȚEANU

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI

ARHIEPISCOPIA BUCUREȘTILOR

CONFERINȚELE DE ORIENTARE A CLERULUI DIN LUNA MARTIE 1967

Potrivit hotărârii din 16 decembrie a Sfântului Sinod, comunicată de Sectorul Cultural al Centrului Eparhial, tuturor protopopiatelor din cuprinsul Sinteii Arhiepiscopii a Bucureștilor, — în zilele de 21, 22, 23, 28 și 30 martie a.c. au fost programate și s-au desfășurat la toate protopopiatele din cuprinsul Eparhiei lucrările celei dintii Conferințe de orientare a clerului din acest an, avînd ca temă : *Contribuția Bisericii la întărirea familiei, în lumina legiurilor actuale.*

În conformitate cu Inalta aprobare a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian conferințele au fost prezidate de reprezentanți ai Centrului Eparhial București, precum urmează :

Prea Sfinția Sa Episcop Dr. Antim Țirgovișteanul, — vicar patriarhal, — la protopopiatul Circ. II Capitală; Prea Sfințitul Episcop Dr. Visarion Ploieșteanul, — vicar patriarhal, la protopopiatele Cîmpina și Circ. IV Capitală; P.C. Pr. Alexandru Ionescu, — vicar al Sinteii Arhiepiscopii a Bucureștilor, — la protopopiatele: Roșiorii de Vede și Ploiești-oraș; P. C. Pr. Stan C. Dimancea, — consilier administrativ la Sfînta Arhiepiscopie a Bucureștilor, — la protopopiatele : Călărași și Circ. III Capitală; P. C. Pr. Cons. Petre F. Alexandru, — la protopopiatul Oltenița; P. C. Pr. Cons. Leonida Mateescu, — la protopopiatele: Țirgoviște și Fetești; P. C. Pr. Cons. Ioan Popa, — la protopopiatele : Videle și Ploiești-raion; P. C. Pr. Cons. Nicolae Diaconu, — la protopopiatele: Lehliu și Găești; P. C. Pr. Cons. Vasile Ștefan, — la protopopiatul Muscel; P. C. Pr. Cons. Dumitru Fecioru, — la protopopiatele : Alexandria, Giurgiu și Răcari; P. C. Pr. Prof. Ioan G. Coman, — la protopopiatul Circ. I Capitală; P. C. Pr. Prof. Al. I. Ciurea, — la protopopiatele: Slobozia și Titu; P. C. Pr. Insp. Vasile Diaconescu, — la protopopiatul Teleajen.

Potrivit tradiției, conferințele au fost deschise printr-un Te-Deum oficiat în sobor, răspunsurile slujbei fiind cîntate omofon de preoții prezenți.

*

PP. CC. Protoierei au întîmpinat pe reprezentanții Centrului Eparhial cu scurte cuvinte de salut și urări de bun venit în mijlocul preoțimii protopopiatelor respective, rugîndu-i de a se face interpretii simțămîntelor de devotament, iubire fiască și recunoștință față de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, asigurînd totodată pe Prea Fericirea Sa că preoții își îndeplinesc cu devotament și zel îndatoririle pastorale.

În cuvintele lor de răspuns, delegații Centrului Eparhial au transmis binecuvîntarea Prea Fericitului Părinte Patriarh, mărturisind bucuria revederii cu preoțimea din cuprinsul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor și speranța că lucrările conferințelor se vor desfășura cu succes.

P. S. Episcop Dr. Artim Tirgovișteanul, vicar patriarhal, președintele conferinței de la Protoieria Circa a II-a Capitală, răspunzînd la salutul adresat de P. C. Părinte Protoiereu Octavian Popescu a spus: «Sîntem chemați să dezbaterem o importantă problemă, aceea a natalității și întăririi familiei în țara noastră. Primejdia denatalității, înmulțirea divorțurilor și alte aspecte negative, au fost sesizate de conducătorii țării noastre, care la timp au luat o serie de măsuri pentru consolidarea familiei.

Biserica, prin glasul preoților săi, poate aduce un aport la sprijinirea măsurilor destinate rezolvării pozitive a acestei probleme, care interesează însăși ființa și viitorul neamului nostru.

În conferința de față — a adăugat P. S. Sa, — se vor analiza cauzele și implicațiile fenomenului, care a trezit atenția publică în ultimul timp. Se vor cerceta măsurile luate și se vor examina posibilitățile Bisericii de a ajuta în această problemă. Biserica prin doctrina și atitudinea ei de totdeauna, ea a condamnat divorțurile și a fost împotriva limitării nașterilor de copii.

Preoțimea noastră ascultînd cuvîntul părintesc de îndemn al Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian din Pastorală de Crăciun a acestui an, trebuie să folosească mai din plin influența ei morală, asupra credincioșilor, pentru lămurirea lor în opera de consolidare a familiei.

Accasta trebuie să pună în aplicare toate mijloacele pastorale de convingere și de disciplină bisericească în această importantă acțiune».

*

În continuare s-a trecut la desfășurarea lucrărilor propriu-zise ale conferințelor. S-a ales biroul de lucru constituit din delegatul Centrului Eparhial ca președinte, din protopop și unul sau doi preoți ca membri, preoții îndeplinind și funcția de secretari.

S-a făcut apelul cu care prilej, s-a constatat, la toate protopopiatele, prezența aproape sută la sută a preoților.

S-a dat apoi citire referatelor cu tratarea temei conferinței.

Din constatările și aprecierile consemnate de președinții conferințelor, în rapoartele întocmite cu acest prilej și din procesele-verbale încheiate, toate referatele au fost întocmite conform planului și bibliografiei indi-

cate în normativul trimise fiecărui protopopiat de Sectorul Cultural al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor.

Referenții și coreferenții s-au străduit să prezinte într-o formă aleasă tema, însușindu-și un bogat material informativ, care a antrenat și dinamizat inimile ascultătorilor. Aceasta s-a putut constata din numărul mare de participanți la discuții care, cu toată convingerea au subliniat justețea legiunirilor promulgate de Stat menite să întărească familia, cum sint: Decretul nr. 779/1966 — privind unele măsuri în legătură cu divorțul, Decretul nr. 770/1966 care reglementează întreruperea cursului sarcinii și Decretul nr. 771/1966, care modifică unele prevederi ale Codului Penal referitoare la aceleași probleme. Toate aceste măsuri au fost luate pentru a crea cadrul legal al problemei, înlăturându-se unele situații critice de ordin demografic, în care se afla țara la sfârșitul anului trecut, evidențiind totodată patriotismul și grija conducătorilor noștri de Stat, față de viitorul neamului românesc.

După cum reiese din procesele-verbale încheiate la sfârșitul lucrărilor, mulți dintre referenți au întocmit referate meritorii. Demne de remarcat sint, printre altele, referatele întocmite de P. C. Pr. Vasile Cîrciumăreasa de la parohia Vitănești, Protoieria raionului Alexandria; P. C. Pr. Florin Stănculescu, de la parohia Bila, Protoieria Videle; P. C. Pr. Velicu Stelian, de la parohia Frumușica, Protoieria raionului Lehliu; P.C. Pr. Octavian Iatan, de la parohia «Sfinta Treime», din orașul Urziceni; P. C. Pr. Ion Mateescu, de la parohia Rădești, Protoieria raionului Muscel; P. C. Pr. Bădulescu Mihail, de la parohia Cîmpurelu, Protoieria raionul Oltenița; P. C. Pr. Chiriță Alexandru, de la parohia Țândărei Gară, Protoieria raionului Fetești; P. C. Pr. Radu Ionescu, de la parohia Butoiul, Protoieria raionului Găești; P. C. Pr. Aurel D. Roșca, de la parohia Vinătorii Mari, Protoieria orașului Titu; P. C. Pr. Constantin Rîmbu, de la parohia «Sfîntul Nicolae» din orașul Călărași; P. C. Pr. Izvoranu Stelian, de la parohia «Adormirea Maicii Domnului» din Cîmpina; P. C. Pr. Paul Munteanu, de la parohia Sfîntul Ioan-Piață, Protoieria Circ. III Capitală; P. C. Pr. Ioan Hangau, de la parohia Clinceni, Protoieria Circ. I Capitală, etc.

Un număr impresionant de preoți au luat parte la discuții în legătură cu tema susținută, făcînd interesante completări și dînd prețioase sugestii, evidențiind, după cuviință, importanța și scopul familiei, atît ca sfîntă taină și instituție în sinul Bisericii și al vieții creștine, cît și ca nucleu și rîsad de forțe noi pentru prosperitatea poporului român.

După susținerea referatelor și după discuțiile pe marginea lor, au luat cuvîntul delegații-președinți, care au făcut aprecieri și au tras concluziile.

În cele ce urmează, vom prezenta cîteva din concluziile și îndemnurile făcute de delegații Centrului Eparhial.

Prea Sfîntia Sa, Episcop, Dr. Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, cu prilejul prezidării conferinței de orientare de la Protoieria Circ. II Capitală a arătat că a fost plăcut impresionat de interesul larg mani-

festat față de tema conferinței, atît de referenți cît și de ceilalți vorbitori.

S-a arătat, în continuare, importanța legiurilor noi care caută să corecteze anumite deficiențe, combătute și de Biserica noastră, prin mijloacele ei spirituale. Măsurile luate astăzi de stat sînt ale unui regim care a mobilizat toate forțele poporului în grija față de om, iar consolidarea familiei echivalează cu grija pentru viitorul neamului nostru.

P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicar al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, cu prilejul conferinței de orientare de la Protoieria Ploiești-oraș, a spus printre altele: «A fost o vreme cînd s-a legiferat avortul și aceste legiuri au adus la dispariția copiilor în familii. Interesul egoist de a trăi mai bine a născut ideia de a nu mai avea copii care să îngreueze grijile familiare.

Altă dată familia era numeroasă în copii, cu toate că numai familia se ocupa de creșterea și educația copiilor. Astăzi, statul nostru socialist vine în sprijinul familiei cu copii mulți prin condițiile create: case de nașteri, asistență medicală gratuită, alocații pentru copii, creșe și grădinițe, cărți gratuite și burse; decorații, ordine și medalii pentru mamele care au născut și crescut mai mulți copii.

Cartea noastră sfîntă oprește avorturile. Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române ne sfătuiește să luptăm împotriva mentalității egoiste de a trăi bine, fără copii.

Să sprijinim cu însuflețire legiurile care contribuie la întărirea familiei, temeliea națiunii noastre românești».

La conferința de la Protoieria Circ. III Capitală, P.C. Pr. Cons. Stan C. Dimancea punînd întrebarea: — «De unde actualitatea acestei probleme și de ce Statul a legiferat, iar Biserica a sprijinit această problemă»? arată că răspunsul a fost dat de către P. C. Pr. Cristescu Ioan. «Noi, vedem cu proprii noștri ochi și constatăm grija permanentă a Statului pentru femeie, pentru copil, pentru întărirea familiei, grijă materializată prin instituții, ajutoare și legi de protegurie a mamei și copilului.

Față de aceste preocupări ale Statului și avînd în vedere condițiile optime create în sprijinul familiei, preoțimea are îndatorirea ei de totdeauna, de a îndruma pe credincioși în spiritul credinței pe care o propovăduiesc, combătînd egoismul, care generează o concepție de viață ce fuge de răspundere și urmărește numai plăceri trecătoare.

Concepții neo-maltusianiste contemporane ce susțin că ritmul crescînd al nașterilor ar duce societatea la lipsuri și foamete, — sînt infirmate de studiile științifice, bazate pe date reale statistice, care demonstrează că numai 10% din suprafața pămîntului este în prezent cultivată cu cereale, fără să mai amintim și celelalte resurse și posibilități, care stau la dispoziția omului».

În a doua parte a conferințelor, a toate protopopiatele cc. preoți au prezentat rapoarte de activitate pastoral-misioară și obștească desfășurată în parohii de la ultima lor întîlnire, la conferința din luna noiembrie 1966.

Din conținutul acestor rapoarte s-a putut constata, — ca și altă dată —, o rodnică activitate. Aceasta este încă o dovadă că, preoții sînt conștienți de îndatoririle ce le revin ca slujitori ai Bisericii și ca cetățeni loiali ai scumpei noastre patrii, Republica Socialistă România.

Delegații Centrului Eparhial au adus apoi la cunoștința celor prezenți următoarele comunicări oficiale, privind evenimentele și aspectele actuale din activitatea Bisericii Ortodoxe Române :

MANIFESTĂRI EXTERNE BISERICESTI (noiembrie 1966—1 februarie 1967).

I. ÎN CADRUL CONFERINȚEI CREȘTINE PENTRU PACE.

1. *Ședința Secretariatului Internațional.* — Între 6 și 9 decembrie 1966, a avut loc la Praga ședința Secretariatului Internațional al Conferinței Creștine pentru Pace, la care, Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată prin P. C. Pr. Ilie Georgescu, inspector patriarhal, membru în Secretariat.

Cu acest prilej a fost analizată activitatea Conferinței Creștine pentru Pace în anul 1966, evidențiindu-se importanța admiterii Conferinței în U.N.E.S.C.O. și la O.N.U., ca organizație nestatală. A fost menționat, de asemenea, aportul diferitelor Biserici membre, în orientarea teologică a Mișcării și a fost apreciat rolul Bisericii Ortodoxe Române în efortul de a se crea o bază creștină și teologică muncii desfășurate de Conferința Creștină pentru Pace.

Tot cu acest prilej au fost trasate obiectivele de lucru pentru anul 1967, în lumina celei de a treia Adunări Generale care va fi organizată la Praga în primăvara anului 1968. Pentru anul acesta, Bisericii Ortodoxe Române i-a revenit organizarea la București a sesiunii de lucru a Comisiei de pregătire a celei de a treia Adunări Generale (18—23 septembrie 1967), cînd vor fi prezenți la București cca 80 de reprezentanți și delegați ai Mișcării.

II. ÎN CADRUL CONFERINȚEI BISERICILOR EUROPENE.

1. *Ședința grupelor de lucru 2 și 3.* — Între 7 și 11 decembrie 1966, s-a desfășurat la Zwickov—Cehoslovacia, sesiunea anuală de lucru a grupelor 2 și 3.

Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată la această sesiune prin P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic din București.

În grupele de lucru s-au discutat și aprobat rapoartele ce urmează a constitui material pregătitor pentru viitoarea Adunare Generală a Conferinței Bisericilor Europene din octombrie 1967, programată a se ține în Austria.

III. ÎN CADRUL RELAȚIILOR INTERORTODOXE.

1. *Din hotărârile Sfântului Sinod, sesiunea din decembrie 1966.* — Sfântul Sinod, întrunit în ziua de 16 decembrie 1966, a luat act cu satisfacție de vizită făcută de Prea Fericitul Patriarh Justinian, în fruntea unor delegații ale Bisericii Ortodoxe Române, în cursul anului 1966, Patriarhiilor Ortodoxe a Moscovei și a Bulgariei, Catolicosului Armean de la Ecimiadin, Bisericii Angliei și Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la Geneva.

În vederea stringerii din ce în ce mai mult a legăturilor dintre Biserica noastră și Bisericile vizitate și în vederea viitoarelor dialoguri cu Biserica Anglicană și Bisericile Vechi Orientale, la propunerea Prea Fericitului Patriarh Justinian, Sfântul Sinod a hotărît ca în cursul anului 1967, să aibă loc un schimb de ierarhi și de profesori de teologie cu Bisericile amintite mai sus.

De asemenea, a luat act de conferirea titlului de membru de onoare al Academiei duhovnicești din Leningrad, Prea Fericitul Patriarh Justinian, precum și de celelalte distincții primite de Prea Fericirea Sa în timpul vizitelor în străinătate, amintite.

2. *Pentru consolidarea Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America.* — O dată cu venirea în fruntea Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America a P. S. Episcop Victorin Ursache, viața acestei eparhii a intrat într-o nouă și promițătoare fază.

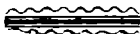
Prea Sfinția Sa a inițiat o frumoasă activitate eparhială, marcată prin vizite pastorale, editarea în condițiuni superioare a revistei «Credința» și a Calendarului Episcopiei pe anul 1967, etc.

Către sfârșitul anului 1966, Biserica mamă a venit în ajutorul Episcopiei Misionare Ortodoxe Române, prin trimiterea din țară a doi preoți vrednici: P. C. Pr. Bîrsan, de la Brașov și P. C. Pr. Radu Roman de la Timișoara, cum și prin trimiterea de mai multe rînduri de Sfinte Vase, cărți de ritual și icoane.

După terminarea lucrărilor, delegații Centrului Eparhial și-au exprimat mulțumirile pentru buna desfășurare a conferințelor de orientare a clerului.

Felicitînd pe P. C. Părinți Protoierei și P. C. Preoți pentru reușita conferințelor și urmîndu-le succes pe mai departe în munca lor pastorală și obștească, delegații își iau angajamentul că vor aduce la cunoștința Prea Fericitului Patriarh Justinian toate impresiile bune culese de la aceste conferințe, asigurînd pe Prea Fericirea Sa de frumoasele roade ale activității preoțimii noastre puse în slujba Bisericii și a Patriei.

REDAȚIA

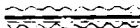

DOUĂ HIROTONIRI

Duminică, 12 martie 1967, în Catedrala Sfintei Patriarhii a avut loc hirotonirea în treapta de diacon a D-lui *Constantin Drăgușin*, asistent la Secția Practică a Institutului teologic universitar din București. Taina hirotoniei a fost săvârșită în cadrul Sfintei Liturghii, de Prea Fericitul Patriarh Justinian, înconjurat de un sobor de preoți și diaconi de la Catedrala Sfintei Patriarhii. Corala Sfintei Patriarhii, sub conducerea d-lui Profesor Nicolae Lungu, a dat răspunsurile la slujbă. După terminarea serviciului divin, preoții și diaconii slujitori au însoțit, — după ceremonialul obișnuit, pînă la Palatul patriarhal, pe Prea Fericitul Patriarh Justinian. Noul hirotonit, P. C. Diac. Constantin Drăgușin, a exprimat Prea Fericirii Sale mulțumirea și recunoștința sa pentru încrederea ce i-a acordat hirotonindu-l.

Duminică, 19 martie a.c., a avut loc, în biserica Domnița Bălașa din Capitală, hirotonirea în treapta de diacon a D-lui *Eugen Marina*, profesor la Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic din București. Hirotonirea a fost săvârșită de către Prea Fericitul Patriarh Justinian, înconjurat de un sobor de preoți și diaconi de la Institutul teologic, de la Catedrala patriarhală și de la biserica Domnița Bălașa. Tot în cadrul aceleiași Sfinte Liturghii, Prea Fericirea Sa, a hirotonit în treapta de preot pe P. C. Diac. Constantin Drăgușin, pe seama paraclisului Institutului teologic universitar din București, cu hramul Sfînta Ecaterina. Soborul a fost alcătuit din PP. CC. Preoți-Profesori : Ioan G. Coman și Al. I. Ciurea de la Institutul teologic din București, P. C. Cons. Mihai Marinescu și P. C. Pr. Al. Zaharescu de la biserica Domnița Bălașa și CC. Diaconi Evghenie Dascălu, Nicanor Motorga, Costel Dumitrescu, Miron Mihuț de la Catedrala patriarhală și Pavel Zuzu și Mihai Nuță de la biserica Domnița Bălașa. Corul bisericii Domnița Bălașa, sub conducerea D-lui Prof. I. D. Chirescu, artist al poporului, a dat răspunsurile la Sfînta Liturghie.

ASISTENT

† PREOTUL VICTOR N. TOMA

În ziua de 24 martie 1967, după o grea suferință, a încetat din viață preotul *Victor N. Toma*, de la parohia Ploieștiori, orașul Ploiești.

Născut în anul 1906, în comuna Adîncata, raionul Urziceni, după terminarea școlii primare din comuna sa natală, a urmat cursurile Seminarului teologic din Roman. După absolvirea cursurilor Seminarului

teologic, la 21 martie 1930, a fost hirotonit preot pe seama parohiei Popești II, raionul Teleajen, unde a păstorit pînă la 1 noiembrie 1935, cînd s-a transferat la parohia Ploieștiori.

Dornic de a-și îmbogăți cunoștințele teologice, a urmat cursurile Institutului teologic din București, pe care le-a absolvit cu cîțiva ani în urmă.

Atît la parohia Popești II, cît și la parohia Ploieștiori, a desfășurat o frumoasă activitate pastorală și gospodărească. La parohia Ploieștiori, prin stăruința sa, bisericii i s-au adus îmbunătățiri, iar după cutremurul din 1940, a fost reparată tot prin strădania sa.

Pentru meritele sale, preotul Victor N. Toma a fost distins cu rangul de Iconom.

Slujba prohodirii, a avut loc marți, 28 martie 1967 în biserica Sf. Ștefan-Ploiești și a fost oficiată de un număr de 18 preoți, în frunte cu P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicarul Sfintei Mitropolii. Cu acest prilej P. C. Pr. Protoiereu Al. Vlaiculescu, a rostit un mișcător cuvînt funebru, evidențiind calitățile sufletești ale celui decedat: modestie, bunătate, corectitudine în îndeplinirea îndatoririlor pastorale, exprimînd totodată regretul pentru pierderea părintelui Victor, în urma căruia a rămas soția, singura sa fiică, părinții, rudele sale, și enoriașii săi cu inima zdrobită de durere.

După slujba prohodirii, sicriul cu corpul neînsuflețit, purtat pe umeri de preoți și urmat de credincioși, după ocolirea bisericii, a fost îngropat în cimitirul Bolovan, din orașul Ploiești.

Dumnezeu să-l odihnească în pace și veșnică să-i fie amintirea.

ASISTENT

R E C E N Z I I

Prof. Dr. I. S. Markowski, *Psalmii* (în limba bulgară) fasc. I și II, Sofia, 1964, 1965.

Profesorul de Teologie din Sofia, I. Markowski, dă un interesant studiu despre cartea psalmilor, aducând contribuții prețioase de natură exegetică la carte, comentând psalmii 1—7. În fruntea fasciculei I, ne dă informații introductive despre însemnătatea psalmilor, numirea cărții, împărțirea psalmilor, timpul compunerii, problema autorului psalmilor, caracterul individual și colectiv al psalmilor, stilul și forma poetică a psalmilor, canonicitatea, și valoarea psalmilor. În ce privește însemnătatea, profesorul Markowski constată că nici o altă carte a Sfintei Scripturi nu se bucură de o așa de largă popularitate, de o influență atât de binefăcătoare asupra credincioșilor ca Psaltirea, mai ales în uzul ei neîntrerupt în serviciul cultic. Ori unde în sinul creștinismului unde se practică rugăciunea, se adresează rugătorii lui Dumnezeu cu vorbele psalmistului.

În ce privește numele cărții Markowski înșiră pe cele mai vechi și mai caracteristice (psalmi, viblos psalorum, psaltirion). Psaltirea se împarte în 5 părți sau cărți, după analogia Pentateuhului. Partea I-a sau cartea întâia cuprinde Ps. 1—40; a 2-a parte Ps. 41—71; a 3-a Ps. 72—88; a 4-a Ps. 89—105, a 5-a Ps. 106—150.

Despre timpul în care au fost strinși în volum psalmii, știm doar sigur că în vremea lui Esdra și Neemia exista cartea psalmilor. Psalmii nu provin toți de la un singur autor, ci au fost compuși de diferiți bărbați, insuflați de Dumnezeu. Cei mai mulți psalmi sînt atribuiți lui David, cam 85 aparțin în mod sigur lui David, dar mulți alții trădează același duh davidic. La întrebarea au a se interpreta psalmii individual sau colectiv? Cu alte cuvinte se referă acel «eu» din psalmi la o singură persoană sau la o colectivitate respectiv la comunitate? Așa pusă întrebarea este greu a se da un răspuns, deoarece în principiu pot fi acceptate ambele interpretări.

Caracteristica poetică a psalmilor o constituie așa-numitul paralelism al membrilor, care se deosebește de paralelismul sintetic, autentic și sinonim. Un alt element al psalmilor îl constituie ritmul. Există și strofe alfabetice, numite așa deoarece erau rînduite în ordinea alfabetului ebraic. Psalmii au însușiri care îi rînduie cu tot dreptul între scrierile de caracter canonic. Despre caracterul canonic al psalmilor nu există îndoială. Psalmii sînt considerați de Mîntuitorul și de către Apostoli ca aparținînd scrierilor sfinte. La nici o altă carte biblică nu s-au produs atîtea scrieri ca la psalmi. S-au ocupat de psalmi Sfinții Părinți ca și scriitorii mai noi.

Epuizînd-se partea introductivă profesorul Markowski ne dă apoi rînd pe rînd comentariul psalmilor, al căror idei se reduce la următoarele: Ps. 1 indică cele două căi diametral opuse, calea dreptilor și calea păcătoșilor. Domnul e alături de cei pioși și urgisește pe cei necredincioși. Psalmul s-a compus înainte de exil. Doar puțini teologi și cu slabe argumente susțin că aparține timpului macelel.

Ps. 2 descrie triumful Domnului și a lui Mesia împotriva dușmanilor. Psalmul aparține celor mai valoroase compoziții biblice pentru avântul gândirii și forma poeziei sale. În ce privește fixarea epocii de compunere cercetătorii diferă mult deoaltă. Conținutul constituie un argument pentru epoca de glorie a regelui David.

Ps. 3 constituie o rugăciune de dimineață sau rugăciunea unui credincios care îndură neajunsurile vieții. Dumnezeu îl mintuie. E un psalm al lui David când cu fuga din calea lui Avesalom. Psalmistul își mărturisește credința în Dumnezeu și nădejdea în ajutorul divin. În conformitate cu suprascrierea și cu tradiția autorul ar fi David. Prin aceasta se determină și epoca compunerii.

Ps. 4 conține o rugăciune de seară. Psalmul se înalță pînă la identificarea credinciosului cu Dumnezeu însuși.

Ps. 5 este rugăciunea unui credincios, în care invocă ajutorul lui Dumnezeu împotriva dușmanilor. Credinciosul nu se îndoiește de îndurarea și ajutorul dumnezeiesc.

Ps. 6 ne înfățișează pe rugător căzut în suferința care-i va dificulta viața. Rugăciunea e plină de căldură și nădejdea în ajutorul de sus, al cerului.

Ps. 7 constituie o cerere pentru ajutor de sus, împotriva asupririlor nedrepte.

Profesorul Markowski, de la care avem atâtea lucrări de valoare (amintim doar masivele manuale de Arheologie și Introducere), iată că ne dă acum și un prețios comentariu la primii 7 psalmi. E o lucrare de adîncă maturitate care-i face cinste venerabilului profesor.

N. M.

Epopeea lui Ghilgameș, în românește de Virginia Șerbănescu și Al. Dima, Editura pentru literatura universală, București, 1966, 168 p.

Într-o *Notă asupra ediției* (p. 5—6) se precizează că această primă traducere integrală a *Epopeii lui Ghilgameș* este făcută după textul Prof. René Labat, «specialist contemporan în istoria Orientului Antic», publicat în 1961 în Editura «Editions d'Art Lucien Mazenod», în cadrul unei culegeri mai ample de poeme.

Traducerea franceză a Prof. René Labat a utilizat ultimele descoperiri în domeniul asirologiei și — după cum se constată din comparația cu transunerile mai vechi în limba germană (A. Ungnad — 1911) engleză (R. Campbell Thompson — 1930), franceză (G. Contenau — 1939) și italiană (A. Schott — 1952) — înlătură multe din numeroasele lacune anterioare, ce făceau aproape de neînțeles fragmente întregi ale operii.

Textul Prof. René Labat cuprinde numai 11 (din cele 12) tablete ale *Epopeii*; de aceea textul ultimei tablete a fost luat după traducerea din 1939 a lui G. Contenau, «conservator la muzeul Luvru din Paris și reputat cercetător în acest domeniu».

În fruntea cuprinsului fiecărei tablete, traducătorii români au așezat un succint rezumat al cuprinsului, care este precedat de mici note explicative cu privire la fizionomia textului original și la izvoarele ce au fost folosite; este însoțit de note privind textul introduse în locurile unde textul este avariat; și este completat cu notițe subliniare pentru lămurirea termenilor specifici (atît notele, cît și notițele aparțin traducerii franceze a lui René Labat).

Textul cuprinde 11 frontispicii în stilul artei popoarelor mesopotamiene și 6 planșe reprezentînd monumente mesopotame în legătură cu momente din cuprinsul tabletelor I, IV, V, VIII, X și XI.

Cuvîntul înainte (p. 7—28), semnat de Al. Dima, constituie o interesantă și documentată prezentare a «celei dintîi epopei a lumii» scrise, în Mesopotamia, cu «un mileniu și jumătate înainte de a fi fost scrise poemele lui Homer», și deci mai veche decît *Iliada* și *Odiseea*, mai veche și decît Biblia.

Valoarea universală a poemului este datorată în primul rînd calității și caracterului operei, care prezintă, în cadrul unor întîmplări minunate și dramatice

uneori, cu profunde învățături morale «pe cel dintii erou tragic al tuturor timpurilor».

Epopoea lui Ghilgameș, întocmită — așa cum dovedesc descoperirile arheologice — «din diversele poeme și balade scrise în dialectele și graiurile mozaicului de popoare ce s-au perindat în Mesopotamia (sumerieni, akadieni, hitiți, elamiți și cananeeni), constituie cea mai de seamă operă a geniului semitic, care prin viçoarea și autenticitatea eternului omnesc pe care-l oglindește, se înscrie printre primele capodopere ale literaturii universale».

Epopoea lui Ghilgameș «oglindește cu fidelitate — deși nu într-un mod limpede, datorită tendinței ei general-fantastice» — epoca de tranziție de la orinduirea comunei primitive la orinduirea sclavagistă, și anume, începutul procesului de diferențiere socială prin dezvoltarea forțelor de producție, care s-a desfășurat în tot cursul mileniilor al IV-lea — al III-lea î.d.Hr. Totodată epopeea oglindește epoca în care «viața culturală se dezvoltă într-un ritm mai viu», datorită apariției, ca mijloc de comunicare, a scrierii pictografice, evoluind spre scrierea ideografică. De aceea epopeea cuprinde în cele 3.600 de versuri prețioase informații documentare cu privire la viața socială a poporului din regatul Uruk, unde domnea Ghilgameș.

Opera, în forma în care a fost descoperită în faimoasa bibliotecă a lui Asurbanipal, reprezintă culegerea și prelucrarea în chip unitar, de către un poet babilonean necunoscut, a poemelor și baladelor sumeriene, din care au ajuns pînă astăzi doar șase: «Ghilgameș în Țara celor vii», «Ghilgameș și Taurul ceresc», «Potopul», «Moartea lui Enkidu», «Ghilgameș și Agga din Kiș» și «Ghilgameș, Enkidu și infernul».

În continuare, urmărind să facă înțeleasă culoarea locală și atmosfera în care s-a desfășurat viața și activitatea eroilor și poporului epopeii, autorul descrie starea în care se prezintă (în urma descoperirilor făcute la actualul oraș Warka) ruinele «vechii cetăți a Urukului, așezată pe albia de astăzi a Eufratului, pe drumul vechiului canal Satt-en-Nil, cam la 220 km sud-est de Bagdad.

La identificarea geografică a cadrului epopeii — cetatea Uruk —, s-a adăugat și identificarea istorică a eroului principal: Ghilgameș, regele — stăpîn absolut al Urukului. Fiul zeiței Ninsun (preoteasa zeului Soare) și a unui spiriduș — amestec de om și zeităte — Ghilgameș este un primitiv: iute la mînie, gata oricînd de luptă și lăudăros: totuși înspăimîntat de gîndul morții, sufletul lui simplu cunoaște cumplita frămîntare a căutării nemuririi. Atunci dîndu-și seama de zădărnicia faimei pe care i-au adus-o faptele de vitejie, pleacă să cutureiere pămîntul pentru a afla taina nemuririi». Astfel Ghilgameș apare ca «cel mai caracteristic exponent al umanității acelor vremuri».

A doua figură interesantă a epopeii este Enkidu — pe care «locuitorii Urukului năpăstuiți de asuprirea despotică a lui Ghilgameș, împreună cu zeii, l-au dat lui Ghilgameș, ca prieten, întrucît imblinzirea firii acestuia putea fi numai prietenia — singura care poate indulci relațiile dintre oameni». *Enkidu însă nu este ființă omenească, ci o făptură creată de zei. Plămădit din lut, el capătă viață din răsufierea zeiței Aruru*. Crescut laolaltă cu fiarele sălbatice, «el are forța și toate instinctele unui animal, fiind în același timp plin de trufie și bintuit de spaimă». Caracteristica personajului Enkidu în epoea o constituie *procesul umanizării lui*, ceea ce se realizează prin intervenția elementului feminin «chintesență a frumósului, a blîndeții și a sociabilității». Trecerea de la starea de animalitate la cea de umanitate, ajutată de ascuțirea inteligenței și a puterii de percepere provocată de intervenția femeii, dovedește că «adaptabilitatea la civilizație este un fenomen normal și rapid». Ca om însă Enkidu a trebuit să plătească cu moartea îndrăzneala de a se fi măsurat cu divinitatea (căci, împreună cu Ghilgameș, au pătruns în Pădurea cedrilor și i-au omorît stăpînul — pe nebiruitul Humbaba; iar cînd zeița Iștar a stîrnit împotriva lui Taurul ceresc, ei l-au ucis, iar Enkidu a aruncat cu carnea Taurului în zeița Iștar, insultînd-o).

Personajul Humbaba (în unele texte Huwawa) este personificare a duhului pădurilor și al întunericului lor, iar lupta împotriva lui simbolizează fie ciocnirea între oamenii pădurilor (sălbaticul cu arme de piatră) și între oamenii orașului

(care folosea arme de fier și de aur), fie lupta între întuneric și lumină — reprezentată prin zeul soarelui (Šamaš), căruia se închina Ghilgameș.

Ultimul personaj de seamă bărbătești, Uta-napiștim — cel din urmă rege din Șurupak înainte de potop — reprezintă pe Noe babilonean, intrucit pentru în-sușirile lui a fost salvat de la potop și făcut nemuritor de zeul Ea pentru ca să devină sămînța din care să răsară o lume nouă, mai bună și mai frumoasă.

Pe lângă personajele bărbătești, în epoece sînt prezentate și două chipuri de femei, care, cu toate că au roluri episodice, totuși intervenția lor ca personaje umane este deosebit de importantă. Astfel «curtezana» (prostituată în serviciul templelor, funcție recunoscută și ocrotită oarecum de legi) întruchipează eternul feminin, chemat ca prin farmecele sale să umanizeze pornirile sălbătice ale bărbatului; iar hangița Siduri, «știind multe despre cele pămîntești și despre cele veșnice» și înțelegînd ce se petrece în sufletul bărbatului Ghilgameș (care rătăcea căutînd nemurirea), îl sfătuiește să se bucure de viață cît trăiește; dar neputînd înfrînge îndărătnicia lui Ghilgameș, îl ajută să zjngă la Uta-napiștim. Acesta încredințează lui Ghilgameș taina *dobîndirii tinereții veșnice și deci a nemuririi; însă «șarpele — simbol al perfidiei — se strecoară și fură omului Ghilgameș, ultima nădejde de a învinge moartea*. Deznădăduit Ghilgameș încearcă să afle — ispitind duhul lui Enkidu, care după moarte locuia în infern — ce se întîmpla dincolo de pragul vieții; dar, neaflînd mare lucru, omul Ghilgameș, «carne din carnea zeilor», se întoarce în cetatea sa, resemîndu-se (cum îl sfătuia hangița Siduri) «să îmbătrînească și să-și dea sfîrșitul, așa cum cerea legea tuturor muritorilor».

Pe lângă aceste personaje centrale și altele multe periferice omenești, în epoece apar chipurile zeilor din panteonul mesopotamian, care sînt mult mai accesibile oamenilor, decît zeii din panteonul egeean — greco-roman.

În acest fel se vedește că *Epopeea lui Ghilgameș* este «născută din eterna frămîntare a omului stăpînit de teama morții, dornic de a desluși înspăimîntătoarea taină a morții și de a găsi un mijloc să o biruie; acțiunea epoeiei nu reușește să fie pînă la urmă decît o teribilă dovadă a zădărniceii căutării cheii care deschide poarta nemuririi». De aceea peste sfîrșitul epoeiei se lasă un vâl de melancolie, care dă chinului uman de totdeauna același răspuns: *resemnarea*.

În continuare se demonstrează, folosindu-se citate din cuprinsul ei, că *Epopeea lui Ghilgameș*, operă anonimă și colectivă a mai multor veacuri, a dăinuit nu numai datorită faptului că răspundea unei necesități populare, ci și datorită valorii ei artistice, exprimată într-un stil unitar, de o fermecătoare simplitate.

Ultima problemă cercetată în «Cuvîntul înainte» este cea despre importanța *Epoiei lui Ghilgameș*, importanța strîns împletită cu însemnătatea întregii literaturi sumeriene în contextul literaturii universale. Numeroase motive apărute pentru prima dată în această epoece vor fi reluate de-a lungul veacurilor (multe din aceste paralelisme au fost relevate sau subliniate de S. N. Kramer, *Istoria incepe la Sumer*, Editura științifică, București, 1962).

În legătura cu influența și ecourile *Epoiei lui Ghilgameș*, autorul se oprește în primul rînd asupra paralelismelor ce se pot face între Epoece și Biblie (*asupra cărora noi ne vom opri după ce vom prezenta cuprinsul tuturor tabletelor Epoeiei*); apoi trece la ecourile Epoeiei în literatura grecilor, în legendele despre Alexandru Macedon, în literatura creștină patristică și medievală etc.

*

Vom prezenta mai departe cuprinsul fiecărei tablete a Epoeiei, după textul cuprinsului, ținînd seama de *rezumatul succint* așezat de traducătorii români înaintea fiecărei tablete ca și de *notele explicative* pe care René Labat le-a așezat în fruntea cuprinsului fiecărei tablete și scoțînd în evidență pasajele din cuprins care justifică paralelismele amintite între *Epopeea lui Ghilgameș* și *Biblie*.

În *nota explicativă* ce precede cuprinsul *tabletei întâia*, care are caracter general, se arată că «ceea ce este mai de seamă în *Epopeea lui Ghilgameș*, se cunoaște datorită unei serii de tablete, găsite în biblioteca lui Asurbanipal (veacul

al VII-lea î.d.Hr. Aceste tablete alcătuiesc versiunea neoasiriană sau ninivită a Epopeii, care ar fi trebuit să aibă aproape 3.600 de versuri, dar parte din documente s-au sfărâmat, parte au pierit, așa că astăzi nu mai există decât ceva mai mult de jumătate din ea. Pentru a împlini lacunele, s-a recurs la trei tablete mai vechi — singurele rămășițe ale unei versiuni babilonene, — datînd din primele veacuri ale mileniului al II-lea î.d.Hr. Un număr de fragmente hitite au îngăduit, de asemenea, întregirea cîtorva pasaje sfărîmate.

Tableta întâia înfățișează pe Ghilgameș («două treimi din el sînt divine și a treia omenească»), regele Urukului, devenit povară pentru supușii săi, care roagă pe zei să-i scape de el. Zeița Aruru, la porunca Zeului Anu, plămăuiește din lut un tovarăș pe măsura lui Ghilgameș, cu care acesta să-și împartă timpul și gîndurile: Enkidu, om sălbatic («acoperit cu păr îi este trupul», a cărui «putere e asemenea bolovanului ce cade din bolta cerească»), care trăiește și se hrănește cu fiarele, pe care le apără împotriva vîntătorilor, din care cauză se învrăjbește cu oamenii. Prin mijlocirea unei curtezane — fiică a plăcerii din Uruk — oamenii reușesc să facă din sălbaticul Enkidu un om asemenea lor, care percepea că «mintea i s-a deșteptat... dîndu-și seama, în sfîrșit, de propria-i ființă» și «simțea nevoia unui prieten». După ce a fost cu totul umanizat și *fiarele fugeau de el*, Enkidu a fost pregătit de curtezană să meargă la Ghilgameș, care-l aștepta, fiind vestit, prin visele avute și tălmăcite de mama sa, divina Ninsun, de venirea lui.

Nota explicativă care precede *tăblița a doua* arată că cuprinsul acesteia (fragmentat în versiunea asiriană) este cunoscut în întregime prin două tablete babilonene, mai vechi, din epoca lui Hamurabi, reprezentînd o veche tradiție «mult deosebită de cealaltă, atît din punctul de vedere al concepției, cît și al redactării și al prozodiei», redînd întîmplări cunoscute deja, dar «înlănțuirea lor se deosebește și explicarea psihologică a umanizării lui Enkidu apare într-o lumină nouă».

Tableta începe cu acțiunea stăruitoare a curtezanei de a face pe Enkidu să se poarte ca oamenii; continuă cu drumul către Uruk, în care încadrează convorbirea cu «plugarul, care le vorbește despre truda omului silit să-și cîștige piinea din sudoarea frunții»; urmează descrierea uimirii provocate de apariția lui Enkidu la Uruk, lupta lui Enkidu cu Ghilgameș, împretenirea lor, împărtășirea planului lui Ghilgameș de a lupta cu Humbaba, stăpînul Pădurii cedrilor, acordul lui Enkidu de a-l însoți și pregătirea lor pentru această ispravă.

Tableta a treia — al cărei început este strîns legat de sfîrșitul tabletei a doua și cuprinde două poveșiri «dară nu cu totul identice, cel puțin paralele, după un document din epoca ninivită și ultimele întregiri după tableta din Yale — înfățișează la început pe bătrîni cetății, binecuvîntînd și sfătuind pe Ghilgameș, cum să se poarte în lupta cu Humbaba și continuă cu jertfa adusă de către mama lui Ghilgameș, zeița Ninsun, pentru împăcarea zeului Samaș și cererea de ajutor în luptă pentru fiul său.

Tableta a patra este foarte sfărîmată și prezintă doar cîteva fragmente răslețe, greu de organizat: din primele două coloane ale tabletei care trebuia să povestească pătaniile călătoriei spre Pădurea cedrilor s-a păstrat doar primul fragment din tabletă despre care unii cercetători scotesc că ar trebui încadrat în cuprinsul tabletei a șasea. Urmează înfățișarea celor doi eroi, la marginea Pădurii cedrilor (la intrarea căreia veghează un uriaș paznic al lui Humbaba), sfătuiindu-se cum să porceadă la luptă.

Tableta a cincea, tot atît de sfărîmată ca și a patra, «alcătuia una din culmile dramatice ale poemului: desfășurarea biruinței lui Ghilgameș împotriva lui Humbaba. «Cu multă pricepere poetul zugrăvește gradat tulburarea lui Ghilgameș, întîrziind asupra descrierii pădurii, asupra tainei care înconjoară ascunzișul

dihaniei și povestește șovăielile celor doi viteji prinși între teama de a nu putea ajunge la Humbaba și între spaima de a-l înfrunța» exprimate sub forma viselor: «...*visul era humpămintător. / Cerul striga, viaa pământul: / incremenise lumina zilei, se lăsase întunericul, / scăpără un fulger, se-nclnse un foc: / norii se-ndesiră; ploaia cu moarte! / Apoi roșieticele vilvătăi mai răbufniră o dată și focul se stinse, / ceea ce căzuse din cer se prefăcuse în cenușă...*».

Neînsăpămintându-se de amenințarea cu moartea din vis, cei doi eroi încep (după o traducere hitită) să taie cedrii pentru a provoca pe Humbaba. Povestirea luptei nu s-a păstrat; s-a păstrat doar sfârșitul luptei cu uciderea lui Humbaba, cu schițarea întoarcerii la Uruk a celor doi eroi cu capul lui Humbaba pe care-l înfig în țeapă la poarta cetății.

Tableta a șasea prezintă un salt în desfășurarea acțiunii: curățindu-se după moartea lui Humbaba, Ghilgameș este văzut de zeița Iștar care se îndrăgostește de el și-i propune să-i fie soție. Refuzată și dojenită de Ghilgameș pentru numeroșii săi iubii și pentru purtarea nemiloasă față de aceștia după ce se săturase de ei, zeița Iștar cere și obține de la tatăl său să fie răzbunată prin Taurul ceresc, care avea să pustiască țara Urukului timp de șapte ani, ucigînd pe Ghilgameș.

Iată acest pasaj: «Tată, făurește Taurul ceresc, care să-l omoare pe Ghilgameș / și să-l umple de groază pînă în locașul său. / Dacă nu făurești pentru mine Taurul, / voi sfărîma porțile iadului, / le voi dărîma ușorii, le voi sparge în bucăți pragul, / voi aduce morții din groapă pe pămînt, / și morții vor fi atunci mai numeroși decît viii!» — «Fiica mea, dacă făuresc Taurul pe care mi-l ceri, / vor fi în țara Urukului șapte ani fără rod...» / «Tată, dacă veni-vor șapte ani fără rod, / am adunat grîne pentru oameni / și pentru vite am pus să crească iarbă / (dînd ea, zeița rodniciei, șapte ani de belșug, de recolte de roade și de vite). Dar pe Ghilgameș, pe el, vreau să mă răzbun, / dă-mi căpăstrul Taurului ceresc».

Apariția Taurului ceresc mobilizează la luptă, sute și sute de oameni, dar în zadar; el pustiește totul. Enkidu reușește să ucidă Taurul ceresc și provoacă mîhnirea zeiței Iștar, care se tinguie pe zidurile Urukului blestemînd pe Ghilgameș pentru batjocură și pentru uciderea Taurului ceresc; Enkidu ia bucăți din carnea Taurului și le aruncă în capul zeiței Iștar, insultînd-o. Tableta se încheie cu descrierea serbărilor organizate în cinstea celor doi eroi.

Cu *tableta a șaptea* povestirea epopeii marchează o colitură hotărîtoare: în urma isprăvii eroice a uciderii Taurului ceresc, cei doi viteji, «lacomi de măriri și îmbătați de izbinzile lor s-au crezut destul de puternici pentru a înfrunța voința zeilor și a disprețui povestirile viselor». Dar clipa cînd soarta lor de oameni trebuia să se împlinească, a sosit; și dacă Ghilgameș ca fiu al unei zeițe va mai scăpa cîva timp de împlinirea legii de obște a muritorilor, răzbunarea zeilor lovește pe neașteptate pe Enkidu.

Prevestirea printr-un vis (anunțat la sfîrșitul tabletei a șasea, vizul urma să fie relatat la începutul tabletei a șaptea, însă primele două coloane ale tabletei năvite s-au pierdut și din povestirea visului n-a rămas decît primul vers: «Prietene, de ce țin sfat zeli cei mari?») este completată după versiunea hitită. Zeii cei mari hotărîseră pedepsirea lui Enkidu cu moartea, pentru batjocura adusă zeiței Iștar. În timpul bolii, deznădăjduit, Enkidu blestemă tot și pe toți cei care l-au smuls din starea de animalitate, în care trăia fericit cu fiarele care-le iubeau, și blestemă poarta pădurii asupra căreia ridicase mîna cîndva; apoi blestemă pe vînătorul care i-a scos în cale curtezana, pe care o blestemă în mod deosebit de aspru, punînd pe seama ei tot chinul pe care-l îndură. Zeul Șamaș îl dojenește arătîndu-i binefacerile pe care i le-a adus acțiunea curtezaniei. Enkidu se pocăiește dar blestemul nemaiputînd li retras, imblinzeste blestemul dîndu-i altă întorsătură și binecuvîntînd pe curtezană.

În pragul morții, Enkidu are vedenia infernului, iar Ghilgameș, urmărind îngrozit agonia prietenului său, este cuprins de teama unei morți lipsite de orice slavă: «...Simt că nu voi muri căzînd în luptă, / și mă înspăimînt la gîndul că voi muri fără slavă. / O, prietene, ferice de acela ce cade în luptă, / ca și tine, vai, eu voi muri fără slavă!»

Tableta a opta descrie bocirea lui Enkidu de către Ghilgameș care amintește isprăvile pe care le-a săvîrșit împreună cu Enkidu și care, în fața bătrînilor cetății Uruk, făgăduiește să slăvească amintirea lui Enkidu ridicîndu-i o statuie de aur și pietre scumpe.

Lacunele din textul tabletei lipsesc de cursivitate cuprinsul, care se încheie cu pregătirea aducerii de către Ghilgameș a unui sacrificiu special, în cadrul înmormîntării lui Enkidu.

Tableta a noua este închinată căutării nemuririi de către Ghilgameș, care chinuit de teama morții se gîndește să obțină secretul vieții veșnice, de la singurul om căruia zeii i-au dăruit nemurirea — Uta-napiștim singurul supraviețuitor al popoului. Într-adevăr Ghilgameș, spăimîntat de moartea lui Enkidu și îngrozit de ideea morții rătăcește prin pustiu, ajunge la poalele muntelui Masu, păzită de oamenii-scorpilor care stau de veghe în calea soarelui.

Oamenilor-scorpilor — care-l socotesc «carne din carnea zeilor, două treimi din el sînt divine, dar o treime omenească» — Ghilgameș le spune: «Pornit-am pe un drum lung, ca să ajungă la Uta-napiștim, străbunul meu, / cel care a izbutit să fie de față la sfatul zeilor: / vreau să-l iscodesc despre Moarte și Viață», / ... «fiindcă mi-e teamă de moarte...». Oamenii-scorpilor îi dau îndrumări, «să ia calea pe care o străbate Soarele în timpul nopții». În continuare este descrisă călătoria Ghilgameș peste Muntele Masu, în bezna deplină măsurată cu «douăsprezece îndoitte leghe» egale, pe care Ghilgameș le străbate de la apusul soarelui pînă la răsăritul lui, și deci corespund celor 12 ore ale nopții. La sfîrșitul călătoriei, Ghilgameș ajunge la *grădina zeilor, în mijlocul căreia crește un copac fermecat, cu frunzișul și fructele de aur și pietre prețioase*.

După un fragment mai vechi se pare că aci se arată lui Ghilgameș, zeul Șamaș — ocrotitorul lui — care-l sfătuiește să meargă la malul mării și s-o caute pe hangița Siduri.

Tableta a zecea descrie ajungerea lui Ghilgameș la hangița Siduri, convorbirea cu ea și călătoria de o lună și jumătate împreună cu Urșanabi — corăbierul lui Uta-napiștim — pînă la apele morții, la Uta-napiștim «cel de pe țărături îndepărtate».

Hangița Siduri, înduioșată de starea deznădăjduită a lui Ghilgameș, se străduiește să-l înduplece ca să renunțe la căutarea nemuririi și să se bucure de viața rezervată muritorilor; la întrebarea lui Ghilgameș: «spune-mi, cum să scap de moartea de care într-una mi-e teamă», hangița-i răspunde:

— «O, Ghilgameș, unde rătăcești, la voia întîmplării? / Viața veșnică, pe care-o urmărești, n-o vei afla. / Cînd zeii au făcut omenirea, au hărăzit oamenilor moartea. / Viața veșnică au păstrat-o pentru ei! ; Tu, Ghilgameș, deci, cată să-ți îndestulezi pîntecele, / zi și noapte bucură-te și te veselește: / fiece zi să fie o sîrbătoare, / zi și noapte joacă și cîntă: pune-ți veșmînte frumoase, / împodobeste-ți părul, spală-te cu apă; / ia aminte la copilul care te ține de mînă, / iubita să găsească la pieptul tău plăcere: / iată ce se cuvine muritorilor».

Nereușind să-l facă să se resemneze, hangița Siduri destănuie lui Ghilgameș că Urșanabi luntrașul lui Uta-napiștim este pe-aproape: «...străduiește-te să-l găsești, / dacă e cu puțință, străbate cu el marea, / dacă nu e cu puțință, întoarce-te înapoi».

După ce descrie întîlnirea lui Ghilgameș cu Urșanabi — căruia-i repetă toată povestea sa și hotărîrea neclintită de a ajunge la străbunul său devenit nemuritor —,

urmează descrierea greutății călătoriei peste mare pînă la apele morții. Ajuns la tîrm, Ghilgameș, se înfățișează lui Uta-napiștim, care-i pune aceleași întrebări ca și hanğița Siduri, la care Ghilgameș lămurește cum l-a năpădit groaza morții, de care nu poate scăpa, de «cînd prietenul pe care-l iubeam a ajuns pulbere, / (de) cînd Enkidu, prietenul meu a ajuns pulbere».

Răspunsul lui Uta-napistim arată lui Ghilgameș că nu poate căpăta nemurirea, căci nemurirea nu va fi nicicînd a oamenilor — veșnicia-i taina zeilor:

— «Cu toate că-i neînduplecată, moartea e legea tuturor; / Clădim noi oare case pentru vecie? / Pecelnuim noi oare invoiei care să lege pe vecie? / Frații își împart oare, pentru vecie, bunurile? / Veșnică e oare ura între oameni? / Rîul care se umflă te duce oare cu el pentru vecie? / ... De la începutul veacurilor, nimic nu este veșnic! / Cel care doarme și cel care-i mort se aseamănă unul cu altul. / Oare nu inchipuie amîndoi icoana morții? / ... Zeii cei mari ținînd sfat, / ... împart moartea și viața și nu dezvăluie sorocul morții!»

Tableta a unsprezecea constituie o paralelă a tabletei a șasea: după cum în tableta a șasea se punea sfîrșit povestirii despre faptele vitejești ale lui Ghilgameș, tot așa tableta a unsprezecea înfățișează sfîrșitul povestirii despre rătăcirile disperată a lui Ghilgameș după viața veșnică.

În cuprinsul tabletei a unsprezecea sînt prezentate trei încercări zadarnice ale lui Ghilgameș, de a cunoaște taina supraviețuirii popoului pentru a obține mijlocul de a birui moartea legată de omenescul din el. Cuprinsul tabletei începe cu întrebarea lui Ghilgameș către Uta-napiștim: «Povestește-mi cum ai luat parte la Sfatul zeilor și cum ai dobîndit nemurirea?», la care Uta-napiștim încredințează lui Ghilgameș marea taină a Potopului, povestindu-i toate cu deamănuntul de la hotărîrea neașteptată a zeilor, care locuiau în orașul Șuruppak de a dezlănțui popoul, la destăinuirea tainei zeilor către «omul din Șuruppak, fiul lui Ubar-Tutu (Uta-napiștim)», la pregătirea corăbiei, încărcarea ei «cu tot ce era dătător de viață, ... cu neamurile și prietenii lui Uta-napiștim, turme rătăcitoare, fiare săibatiche, precum și toți meșteșugarii» (care construiseră corabia), la desfășurarea potopului; cînța zeilor pentru dezlănțuirea potopului; oprirea corăbiei pe muntele Nitsiv, retragerea apelor și adunarea tuturor zeilor la primul sacrificiu adus lor după potop de către Uta-napiștim scăpat de potop prin intervenția zeului Ea, pe care Enlil cel Viteaz — care dezlănțuisese potopul — îl acuză că a trădat taina zeilor.

Redăm pentru importanța lui răspunsul zeului Ea către zeul Enlil cel Viteaz:

— «O, tu cel mai înțelept dintre zei, Enlil cel Viteaz, / cum ai dezlănțuit potopul, fără să te gîndești? / Pedepsește-l pe păcătos pentru păcatele sale, / pedepsește-l pe ucigaș pentru nelegiuirile sale, / dar nu fi pătimaș, ca să sufere cel nevinovat, / chibzuiește din timp, ca cel nevinovat să nu sufere pe nedrept!...

Cît despre mine, n-am dat în vileag taina marilor zei, / și numai tîndca i-am trimis un vis celui preînțelept (porecla a lui Uta-napiștim), a aflat taina zeilor, / și acum hotărăște-i soarta!»

După aceasta, Uta-napiștim povestește cum au fost binecuvîntați, el și soția sa, pe puntea corăbiei de către marele zeu Enlil: «Mai înainte vreme, a spus el, Uta-napiștim era făptură omenească, / acum el și cu soția lui sînt asemenea nouă, zeilor, / și Uta-napiștim sînt trăiască departe de oameni la gura apelor!»... / «Dar, acum, pentru tine (Ghilgameș), cine-i va mai aduna pe zei, / pentru ca și tu să găsești nemurirea pe care o cauți?»

Nefiind cu puțință dobîndirea nemuririi prin adunarea sfatului marilor zei, Uta-napiștim încearcă un alt «mijloc»: Ghilgameș «să nu doarmă șase zile și șapte nopți» (numărate cu piini pregătite și coapte). La trezire, Ghilgameș justifică somnul său astfel: «de vreme ce Răpitorul (demon al morții) mi-a prins cu neînduplecare mădularele? / În camera unde dorm, moartea și-a statornicit locașul, / și oriunde aș pune piciorul, moartea mă urmează mereu!»

Uta-napiștim hotărăște, după nereușite încercări de a obține nemurirea pentru Ghilgameș, să-l reîntoarcă, cu ajutorul luntrașului său, la Uruk. La intervenția soției sale în favoarea lui Ghilgameș, Uta-napiștim dezvăluie acestuia la plecare spre țara lui «o taină», «un lucru neștiut oamenilor. / Privește această buruiiană, asemănătoare lyciului spinos, / spinii ei sînt ca ai trandafirului, așa că îți va înțepa mîinile, / dar dacă vei apuca această buruiiană (din fondul mării), vei dobîndi nemurirea».

În chip eroic, în timpul călătoriei de întoarcere, Ghilgameș extrage din fundul mării buruiiana dătătoare de nemurire, pe care o prezintă astfel:

— «Urșnabi, buruiiana asta este un leac împotriva spaimei de moarte; / prin ea omul va dobîndi vindecarea desăvîrșită! / O voi duce-o în Urukul cel împrejmuit, / îi voi pune pe oameni să mînce din ea, pentru a-i încerca puterea de vindecare, / numele ei va fi «bătrînul întinereste», / eu însumi voi mîncea din ea, și mă voi întoarce la anii mei tineri!».

La un popas (după «30 de îndoite leghe» — care, prin analogie cu cele «12 îndoite leghe» din timpul trecerii prin beznă, ar putea fi 30 de ore), în timp ce «Ghilgameș, zărînd un izvor cu apă proaspătă, / coborî în el și se scaldă în apele lui, / cînd un șarpe adulmecînd mireasma burutenii, pe ascuns, apucă buruiiana / și pe dată-și aruncă solzii cei vechi». Plîngînd toată strădania lui pentru obținerea nemuririi, Ghilgameș încheie: «N-am dobîndit nimic bun pentru mine, / am căpătuit «leul-pămîntului» (poreclă dată șarpelui).

Tableta se încheie cu descrierea ajungerii lui Ghilgameș și Urșanabi la Uruk, ale cărui frumuseți și întărituri le prezintă cu mîndrie Ghilgameș.

Cuprinsul tabletei a douăsprezece — despre care Samuel Noah Kramer (*Istoria începe la Sumer*, Editura Științifică, București, 1962, p. 249) spune că «nu face de loc parte din poem» — se încadrează în aceleași preocupări ale lui Ghilgameș, de a ști, de a cunoaște ce este moartea; ce se întîmplă după moarte; ce este infernul, și cum sînt tratați în infern cei care au murit în chip obișnuit, cei care au murit în glorie, cel al cărui trup a fost părăsit neîngropat, cel al cărui suflet n-are pe nimeni să-i facă slujbe.

Descrierea începe cu prezentarea unui copac ce adăpostește la rădăcină un șarpe, în vîrf un vultur, iar în scorbura trunchiului o cucuvea. Ghilgameș doboară copacul, ucide șarpele; din lemnul copacului urmează să facă jilț pentru zeița Iștar, iar din rădăcină și crengi face două instrumente muzicale: *pukku* (un fel de tobă) și *mikku* (bețisor pentru tobă) cu sunete fermecătoare. În timpul unei ceremonii, instrumentele cad în infern, de unde se duce să le aducă înapoi Enkidu, care învață pe Ghilgameș cum să se poarte pentru a nu nemulțumi duhurile. Ghilgameș face tocmai pe dos, poate pentru a provoca întoarcerea din nou a lui Enkidu; întrucît Ghilgameș cere insistent zeului Enlil să-l întoarcă pe Enkidu din infern pentru a sta de vorbă cu el despre starea de după moarte în Infern. Pînă la urmă zeul Ea poruncește viteazului Nergal (zeul Infernului): «*Deschide acum borta care duce în Infern, ca să iasă duhul lui Enkidu din Infern / și să poată sta de vorbă cu fratele lui*» (Ghilgameș) și «...duhul lui Enkidu, ca o sufiare țîșni din Infern. / Ghilgameș și cu el începură să vorbească».

Ghilgameș ceru lui Enkidu să-i destăinuie cum o duc morții, și poemul se termină cu sfîșietoarea povestire a lui Enkidu despre grozăviile vieții de apoi; unde «*Toate acestea (tot ce ți-a fost drag în viață) sînt acum cufundate în pulbere*».

*

Cînd am prezentat *Cuvîntul înainte* al cărții, am anunțat că asupra problemei despre paralelisme între *Epopeea lui Ghilgameș* și *Biblia* vom reveni după ce vom înfățișa cuprinsul tuturor tabletelor *Epopeii*. Iar în înfățișarea cuprinsului am evidențiat, redîndu-le cu caractere cursive, momentele, ideile și faptele care

pot avea o importanță în problema raporturilor între Epopee și Biblie, pentru a nu fi nevoiți să le repetăm în prezentarea succintă a acestor raporturi.

În *Cuvîntul înainte*, în legătură cu aceasta se spune că cele dintîi ecouri ale *Epopeii lui Ghilgameș* vor răsuna în *Biblia ebraică* și aceasta se explică *prin influența pe care au exercitat-o sumerienii asupra canaanților, precursorii evreilor în Palestina*. După aceasta sînt enumerate unele momente în care există asemănări între textele sumeriene și textul biblic, oprindu-se în special *asupra potopului*, despre care se spune că «descrierea celei de a unsprezecea tablete a *Epopeii lui Ghilgameș*, a dat în vileag un nou fapt extrem de interesant, și anume că *potopul biblic nu este o creație ebraică, ci un mit de origine sumeriană preluat apoi de babiloneni*». *Cuvîntul înainte* se oprește asupra *creării lui Enkidu*, spunînd că «unul dintre cele mai însemnate poeme mitice vorbește despre crearea omului «plămădit din lut pentru a-i sluji pe zei». În *Epopeea lui Ghilgameș*, zeița Aruru îl făurește de asemenea pe Enkidu din lut și-i dă suflare din propria-i respirație. *Oare, nu la fel a fost creat Adam, în cea de a șasea zi a facerii lumii, în Vechiul Testament?*»

Alte exemple de paralelisme între *Epopeea lui Ghilgameș* și *Biblie* sînt semnalate în concepția despre «locul de adunare a umbrelor» la sumerienii, «hadesul grecesc de mai tîrziu» și «șeolul ebraic»; și, în legătură cu aceasta, *rechemare din infern lui Enkidu de către Ghilgameș* și a duhului *marelui preot Samuel de către regele Saul în Biblie*; ca și *aparitia șarpelui, care urmărește să împiedice pe om (Ghilgameș în Epopee, ori Adam și Eva în Biblie) de a dobîndi o stare superioară celei omenestii, și, ca urmare, năzuința omului de a ucide șarpele ori balaurul*.

Problema raporturilor între *Epopeea lui Ghilgameș* și *Biblie* a preocupat și a pasionat în general pe oamenii de cultură și în special pe orientaliști și pe teologi, încă de acum un veac, cînd la 3 decembrie 1862, George Smith a anunțat, într-o ședință memorabilă a tinerei Societăți engleze de arheologie biblică, descoperirea unei povestiri babilonene despre potop, asemănătoare cu cea din *Biblie* (S. N. Kramer, *Istoria începe la Sumer...*, p. 243). Literatura bogată apărută în cursul celor peste o sută de ani de la această comunicare, poate fi grupată pe etape legate de stadiul noilor descoperiri arheologice, și de descifrarea textelor și de precizarea legăturii lor organice; însă principal atît oamenii de știință orientaliști, cît și teologii (iudei și creștini) au urmărit permanent să stabilească raporturile juste între *textele sumeriene reprezentînd tradiții indoeuropene și textul Epopeii lui Ghilgameș ca redactare semită (babiloneană) reprezentînd tradiții semite, și raportul acestora cu redactarea textului Bibliei, de asemenea semit*.

De aceea părerile emise în legătură cu această problemă principală reprezentată o continuitate în literatura de specialitate, încît cunoașterea lor poate fi sintetizată la cercetarea unora din cele mai noi lucrări asupra acestei probleme, ca de exemplu: lucrarea lui Samuel Noah Kramer (profesor de asiologie, conservator la University Museum — Universitatea din Pensilvania), *Istoria începe la Sumer, traducere de Eugen Sabin*, Editura Științifică, cu o introducere (p. 5—51) de Acad. Emil Condurachi, București, 1962, 318 p. — ca reprezentînd punctul de vedere al oamenilor de știință; și lucrarea lui Ioan Mihălcescu (profesor la Facultatea de teologie din București), *Epopeea lui Ghilgameș*, versiune, analiză și note explicative, în «Biblioteca istoriei religiilor», nr. 1, București, 1920, 123 p. — ca reprezentînd, în *Analiză și Note explicative* (p. 91—123), punctul de vedere al teologilor creștini. Desigur că, în ceea ce privește textul însuși al *Epopeii lui Ghilgameș*, cercetătorul trebuie să se oprească la textul lui René Labat, tradus în românește de Virginia Șerbănescu și Al. Dima, în lucrarea pe care o prezentăm, text superior tuturor celor date în lucrări anterioare prin unitatea și cursivitatea stilului.

Iată acum, după aceste lucrări, în ce fel se prezintă raporturile între textele sumeriene, textul *Epopeii lui Ghilgameș*, și textul *Bibliei*.

S. N. Kramer (în capitolul XXII al lucrării sale, p. 243—263), cercetînd problema «dacă există o legătură între poemele răslețe descoperite în Sumer, privind una sau alta din isprăvile lui Ghilgameș, și opera cu mult mai amplă, dar mai recentă a scribilor babiloneni» (cunoscută sub numele de *Epopeea lui Ghilgameș* afirmă următoarele:

Epopeea lui Ghilgameș, «cea mai vastă dintre operele descoperite în Mesopotamia este o operă babiloneană și în consecință postsumeriană. Dar, dacă primele și cele mai bogate documente descoperite ale acestei opere, semnalate de George Smith, proveneau cam din veacul al VII-lea î.d.Hr., și din perioada numită asiriană, mai târziu s-au descoperit altele care proveneau din epoca măreției Babilonului, adică din veacurile al XVIII-lea și al XVII-lea î.d.Hr. În Asia Mică se găsesc de altfel mai multe tablete conținînd traducerea mai multor părți ale poemului în limba hurită și chiar în hitită — limbă indoeuropeană. Este deci sigur că textul babilonean al *Epopeii* fusese, încă din timpuri foarte vechi, tradus și imitat aproape pretutindeni în Orientul Mijlociu».

Comparînd textul versiunii babilonene cu textul versiunii asiriene, se poate spune că «poemul sub forma pe care o cunoaștem, era deja foarte răspîndit încă din prima jumătate a mileniului al II-lea î.d.Hr.». Cercetînd apoi, chiar superficial textul *Epopeii lui Ghilgameș* — operă babiloneană, întocmită de semiți, în limbă semită — se percepe «în multe locuri un izvor sumerian și nu semit, și aceasta în ciuda vechimii versiunii babilonene».

Cu toate acestea, Kramer afirmă că «aceste constatări și simpla logică nu sînt suficiente pentru a trage concluzia asupra sursei sumeriene a anumitor pasaje ale *Epopeii lui Ghilgameș*». Se cunosc multe texte sumeriene care reprezintă versiunea sumeriană a unor episoade din *Epopeea lui Ghilgameș*: astfel între 1911 și 1935 au fost publicate de diferiți savanți 26 tablete sau fragmente de tablete pe care figurau texte sumeriene despre Ghilgameș; iar după 1935 însuși Kramer a identificat mai mult de 60 de texte de această categorie. Comparînd conținutul acestor texte sumeriene cu textul *Epopeii* babilonene, și analizînd dezvoltarea logică a ideilor expuse în conținutul lor, Kramer ajunge la constatarea că:

1. «Nu există o versiune originală sumeriană a întregii *Epopeii a lui Ghilgameș*. Poemele sumeriene au lungimi foarte diferite și sînt compuse din narațiuni distincte pe care nimic nu le leagă între ele. Babilonienii s-au dovedit inovatori, modificînd diferitele episoade pe care le-au împrumutat de la sumerieni, legîndu-le în așa fel încît să formeze un tot coerent: în acest sens *Epopeea lui Ghilgameș* este cu adevărat operă babiloneană».

2. Din cercetarea episoadelor *Epopeii lui Ghilgameș*, care au o origine sumeriană: *Pădurea cedrilor* (tabletele III—V), *Taurul ceresc* (tableta VI), pasaje din *Căutarea nemuririi* (tabletele IX, X, XI) și *relatarea Potopului* (tableta XI), se poate afirma că «versiunile babilonene ale acestor episoade nu sînt imitații servile ale versiunilor sumeriene, care le-au inspirat. Ele nu seamănă cu acestea decît în linii mari».

3. Din cercetarea episoadelor din *Epopeea lui Ghilgameș*, pentru care nu se cunosc încă surse sumeriene: *introducerea Epopeii cu împrietenirea lui Ghilgameș cu Enkidu* (tabletele I—II), *moartea și funeraliile lui Enkidu* (tabletele VII—VIII) se poate spune, în general, că «în poemele epice sumeriene pe care le cunoaștem nu găsim nicăieri pasaje redactate în același stil. Este deci foarte posibil ca *introducerea Epopeii lui Ghilgameș să fie o creație autentică a poemului babilonean*».

Într-adevăr întîmplările povestite în introducerea (tirania lui Ghilgameș; *crearea lui Enkidu*; căderea lui Enkidu; visurile lui Ghilgameș; *umanizarea lui Enkidu și lupta între Ghilgameș și Enkidu*) «se desfășoară într-o progresie bine construită a cărei concluzie logică este pactul de prietenie dintre cei doi eroi, care conduce apoi la episodul călătoriei. *Sîntem deci în drept să presupunem că nu vom*

descoperi vreo povestire sumeriană care să relateze întâmplările, așa cum sînt expuse în *Epopoea babiloneană*».

Chiar dacă se vor descoperi izvoare sumeriene ale unuia sau altuia din episoadele *Epopoeii lui Ghilgameș*, care să demonstreze o mai strînsă dependență între ele, aceasta nu va contrazice poziția că temele mitologice sumeriene, care reflectă astăzi influențe în episoadele din *Epopoea babiloneană*, au fost folosite de autorii babiloneni pentru dezvoltarea unui plan propriu lor, așa cum episodul sumerian al lui *Ghilgameș*, *Enkidu și Infernul* a fost folosit de autorii babiloneni «pentru a înnota episodul *Căutării nemuririi*, punct culminant al poemului lor».

Reproducem, ca o concluzie generală la problema raporturilor între izvoarele sumeriene și *Epopoea lui Ghilgameș*, următorul pasaj din lucrarea *Istoria începe la Sumer* (p. 258):

«În rezumat mai multe episoade ale *Epopoeii* babilonene au fost împrumutate din unele poeme sumeriene consacrate eroului Ghilgameș. Chiar și în pasajele ale căror modele sumeriene nu ne sînt cunoscute, anumite teme particulare reflectă și ele influența poeziei mitice din Sumeria. Totuși, așa cum am mai văzut, poezii babiloneni nu au copiat pur și simplu aceste poeme. *Ei le-au modificat conținutul și forma, după temperamentul și tradițiile lor intr-atît încît în opera lor nu se mai recunoaște decît scheletul originalelor sumeriene*. Cît despre acțiune, această desfășurare fatală și viguroasă duce în *Epopoe* pe eroul aventuros și chinuit la inevitabila dezamăgire finală, ea este în mod incontestabil o creație babiloneană. Trebuie deci să recunoaștem, ca să fim drepecți, că, în ciuda folosirii evidente a diferitelor izvoare sumeriene, *Epopoea lui Ghilgameș este o operă semitică*.

Aceasta însă nu este valabil decît pentru primele 11 tablete ale poemului, căci tableta XII, ultima, nu este altceva decît o traducere textuală în limba akadiană sau babiloneană și semită, a celei de a doua jumătăți a unui poem sumerian. Scribii babiloneni au alăturat-o tabletelor precedente fără să se preocupe de sensul și de unitatea *Epopoeii*».

În ceea ce privește ecurile, influențele originalelor sumeriene, ori a redactării babilonene a acestora, în *Epopoea lui Ghilgameș* asupra Bibliei, socotim suficient să precizăm (urmărind întrucîtva și părerile expuse de Ioan Mihălcescu, în *Analiza și Notele explicative* din lucrarea sa) că, pe de o parte, așa cum s-a demonstrat mai sus raportul între originalele sumeriene și redactarea babiloneană a *Epopoeii lui Ghilgameș*, temele mitice — așa cum au fost ele prelucrate în *Epopoea* semită: încadrate în tradițiile semite și organizate în planul unitar al operei, care urmărea un scop anumit, tot așa, la rîndul lor — au putut constitui fondul general semit care a fost prelucrat de autorii *Bibliei* și încadrat în opera lor, și subordonat concepției noi și revelate despre Dumnezeu, lume și viață, încît nu este nevoie de a singulariza doar la canaaneii care au precedat pe evrei în Palestina explicarea posibilităților de influențare a *Bibliei* ebraice de către originalele sumeriene, ori de prelucrarea lor babiloneană.

Pe de altă parte dovedirea existenței de teme mitice referitoare la creația lumii, la potop și la căutarea nemuririi de către om — în forme rudimentare ori evaluate — la toate popoarele, de diferite rase și din diferite locuri, încadrîndu-se într-o tradiție general umană, nu obligă la precizarea unei dependențe a textului biblic de unele sau altele din redactările acestor teme mitice la diferite popoare. Pentru că în cazul redactării textului biblic nu aspectul de originalitate a momentelor și ideilor pe care le cuprinde este cel care trebuie ținut în seamă; ci trebuie avut în vedere numai aspectul teologic unitar al întregii *Bibliei*, pe care diferitele episoade reprezentînd momente din viața lumii, a unui popor, ori a unui om, îl exemplifică pentru a face înțelesă — în etape precise ale dezvoltării ei — o anumită concepție despre Dumnezeu, despre natură, despre lume, și despre raporturile dintre aceste trei obiecte ale cunoașterii, în planul general al iconomiei mîntuirii.

Paraschiv U. Ion

Siegfried Oertwig, *Călătorie prin orașe dispărute. (O incursiune în domeniul arheologiei)*, traducere de Virgil Căndea, Editura Științifică, București, 1966, 190 p. + hărți și planșe.

Volumul este precedat de o *introducere* făcută de Acad. Em. Condurachi, înfățișând pe scurt importanța istorică și științifică a arheologiei, cu un succint rezumat asupra cuprinsului cărții. Lucrarea prezintă descoperiri, legate de Biblie, — unul din importante izvoare de documente istorice pentru viața omenirii cu milenii în urmă. «Ceea ce apăsă ca un îndepărtat ecou în «legendele Biblei» — se spune în Introducere — constituie azi o realitate istorică tot mai bine definită, prin zecile de mii de documente arheologice, cu aportul cărora putem reconstitui viața istorică a Mesopotamiei antice încă din mileniul al IV-lea, î.d.Hr., și pînă în pragul mileniului I, d. Hr.» (p. 7—8).

Primul capitol al cărții, *Munte sacru și mormintele regale*, este interesant prin incursiunea de profunzimi a istoriei civilizației pleind de la Mesopotamia cu locuitorii ei sumerieni¹ și arătându-i «minunile». Mesopotamia, este țara de basm a lui Harun al-Rașid. De la reședința sa din Bagdad vom ajunge la Babilon, orașul lui Nabucodonosor, pe Eufrat, «mîndria imperiului» prin templul lui Baal, grădinile suspendate ale Semiramidei² și «Turnul lui Babel», care «ajungea pînă la cer...» Cetatea *Ur* de unde a plecat Avraam³ (p. 20), cetatea proorocului Iona, Ninive⁴, locul legendarului erou Ghilgameș⁵, urmele deluviului⁶ etc... toate acestea sînt prezentate științific⁷. Se dau amănunte asupra *obiectelor de cult sacre*, cum și asupra obiectelor casnice obișnuite. Nu sînt trecute cu vederea nici obiectivele urbanistice sanitare, artistice, economice. «Construcția canalelor pune în lumină cunoștințele lor matematice și geologice. Nu le lipseau sumerienilor nici cunoștințele astronomice. De la ei ni s-au transmis pînă azi «mituri», sărbători și obiceiuri de Anul nou, povestiri și imagini cu caracter istoric ... Charles Leonhard Woolley — descoperitorul «Muntelui sacru» — a schițat tabloul civilizației sumeriene luînd

1. Descoperirea civilizației sumeriene a dat noi posibilități cunoașterii civilizației omenirii. A se vedea pe arg. S. N. Kramer, *Istoria începe la Sumar* (trad. din l. engleză), București, 1962, *passim*.

2. *Cetățile suspendate din Babilon*, sînt descrise cu amănunțime la Arhita Georgeta și Arhitect Traian Chițulescu, *Șapte monumente celebre ale arhitecturii antice*, «Cele șapte minuni», Editura Tehnică, București, 1965, ediția II, p. 83—102.

3. ...Și a murit Haran înainte de Terah, tatăl său, în pămîntul de naștere, în *Urul Caldeii* (Façere XI, 23). A se vedea și contextul, cap. (XI, 29—XXV, 12). La p. 25, S. Oertwig, pentru exemplificare arată — în clișeu — «... interiorul unei case din *Ur* pe vremea lui Avraam...» și bogăția în vite ... p. 34.

«O ciudată pictură murală din mormintul lui *Snumhotep* (la Beni-Hasan, localitate ceșezată pe malul răsăritean al Nilului, între orașele Tanis și Theba), ne arată sosirea evreilor în Egipt (cca. 1901 î.d.H.). Această ne îngăduie să avem o idee destul de apropiată despre aspectul *caravanei lui Avraam*... Cf. rev. «Orizonturi» (Revista păcii) nr. 129/1961, p. 84.

4. Orașul *Ninive* menționat la Iona I, 2, III, 8—105.

5. Pînă în prezent, *Epopeea lui Ghilgameș* s-a tradus de două ori:

a. Prof. I. Mihăilescu, *Epopeea lui Ghilgames*, București, 1920, 123 p.

b. Virginia Șerbănescu și Al. Dima, *Epopeea lui Ghilgames*, trad. din l. franceză, Editura Universală, București, 1966, 168 p.

În legătură cu această «legendă» a se vedea «Orizonturi» (Revista păcii) nr. 109/1960, p. 57.

6. Învățații și arheologii au ajuns la concluzia că într-adevăr a existat un deluviu:

— *Istoricul Usserius* descrie «potopul lui Noe» — o realitate istorică întimplată la anul 2348 (?) î.d.H., prin revărsarea apelor Tigrlui și Eufratului, Cf. rev. «Flacăra» nr. 2/1960.

«Cele mai vestite naufragii din lume se găsesc la o campanie new-yorkeză. Printre ele este și *corabia biblică a lui Noe*» (se zice că ar fi construită la anul 2248 î.d.Hr. căreia i se dau și următoarele dimensiuni, *lungimea* 300 coți, *lățimea* 50 coți, *înălțimea* 30 coți, după rev. «Flacăra» nr. 2/1960.

Arheologii au descoperit chiar «*Turnul Babel*» în localitatea menționată în Biblie (Façere XI) cu toate datele construcției, Cf. «Orizonturi» (Revista păcii) nr. 103/1959, p. 29.

7. La p. 21 se dă harta cu *țările dintre Tigru și Eufrat*, regatul lui Hamurabi și frontierele Asiriei sub Asarhaodon și Assurbanipal.

ca exemplu *Cetatea Ur* și a trăit 4500 de ani în sudul Mesopotamiei» (p. 35), acest popor sumerian, care a trăit acum 4500 de ani în sudul Mesopotamiei» (p. 35), iar fastul și procesiunile lor erau pe de-a dreptul uimitoare (p. 50—58).

În problema legislației, autorul face o interesantă apreciere asupra *Codului lui Hamurabi* și inscripției de pe o *stelă* devenită celebră, descoperită la *Susa* în anul 1901 și păstrată azi la *Luvru*. Aceasta înfățișează scena înmînării, de către *Samaș* — zeul soarelui, — regelui tablele legii (p. 36). Autorul dă și câteva din legi în care iese în relief *legea talionului*. În afara acestora sînt analizate epocile istorice și relațiile poporului *Izrael* cu vecinii (*Cartea II-a Regilor*) și numele citorva conducători de popoare: *Tiglath—Pileasar I*, *Salmanassar*, *Adadnirari al III-lea*, *Asarhadon*, *Assurpanipal* etc.

Capitolul intitulat *Calendare de piatră*, se încheie: «Un singur lucru este ade-vărat — dușmani victorioși, mezii și babilonenii au pătruns aducînd focul și sabia în țară. Orașele falnice și palatele s-au transformat în grămezi de moloz și cenușă. Din săpăturile de astăzi se constată pretutindeni urmările incendiilor distrugătoare. *Assurul* a fost transformat în ruine de regele *med Kyaxares* în anul 612 î.d.H., după cum rezultă dintr-o relatare babiloneană...» iar Mesopotamia și moștenirea ei a fost preluată de noul stat babilonean (p. 49)

Semnalăm ca interesante și părerile unor arheologi și istorici români privitor la civilizație sumeriană⁸.

După ce autorul încheie cu «apusul» civilizației dintre cele două riuri *Tigrul* și *Eufurat*, trece la altă oază a civilizației omenirii, căreia nu i s-au descoperit încă originile. Și, cum marile civilizații s-au format pe lângă riuri sau lacuri, *S. Oertwig* înfățișează evoluția descoperirilor arheologice ale *Marilor orașe de pe Indus*, ale căror mărturii se găsesc în mileniu III î.d.Hr. În toate acestea se arată înalta cultură spirituală la care ajunseseră locuitorii, exemplificăm cu anticele orașe: *Mohenjo-daro* — «*Locașul morților*», cum și *Harappa*. Acestea ajunseseră la o urbanizare uimitoare. Străzile drepte și pavate canalizare, diferite mijloace de distracție, piese de șah, podoabe, obiecte scumpe, înalta măiestrie a olăritului, care țărănești cu coviltir de cupru etc. Interesante sigilii⁹ au fost scoase în lumina istoriei. Unul din sigilii arată o *cruce cu șase brațe* terminate cu capete de șerpi; aceiași cruce va apărea mult mai târziu în *arta budistă*. Alt sigiliu înfățișează un *smochin* din a cărui tulpină iese un dragon cu coarne laterale; acest copac va fi mai târziu simbolul mai multor *divinități* — al lui *Buda*, mai ales. Este de presupus așadar că manifestările cultice din valea *Indusului* s-au transmis mai târziu religiilor indiene. Sînt savanți care susțin că *scrierea sanscrită* ar proveni din *pictogramele de la Mohenjo-daro*... «iar despre civilizația de la *Harappa* — precizează autorul — noi nu avem nici o cunoștință asupra etapei dezvoltării ei. Cînd a început ea oare și pînă la ce adîncimi din istoria omenirii coboară?» (p. 66—67).

Mumii sub măști de aur este capitolul în care autorul dezvăluie urme ale civilizației materiale și spirituale a Egiptului antic, acel, «dar al Nilului». În afară de *marile capodopere*, Egiptul rămîne nemuritor prin interesantele sale *temple* (*Karnak*, *Luxor*, etc.), *mumii* și *piramide*. Aceste piramide par clădite «pentru eternitate. Timpul sfidează orice; piramidele sfidează timpul», spun arabii (p. 70).

Cea mai mare piramidă a fost contruită de *Keops*, fiul faraonului *Snefru* (2600 î.d.H.), la *Gizeh*, în deșert, la vest de *Cairo*¹⁰. Se compune din 2.300.000 de

8. S-a emis o ipoteză, cu mare răsunset peste hotare, «că pe *Mureșul* românesc, localitate *Tărtaria*, s-a descoperit o scriere (trei tablete) asemenea scrierii și semnelor civilizațiilor sumerice».

9. La p. 64, autorul exemplifică prin clișeu «Acest sigiliu cu un *taur* poartă o inscripție nedescisfrată încă».

10. Arhit. *Georgeta Chițulescu* și Arhit. *Traian Chițulescu*, *op. cit.* p. 13 și 82. La construirea *marii piramide a lui Keops*, din Egipt, au fost folosite 23 milioane blocuri de piatră, în greutate de 2,5 tone fiecare. Durata totală a ridicării piramidei a fost de 30 de ani, fiind folosiți 100.000 muncitori...» art. *Două monumente...*, în «*Știința tineretului*» II, XX (1964) nr. 4742, p. 4. *Basil Davidson*, *Redescoperirea fricii vechi* (trad. din l. engleză), Editura Științifică, București, 1964.

blocuri masive de piatră, baza ei acoperind o suprafață de peste 54.000 m². Avind 137 m, ea depășește în înălțime monumentul erorilor din Leipzig (91 m). Înălțimea ei inițială ajungea la 146 m. În acest colos ar putea încăpea cea mai mare biserică din lume, *Sfântul Petru din Roma*, cu o capacitate de 100.000 de oameni și încă ar mai rămâne ceva loc liber în acest gigantic monument funerar» (p. 71). Se mai găsesc piramide și în alte localități: Abusir, Bahsur, Sakkara, Zawjet-el-Arjan și în provincia Fayūm. Toate aceste rămășițe ale culturii egiptene se datoresc *culturii morților*. «Egiptenii credeau în viața viitoare, mortul avea nevoie de trup și în viața cealaltă; iar o continuare a acestei vieți nu era posibilă decât prin ferirea cadavrului de descompunere cu ajutorul îmbălsămării». Apoi, autorul dă amănunte ale ceremonialului îmbălsămării «necunosându-se secretul...». Cea mai interesantă regiune — în ce privește piramidele — este așa-zisa *Valea regilor*, care a dat mult de lucru științei și arheologiei. Autorul insistă apoi asupra *mormintului lui Tut-an-Kamon*, singurul, care a scăpat nejeftuit în decursul istoriei. Un interes deosebit a trezit lumii inventarul acestui mormint și în special celebra *Mască de aur*¹¹.

De timpuriu, egiptenii au început să utilizeze o *scriere figurativă cu ajutorul hieroglifelor*. Ea a fost descifrată în 1822 de savantul francez Jean-François Champollion. De la această dată a fost posibilă lectura numeroaselor inscripții și miilor de papirusuri pictate cu hieroglife, descoperite în morminte. Majoritatea, cuprind *texte religioase*, altele poezii sau prescripții medicale, principii matematice sau de astronomie, cronologii sau rapoarte administrative întocmite de funcționari egipteni. Cu ajutorul acestor descifrări s-au dezlegat și a alte enigme ale popoarelor vecine sau care au intrat în contact cu ei. «Egiptul — continuă autorul — este una dintre cele mai importante țări civilizate ale antichității. Chiar și după Alexandru cel Mare, sub Ptolomei, — ale căror manifestări politice adaptaseră haina grecească, — strălucirea Egiptului cu noua lui capitală de la Alexandria se întindea peste întreaga lume mediteraneană ajungând pînă în India. *Alexandria*, cu vestita *Biblioteca* ajunsese un centru de înalte studii. «În ceea ce privește *religia*, Egiptul s-a creștinat încă din sec. I d.H., iar după cucerirea arabă din secolul al VII-lea d.H. devine musulman...» (p. 79).

După această incursiune în Orient, autorul se ocupă de Asia, începînd a descrie acele *Porți ciclopice în Anatolia*. În centrul acestor preocupări stă interesanta *civilizație hitită* și urmele ei, în special în localitatea Bogazköy din Asia Mică. Cu aceasta s-a descoperit încă un capitol interesant al Istoriei religiilor, pentru că hitiții aveau o viață spirituală destul de dezvoltată și un cult religios impresionant. «Toate aceste urme descoperite astfel au dezvăluit vechea civilizație hitită. *Poporul acesta este destul de deseori citat în Vechiul Testament*; dar pînă acum aproape optzeci de ani știința nu avea încă la îndemînă decât puține date cu privire la istoria și cultura lui»¹². Acum prin descoperirea capitalei imperiului hitit Hattusa, prin cele 1000 tăblițe etc. se poate vedea legătura lor cu alte civilizații și importanța lor pentru Egipt... (p. 84 și 87).

Autorul descrie mai departe «dezvoltarea artelor, științelor, legilor, semnalînd, conținutul umanitar pentru acea vreme al legilor și pedepselor...» (p. 89).

11. Această *Mască de aur* și alte din mormintul faraonului Tut-an-Kamon au fost expuse la Paris, (luna februarie a. c.) cf. „Contemporanul” nr. 5 (1060) 1967, p. 10, „Magazin”, nr. 487/1967, p. 1 și „Lumea.” an. V, nr. 6 (171)/1967.

12. Vestigiile rămase din *civilizația hitită* au fost prezentate și în țara noastră. Interesante tablouri din cele mai vechi timpuri pînă la arta bizantină au fost expuse în sala din localul „Institutului de arhitectură „Ion Mincu” în luna februarie 1964, expoziție organizată sub auspiciile UNESCO-ului.

„Intr-un templu din localitatea Chatal Hüyük, provincia Anatolia, s-a descoperit un tablou mural ce datează din cel de al 7-lea mileniu î.d.H., reprezentînd albine și faguri. Există indicii că albinăritul și-ar avea originea nu în Egipt, ci în Asia Mică, unde s-a practicat cu cel puțin 9.000 de ani în urmă. Așadar albina este una dintre primele viețuitoare pe care omul le-a pus în slujba sa...” în „Lumea” nr. 46/1964, *Un tablou de 9000 de ani*, p. 11.

În capitolul *La capătul lumii nu există comori* sînt descrise civilizațiile, cu toată cultura lor materială și spirituală, formate în jurul lacului Ararat și împrejurimi (orașul Oxus și poporul din Horezm). În ceea ce privește religia este evident *cultul focului sacru* (p. 95, 97), influența religiei dualiste a lui Zaratustra și chiar totemismul: «între reprezentările zoomorfe predomină silueta calului, ce pare să fi fost venerat de horezmieni» (p. 99). Horezmieni, cuceritori și cucerți, au adoptat și alte divinități și influențe străine, încît ... în orașele din Horezm se amestecă unele cu altele *divinități indiene, grecești, semite și persane* (p. 101). În 1218 Gingis-han începe cucerirea Horezmului, ca apoi în 1231, această civilizație să fie complet acoperită de ruine pînă în timpurile noastre.

Capodoperile antichității *Iliada și Odissea* au dat de lucru oamenilor de știință, Astfel H. Schliemann, fiu de preot din Neubukow a descoperit *cetatea Troia* lui Priam, *Ilionul* (p. 102—111) și *Micene cea bogată în aur*, în comori, tezaure, scrieri pe tăblițe etc., care aduc senzaționale rezultate (p. 112—118).

Firul Ariadnei este capitolul consacrat *Insulei Creta*, locuitorilor ei, marilor descoperiri arheologice, importanța ei strategică și culturală pentru civilizația omenirii vechi. Semnalăm numai «*Discul* descoperit la Festos, gravat cu o *scriere ideografică* ale cărei origine și lectură nu au fost încă elucidate, demonstrînd vastele relații comerciale întreținute de cretani» (p. 123), Palatul de Cnosos etc.

Orașul Pompei din Italia face obiectul capitolului *Antichități conservate* (p. 131—142).

După această incursiune în istoria orașelor și civilizațiilor vechi afro-asiatico-europene S. Oertwing trece dincolo în *Lumea Nouă* pentru a ne relata vestigiile ce atestă civilizații apuse de milenii, din cauza războaielor interne-civile, dar mai ales acoperite cu ațîta necruțare de sabia și orgia conchistadorilor.

Inimi singerinde pentru Huitzilopochtli, este capitolul consacrat marelui zeu al inimilor insingerate. Împletită cu relatări istorice —, în centrul cărora stă Cortes, expunerea *civilizației aztece*¹³, în care «întraseră zeii albi» (p. 147), cum și extazul în fața comorilor de aur «descoperite în vistieria lui Moctezuma» —; această parte a cărții arată că acei cuceritori și distrugători ai unor civilizații au uitat orice sentiment creștin și uman fiind umbrît de patimaargofiliei. Abia astăzi sub sapa și răbdarea arheologului ne dăm seama ce a adus goana după «civilizare...». Sînt descrise dezvoltarea artelor și în special a broderiei și vopsitului, scrierea pictografică, moștenită încă din *civilizația maya* (p. 154—155) Nu mai vorbim de numeroasele codex-uri religioase, mumii și piramide, un rezultat al evoluției civilizațiilor olmecă și toltecă...». Unul din marile orașe ruinate este *Teotihuacan* cu cele două enorme clădiri ale sale, *Piramida Soarelui* și *Piramida Lunii*. Piramida soarelui este înaltă de 64,5 m acoperind o suprafață de 46.000 m² și avînd un volum de 993.999 m³. Dimensiunile sînt într-adevăr de neînchipuit» (p. 157).

Cultul morților la mexicanii și peruvieni în special, a cunoscut o dezvoltare deosebită¹⁴.

Zeul Cuculcan apare din junglă, este capitolul cel mai impresionant al lucrării. *Cuculcan* puternicul zeu al mayașilor — «cerea» numai jertfe omenesti și anume cele mai frumoase fete ale imperiului, adunate în templul său... Fetele cu podoabe înflorite cunosc chiar prea bine obiceiurile religioase ale poporului lor. «*Stăteți miresele marelui Cuculcan*»; în acest sens erau educate de slujitorii zeului. Dăm mai jos momentul de stăruință al privitorilor descris de Diego de Landa, primul episcop catolic din Yucatán: «Rugați-vă ca puternicul zeu — al ploii, vîntului, șarpele întraripat, etc., — să vă primească cu bunăvoință în împărăția lui!»

«Jertfele morții stau sub vraja șoptelilor demonice. Murmurul înăbușit al rugăciunilor se aliază cu liniștea nopții pînă cînd stelele încep să pălească și stri-

13. A se vedea pe larg G. C. Vaillant, *Civilizația aztecă* (trad.), Editura Științifică, București, 1964, *passim*.

14. S. și R. Waisbard, *Mumiile din Peru* (trad.), Editura Științifică, București, 1966, *passim*.

gătul papagalilor să vestească zorile. Zeci de mii de persoane stau adunate la picioarele piramidei, printre care părinții, frații și surorile tinerelor care așteaptă pline de teamă în templu. Fecioarele sînt conduse de preoți în jos, pe treptele piramidei, pe un drum sfînt, lat, lung de aproape 2 km. Calea este acoperită de flori, întocmai drumului așternut cu flori al unei mirese în cea mai frumoasă zi din viața ei. Strada duce la un lac al jertfelor. Intr-o tăcere întunecată mulțimea conduce pe cele sortite morții pe ultimul lor drum. Goarneau din scoici și tobele înalță la maximum tensiunea nervoasă.

La marginea lacului, procesiunea se oprește. Mica pinză de apă a lacului, asemănătoare unei fîntini, se întinde pe fundul unei căldări adînci, lată de aproape 50 m. Este îngrădită cu un zid. O scară de piatră duce jos, la apă.

Fecioarele mai spun o ultimă rugăciune, apoi, în sunetul tobelor, fluielor și al goarnelor, sînt îmbrîncite de preoți peste parapetul zidului, prăvălindu-se în adînc, de la 20 m. și scufundîndu-se în oglinda întunecatului puț. Mulțimea rămîne într-o emoție mută. Aruncă apoi în prăpastie jertfe de flori și odoare scumpe, pentru ca Cuculcan să pogoare și mai departe asupra țării ploaia și fertilitatea...» (p. 160).

Cele de mai sus sună într-adevăr a legendă și fantezie a secolului al XV-lea, cînd s-au scris: dar arheologul *Thompson*, în costum de scafandru s-a adîncit în «Fîntina sacră» — *Cinote* de la Chichen Itza și a descoperit, în anii trecuți, obiecte și podoabe, vase și vîrfuri de lance, cuțite de obsidian, cupe de jad... (p. 163—164).

Cultura incașilor era uimitoare; piramidele lor arată nu simț matematic deosebit și o înaltă precizie geometrică. În problemele meteorologice și semnele cerești ei stabileau cu exactitate datele eclipselor de Soare și de Lună (p. 167).

După 1441, cînd imperiul maya se destramă, apune pentru totdeauna vechea civilizație.

Jungla este singura conservatoare a înaltelor valori ale trecutului. Se descopăr înereu noi statui și zei. Limba zeilor maya nu se spune încă nimic, figurile lor grotești nu vor încă să-și dezvăluie tainele, dar sigur că într-o bună zi, «le vom pătrunde gîndurile și-i vom înțelege» (p. 170).

Lăsînd de o parte Mexicul și curiozitățile lui să pornim spre nord. *Străbătînd trecutul pe drumurile incașilor*¹⁵ cu celebrele lor orașe, Quito, Cajamarea, Cuzco etc., în împărăția stăpînită — nevăzut — de zeul *Viracocha* «cel ce a creat cerul și pămîntul, soarele, luna, stelele și oamenii, după care s-a îndreptat spre nord. dispărînd în mare...» iar sosirea «albilor» — spaniolii — în aceste părți a făcut pe credincioșii naivi, robi, iar bogățiile lor au luat drumul Europei... (p. 172).

Autorul, locuitor al Americii, descrie cel mai bogat și interesant oraș la civilizației incașilor *Cuzco*, astăzi simplu oraș de provincie din statul liber Peru — centrul unei civilizații superioare. Orașul avea peste 200.000 de locuitori la venirea spaniolilor. Casele erau zidite din pietre artistice lucrate, străzile, deși pavate, erau înguste, dar suficient de largi pentru circulația pietonilor, căci incașii necunoscînd roata, nu aveau nici măcar căruțe. În centru orașului era un palat lung de 150 m și aproape tot atît de lat, destinat cîrmuitorului incas.

Pe locul unde astăzi se înalță *catedrala din Cuzco*, se afla *templul lui Viracocha* mareț impodobit cu statui de piatră. Spaniolii au ras templul de pe față pămîntului. În marea piață se adunau în fiecare an mii de oameni pentru serbarea jertfelor. Se înalțau statui ale zeilor; mumiile conducătorilor incași erau așezate pe scaune de aur și se înjunghiau numeroase lama în cinstea zeilor și a morților.

Multe din principalele clădiri ale orașului sînt construite pe fundațiile unor palate din vremea incașilor. Astfel, biserica iezuiților se ridică pe vechile ziduri

15. Harta arată: «Statul incașilor se întindea peste actualele ținuturi ale Columbiei, Ecuadorului, Perului, Boliviei și Chile» (p. 173).

Arheologul francez Engel a descoperit, la o distanță de 200 km. de Lima, rămășițele unei așezări vechi de 9000 de ani, a locuitorilor de baștină din Peru. În urma săpăturilor efectuate, el a constatat că populația acestui sat străvechi a fost de statură înaltă și că, încă de pe atunci, bărbații purtau pantaloni, iar femeile rochii» cf. «Magazin» nr. 363/1964, p. 3; Gabriel Cherebeteu, *Piramidele de la Teotihuacan*, în «Magazin», nr. 488/1967, p. 3.

ale «Curtii șerpilor,» curtea incasului Huayna Kapak. Zidul exterior din strada Hatunrumiyoc a făcut cîndva parte din palatul incasului Roca. Un zid concav exterior și fundațiile templului *Soarelui* Coricancha sînt închise în zidăria bisericii și a Mînăstirii San Domingo. Tot pentru unele activități bisericești este utilizată și «Sala templului consacrată planetei Venus», din același templu al soarelui, Coricancha. Un mare crucifix atîrnă astăzi pe locul unde odinioară preoții incasii își venerau zeii.

Sala cea mare din templul soarelui era împodobită cu plăci de aur. Unul din pereții mai mici ai sălii oferea o imagine a soarelui, făcută din aur, cu razele alcătuite din pietre rare de o mărime neobișnuită. De-a lungul pereților laterali se înșirau mumiile șefilor incasii așezate pe scaune de aur. Lîngă templul soarelui se înălța capela zeiței lunii, unde, pe scaune de argint, erau așezate mumiile reginelor incase. Pereții și ușile acestei capele erau căptușite cu plăci de argint. Toate acestea au fost însușite de cuceritori, după ce locuitorii «păgini» au fost trecuți prin sabie. Spaniolii au mai capturat comori nemaipomenite și în grădina de aur din apropierea templului soarelui. Nu numai statuile din această grădină erau de aur, ci chiar și pomii, boschetele și plantele erau făcute din aur curat. Tot din aur erau și păsările, șerpii, șopirlele, fluturii și gândacii...» (p. 175—177).

Mai departe autorul descrie gradul de cultură la care ajunseseră acești vestiți incasii¹⁶ în toate domeniile, făcînd o interesantă comparație cu marile culturi din oazele Indusului, Tigrlului și Eufratului, Nilului etc.¹⁷, încheind *călătoria deschisă...* noilor descoperiri¹⁸ care apar pe toate continentele (p. 183—184).

La sfîrșit autorul găsește util să prezinte o *Cronologie* a timpurilor îndepărtate grupate pe imperii, civilizații, orașe etc. ceea ce dă lucrării o netăgăduită prestanță științifică (p. 185—188).

De un interes deosebit, sînt și cele 20 de hărți (planuri, vestigii, ruine), și cele 31 clișee (îngropate) și 43 clișee detașabile pentru exemplificarea și explicarea textului, care și așa este scris cursiv, pasionant.

P. I. DAVID

16. *Legendă sau realitate?* „Conform unei legende răspindite în rîndurile populațiilor latino-americane descendente a vechilor incasii, apele *Lacului Titicaca* situat la o altitudine de 3.800 m. pe frontiera dintre Peru și Bolivia (denumit și „*lacul sfînt al incasilor*”) ar fi „înghițit”, în timpuri imemorabile, un oraș împreună cu toți locuitorii săi. Mergînd pe urmele legendei și alți indicațiilor unui indian din Bolivia, care pretindea că ar cunoaște locul unde s-a scufundat orașul, un grup de scafandri argentinieni a întreprins cercetări pe fundul lacului. Primele rezultate ale expediției au produs o mare senzație: scafandri au descoperit *circa 30 ziduri de piatră*, înaltă de patru pînă la cinci metri și lungi de *aproximativ un kilometru*, o șosea pietruită și alte vestigii arheologice. Fotografiiile subacvatice luate ultratrilor sînt studiate în prezent de *specialiști care încearcă să elucideze enigma din adîncurile lacului Titicaca...* în „Magazin”, nr. 482/1957, p. 3.

17. Pentru documentare a se vedea: Șerban Andronescu, *Cadmos — Scurtă istorie a scrisului*, Editura Științifică, București, 1966., p. 70—181; 209; 221, 296 și 297—348; Flavius Arrianus, *Expediția lui Alexandru cel mare în Asia* (trad. și indice de nume de Radu Alexandrescu), București, 1966, 488 p. passim.

18. *Un palat antic*, Palatul pasargonic a regiilor celei de a zecea dinastii a sargonitilor descoperit pe orașul antic *Mari* de pe malul Eufratului, datează din mileniul III î.d.Hr., construit de regele sumerian Lugalzaggisi. Acest palat a fost distrus prin incendiu. Din diferitele inscripții și listele ce cuprind succesiunea familiilor regale din Mesopotamia, reiese că pînă la domnia sargonitilor s-au succedat *paisprezece dinastii...* în „Știința tineretului” nr. 4706/1964, p. 4.

O expediție de arheologi a descoperit ruinele unui templu din sec. X î.d.Hr., în regiunea *Arad*, la nord de Beershaba (Israel). Acest templu prezintă asemănări cu renumitul *templu început de David și terminat de regele Solomon* (!!! Regi V—IX), în „Știința tineretului”, nr. 4743/1964, p. 4.

Leagănaul civilizației „regiunea Yericho”, este declarația dr. Awni Dagani, directorul Departamentului anticităților din Iordania., în „România liberă”, nr. 6181/1964, p. 4.

«Studii și Cercetări de Istoria Artei», Seria «Arta Plastică», tomul XIII, 2/1966, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Recent, numărul 2 din anul 1966 al periodicului «Studii și Cercetări de Istoria Artei» Seria «Artă plastică», apărut în Editura Academiei Republicii Socialiste România, consacră șase articole unor importante monumente de artă medievală românească, cît și unor meșteri și pictori de biserică :

Iată studiile în ordinea enumerării lor în revistă :

1. Sorin Ulea, *Datarea frescelor bisericii mitropolitane Sfîntul Gheorghe din Suceava*, p. 207—231.
2. Vasile Drăguț, *Un zugrav din Transilvania secolului al XV-lea : Ștefan de la Densuș*, p. 233—245.
3. Pavel Chihaiia, *Date noi despre începuturile Minăstirii Govora*, p. 247—253.
4. Radu Popa, *Cîteva observații asupra Minăstirii Golia din Iași*, p. 253—257.
5. Ioan Spiru, *Activitatea lui Luchian și Artachino ca pictori de biserică*, p. 269—270.
6. Iosif E. Naghiu, *Contribuții la biografia pictorului Octavian Smigelschi*, p. 285—286.

Pentru valoarea deosebită a concluziilor lor prezentăm în cele ce urmează, datele esențiale ale autorilor.

Datarea frescelor bisericii mitropolitane Sf. Gheorghe din Suceava. — În elucidarea temei propuse se pleacă de la datele furnizate de o inscripție descoperită de autor în anul 1957¹. După cum se precizează încă de la începutul studiului, frescele ce decorează interiorul și o mare parte a fațadei de sud a bisericii mitropolitane a Sucevei, cu hramul Sfîntul Gheorghe —, unul din cele mai impunătoare monumente de artă medievală moldovenească — au constituit, încă din secolul trecut obiectul unor cercetări, care, nu au dus nici pînă astăzi la stabilirea datei reale, în ciuda faptului că «unii dintre autori și-au considerat concluziile drept răspunsuri definitive la chestiune». De aceea, pentru «lămurirea unor importante detalii» autorul găsește mai întîi necesar să treacă în revistă judecățile tuturor cercetătorilor care au precedat în abordarea problemei, cu atît mai mult cu cît ansamblul de fresce de la biserica mitropolitană Sfîntul Gheorghe Suceava «constituie unul din monumentele cheie ale picturii moldovenești din veacul al XVI-lea». Dar, iată mai întîi tezele și ipotezele cercetătorilor care au abordat această problemă.

Primul dintre cercetători care amintește de pictura de la Sfîntul Gheorghe-Suceava a fost învățatul episcop Melchisedec al Romanului, în anul 1883. Citirea unei pisanii din pridvorul bisericii îl făcu pe învățatul episcop să afirme că această încăpere a fost adăugată construcției originale în anul 1579² ca apoi să descifreze pe peretele de sud al naosului, în spatele baldachinului cu racla Sfîntului Ioan cel Nou, o inscripție cu litere de aur în legătură cu domnia lui Petru Schiopul³. Văzînd tot în spatele baldachinului chipul unui voievod cu

1. Sorin Ulea, *Portretul funerar al lui Ion, un fiu necunoscut al lui Petru Rareș și datarea ansamblului de pictură de la Proboata*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, Seria „Artă Plastică”, VI, 1/1959, p. 68—69.

2. „Pridvorul este adaus în urmă, în anul 1579 de mitropolitul Teofan, precum se vede din inscripția aflătoare acolo” — consenna episcopul Melchisedec în studiul său *O vizită la cîteva minăstiri antice din Bucovina*, extras din Revista pentru istorie, arheologie și filologie, I, București, 1883, p. 296 — dînd totodată și transcrierea slavă și traducerea românească a inscripției. (Pentru transcrierea slavă vezi E. Kozak, *Inscripțen aus der Bukovina*, Viena, 1903, p. 135).

Luată din pridvorul bisericii cu prilejul unor lucrări de restaurare a minăstirii în 1896 și încadrată zidului de împrejmuire, pisană arc următorul cuprins: „Acest pridvor l-a făcut Teofan mitropolitul, venit de la Minăstirea Rișca, în cinstea sfîntului mare mucenic Ioan cel Nou, în zilele binecinstitorului domn Io Petru Voievod (Petru Schiopul—Sorin Ulea), în anul 7078 (1579).

3. Transcrierea slavă la Melchisedec, *op. cit.*, p. 279 și E. Kozak, *op. cit.*, p. 134, — nota 4, are următorul cuprins: „7082 (1574) iulie 24 a stat la domnie Io Petru Voievod. În anul 7097 (1589) iunie 24 a acoperit biserica mitropoliei și a făcut și clopotnița și a adus și pe sfîntul Ion în mitropolie. În anul 7092 (1584) iulie 31, s-a născut Ștefan Voievod, fiul lui Petru Voievod. Și iarăși, în anul 7098 (1590) februarie 2, cu ajutorul lui Dumnezeu, i-au adus lui steagul de la împăratul turcesc și a fost uns la domnie cu mina prea sfîntului părintelui nostru chir Gheorghie Movilovici, mitropolit a toată țara Moldovei”. Vezi și *Cronicile slavo-române din sec. XU—XUI publicate de Bogdan*, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 162—163.

barbă și a altor tineri, a tras concluzia că este vorba de «portretele lui Petru Vodă Schiopul⁴ și ale familiei sale».

Mai târziu, Simion Florea Marian, ocupându-se de istoria moaștelor Sfântului Ioan cel Nou, sublinia că, pridvorul face parte integrantă din edificiul terminat de Ștefăniță în 1522. El identifică, cercetînd racla și baldachinul, portretele domnești, pe care le văzuse în treacă Melchisedec, «constatînd că sînt cinci la număr». Iată explicația pe care o dă S. Florea Marian: «De-a stînga și de-a dreapta celui dintîi chip stă scris cu litere de aur СТЕФАН ВОЕВОДА de-a dreapta capului celui de-al doilea, ПЕТЪ ; iar de-a stînga capului celui din urmă ВОЕВОДА СТАРАГО.

De-asupra capului portretului din urmă, adică al lui ВОЕВОДА СТАРАГО și anume, spre stînga, se află următoarea inscripție scrisă cu litere mari și argintii: † ГОСПОДЕ ИИСУСЕ ХРИСТЕ МНОГО МИЛОСТИВЕ ПРИИМИ ЦРКОВЬ СЪ(Н). Românește: «Doamne Iisuse Hristoase mult milostive primește biserica aceasta».

«Portretul prim reprezintă de bună seamă de Ștefăniță Vodă sau Ștefan cel Tânăr⁵, al doilea poate că pe frate-său Petru Vodă... iar al cincilea și cel de pe urmă pe tatăl său Bogdan».

Ale cui sînt însă celelalte două portrete — se întrebă pe bună dreptate S. Florea Marian — nu se știe cu exactitate, pentru că Antonie Ilievici, fostul proistos și egumen al acestei biserici, tăind și mărînd fereastra sub care se aflau aceste portrete, «spre mai bună lumină», a rețezat și capetele acestor portrete, dimpreună cu inscripțiile de lîngă ele. E posibil însă că al treilea portret reprezintă pe fratele cel mai mic al lui Ștefăniță, adică pe Iliș. Al patrulea portret, avînd costum femeiesc, seamănă cu mama lui Ștefăniță.

«Deci reconstituindu-se inscripțiunile în chipul arătat, portretele reprezintă pe următorii ctitori: 1) Ștefan voievod, 2) Petru voievod, 3) Iliș voievod, 4) Doamna Roxandra, 5) Bogdan voievod cel Bătrîn»⁶ (p. 210).

Reconstituirea tabloului votiv făcută de S. Florea Marian, — care, după cum se constată, datează întreaga pictură de la biserica Sfîntul Gheorghe în vremea lui Ștefăniță — arată că Bogdan cel Orb — deși ctitor prim al bisericii care este terminată după moartea sa, de fiul său, în calitate de ctitor al doilea, — este trecut pe ultimul loc. Această ordine este explicată astfel: «descoperînd în fruntea procesiunii votive pe Ștefăniță, S. Florea Marian a conchis că zugrăveala bisericii a fost făcută de Ștefăniță, că Petru Șchiopul (identificat ca atare de Melchisedec) nu avea ce căuta într-o pictură mai veche cu 60 de ani decît dînsul și, deci că personajul care încheie procesiunea, fiind singurul cu barbă și mai purtînd și titlul de «...Voievod cel Bătrîn», nu pîtea fi decît *pater familias*, ca să spunem așa, adică Bogdan cel Orb» (p. 210—211).

La cîțiva ani după cercetările lui S. Florea Marian, inscripțiile slave din biserica Sfîntul Gheorghe, au fost studiate de E. Kozak, care «s-a mulțumit...» să adopte și să repete întocmai teza lui S. Florea Marian.

Cercetînd în treacă în 1930, tabloul votiv de la Sfîntul Gheorghe, N. Iorga, a atribuit întreaga pictură a bisericii vremii lui Petru Șchiopu («de la dînsul vine zugrăveala de astăzi, foarte frumoasă, cu sfinți mari și icoane bogate...»). Cele cinci personaje identificate de N. Iorga fiind: «Petru Vodă, (Șchiopul-S.U.), încă tânăr, cu barba lungă, roșcată, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Ștefan copilul lui Petru cel Nou (Șchiopul-S.U.) și poate Vlad, fratele său, — căci capetele acestora s-au șters, iar nu s-au tăiat la o închipuită deschidere a ferestii, care e veche, — aceștia se văd foarte bine, ca și pisanica cu litere de aur arătînd data lucrărilor...»⁷

4. Cf. Fig. 1. — «Voievodul identificat de Melchisedec cu Petru Schiopul. Detaliu din tabloul votiv de la Sfîntul Gheorghe-Suceava. (Foto N. Ionescu)», p. 208.

5. Vezi Fig. 2. — «Ștefăniță». Detaliu din tabloul votiv de la Sfîntul Gheorghe-Suceava. (Foto N. Ionescu), p. 209.

6. Vezi Fig. 3. — «Personajele din tabloul votiv de la Sf. Gheorghe-Suceava, după identificările lui Fl. Marian. 1. Ștefăniță; 2. Petru, fratele mai mic; 3. Iliș, fratele cel mai mic; 4. doamna Roxandra; 5. Bogdan cel Orb. (Șchiță executată de arh. Elena Enăchescu)», p. 211.

7. Cf. N. Iorga, *Necrul românesc în Bucovina*, București, 1905, p. 21. N. Iorga comentînd rolul diversilor ctitori ai bisericii, spunea: «Biserica mitropolitană de odinioară a fost clădită în foarte vechi timpuri, îndată după Ștefan cel Mare, și sub Ștefan cel Tânăr a luat locul vechii mitropolii...: desigur iarăși marce ziditor Petru Rareș i-a dat proporțiile cele mărețe pe care le are astăzi..., Petru Schiopul, blind, domn cuvios, a dres clădirea...; de la dînsul vine zugrăveala...» (cf. nota 12).

Referindu-se la afirmațiile lui N. Iorga, dl. Sorin Ulea notează «că identificările sale, erau de fapt simple conjecturi notate în fuga momentului, fără adâncirea problemei. (Vom vedea mai târziu că ele aveau la bază un pomelnic al bisericii, despre care însă Iorga nu amintește)» (p. 212).

În 1910 preotul D. Dan din Bucovina, ocupându-se într-un articol pentru Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice din București despre această biserică, a afirmat că aceasta fusese zugrăvită «probabil de cititorul ei Ștefăniță... pe dinăuntru și pe dinafară»⁸, iar pictura pridvorului este ulterioară anului 1579.

Dar, — constată autorul, — D. Dan a omis însă să-și prevină cititorii că succesiunea în care prezintă el personajele nu e cea de pe perete.

În 1912, istoricul de limbă polonă și germană W. Podlacha, a datat pictura interioară — după Kozak, tot în vremea lui Ștefăniță, iar pictura exterioară a considerat-o, în întregime, ulterioară adăugirii pridvorului în 1579 (p. 213).

O atitudine nouă în abordarea problemei datării picturii de la Sfântul Gheorghe Suceava a manifestat V. Grecu în 1924 arătând că biserica fusese terminată de Ștefăniță în 1522, iar pridvorul adăugat în anul 1579.

Decorația exterioară a jumătății de est a fațadei de sud, pe baza unor analogii iconografice cu Moldovați, Homor și Voroneț, o datează din timpul lui Petru Rareș, iar cea de pe jumătatea de vest, ulterioară adăugirii pridvorului. Mai târziu, în 1926 V. Grecu se pronunță că întreaga pictură, — interioară și exterioară, — a monumentului datează de la Petru Rareș (p. 213).

«Ceea ce reține atenția în modul de a raționa al lui V. Grecu este că, așa cum în datarea picturii exterioare nu s-a știut să pună tacit la îndoială teza unanim acceptată a pridvorului adăugat, tot așa și în datarea picturii interioare a ocolit cu totul tabloul votiv, arătând așadar, în ambele cazuri, mai mult încredere în criteriile de iconografie și stil decât în cel filologic».

Un alt cercetător al picturii de la Sfântul Gheorghe Suceava — Gh. Balș —, în 1926, a datat pictura tot în vremea lui Ștefăniță, și tot după tabloul votiv.

În 1930 Gh. Balș ajunge la concluzia că pridvorul bisericii nu datează de la Teofan (1579), cum susținuse mai înainte, ci, de la începutul construcției (1514—1522).

În 1957 I. Zugravu, nota că, în tabloul votiv «se mai văd încă trei persoane: Bogdan cel Orb cu fiii săi Ștefăniță și Petru, și, încă două cu capetele tăiate de marginea nouă a ferestrei»⁹. Totodată observînd, pe peretele naosului, în dreapta spre altar», un chip de voievod care, după tradiția orală a locului, se numea Ștefăniță, determină pe autor să dateze frescele din vremea lui Bogdan cel Orb. Aflarea în colțul de sud-est al pronaosului a portretului mitropolitului Teoctist II, care sfințise biserica în 1522¹⁰, determină pe I. Zugravu să afirme că această imagine «este, firește încă o dovadă că pictura interioară s-a făcut în timpul arhiepiscopiei mitropolitului Teoctist, probabil chiar odată cu terminarea clădirii, în 1522» fapt care, «vorbește pentru executarea picturii imediat după terminarea clădirii, lucrare care a întîrziat sfințirea ei» (p. 216).

Tot pentru datarea frescelor îndată după construirea bisericii se pronunță și V. Vătășanu¹¹.

După aceste expuneri, autorul își propune în continuare, să răspundă la următoarea întrebare: «există oare vreco posibilitate de a scoate cercetările din impas, și de a găsi data certă la care a fost realizat unul din cele mai importante monumente ale picturii medievale moldovenești: frescele bisericii mitropolitane a Sucevei? Căci, dacă e clar că, în forma în care a fost prezentată, datarea în vremea lui Ștefăniță nu poate fi acceptată, nu e mai puțin adevărat că nici datarea în vremea lui Rareș, nu oferă o argumentație temeinică, parti-

8. D. Dan, *Biserica Sf. Gheorghe din Suceava*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, București, 1910, p. 134—139.

9. I. Zugravu, *Biserica Sf. Gheorghe din Suceava*, în „*Mitropolia Moldovei și Sucevei*”, nr. 5—6—7, 1957, p. 476—477.

10. Idem, *Chipul mitropolitului Teoctist al II-lea al Moldovei*, în „*Mitropolia Moldovei și Sucevei*”, nr. 10—12, 1957, p. 904—905. I. Zugravu precizează că „pronaosul bisericii... se află, pe pilastrul din dreptul peretelui despărțitor de naos, din partea sudică, în galeria de sfinți care împodobesc ca o friză peretii, un chip de ierarh fără aureolă. În dreptul capului se mai poate greu desluși inscripția, și anume pe partea dreaptă a capului... literele „ctist”. Dacă pe partea cealaltă a capului se întregesc litere „Teo”... „ă numele Teoctist”. Cf. nota nr. 38, p. 215.

11. Asupra opiniilor lui I. Zugravu și V. Vătășianu a se vedea nota 45, p. 216.

zani ei mărginindu-se de fapt la păreri și sugestii, interesante fără îndoială, dar pe care nu se poate construi» (p. 217—218).

Făcînd investigații asupra bisericilor din secolele al XV-lea—al XVI-lea, dl. Sorin Ulea¹² stabilește că «viziunea monumentală atinge apogeul tocmai în vremea lui Rareș, și anume în ceea ce am numit *prima fază* a picturii din această vreme»¹³.

Revenind asupra tabloului votiv însă, autorul a descoperit deasupra personajului numit de S. Florin Marian «Ștefăniță, — și de urmași săi: Bogdan cel Orb» — o inscripție votivă (un fragment) conținînd data «7042 (1534)»¹⁴. Dacă textul ar fi complet lizibil s-ar putea afla numele ctitorului care a zugrăvit biserica, adică Petru Rareș. Aceste *texte votive* în legătură cu zugrăvirea bisericilor aveau menirea, după competența apreciere a autorului, de a sublinia în ochii contemporanilor și a generațiilor viitoare că, Petru Rareș este *continuatorul* operei începute de înaintași.

Această inscripție de deasupra tabloului votiv de la biserica Sf. Gheorghe-Suceava, prin ea însăși este «perfect suficientă pentru a dovedi că monumentul — construit de Bogdan cel Orb și Ștefăniță — a fost zugrăvit de Rareș...» Așa explică autorul și includerea în pomelnicul mitropoliei a lui «Petru Voievod» și «Ileana Doamna».

Occupîndu-se în continuare tot de tabloul votiv, printr-o examinare *minuțioasă și completă* a personajelor, autorul stabilește următoarea ordine a acestora:

Voievodul din stînga ferestrei, care a dispus să i se picteze chipul peste al unui personaj mai vechi, este Petru Șchiopul, dovadă fiind numele «ΠΕΤΡΟΣ» scris, cu aceleași litere mici de aur ca și pisania din dreapta și care contrastează cu literele înalte de 6 cm, zugrăvind cu culoare albă numele lui Bogdan cel Orb și Ștefăniță (p. 225).

Voievodul reprezentat în veșminte luxoase din dreapta ferestrei, este într-adevăr ctitorul picturii. Căci numai el, cel care săvîrșise marea operă a zugrăvirii interioare și exterioare a unui edificiu de dimensiunile bisericii mitropolitane a Sucevei, putea să spună cu liniștea deplină, despre un lăcaș pe care de fapt nu el îl construiește: «Primește Doamne... biserica aceasta!»

În al treilea rînd, în dreptul capului voievodului ctitor al picturii, pînă la restaurarea făcută de Romstorfer, se mai păstrau cuvintele «...Voievod cel Bătrîn» acest nume — susține autorul —, fusese dat de Petre Șchiopul, lui Petru Rareș¹⁵ «pentru a marca astfel, cu reverență, o distincție firească între înaintașul său, ctitor al picturii, și el însuși».

Cît despre tinărul voievod aflat în urma soției lui Rareș și care incheie procesiunea votivă, este fiul lui Rareș, Bogdan, rezultat din prima căsătorie și moștenitorul tronului¹⁶.

Zugrăvirea bisericii a fost executată între 1527 și 1534, o restrîngere a acestui interval nu se poate deocamdată, deoarece nu sînt identificate portretele celor doi copii, zugrăvite sub fereastră (p. 228).

Făcînd abstracție de datele de pînă acum și sprijinindu-se numai pe judecăți de stil și iconografie *exclusiv*. — argumente proprii și specifice istoriei de artă, — duc pe autor la «datarea aproape exactă» (1532/34) a picturilor bisericii

12. Vezi, Sorin Ulea, *Gavriil ieromonahul, autorul frescilor de la Buiinești. Introducere la studiul picturii moldovenești din epoca lui Ștefan cel Mare*, în volumul, *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, p. 428—429.

13. «Faza de apogeu a viziunii monumentale» este stabilită de autor că începe încă din timpul lui Ștefăniță cu biserica Sfîntul Nicolae Doroboi (Sorin Ulea, *Portretul lui Ion...*, p. 68—69; idem, *Datarea ansamblului de pictură de la Sfîntul Nicolae Doroboi*, în *Studii și Cercetări de Istoria Artei* XI, 1, 1964, p. 69—70).

14. Cf. Fig. 4. — «Fragmentul textului votiv al lui Petru Rareș de la Sf. Gheorghe-Suceava. (Decalc executat de arh. Elena Enăchescu)» și Fig. 5 «Bogdan cel Orb și Ștefăniță. (Detaliu din tabloul votiv de la Sf. Gheorghe-Suceava. (Foto N. Ionescu)», p. 218.

15. Cf. Fig. 8. — «Petru Rareș și Petru Șchiopul (de la dreapta spre stînga). Detaliu din tabloul votiv de la Sf. Gheorghe-Suceava. (Foto N. Ionescu)», p. 266.

16. Vezi Fig. 9. — «Bogdan, fiul lui Petru Rareș. Detaliu din tabloul votiv de la Sf. Gheorghe-Suceava. (Foto N. Ionescu) și Fig. 10. — «Tabloul votiv de la Sf. Gheorghe-Suceava așa cum e în realitate. 1. Bogdan cel Orb; 2. Ștefăniță; 3. Petru Rareș; 4 și 5, fie copii lui Rareș (Hiaș și Ștefan), fie cei ai lui Petru Șchiopul (Ștefan și Vlad); 6. Petru Șchiopul (zugrăvit peste portretul Elenei Rareș; 7. Bogdan, fiul lui Petru Rareș; A. textul votiv al lui Rareș; B. textul votiv al Petru Șchiopul. (Schită executată de arh. Elena Enăchescu)».

mitropolitane Sfântul Gheorghe-Suceava, fără a face apel la vreun izvor scris sau la tabloul votiv.

Dar, încheie autorul, «importanța deosebită a datării exacte a ansamblului de la Sfântul Gheorghe-Suceava stă în legătură cu una din problemele capitale ale artei și culturii românești: originea picturii exterioare moldovenești».

Un zugrav din Transilvania secolului al XV-lea: Ștefan de la Densuș. — Biserica din Densuș, «unul dintre cele mai problematice monumente medievale din câte se află pe întinderea țării noastre» — zidită din pietrele învecinatei Ulpia Trajana Augusta Sarmizegetusa — ridică în fața cercetătorilor «probleme din cele mai complicate privind atât tipologia formelor arhitectonice cât și etapele de edificare».

În urma recente restaurări, întreg ansamblul pictural a fost degajat de varul cu care o însemnată parte din pictură fusese acoperită, încît, așa cum se prezintă astăzi ansamblul pictural, îngăduie o prezentare mai autentică — lucru ce de fapt constituie însăși obiectul studiului d-lui Vasile Drăguț. Dar iată mai întâi distribuirea scenelor:

Peretele vestic păstrează urmele vaji ale scenei *Judecării din urmă* dataată «cu probabilitate» în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Necunoscute pînă acum picturile stîlpilor, central — cel de N.V.¹⁷ prezintă un panou cu Sfînta Marina, iar fațada de N.E. înfățișează *Sfînta Treime*, «într-o redactare iconografică cu totul originală». Pe fațada sudică este reprezentată figura unui sfînt martir încoronat; pe fața nordică a stîlpului de S.E. apare Sfîntul Bartolomeu.

Pereții răsăriteni ai naosului de o parte și de alta a arcului triumfal păstrează pictat două zone, cuprinzînd sfinții «doctori fără arginți», sfinții «anarghiri», Sfîntul Nicolae binecuvîntînd, Arhanghelul Mihail și Sfîntii Gheorghe, Dumitru, etc.

Pictura altarului s-a păstrat multumitor doar în registrul inferior. Pentru celelalte zone ea se poate reconstitui, deși, este vag conturată. Zona centrală a bolții altarului este rezervată Plăiterei (Maica Domnului cu pruncul tronînd). *Apoi Impărtășania apostolilor*, ierarhi, etc.

Icoana de hram din nișa dreptunghiulară de deasupra ușii de intrare reprezintă pe Maica Domnului Glykophilousa și pe Sfîntul Nicolae.

Ceea ce surprinde la prima vedere, la picturile bisericii din Densuș este — după părerea autorului — programul iconografic limitat, absența reprezentărilor complexe din ciclul cristologic, întreaga decorație, cu excepțiile arătate în altar — fiind concentrată în jurul redării principalelor categorii de sfinți.

Dl. Vasile Drăguț precizează că, «în stadiul actual al cercetărilor este greu de demonstrat existența unei relații nemijlocite între picturile de la Densuș și cele de la Dolhești. Reținem totuși această analogie iconografică ca un reper pentru încercarea unei priviri de ansamblu asupra picturii românești din secolul al XV-lea considerat în general».

Din analiza stilistică a picturilor bisericii din Densuș, autorul ajunge la concluzia că aici au lucrat concomitent trei meșteri. Meșterul principal se află semnat sub fereastra de S.E. a altarului — «a pictat Ștefan» — și care reprezintă «primul nume de zugrav român descoperit pînă astăzi pe vreo pictură murală din țară».

Meșterul Ștefan este autorul picturilor din altar al primelor două registre superioare din naos și al icoanei hramului¹⁸ (p. 239).

Determinantele de ordin stilistic ale picturilor meșterului Ștefan amintesc «îndeaproape de anumite zone din decorația murală a bisericii domnești Sf. Nicolae din Curtea de Argeș».

Autorul trage concluzia «că meșterul Ștefan era un exponent al artei din Țara Românească, format în tradițiile picturii din vremea Basarabilor, pictură în cadrul căreia ansamblul din biserica Sfîntul Nicolae va exercita o prodigioasă activitate». Cît despre prezența în Transilvania a unui zugrav venit din Țara Românească evidențiază relațiile artistice firești existente între cele două voievodate românești — «ele exprimînd tendințele încă latente, de unificare a vieții spirituale a poporului nostru».

17. Fig. 1. — „Biserica lui Densuș; pictură pe stîlpul de NV; Sfînta Marina (foto Sorin Radu)».

18. Pentru virtuțile caracteristice meșterului Ștefan a se vedea fig. 8. — „Biserica din Densuș; pictură din altar; diacon și sfînt ierarh (foto Sorin Radu)».

În ceea ce privește data picturii, aceasta, se cunoaște exact fiind consemnată într-un fragment de inscripție de pe stîlpul de NV: «La anul 6952 (1443) luna octombrie 23 s-a pictat hramul Sfîntului Nicolae...», iar picturile bisericii din Densuș fiind o donație a cnejilor din familia Mănjina. În sprijinul acestei ipoteze venind și un sgrafit aflat pe stîlpul de NE, care consemnează moartea jupanului Andriaș Mănjina: «În anul 7074 (1566) a răposat jupan Mănjina Andriaș, luna februarie 10».

Activitatea meșterului Ștefan în Țara Hațegului nu s-a limitat numai la decorarea bisericii din Densuș — autorul identifică ca probabilă și execuția iconei de hram de la biserica din Ostrovul Mare.

«În lumina acestor considerații și precizări, zugravul Ștefan se definește ca una dintre cele mai remarcabile personalități artistice ale evului mediu românesc». Activitatea meșterului Ștefan este pusă în legătură cu aceea a altor meșteri chemați să împodobască alte ctitorii din cnezatele transilvănene, drept mărturie stînd biserica cetății Colțului a cărei pictură îngăduie să se vorbească despre un meșter format într-un mediu artistic evoluat, larg receptiv la înorile și subtilitățile picturii de epocă paleologă».

După precizarea autorului, acești meșteri au venit din Țara Românească. Picturile de la Densuș, Ostrov și Colți constituie un punct de reper pentru cunoașterea fie și indirect a gradului de evoluție pictural al Țării Românești din mijlocul secolului al XV-lea.

O ultimă ipoteză formulată de autor, tot în legătură cu ansamblul pictural de la Densuș este asemănarea de concepție iconografică cu picturile bisericii din Dolheștii Mari, cît și cu alte monumente transilvănene din a doua jumătate a secolului al XV-lea, cum este ctitoria lui Ștefan cel Mare de la Feleac și la biserica din Birsău.

Date noi despre începuturile Minăstirii Govora. — În cadrul studiului autorul pleacă de la o veche constatare și anume: în evoluția artei din Țara Românească există o perioadă mai bine de un secol «care îngreunează înțelegerea continuității firești a acestei arte după frumoasa înflorire a începuturilor ei și conturarea primelor ei tendințe». Este vorba de timpul cuprins între domeniile lui Mircea cel Bătrîn și Radu cel Mare, mai exact anii de la zidirea minăstirilor Cozia (1388) și Dealul (1500).

O serie de documente vădesc însă că și în această perioadă au fost ridicate monumente de artă. Pe lîngă monumentele voievodale despre care există date precise, mai sînt unele cum ar fi minăstirile Govora — cea zidită înaintea lui Radu cel Mare în 1496 și — Curtea de Argeș, anterioară celei a lui Neagoe Basarab din 1517, ambele înlocuite de construcții ulterioare, precum și primele așezări minăstirești Brădet și Ostrov a căror datare este încă neprecizată.

Stabilirea împrejurărilor în care aceste monumente au apărut, se va putea cronologiza, mai exact, aceste opere de artă aparținînd secolului al XV-lea. Așa justifică autorul de ce în cadrul studiului și-a propus să descifreze trecutul primei minăstiri din secolul al XV-lea, de la Govora, «de mult dispărută»¹⁹, despre care documentar se găsesc elemente privind existența ei.

Nici unul din documentele cunoscute însă, — cel mai vechi fiind datat din 1485 — nu oferă posibilitatea de a înlesni afiarea datei de întemeiere a primei așezări. Dar, inconvenientul, precizează Dl. Pavel Chihaiia, se datorește faptului că documentele nu coboară mai jos de 1485, dată la care Minăstirea Snagov deja exista. Faptul este explicat de autor prin aceea că în anul 1485 o «pustiire» neașteptată i-a adus distrugerea întregii sale arhive. Această deducție fiind întemeiată pe faptul că începînd din 1485 pînă către sfîrșitul secolului al XV-lea, o serie de cumpărături și donații voievodale urmăresc alcătuirea unei zestre pentru Minăstirea Govora. Între donatori numărîndu-se voievodul Vlad Dracul²⁰, Vlad Călugărul și Radu cel Mare răsкупărînd moșiile minăstirii înstrăinate înainte de 1485, urmînd apoi daniile făcute de voievozi, boieri și achizițiile minăstirii, după 1485.

Pentru perioada de restriște coraborîndu-se un document din 24 martie 1495 cu un altul din 23 mai 1501, al lui Radu cel Mare se deduce că în acest timp,

19. Vezi Radu Florescu, *Minăstirea Govora*, București, 1965, p. 79.

20. Cf. Nota 12, p. 248 și A. Sacerdoțeanu, *Moara din Rimnic a Minăstirii Govora*, în *Mitropolia Olteniei*, XV, nr. 5—6, p. 371—390.

«puținii călugări ai Govorei s-au adăpostit la Schitul Iezerului». La acestea se mai adaugă inscripția clopotul din 1457, din timpul domniei lui Vlad Tepeș. Toate acestea permit ca Dl. Pavel Chihaia să stabilească următoarele etape din viața minăstirii :

Așezarea a funcționat între domniile lui Vlad Dracul (1436—1446) și Vlad Tepeș (1456—1462, 1476), termenele respective *ante și post quem* fiind 1446 și 1457. Ea a cunoscut o vicisitudine care a ruinat-o și i-a înstrăinat moșiile. Puținii călugări rămași s-au mutat la schitul Iezerul. Vlad Călugărul (1482—1495), îndată după urcarea sa pe tron, a refăcut minăstirea și reduce pe călugări de la Iezer, — totodată începe achiziționarea fostelor moșii și, probabil, ajută pe egumeni în cumpărarea de noi bunuri. Radu cel Mare este acela care desăvirșește opera de înzestrare a minăstirii și tot el constatînd starea proastă în care se afla, biserica a înălțat o alta din temelii (p. 249).

Conflictul dintre Vlad Tepeș și boieri din primăvara anului 1459, explică de ce minăstirea funcționa în 1457 cînd voievodul îi dăruiește clopotul, dar după această dată ea este «pustiită».

În legătură cu cronologia evenimentelor primei așezări minăstirești de la Govora Dl. Pavel Chihaia stabilește următoarele date :

Anul 1436—1446 Vlad Dracul dăruiește Minăstirii Govora moara din Rîmnic și via din Copăcel.

La 1457 Vlad Tepeș, dăruiește un clopot Minăstirii Govora.

1458 iunie. — Un boier se răzvrătește împotriva lui Vlad Tepeș.

1459 aprilie. Moșiile minăstirii sînt preluate de acest boier.

1459 aprilie. Boierul «hiclean» este ucis sau alungat peste munți de Vlad Tepeș. Voievodul abandonează Minăstirea Govora, ruinată, dînd «slujitorilor» săi moșiile.

1461, 24 iunie. — În amintirea tatălui său Vlad Dracul, voievodul Vlad Tepeș, ridică în Tîrșor, Minăstirea Sfîntul Nicolae.

1482, aprilie, Vlad Călugărul, fiul lui Vlad Dracul, se urcă pe tron și ia hotărîrea de a se amenaja Minăstirea Govora, răscumpărîndu-i moșiile. Totodată face danie ctitoriei din Tîrșor a fratelui și rivalului său, Vlad Tepeș.

1485, Iosif Govoreanul este primul egumen al Minăstirii Govora reamenajată, el cumpără o casă pentru minăstire.

1492, 8 septembrie. Radu cel Mare, voievod asociat tatălui său, face primele danii Minăstirii Govora.

1496, Radu cel Mare reconstruiește biserica Minăstirii Govora.

1497, 4 iunie, Radu cel Mare a dat privilegiu excepțional Minăstirii Tîrșor. După cum se constată, cele două minăstiri, Govora și Tîrșor, sînt în atenția deosebită a celor doi fii rivali ai lui Vlad Dracul : Vlad Tepeș și Vlad Călugărul.

În încheiere, Dl. Pavel Chihaia, stabilește că începutul primei așezări minăstirești de la Govora duce «cître cel de al doilea sfert al veacului al XV-lea, cître Dan II sau, mai degrabă, Vlad Dracul, trecut ulterior și în pomelnic. Tăcerea hrisoavelor lui Vlad Călugărul și Radu cel Mare în legătură cu calitatea de ctitor al unuia dintre ei nu se datorește ignorării acestei înfăptuiri, ci tocmai situației juridice precare a bunurilor minăstirii» (p. 253).

Cîteva observațiuni asupra Minăstirii Golia din Iași — zidită într-o primă formă în veacul al XVI-lea, ctitorită a doua oară de Vasile Lupu și terminată de Ștefăniță Lupu la 1660, suferind în veacurile al XVII-lea—al XVIII-lea de pe urma unor cutremure, incendii și refăcută după fiecare dintre acestea, Minăstirea Golia a atras de mult atenția cercetătorilor.

Între aceștia, Dl. Radu Popa, aduce în discuție unele opinii privitoare la cîteva dintre problemele pe care le ridică etapele istorice, arhitectura sau decorația bisericii Minăstirii Golia.

Tempul în care și-a înălțat ctitorirea Ioan Golia, marele logofăt din timpul domniilor lui Ioan Vodă cel Viteaz și Petru Șchiopul, în general este acceptat a fi acela din timpul celei de a doua domnii a lui Alexandru Lăpușneanu (1563—1568). Prima mențiune a bisericii este din 1564²¹.

Autorul este de părere că «zidirea bisericii trebuie pusă în legătură cu faptul că tocmai în acești ani orașul Iași a luat locul Sucevei în șirul orașelor de scaun ale Moldovei și cu o anumită ascensiune a lui Ioan Golia printre dre-

21. N. Iorga, *Inscripții din bisericile române*, II, p. 168.

gătorii lui Lăpușneanu, deoarece, înaintat în a doua domnie a lui Petru Rareș ca stolnicul, îl regăsim la 1572 ca mare logofăt»²².

În legătură cu vremea în care a fost zidit marele turn al clopotnizei de la Golia — după relatarea lui Paul de Alep că turnul era vechi când Vasile Lupu ctitoria a doua oară biserica Golia — a fost încetățenită părerea apartenenței lui în vremea lui Alexandru Lăpușneanu²³.

Dar, Dl. Radu Popa ține să precizeze că au fost alți cercetători care au datat turnul ca fiind din vremea Movileștilor, opinie pe care o crede cea mai exactă²⁴. În susținerea tezei sale, sint aduse ca argumente detaliile de arhitectură ale turnului și felul în care Ieremia Movilă este reprezentat în tabloul votiv al bisericii.

Nu se exclude de către autor posibilitatea ca cu prilejul repictării interioarei bisericii «în 1838, să fi fost pictat pentru prima oară Ieremia Movilă în pronaosul bisericii, și că inițial portretul său să se fi aflat pe zidurile turnului, așa cum se obișnuia în Moldova, portretele de ctitori de pe turnurile de la Neamț, Proboata sau Moldovița fiind cele mai cunoscute exemple în acest sens». De aici concluzia că turnul-clopotniță de la Golia a fost zidit în timpul lui Ieremia Movilă cu cheltuiala sau cu sprijinul acestuia iar miniatura cu care apare volevodul în tabloul votiv, este tocmai acest turn — modificarea făcându-se «o dată cu repictarea sau cu transpunerea în pronaos a unui portret ce se afla pe chiar zidurile turnului-clopotniță». Din aceeași vreme datînd și zidul incintei, legat în mod organic de turnul clopotniță²⁵. În acest caz fortificațiile Mînăstirii Golia aflate la începutul secolului al XVII-lea în marginea orașului, alături de Galata și Cetățuia, au făcut parte din centura de mînăstiri întărite care în a doua jumătate a secolului al XVI-lea au suplinat lipsa de fortificații a noului oraș de scaun.

Turnurile de la colțuri sînt interpretate — așa după cum arată și pisanile lor — drept adăugire din timpul lui Duca Vodă.

O altă problemă discutată de autor în cadrul studiului este legată de posibilitatea păstrării în momentul actual a unor porțiuni din zidurile ctitoriei logofătului Ioan Ghica. Au fost aduse argumente cu privire la planul monumentului și la unele fragmente de pictură din secolul al XVI-lea, pe care însă autorul nu le împărtășește, ci le infirmă cu argumente convingătoare.

O dată cu lucrările de restaurare, s-au scos la iveală în tindă, în partea stîngă a ușii spre pronaos, un alt fragment de pictură din secolul al XIX-lea reprezentînd un Sf. Dumitru călare, și după înlăturarea stratului nou de pictură au apărut porțiuni cu gafite²⁶, cu semnătura: «Symun Ba ... ANO 1594». Data grafitului trebuie citită, după dl. Radu Popa, — 1694.

În legătură cu planul monumentului, mai precis numărul încăperilor din care se compune acest plan, se pare că pe măsură ce monumentul a fost înălțat, în vremea lui Vasile Lupu, a avut o modificare a planurilor adoptate inițial, subliniind «dificultățile de colaborare dintre două grupuri de meșteri provenind din medii diferite».

O ultimă problemă adusă în discuție privește cafasalul Goliei care, — după cum s-a mai spus de cercetători — este o adăugire tirzie. Aceasta este demonstrată de modul stingaci în care este racordată caja scării ce taie tereastră și felul în care bolta retează partea superioară a chenarului de la ușa ce dă spre pronaos. Un alt argument care pledează pentru aceasta sînt ferestrele dinspre apus ale bisericii, aflate în întregime în cafasal lipsind tinda de lumină și de pictura veche păstrată pe perețele de răsărit al cafasalului, care demonstrează că la Golia, ca de altfel la toate monumentele moldovenesti, există o tindă decorată pe perețele dinspre pronaos cu scena *Judecății de apoi*. Se admite deci, existența cafasalului deasupra tindei încă din vremea lui Vasile Lupu care a suferit «cu siguranță» prefaceri în secolul al XVIII-lea sau al XIX-lea.

22. Dinu C. Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, București, 1963, p. 72—73.

23. Constantin Turcu, *Biserica Golia*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», an. XXXIV, nr. 5—6, mai—iunie 1958, p. 460—461.

24. S. Zotta, *Mînăstirea Golia*, în Bul. Com. Mon. Ist., an. XVII, fasc. 41, p. 112.

25. În legătură cu zidul incintei, S. Zotta, *idem*, este de părere că el datează din vremea lui Duca Vodă și a fost înălțat odată cu turnurile din colț.

În acest caz, turnul-clopotniță apare ca o clădire izolată, ideie cu care autorul este de acord.

26. Vezi Fig. 1. — «Grafite pe stratul vechi de pictură din pridvor», p. 256.

Prin studiul de față autorul aduce o contribuție importantă la cunoașterea Minăstirii Golia.

Activitatea lui Luchian și Artachino ca pictori de biserică. — Monumentala biserică din orașul Alexandria cu hramul Sfântul Alexandru poartă în interior amprenta penelurilor pictorilor St. Luchian și C. Artachino.

Încă din anul 1896 primăria orașului Alexandria făcuse — în vederea pictării bisericii, — publicațiile oficiale, la care au răspuns următorii pictori: D'Este Napoleone, G. D. Mircea, C. Artachino și St. Luchian.

La începutul lunii noiembrie 1896 Luchian adresează primarului orașului un răspuns din care spicuim :

«...Biserica a fost pentru artă și va rămâne cîmpul cel mai larg unde artistul să-și poată așterne cugetarea, concepția și forța talentului său. În biserică găsim viața lui Christ, nașterea, crucificarea, lucrări atît de mari de care nu știm cum și-ar da seama un simplu decorator. Dacă nu avem nici un monument decorat după cerințele artei decorative (afară de două, trei excepții), cauza sînt numai acești zugrăvi de ocaziune. Biserica din orașul Dvs. ese din cadrul ordinar al bisericilor din țara noastră. Este un adevărat monument, așa cum se prezintă prin măreția și simplitatea liniilor sale. Pentru ca totul că fie în armonie voi căuta să fac :

1. Toate figurile și compozițiile vor fi originale.
2. Decorațiunile în stil bizantin pentru care voi aduce de la München artiști buni, absolvenți de școli decorative.
3. Atît figurile cît și decorațiunile se vor face în ulei.
4. Pe unde Dl. Arhitect va cere, voi face cu aur.
5. Mă oblig și cu executarea icoanelor pentru tîmplă și cele pentru interior.
6. În interior, pe panourile rezervate, care sunt 12, voi face pictură în ulei. De asemenea toate lemnăriile decorative, iar restul cu aur și apă.
- 7 În sfîrșit mă oblig de a zugrăvi în întregul ei, atît interiorul cît și exteriorul, cuprîns fiind și poleirea crucilor de pe cupole.

Ținînd seama D-le primar întii că decorațiunile bizantine sînt și minuțioase și cer mult de lucru, al doilea că nu voi uza de mijloacele meschine de a copia o gravură de Correggio, Tițian sau Rafael, care nu se potrivesc cu tradițiile bisericii noastre ortodoxe, voi cere pentru executarea ei 42.000 lei (...) Suma aceasta este minimă, pentru a face o lucrare artistică, cu atît mai mult, cu cît doresc să fac din biserică din Alexandria un monument de artă care să servească la stabilirea definitivă a reputațiunii mele de artist. (...) S. D. Luchian».

În urma acestei scrisori primăria a acceptat oferta lui Luchian, care își va fi luat ca tovarăși de lucru pe pictorii C. Artachina și C. Pascali.

Angajamentul de începerea lucrului este semnat de cei trei în martie 1897. «Conform înțelegerii luate» — cei trei pictori trebuiau — «a face cîteva icoane ce trebuiesc înaintea Sf. Mitropolii ca model de pictură bizantină».

După ce au făcut aceasta, obțin și aprobarea pentru începerea lucrului.

Dar, lucrul, din cauza lipsei de fonduri, nu a început decît la 27 martie 1898.

O comisie alcătuită din trei consilieri ai primăriei, însoțiți de pictorii amintiți merg la Curtea de Argeș să cerceteze pictura minăstirii în vederea documentării.

Deoarece pictorul Pascali lipsise nemotivat de la lucru fiind plecat din țară, lucrarea mergea foarte greu, — ea urmînd a fi terminată în octombrie.

Sesizat de o adresă a primăriei în acest sens, Luchian și Artachino răspund: «...ne angajăm cu continuarea lucrărilor conform contractului și ne luăm orice răspundere ca lucrările să nu suferă nici o întîrziere».

Situația se rezolvă în septembrie prin înlăturarea lui C. Pascali. Cu acest prilej pictorii au scris din nou primăriei că se lucraseră următoarele icoane:

«...Crist (Pantocrator), patru îngeri sub Crist, Liturgia divină cu 12 figuri, patru Evangheliști cu simbolurile lor, Învierea cu patru figuri, Nașterea cu 8 figuri, Prezentarea lui Crist la Templu, patru figuri, Crist cînd îl oprește pe Petru de a părăsi Roma, cu două figuri, Sf. Ecaterina și Cuvioasa Paraschiva, ceea ce fac 41 de figuri, afară de ornamentele la care am lucrat o lună și jumătate...».

Lucrul se continuă și sînt executate și icoanele templei, încît la 26 octombrie, pictura bisericii era gata. Recepția lucrărilor a avut loc la 8 noiembrie și a fost făcută de o comisie de la București.

După cum reiese din fragmentul procesului verbal încheiat cu acest prilej și pe care Ioan Spiru îl reproduce în cadrul articolului — «lucrarea nu a fost la înălțimea valorii artistice a lui Luchian și deci ea a nemulțumit». Se pare că a lucrat mai mult Artachino decît Luchian.

Contribuții la biografia pictorului Octavian Smigelschi. — După cum ne informează Iosif Naghiu, trei scrisori ale pictorului Octavian Smigelschi se află în Biblioteca Universității din Cluj, — două sînt adresate lui Andrei Birseanu, fost membru al Academiei, iar ultima, avocatului I. Hossu-Longin.

Sub titlul de mai sus autorul publică integral conținutul celor două scrisori adresate lui Andrei Birseanu.

În prima scrisoare pictorul Octavian Smigelschi își înștiințează colegul că în ziua de 1 septembrie 1897 a expedit cu trenul, din Elisabetopol, «icoana de model pentru fruntariul din biserica Brașov oraș» — cu rugămintea de «a face dară ocaziune o privire asupra ei, și dacă o aflați de vrednică, a o recomanda în grația cercurilor competente».

În ceea ce privește execuția «Aranjamentul general este tot acela ce se vede la Hristos din Sfînta Sofia (...) Ornatul se pricepe, este arhieresc, după cum îl cere tipicul. Tronul, cu puțină schimbare (recentă prin format) este tot acela din Sfînta Sofia, iar ornamentele aplicate sînt toate împrumutate de la diferite relicvii de prin diferite muzee».

Cea de a doua scrisoare este expedită tot din Elisabetopol la 28 octombrie același an, purtînd tot modul de adresare de la prima scrisoare. De data aceasta Smigelschi se interesează «de cauza icoanelor de la biserica din Brașov oraș» (...) «Mi s-a comunicat din loc competent, că, pe 3 noiembrie a. c. este de a se aștepta o decizie definitivă în chestiunea icoanelor. Am fi vreo 7 concurenți. Nu cunosc pe ceilalți concurenți, nici lucrările lor, asupra acestora în special n-am de cuget a-mi da vreo părere oarecare. Însă, întrucît am văzut și cunosc asemenea lucrări, icoanele bisericesti ce se obișnuiesc în timpurile mai moderne sînt de două soiuri: de origine din fabrici rusești — acestea ceva mai vechi — copii executate fără nici un spirit într-o manieră cu totul *prabiliksmässig*. Valoarea artistică a modelelor după care se lucră în cele mai multe cazuri este nulă, originile acestor produse se trage de altcum de la călugării din Muntele Athos, care în timpurile mai tîrzii ale erei bizantine aveau fabrici formale de icoane, de aici apoi acest meșteșug a trecut în Rusia. Executarea acestor icoane se face prin modernă împărțire de puteri; unul face fețele, altul veșmintele, al treilea peisajul, etc. De aici poți conchide la valoarea estetică.

Al doilea soi — cum erau de pildă icoanele fericitului M. Pop din Brașov — sînt tot asemenea copii de origine apuseană și se trag din o școală care în istoria artelor se denumește decadență totală» (...).

În continuare Smigelschi ține să precizeze următoarele:

«Eu din parte-mi am revenit la epoca bizantină mai veche (de pe timpul lui Justinian pînă în sec. 8—9), pe cînd se produceau încă lucrări în adevăr monumentale. Producerea acestor timpuri, pe lîngă toate slăbiciunile evidente — mai cu seamă lipsa de studiu după natură — totuși au un ominent caracter decorativ, o înfățișare grandioasă, fără nici o tendință betegoasă, sentimentală, cu un cuvînt au: *einen grossen historischen Zug* (vide Criste și Mater Thera din Sfînta Sofia). Însușirile acestea am încercat a le aduce la expresiune în icoana ce v-am trimis-o (...) Cit despre valoarea compoziției «...atît merit totuși trebuie să-l recunoască, ori și cine, că este un lucru original, și nu o copie după un original de valoare problematică.

Mai apoi alît pot afirma, că eu din pictura bisericască nu-mi fac simplaminte o chestiune de cîștig, ci un studiu serios, anume în cazul de față, este «vorba de a-mi funda un renume în privința aceasta».

IOAN F. STÂNCULESCU

C U P R I N S U L

Pag.

PASTORALE

Prea Fericitul Patriarh JUSTINIAN, <i>Pastorală la Învierea Domnului</i>	189
P. S. Episcop ANTIM al Buzăului, <i>Pastorală la Învierea Domnului</i>	196
P. S. Episcop CHESARIE al Dunării de Jos, <i>Pastorală la Învierea Domnului</i>	202
REDACȚIA, <i>De Sfintele Paști</i>	208

INDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

Marin Pană, <i>Predică la Duminica Înfricoșatei Judecăți</i>	212
Pr. Prof. D. STĂNILOAE, <i>Căderea din rai, căderea din iubire</i>	215
Diac. Prof. N. BALCA, <i>Panegiric la Bunavestire</i>	218
Pr. Prof. I. VESA, <i>Lumina curăției sufletești și a bunătații</i>	222
Pr. Prof. MIRCEA CHIALDA, <i>La Duminica III din post</i>	224
Pr. Prof. EMILIAN VASILESCU, <i>La Duminica a V-a din Post</i>	228
Prof. NICOLAE CHIȚESCU, <i>Slava Ierusalimului și slava Golgotei</i>	232

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

REDACȚIA, <i>Acțiuni în slujba păcii</i> (martie—aprilie)	236
OB. și P. D., <i>Știri ecumenice și bisericesti</i>	247

ARTICOLE ȘI STUDII

O. B., <i>Bunăitatea divină</i>	258
Drd. STAN I. ALEXANDRU, <i>Religia sciților în lumina noilor cercetări</i>	263
Arhim. LUCIAN FLOREA, <i>Aspecte din viața și activitatea Mitropolitului Mitrofan al Ungrovlahiei</i>	275
ION PARASCHIV, <i>Locul Prea Cuviosului Iosif Voloțki și al cărții sale «Luminătorul» în lupta antitrinitară din veacul XV—XVI</i>	283

DOCUMENTARE

Prof. VICTOR BRĂTULESCU, <i>Monumente de arhitectură din Tirgoviște</i>	291
Diac. GEORGE DINCA, <i>Biserica Ortodoxă Română văzută de călători veniți prin Muntenia și Moldova în sec. XVI—XIX</i>	323
Pr. EM. PĂSCULESCU-ORLEA, <i>Stabilirea unui adevăr în legătură cu Sf. Calinic de la Cernica</i>	348
Prof. A. SACERDOȚEANU, <i>Pomelnicul Mănăstirii Glavacioc</i>	366

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI
--

REDACTȚIA, <i>Conferințele de orientare a clerului din luna martie 1967</i>	373
ASISTENT, <i>Două hirotoniri</i>	379
ASISTENT, † <i>Victor Toma</i>	379

RECENZII

Prof. Dr. I. S. Markowski, <i>Psalmii, în limba bulgară</i> , fasc. I și II, Sofia, 1964, 1965,	381
<i>Epopoea lui Ghilgameș</i> , în românește de Virginia Șerbănescu și Al. Dima, de PARASCHIV V. IOAN	382
Siegfried Pertwig, <i>Călătorie prin orașe dispărute (O incursiune în domeniul arheologiei</i> , trad. Virgil Căndea, Ed. Științifică, București 1966, 190 p. de P. I. DAVID	393
* * * <i>Studii și cercetări de Istoria Artei, seria Artă Plastică</i> , nr. 2/1966, de IOAN F. STĂNCULESCU	399

† JUSTINIAN

DIN MILA LUI DUMNEZEU ȘI VOINȚA CLERULUI ȘI DREPTCREDINCIOȘILOR CREȘTINI, PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE, LOCTIITOR AL SCAUNULUI DIN CEZAREEA CAPADOCIEI, MITROPOLIT AL UNGROULAHIEI ȘI ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTILOR

IUBITULUI NOSTRU CLER ȘI DREPT-
CREDINCIOȘILOR CREȘTINI,

har și pace de la Dumnezeu, iar de la Noi arhierească binecuvântare.

«VENIȚI DE PRIMIȚI LUMINA!»

Iubiții mei fii sufletești,

Vechi rînduiecli bisericești au statornicit ca slujba din noaptea sfîntă a Învierii Domnului să înceapă cu această chemare către credincioși. Căci prin adevărul evanghelic pe care îl propovăduiește, prin chipul în care își zidește sfintele locașuri și prin felul în care sînt rînduite a se săvîrși în cuprinsul ei dumnezeieștile slujbe, Biserica Ortodoxă este o Biserică a luminii. Nici o înstrăinare de la lumina învățaturii evanghelice nu i-a umbrît vreodată ființa: sfintele sale locașuri sînt astfel zidite încît aproape că adună sub boltile lor toată lumina cerului; iar dumnezeieștile ei slujbe se săvîrșesc totdeauna la lumini de candelă și făclii, închipuind curăția inimilor și focul credinței din adîncul sufletelor evlavioase.

Însă numai o singură dată pe an, doar în această noapte

sfântă a Paștilor, credincioșii sînt chemați să primească lumină din lumina cea pururea vie a Bisericii, deoarece numai acum, în această noapte a tuturor biruințelor, moartea de pe cruce a Mîntuitorului Hristos dobîndește deplin toate adevăratele ei înțelesuri și numai acum pricepem, în lumina saptului suprasiresc al Învierii Sale, că la temelia Bisericii stă sîngele lui Hristos, Fiul lui Dumnezeu (Fapte XX, 28), Care s-a dat pe sine jertfă de ispășire pentru toți, a curățit pe toți de orice păcat (I Ioan I, 7; II, 2) și a deschis din nou drumul spre veșnicia vieții, arătînd lămurit că cel ce crede în El va fi viu, chiar dacă va muri, Iisus fiind învierea și viața tuturor (Ioan XI, 25).

Aceasta și este pricina pentru care în cuvîntul Meu de astăzi va fi înfățișată învățătura ortodoxă despre Biserica Mîntuitorului Hristos, — cea una, sfîntă, sobornicească și apostolească (Simbolul de Credință), «stîlpul și temelia adevărului» (I Timotei III, 15), «trupul lui Hristos» și «casa lui Dumnezeu» (Efeseni IV, 12; II, 21) în care și noi sîntem zidiți ca niște pietre vii (I Petru II, 5).

Iubiții mei fii duhovnicești,

Fiul lui Dumnezeu, Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, a coborît pe pămînt pentru a izbăvi pe oameni din robia păcatului și pentru a-i slobozi din legăturile morții. Sfînta Scriptură arată lămurit aceasta, cînd spune: «Vrednic de încredere și de toată primirea este cuvîntul că Iisus Hristos a venit în lume ca să mîntuiască pe cei păcătoși» (I Timotei I. 15), «să caute și să mîntuiască pe cel pierdut» (Luca XIX, 10). Fiul lui Dumnezeu n-a fost trimis în lume ca să osîndească lumea, ci ca lumea să se mîntuiască prin El, căci nu pentru pieirea lumii a coborît El pe pămînt, ci pentru ca lumea să aibă viață veșnică prin El (Ioan III, 16—17).

Mîntuitorul Hristos a împlinit această sfîntă lucrare pe două căi. Una dintre ele, cea dintîi în ordinea timpului, este calea învățăturii, — Hristos descoperind oamenilor, prin viu grai, voia cea dreaptă a lui Dumnezeu, adevărul Său chip, învățîndu-i ce anume cere El din partea noastră pentru a ne face vrednici de a intra în împărăția cerurilor. Cea de a doua a fost calea sacrificiului, calea jertfei, — Hristos primind de bunăvoie să pătimizească și să moară pentru mîntuirea oamenilor, «dîndu-se pe sine pentru păcatele noastre, murind pentru păcatele noastre, potrivit Scripturilor» (Galateni I, 4; I Corinteni XV, 3).

Murind pe cruce, Mîntuitorul Hristos a spus, între altele: «Săvîrșitu-s-a!» (Ioan XIX, 30), cuvinte care trebuie luate în înțelesul că toate cele de trebuință pentru mîntuirea oamenilor s-au împlinit o dată cu moartea Sa. Atunci s-a născut Biserica creștină, în clipa în care Cel răstignit rostea: «Părinte, în mîinile Tale încredințez sufletul Meu!» (Luca XXIII, 46), fapt pentru care și putem spune că la temelie Bisericii stau, ca două pietre de hotar nepieritoare: de o parte, iubirea lui Dumnezeu-Tatăl pentru oameni, copiii Săi de pe pămînt, înstrăinați de El prin păcat; de altă parte, sîngele Mielului lui Dumnezeu, Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, Cel ce ridică păcatul lumii (Ioan I, 29), — Scriptura sfîntă învățîndu-ne să mărturisim astfel, cînd spune: «Dumnezeu așa a iubit lumea, încît a dat pe Fiul Său Unul-Născut, pentru ca tot cel ce crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică» (Ioan III, 16).

«Cîștigată cu însuși sîngele Său», cum va spune ceva mai tîrziu Sfîntul Apostol Pavel (Fapte XX, 29), Biserica creștină îmbracă înfățișare obștească în ziua Rusaliiilor, atunci cînd, la pogorîrea Duhului Sfînt, în urma propovăduirii Sfîntilor Apostoli, credința în Iisus Hristos este îmbrățișată de cîteva mii de suflete, iudei din toate neamurile care sînt sub cer: parți, mezi și elamiți, mesopotamieni, capadocieni, frigieni și egipteni, libieni, cretani și arabi (Fapte II, 9—11).

Altar de jertfă, care să continue în lume jertfa Mîntuitorului Hristos; păstrătoare a adevărului evanghelic, pe care este datorare să-l propovăduiască la toată făptura (Marcu XVI, 15), pînă la marginile lumii; sfîntitoare a vieții credincioșilor prin mijloace văzute, anume rînduite spre aceasta, și vatră a virtuților; staul care adună în sine pe toți cei ce mărturisesc aceeași credință curată într-un singur Dumnezeu: Tatăl și Fiul și Sfîntul Duh, — iată cîteva din părțile care alcătuiesc chipul adevărat al Bisericii creștine, acest «așezămînt sfînt, întemeiat de Cuvîntul cel întrupat al lui Dumnezeu, spre sfîntirea și mîntuirea oamenilor» (Învățătura de credință creștină ortodoxă, răspunsul 259).

Precum Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos a împlinit pe pămînt o întreită slujire: slujirea învățătoarească, slujirea arhierescă sau sfîntitoare și slujirea împărătească sau de conducere, tot așa și Biserica, întemeiată pentru a prelungi în timp, pînă

la sfârșitul veacurilor, întruparea dumnezeiescului ei Ziditor și pentru a continua în lume lucrarea Sa mîntuitoare, împlinește pentru sufletele credincioase o întreită slujire: învățătoarească, arhierească sau sfințitoare și împărătească sau de conducere. Biserica împlinește această slujire prin rostul păstorilor săi spirituali — diaconi, preoți și episcopi — oameni anume pregătiți, împuterniciți prin rînduiri sfințitoare deosebite să săvîrșească lucrări așa de mari și sfinte, căci «nimeni nu-și ia singur această cinste, ci numai acela care este chemat de Dumnezeu, Cel ce a dat pe unii apostoli, iar pe alții proroci, pe unii evangheliști, iar pe alții păstori și dascăli, spre desăvîrșirea sfinților în vederea slujbei lor, spre zidirea trupului lui Hristos» (Evrei Ū, 4; Efeseni IU, 11—12).

De bună seamă, slujirea cea mai înaltă a Bisericii este cea arhierească sau sfințitoare. În centrul acesteia stă aducerea Jertfei liturgice sau euharistice, poruncită Sfinților Apostoli de însuși Mîntuitorul Hristos, cu prilejul Cinei celei de taină, cînd a spus: «Aceasta să o faceți întru pomenirea Mea!» (Luca XXII, 19). Jertfa aceasta, care se află într-o strînsă legătură cu jertfa de pe Golgota, prelungește prezența reală a lui Iisus Hristos în lume, — în ea, Marele Arhiereu fiind de față ca Cel ce aduce și ca Cel ce se aduce jertfă, de astă dată în chip nesîngeros, dar nu mai puțin real ca pe crucea răstignirii. Slujirea sfințitoare a Bisericii își are temeiul în puterea revărsată de Mîntuitorul Hristos peste Sfinții Apostoli în ziua sfintei Învieri, o dată cu rostirea cuvintelor: «Luați Duh Sfînt; căroră veți ierta păcatele, le vor fi iertate, și căroră le veți ține, le vor fi ținute! Datu-Mi-s-a toată puterea în cer și pe pămînt! Drept aceea, mergînd învățați toate neamurile, botezîndu-i în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh» (Ioan XX, 22—23; Matei XXVIII, 18—19).

Prin slujirea sa sfințitoare, Biserica este permanent prezentă în viața credincioșilor ei, botezînd pruncii și pecetluindu-le intrarea în creștinism prin ungerea cu Sfîntul și Marele Mir, iertînd și dezlegînd pe cei care se pocăiesc și-și mărturisesc păcatele către slujitorii ei, împărtaşind cu Trupul și Sângele Domnului pe toți cei care vor să se unească tainic cu Mîntuitorul cel răstignit și înviat, binecuvîntînd căsătoria, iertînd păcatele și ușurînd suferințele bolnavilor, sfințindu-le casele și punînd început bun oricărei lucrări omenești, conducînd la locul de veșnică odihnă pe cei

răposați și săvârșind slujbe pentru pomenirea lor, din neam în neam.

Mare este și slujirea împărătească sau de conducere încredințată Bisericii de către Mîntuitorul Hristos și arătată lămurit în cuvintele: «Precum M-a trimis pe Mine Tatăl și Eu vă trimit pe voi! Cel ce vă ascultă pe voi, pe Mine Mă ascultă; și cel ce vă disprețuiește pe voi, pe Mine Mă disprețuiește!» (Ioan XX, 21; Luca X, 16). Prin păstorii săi sufletești și în numele «singurului stăpînitor, Împăratul împăraților și Domnul domnilor — Iisus Hristos, Cel ce singur are nemurire și locuiește în lumina cea neapropiată» (I Timotei VI, 15—16) —, Biserica conduce pe credincioșii săi pe drumul întăririi morale și duhovnicești al împărăției lui Dumnezeu, care este o împărăție a sufletelor, a binelui și a dreptății, a buneî-nțelegeri și a păcii.

Dar nu mai puțin mare și nu mai puțin însemnată este și slujirea învățătoarească a Bisericii, al cărei temei și al cărei început se află în cuvintele: «Mergînd, învățați toate neamurile!...» (Matei XXVIII, 19). Învățătura Bisericii nu este alta decît învățătura întemeietorului ei, Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, așa cum ne-au transmis-o Sfinții Apostoli sub călăuzirea Duhului Sfînt și cum ne-au tălmăcit-o Sfințele Sinoade și Sfinții Părinți, în decursul timpului, sub călăuzirea aceluiași Duh Sfînt. Pe tărîmul acestei slujiri, Bisericii i-au stat și-i stau încă în față două mari porunci: întîia, să păstreze moștenirea evanghelică în totalitatea și curăția ei de la început, fără adăogiri sau știrbituri care să-i schimbe înfățișarea; a doua, să răspîndească învățătura evanghelică, dospînd toată frămîntătura cu aluatul curat al iubirii de Dumnezeu și al iubirii de oameni.

În mare măsură, în decurs de veacuri, Biserica creștină a împlinit aceste două porunci, veghind pe de o parte la păstrarea moștenirii evanghelice în totalitatea și curăția ei de la început, iar pe de altă parte străduindu-se să facă cunoscute adevărurile nepieritoare descoperite oamenilor de Fiul lui Dumnezeu. Privită în odrăslirile ei din cîmpul vieții obștești, latura aceasta din slujirea învățătoarească a Bisericii așterne înaintea ochilor noștri o priveștițe din cele mai frumoase. Astfel, Mîntuitorul Hristos a descoperit oamenilor obîrșia lor comună și i-a învățat să se iubească unii pe alții, ca fii ai aceluiași Părinte ceresc, ceea ce l-a îndemnat pe

Sfintul Apostol Pavel să ne spună: «Noi toți într-un singur Duh ne-am botezat, ca să fim un singur trup, fie iudei, fie elini, fie robi, fie slobozi. și toți la un singur Duh ne-am adăpat» (I Corinteni XII, 13), deschizând astfel căile care au dus la închegarea doctrinei despre drepturile omului. Învățătura creștină a înmobilat viața de familie, mai întâi prin aceea că a slujit principiul egalității femeii cu bărbatul și apoi prin aceea că a ridicat căsătoria la rangul de taină a Bisericii. Tot învățăturii creștine îi datorăm prețuirea pentru copii, considerați ca dar și binecuvântare din partea lui Dumnezeu, — părinții trebuind să păstreze o grijă deosebită pentru creșterea și fericirea copiilor.

De asemenea, slujirea învățătoarească a Bisericii și-a pus pecetea pe cele mai alese plăsmuiri ale omului, contribuind din plin la dezvoltarea și înnobilarea artelor, iar prin acestea la înnobilarea sufletului omenesc. Privind spre toate acestea, și încă spre multe alte odrăsliri creștine din viața obștească, pe care nu le mai amintesc, rămânem pe deplin încredințați de adevărul celor spuse de Mîntuitorul Hristos despre Sine însuși: «Eu sînt lumina lumii; cel ce vine după Mine nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieții» (Ioan VIII, 12). Biserica creștină este datoare să caute și să slujească această lumină a vieții, tare pe convingerea sa că «lumina lui Hristos luminează tuturor!»

Iubiții mei fii sufletești,

Sfintele Paști, sărbătoarea Învierii Domnului, este și trebuie să fie o sărbătoare a luminii, a vieții, a bucuriei. În cea mai mare parte a lumii, ea și este astăzi o astfel de sărbătoare. Dar sînt ținuturi în lume, unde oamenii nu se pot bucura de lumina acestei sărbători, căci viața și bunurile le sînt nimicite chiar de unii creștini, ca în îndepărtatul Vietnam: iar acolo unde viața le este totuși cruțată, ei nu cunosc ce înseamnă bucuria de a trăi în libertate, fiind încă asupriți de cei puternici, înfometăți și măcinați de boli.

Pentru creștinii din astfel de ținuturi, pentru toți creștinii de pretutindeni, care nesocotesc învățătura Mîntuitorului Hristos, pricinuind nefericirea sau moartea semenilor lor, creștini sau necreștini, chemarea Bisericii Ortodoxe din această noapte trebuie să-i trezească și să-i rușineze. «Veniți de primiți lumină!», «Lumina lui Hristos luminează tuturor!», iată chemarea acestei nopți sfinte,

și cine mărturisește pe Fiul lui Dumnezeu ca Domn și Învățător, acela nu poate pricinui suferință sau moarte semenilor săi, căci suferința și moartea au fost aduse în lume de diavolul, care dintru început a fost omoritor de oameni (Ioan VIII, 44).

Biserica părinților și strămoșilor noștri, sfânta Biserică Ortodoxă Română, ne cere să rămînem credincioși dreptei învățături a Mîntuitorului Hristos, propovăduindu-ne să ne iubim unii pe alții și să întindem iubirea noastră frățescă pînă la marginile pămîntului, făcînd tot ce stă în puterea noastră pentru a alunga din lume ura și vrăjmășia, asuprairea și lipsurile, suferințele și uciderea oamenilor, oriunde s-ar afla aceștia și oricare ar fi neamul și credința lor.

Rămîneți neclintiți în dragostea voastră pentru scumpă noastră Patrie și pentru Biserică noastră strămoșească, iubiții mei fii sufletești; purtați de grijă sfințelor locașuri, împodobiți-le cu evlavia voastră și întăriți-le cu sprijinul vostru, încredințați fiind că acolo unde veți fi doi sau trei adunați în numele lui Iisus Hristos, acolo se află și El în mijlocul vostru (Matei XVIII, 20).

Dumnezeul îndurărilor, al iubirii de oameni și al păcii, să fie cu voi cu toți! Amin!

HRISTOS A ÎNVIAT!

Cu părintești binecuvîntări și pururea rugător pentru voi către Dumnezeu,

+ Justinian

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

† A N T I M

DIN MILA LUI DUMNEZEU, EPISCOP AL EPARHIEI
BUZĂULUI

*Iubitului nostru cler și binecredincioșilor creștini: har, milă
și pace de la Dumnezeu-Tatăl și de la Domnul Iisus Hristos, iar
de la noi arhierescă binecuvântare.*

H R I S T O S A Î N V I A T !

*«Cel ce răstignire ai răbdat și moartea ai stri-
cat și ai înviat din morți impacă viața noastră,
Doamne, ca un Atotputernic» (Laude).*

Iubiți fii sufletești,

Trecînd, precum se cuvine, măsura sfîntului și marelui post, ne-am învrednicit să ne închinăm Sfintei Învieri, celei de a treia zi, a Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos.

Paștile — sărbătoarea sărbătorilor și al praznicelor praznic — nouă astăzi ne-a răsărit. Sfînta noastră Biserică ne cheamă, cu grai proorocesc, zicînd: *«Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul, veniți să ne bucurăm și să ne veselim într-însa»* (Ps. CXVII, 24).

Proslăvim pe Hristos Domnul cel înviat din morți, cu inimile pline de duhovnicească bucurie și de dumnezeiască veselie.

Cu multe veacuri înainte, proorocul Isaia a vestit patimile moartea și proslăvirea lui Mesia, cu unele graiuri ca acestea: *«El*

a luat asupra Sa durerile noastre și cu suferințele noastre s-a împovărat. Și noi îl socoteam pedepsit, bătut și chinuit de Dumnezeu. Dar El fusese străpuns pentru păcatele noastre și zdrobit pentru fărădelegile noastre. A fost pedepsit pentru mîntuirea noastră și prin rănile Lui, noi toți ne-am vindecat» (Isaia LIII, 4—5).

În sfînta și marea săptămînă a Patimilor și mai cu osebire, la Prohodul din Vinerea Mare, Biserica ne-a înfățișat nesfîrșitul șir al umilințelor și al chinurilor la care Domnul Iisus a fost supus.

A fost judecat și osîndit la moarte de către farisei, cărturari și de către Pilat. Și-a dus singur crucea pe Golgota, la locul de răstignire.

Ajuns aci, a fost întins pe cruce; I s-au țintuit mîinile și picioarele, iar pe cap I s-a pus o coroană de spini. După ce s-au împlinit toate dumnezeieștile proorocii și pe cînd o tăcere înfricoșătoare domnea pe Golgota, Domnul Iisus a strigat cu glas tare: *«Părinte, în mîinile Tale încredințez duhul Meu. Și zicînd acestea, și-a dat duhul»* (Luca XXIII, 46).

Ne-am cutremurat auzind toate acestea și în fața sfintei cruci din mijlocul Bisericii, ne-am întrebat: De ce a venit Iisus în grădina Ghetsimani? Pentru cine a urcat El pe Golgota cu trupul istovit și însîngerat? Desigur, pentru noi și pentru a noastră mîntuire. Lucrarea pentru răscumpărarea noastră din robia păcatului, săvîrșită de Mîntuitorul Hristos prin jertfa Sa de pe cruce nu este cu nimic mai prejos de aceea a creației. De aceea, trebuie neîncetat să ne gîndim la minunile atotputerniciei, bunătății și dumnezeieștii milostiviri ale lui Dumnezeu arătate în taina răscumpărării.

În fața lui Iisus, Domnul nostru, mort pe cruce și a cărui moarte a zguduit cerul și pămîntul, iar soarele și-a ascuns lumina sa, sutașul roman, văzînd ceea ce se petrecuse, a proslăvit pe Dumnezeu și a zis: *«Cu adevărat, omul acesta drept a fost»* (Luca XXIII, 47).

A fost coborît de pe cruce și îngropat în mormînt nou, de către Iosif din Arimateea și de către Nicodim, sfetnic cu bun chip, după ce l-au înfășurat cu giulgiu și miresme, iar sfintele femei, în frunte cu Maica Domnului *«priveau unde L-au pus»* (Luca XV, 47).

În cântările bisericești, găsim scrise aceste cuvinte: «Amar mie, Dumnezeiescule Fiu. Vai, mie, Lumina luminii, cum ai apus de la ochii mei»? — zicea Maica Precista. Fiul îi răspunde: «Nu te tîngui pentru Mine, Maică, văzîndu-Mă în groapă..., că Mă voi scula și Mă voi proslăvi» (Din slujbele din Sîmbăta cea Mare).

Iubiților,

În liniștea adîncă ce cuprinsese grădina în care era mormîntul Domnului, doar ostașii se mai aflau acolo, făcînd de pază.

Trupul celui ce se odihnea în mormînt, li se părea înconjurat de o strălucire neobișnuită. Se începuse a se lumina de ziuă, spre prima zi a săptămîinii, adică sîmbătă spre duminică. Deodată un cutremur a zguduit pămîntul sub picioarele ostașilor, iar colinele din jurul Ierusalimului au început să vuiască. Fără să vrea, ostașii se gîdeau la cutremurul de Vineri. Stîncile s-au despicat mormintele s-au deschis, iar piatra s-a prăvălit de pe ușa mormîntului. Cuprinși de groază, ostașii au dat fuga în cetate și spun cele petrecute la mormînt.

Acum, nu mai este nici o ființă omenească în grădină, la mormînt.

Numai un înger în veșminte strălucitoare stă pe piatra prăvălită de pe ușa mormîntului.

Femeile mironosițe, pregătiseră toate cele de trebuință și dis-de-dimineată, strecurîndu-se pe ulițele Ierusalimului, au venit la mormînt să ungă trupul Domnului Iisus. Cînd au deschis poarta grădinii, inima a început să le bată, căci n-au văzut pe nimeni acolo, nici soldați și nici pe grădinar. La vederea îngerului, s-au spăimîntat.

Îngerul însă le-a zis: «Nu vă temeți, căci știu că pe Iisus cel răstignit căutați. Nu este aici, căci s-a sculat, cum a zis. Veniți de vedeți locul unde a zăcut Domnul și duceți-vă de grabă de spuncti ucenicilor Lui că s-a sculat din morți și va merge mai înainte de voi în Galileea, acolo îl veți vedea. Iată, am spus vouă» (Matei XXVIII, 5—7).

Pentru prima oară a răsunat în urechile lor și în lumea toată, cuvîntul «a înviat».